PARLAMENTI KÜZDELMEINK 1904—1913

Irta Dr. Nadányi Emil

Budapest, 1914
Benkő Gyula cs. és kir. udvari könyv-kereskedése, (V, Dorottya-utca 2.)
Ára 3 korona

PARLAMENTI KÜZDELMEINK

1904—1913

IRTA

DR. NADÁNYI EMIL

BUDAPEST, 1914

Benkő Gyula cs. és kir. udvari könyvkereskedése

(V., Dorottya-utca 2.)

Előszó.

A magyar politikai élet utolsó kilenc esztendejét, parlamenti küzdelmeink legsúlyosabb napjait igyekeztem e munkámban vázlatosan, az események hű előadásával beállítani. Érzem, hogy a gyülölködés és gyanusítás birodalmában háládatlan vállalkozás a Nemzeti Munkapárt politikájával, Tisza István gróf tetteivel s az ellenzék harcával igénytelen meggyőződésem szerint az igazság hangján foglalkozni.

Hogy mégis vállalkozom? Szolgáljon magyarázatul, hogy a nemzeti küzdelem idején, tele hittel és fiatalos lelkesedéssel, szerény erőmhöz képest én is ott állottam a koalició hatalmas táborában, s különösen a Pesti Hirlapban gyors egymásután megjelent politikai cikkeimben igyekeztem Tisza István gróf és a szabadelvűpárt intencióinak hazafias voltát kétségbevonni; s hogy aztán első voltam a magyar publicisztikában, aki 1907 június havában, tehát olyan időben, amikor a Nemzeti Munkapárt megteremtésének gondolata még csirájában sem

létezett, »Az Ujság« több vezetőcikkében utaltam Canossára s hangoztattam Tisza István gróf politikai reaktiválásának elengedhetetlen szükségességét.

Budapest, 1913 december havában.

Dr. Nadányi Emil.

I.

A félrevert harangok zúgása fellármázta az egész országot. A tűz magasan lobogó lángja ellátszott a legkisebb határállomásra is. Mindenki talpra állott. November 18 nem döntheti romba a magyar parlamentárizmust s nem szolgálhat útmutatóul alkotmányellenes uralkodásra. A nemzetnek vissza kell utasítania a törvénytelenséget. Úgy, ahogy tudja. Törvénykönyvvel a kezében — de fegyverrel ha kell... Az ízzó hangulat pedig villámgyorsasággal terjedt s az ízzó hangulatot növelte, hogy Tisza István gróf gúnyos mosollyal állott meg a december 13-iki rombolások mellett s hogy a választások előestéjén sem szünt meg a »golyó és az akasztófa« elkövetkezését hangoztatni.

A január huszonhatodiki választásokon a rendíthetetlennek hitt szabadelvűpárt megbukott. Hiába hirdette Tisza István gróf a maga igazát; a nemzet nagy többsége a koalició manifesztumához csatlakozott. — Ámbár az egyes pártok között számbelileg a legtöbb mandátumot a szabadelvűpárt kapta — a szövetkezett ellenzékkel szemben kisebbségben maradt. Új választásra, hatvanhetes kooperációra vagy a szabadelvűpártnak bármilyen más egységes alakban való elhelyezkedésére gondolni sem lehetett. Hiányoztak volna ehhez mindazok a külső keretek, melyek nélkül politikát csinálni és eredményekre számítani nem lehet.

Tisza István gróf előtt — hogy a választáson ért vereség után beadta lemondását s a királyt arra kérte,

hogy Andrássy Gyula grófot, mint homo regiust bízza meg a koalicióval való tárgyalásokkal — csak két út állott. A kisebbségi frakciónak még mindig tekintélyes számú szabadelvűpárttal ellenzékbe menni s kitenni a pártot annak, hogy a koalició politikájának sikertelenségét neki tulajdonítsák — vagy egyszerűen félreállani és nem zavarni azok cirkulusait, akik bíztak a nemzeti követelések teljesítésében s akik öszszes bajunk, közjogi és belpolitikai sérelmeink kútforrásáúl a szabadelvűpárt politikáját jelölték meg.

Sokszor érte, különösen a koalició uralma idején szemrehányás Tisza István grófot, hogy azokban a nehéz percekben pártjának az utóbbi útat ajánlotta. Nemcsak azt hangoztatták vele szemben, hogy ezzel maga is szentesíti az Apponyi által felvetett *inpedimentum publicae honestatis* elvet; hanem, hogy képtelen ellenzéki pártállásra. De gondoljanak — főképen ma — akárhogyan a szabadelvűpárt akkori feloszlatásáról, az kétségtelen, hogy legnagyobb ellenfelei sem mondhatják rá, hogy a legkisebb része is lenne azokban a kudarcokban, mikben a koaliciós kormánynak és politikai érdektársaiknak kormányzásuk ideje alatt részük volt.

De a szabadelvűpárt uralmát a koalició azonnal nem válthatta fel. Az uralkodó és a koalició között való tárgyalások Andrássy Gyula gróf, majd Burián István báró útján nem sikerültek. Hiába mutatkozott csak nem az egész ország egy tábornak s hiába nyilatkozott a nemzet egyfelől szenvedélyes és elkeseredett hangon a bécsi körökkel szemben, másfelől határtalan bizalommal s fanatikus lelkesedéssel a koalició irányában — a király nem volt hajlandó a maga *vélt* jogaiból engedni. A nemzeti követelésekről hallani sem akart. És úgy látszott, el volt határozva parlamenten kivül való kormányzásra is.

Az idő pedig haladt előre. Az idegen államok-

kal kötendő kereskedelmi szerződések égető alakban kezdtek jelentkezni. Tisza István gróf végleg félre akart állani. Nem volt hajlandó tovább a lemondás stádiumában maradni. És a koaliciónak sem volt módjában követeléseinek teljesítése nélkül kormányalakításra vállalkozni.

Ilyen körűlmények között jött 1905 junius 18-án Fejérváry Géza báró kormánya. Hogy a király belkormányzati és közgazdasági reformok terén szabad kezet akart adni a képviselőház többségének s hogy Fejérváryéknak kifejezetten azt a szerepet adta, miszerint a politikai pártokkal való érintkezés folytán a megegyezést s azután a többségből való kormány kinevezését előkészítse — az mit sem változtatott ama tényen, hogy az uralkodó merev magatartása miatt eljutottunk az *imparlamentáris kormányzáshoz.*

A koalició vezérlő bizottsága nagyon helyesen állást foglalt az alkotmányos életünket ért kardinális sérelemmel szemben. Kimondotta a legkiméletlenebb harcot. A parlament Kossuth Ferenc inditványára egyhangú bízalmatlanságot szavazott. És amikor feleletképpen Fejérváry Géza báró a képviselőházat elnapoltatta, Tisza István gróf és hívei segítségére siettek a koaliciónak s az elnapolással minden szolidaritást kifejezetten megtagadtak.

A szenvedélyek kiültek a homlokokra.

Forradalami hangúlat volt az országban.

Megkezdődött a nemzeti küzdelem.

Tisza István gróf Gesztre vonúlt. És leszámítva Fejérváry Géza bárónak jelentéktelen számú kisérőit, mindannyian egy táborba kerültünk. Ott voltak azok, kik a koaliciós politikától a függetlenségi és 48-as párt programmjának legalább részben való teljesítéset várták, kik a 67 bukásától a 48 diadalát reméltek, kik magyar vezényszóról, önálló vámterületről, önálló bankról, progressziv adózásról stb. stb.

ábrándoztak s kik Bécscsel szemben való gyöngeségünket Deák Ferenc politikájának opportunitásában látták — és ott voltunk mi is, kik eleinte a szabadelvűpárt bukásában az egészséges parlamentárizmus megteremtését, a politikai váltógazdaság érvényesűlését kerestük, de akik — nyiltan bevalljuk — azután csatlakoztunk a nemzeti küzdelem többi közkatonáihoz, kezdtük hinni, hogy a nagy rendszerváltozás meg fogja ingatni a bécsi körök merev magatártását, az uralkodó hajlíthatatlanságát és ahonnan a chlopyt kiáltották felénk, onnan fog a koalició »vívmányokkal« hazatérni.

Ha különböző okok is hoztak össze, ugyanaz a cél vezérelt most már minket. A nemzeti követelések megszerzése. Sőt ezeken felül, talán leginkább, mindama belső kultur- és gazdasági bajok megszüntetése vagy legalább is reparálása, amiket a koalició pártjai, különösen a függetlenségi párt a parlamentben és népgyűléseken évtizedeken keresztül sérelmezett, interpellációk alakjában felszínre dobott, népszerűség keresés miatt válogatás nélkül magáévá tett s mik megoldatlanságáért a felelősséget teljes egészében a szabadelvűpárt nyakába szerette akasztani.

S ha a koalició táborkarában a közkatonák között voltak, mintahogy csakugyan voltak is, kik kétkedve hittek a nemzeti követelések teljesűlésében s kik fülében folyton ott csengett Türr István tábornok szava, aki mikor az 1904-iki obstrukció idején azt kérdezte egyszer Kossuth Ferenctől, hogy hát a magyar vezényszóért hajlandó-e a nemzetet forradalomba vinni és a magyar vezényszó megéri-e a forradalmat; Kossuth Ferenc azt felelte, hogy »mi csak békés úton akarjuk követeléseinket megszerezni és eszünk ágában sincs forradalmat csinálni« — akkor azt válaszolta, hogy kár bolondítani az országot s kár izgatni az embereket, mert vállalkozásuknak nem

lehet sikere; — nem volt talán egyetlen lélek sem, ki kételkedni mert volna, hogy a szabadelvüpárt harmincesztendős, sok tekintetben káros és beteges uralmát egészséges irányú, *nemzeti tekintetekben konzervativ, kultur és gazdasági kérdésekben pedig liberális s demokratikus kormányzás fogja felváltani.*

Egyelőre azonban benn voltunk a nemzeti küzdelemben. Fejérváry Géza báró tárgyalást folytatott a vezérlő bizottsággal, de a tárgyalásnak nem volt eredménye. A koalició vezérei nyomatékosan hangsúlyozták, hogy magyar vezényszó nélkül nincs béke. Leszerelésről szó sem lehet. Apponyi Albert gróf pedig Békéscsabán felvetette a quo usque tandem kérdését az osztrák rabszolgaság tekintetében.

Apponyi Albert gróf kérdése fokozta az ország ingerültségét. A dinasztia és nemzet között felmerült ellentéteket még tovább lehetett volna élesíteni. Ám a koalició vezérférfiai bölcs belátással tompítani igyekeztek a szenvedélyeket. Tisza István gróf is megszólalt és ebben a kétségbeejtő helyzetben váltig hangoztatta, hogy a koalició bátran vállalkozhat kormányalakításra, mert hiszen főcéljuk a november 18 elítélése és a Lex Dániel megsemmisítése volt.

De a koalició vezérlő bizottsága leszerelésre, saját politikai reputációja miatt sem gondolhatott. Hová lett volna a felhalmozódott energia? Mi lett volna a nemzeti felbuzdulással? Mit szóltak volna hozzá azok, kikkel sikerült elhitetni, hogy a nemzeti követelések útjában csak a szabadelvűpárt állott? És mit szólt volna az ország különböző periferiáin élő józan, naiv, becsületes nép, ha látta volna, hogy a nagy obstrukció s az azelőtti parlamenti harcok Tisza Kálmán, Bánffy Dezső, Széll Kálmán és legutóbb Tisza István ellen csak arra voltak jók, hogy a küzdelmek vezérei, kik akkor a nemzet bizalmának egyedüli letéteményesei gyanánt

szerepeltek, hatalomra jussanak s egymás között osztozkodjanak.

Folytatni kellett tehát a küzdelmet. Még pedig kellő óvatossággal, sok körültekintéssel. Mert ha leszerelni nem is lehetett — forradalomba vinni az országot nem akarták. A koalició vezérlő bizottsága középúton kívánt megmaradni. Biztosítva egyfelől a nemzet további bízalmát, másfelől az uralkodóval való békés megegyezés lehetőségét. Nem változtat ezen a híres bécsi, szeptember huszonharmadiki ötperces fogadtatás sem, minek következtében nemsokára a lemondott, de el nem bocsátott Fejérváry-kormány összehívta a képviselőházat, hogy újra elnapolhassa.

Az elnapolás, mely ellen Andrássy Gyula gróf manifestált, új izgalmakat hozott s az izgalmakat Apponyi Albert gróf október közepén tartott frappáns beszéde növelte — mely után csakhamar következett Fejérváry Géza báró újabb kinevezése, programmja s programmjában nyilván taktikai célzattal, az általános, egyenlő, titkos választójog beigérése.

A »nagy kérdést« tehát beledobták a magyar közéletbe. A koalició nagy többsége riadva gondolt ennek a reformnak feltételek nélkül való megvalósítására. Voltak sokan, akik osztályérdekből, önző gazdaságpolitikai szempontokból féltek a szavazati jog reformjától. De még többen voltunk, kik Fejérváry Géza báró választójogi programmjában II. József császár politikájának a bécsi udvar által való megismételtetését láttuk. Az uralkodó osztályokkal szemben az alsóbb rétegek sorompóba állítását. Ám láttuk belőle annak az irányzatnak jelentkezését is, mely az általános, egyenlő, titkos választói jog révén az ország karakterét, nemzeti aspirációit a nemzetköziekkel és a nemzetiségiekkel akarja ellensulyozni.

A magyar politikai élet porondjára időszerűtlenül bedobott választói jog kérdésével azonban számolni

kellett. A koalició vezérlő bizottsága hiába szerette volna egyszerüen levenni a napirendről s majd nyugodtabb időkben újra elővenni, nem lehetett. A népjogok kiterjesztése terén legalább is lépést kellett tartani az abszolut uralom képviselőivel. És Apponyi Albert grófnak sikerült is a vezérlő bizottságot az általános választói jog sürgős megvalósításra váró programmjának megnyerni. Egyelőre elkerülve szerencsésen a részletekben való végleges megállapodást.

Időközben pedig megindúlt a megyei ellenállás szervezése. A Fejérváry-kormány főispánokat, majd kormány- és királybiztosokat küldött a vármegyék nyakára A vármegyék tiltakoztak. A tisztviselők, a koalició buzdítására, passiv resistáltak. Kristóffy katonáival mindenki megtagadta a szolidaritást. A főispánok beiktatását megakadályozták. S újságokban és röpíratokban bizonyítgattuk a megyei ellenállás jogosúltságát és hangoztattuk a vármegyéknek védbástya jellegét.

Sajnos — és ezt most utólagosan éppen a közigazgatás reformjának küszöbén — nyíltan is be kell ismernünk, a megyei ellenállásnak nem volt semmi jelentősége. Mert megyei ellenállás tulajdonképpen csak ott és csak addig volt, ahol s ameddig a Fejérváry-kormány nem volt hajlandó akaratának erőszakkal is érvényt szerezni. Abban a pillanatban, amikor a legcsekélyebb akciót fejtették ki, máris siettek az erőszaknak engedni s a szúronyok elől kitértek. És meggyőződésünk, hogy ha a Fejérváry-kormány elhatározta volna magát a nyílt, erőszakos fellépésre, nem akadt volna egyetlen vármegye sem, amely ellent tudott s ellent mert volna állani.

De a nemzeti küzdelemnek át kellett esni még egy keserű megpróbáltatáson. Fabricius ezredes 1906 február 19-én megjelent a képviselőházban és királyi rendelettel feloszlatta az országgyűlést. Ezt megelőző-

leg a Fejérváry-kormány a kereskedelmi szerződéseket törvény és jog ellenére rendeletileg életbe léptette. Érthető az az elkeseredés, ami erőt vett rajtunk. Hát Bécsben így is tudnak kormányozni? Alkotmányosság vagy abszolutizmus csupán taktikai kérdés? A' Bach-korszak újra kisérthet?

A' koalició vezérlő bizottsága a Ház feloszlatására kiáltványt intézett a nemzethez. És a nemzet el volt készülve a »kimondhatatlan nyomorra és szenvedésre«.

Ám ha el is voltunk készülve s ha minden indulatunk a koalicióval volt is — sokunk előtt már ekkor kezdett igazolást nyerni Tisza István gróf intelme: »a golyó és az akasztófa« elkövetkezéséről. De kezdett bennünk egyszersmind az a gondolat is felülkerekedni, hogy vezéreink, akik a nemzeti küzdelem egész ideje alatt sohasem gondoltak *aktiv ellentállásra* s akik sok önmérséklettel szereltek le minden ilyen irányú kezdeményezést, nem voltak elég államférfiak s nem számoltak eléggé a következményekkel, amikor a szabadelvűpárt egyszerű elseprése árán, minden harc nélkül vélték a nemzeti követeléseket megkaphatni.

A' »kimondhatatlan nyomor és szenvedés« korszaka azonban mégsem érkezett el. Apponyi Albert gróf nagybányai beszédében a választójog reformját állította előtérbe. Ha az uralkodó — mondotta — azt hiszi, hogy a nemzeti követelések mellett nincs az ország egész népessége s ha ennek erőpróbája csak az általános választójog megvalósúlása után összeülő s a nép széles rétegeit képviselő új országgyűlés lehet — akkor nekünk el kell fogadni az erőpróbának ezt a formáját. A' béke kiindulási pontja tehát meg volt. És Méray Horváth Károly kezdeményezésére Barabás Béla közvetítésével csakhamar összetalálkoztak Fejérváry Géza báró és Kossuth Ferenc, megállapodtak a

feltételekben és Fejérváry Géza báró azonnal a király elé vitte a békepontokat.

Igaz-e vagy sem, hogy Kossuth Ferenc hozzájárult ahoz, hogy a koaliciós kormányban a Fejérváry-kabinet *három* tagja helyet foglalhasson és hogy erről utólag a béke érdekében Fejérváry Géza báró önként lemondott — azt most nem feszegetjük. A lényeges az, hogy a koaliciós kormány Wekerle Sándor elnöklete mellett már április 8-án esküt tehetett s nem sokára az általános képviselőválasztást is, amelyen a függetlenségi és 48-as párt absolut többséget nyert, megejthette.

Dacára a tökéletes vereségnek, mely a nemzeti kűzdelmet érte, a Wekerle-kormányt lelkesedéssel és bizalommal fogadtuk. Hallottunk ugyan paktumról, melyben az összes katonai kérdések kikapcsolásáról, a törvénytelenűl kötött kereskedelmi szerződések utólagos jóváhagyásáról az új ágyuk és hadiköltségek megszavazásáról, a nemzeti kűzdelemmel szemben állók megtorlásának mellőzéséről, a választói jognak legalább a Kristóffy József által kontemplált keretekben való megvalósításáról s a vámszerződés megkötéséről lett volna szó — de mi ennek teljes egészében hitelt nem adtunk. Mert ha tudtuk jól is, hogy a katonai kérdéseket ki kellett kapcsolni s a külföldi kereskedelmi szerződéseket utólagosan lehetetlen lett volna nem ratifikálni — nem hihettük, hogy a koaliciós kormány, mely nyiltan csupán *átmeneti* jelleggel, a választói jog reformjának megvalósítására vállalkozott; titokban olyan megegyezést vállaljon, mely messze túlhaladja egy átmeneti kormányzás feladatkörét s melyről a nehány hét múlva megejtett képviselőválasztásokon mit sem tartottak szükségesnek megemlíteni.

De akár volt paktum, akár nem: *két* követelésünk volt a koaliciós kormánnyal szemben. Az *egyik:*

valamelyes úton megbélyegezni a törvénytelen kormányzás formáját és erősebb, inkább erkölcsi kautélákkal útjába állani az ilyen természetű vállalkozás lehetőségének. A *másik:* — amiben különben kételkedni sem mertünk volna — annak a kormányzásnak az inaugurálása, melynek érvényesítése nem esik körünkön kivűl s melyhez a nemzeti küzdelem vezéreinek egész erkölcsi presztizse volt hozzáfűzve.

Az első zuhanyt hamar megkaptuk. Nem azzal, hogy az egész nemzeti kűzdelem alatt, különösen Andrássy Gyula gróf által, hangoztatott alkotmánybiztosítékok nagyon szűk keretekben látszottak jelentkezni. Hiszen jól tudtuk, hogy amikor adandó alkalomkor az uralkodó amugy is túl tudja magát tenni a parlamentáris kormányzáson s hajlandó Fabriciusék által is a maga akaratát végrehajtani, akkor minden erre vonatkozó tiltó szabály; sőt törvény, csak elméleti jelentőséggel bír. Nem is azzal, hogy a Fejérváry-kormány tagjainak vád alá helyezéséről le kellett mondani. De mert, amíg a koaliciós kormány azokkal a kisexistenciákkal szemben, kik részint kenyerükért, részint félelemből a Fejérváry-kormány szolgálatába álltak, megtorláshoz folyamodott, őket hivatalaikból kiűldözte; addig Szterényi Józsefet, a Fejérváry-kormány kereskedelemügyi államtitkárát hihetetlen hatalommal politikai államtitkársággal, Boda Dezső debreczeni királybiztost pedig Budapest székesfőváros rendőrkapitányságával ajándékozta meg.

Mi, akik ma más szemmel látjuk Fejérváry Géza báró vállalkozását, akik minél több hozzá hasonló és az udvarnál befolyással biró magyar embert kivánunk az országnak s akik más úton ugyan, de eljutottunk Lányi Bertalan kétségbevonhatatlan igazságaihoz, — akkor megütköztünk a koaliciós kormány e frivol lé-

pésén. Hát Apponyi Albert gróf és az egész koalició Tisza István gróffal szemben *impedimentum publicae honestatist* emlegettek; holott most a Fejérváry-kormány államtitkárával és királybiztosával együtt csinálnak politikát? Lehetséges, hogy akik neveit »szégyen táblára« akarták rávésetni, azok a nemzeti küzdelem szülte kormánynál a legexponáltabb bizalmi állásokat töltsék be?

Lehetséges volt!

És még sok más egyéb is. Gyors egymásután. Legnagyobb ámulatára mindazoknak, akik a nemzeti küzdelem idején vak hittel támogatták a koaliciót s akik lelkiismeretét »*őrszem*« állásokkal nem tudták megnyúgtatni.

Hogy a koaliciós kormány az önálló vámterületet nem csinálhatta meg — megértettük; már vállalkozása előtt is jól tudtuk. Támadás, gáncs ezért nem érheti. De hogy a szerződéses kifejezés biztosításáért, a mi csak a közvélemény félrevezetésére volt szánva, hoszszúlejáratu vámszerződésről tárgyalhassanak és ezzel Deák Ferenc kiegyezésének egyik súlyos jelentőséggel biró rendelkezéséről lemondjanak, bűnös könnyelműségnek tartottuk. Hát még mikor megtudtuk, hogy a »közös vámterület« helyett »az Ausztriával kötött kereskedelmi szerződés« elnevezéséért lemondtak az annabergi csatlakozás, a dalmát vasútak, a készfizetések megkezdése, a cukor surtaxe, tiroli gabonavám, az osztrák dunagőzhajózási társaság kérdésében elfoglalt s gazdasági életünkre messze kiható korrekt állásfoglalásukról s betetőzéséül mindennek, hozzájárultak a kvótának két százalékkal való, az országra eddig sok-sok millió újabb terhet jelentő, felemeléséhez.

Megdöbbenve álltunk meg a koaliciós kormány e »vivmány«-politikája előtt. De megdöbbenve álltunk meg különösen a kvóta felemelésének hallatára. Hiszen nem felejtettük még el azokat a csatározásokat,

miket a függetlenségi párt a kvótafizetés ellen hosszú éveken keresztül a parlamentben, választások alkalmával népgyűléseken folytatott és amikért a szabadelvűpártot annyi keserű támadásban részesitette. S nem felejtettük el, hogy a kvóta ügyében hosszú éveken keresztül évről-évre azért döntött a király, mert a szabadelvűpárt kormányai nem voltak hajlandók a kvóta igazságtalan felemeléséhez hozzájárúlni. Kossuth Ferenc azonban minderre fátyolt akart borítani és amikor végre maga is érezni kezdte az ebben jelentkező erkölcsi defektust, megkockáztatta azt a cinikus kijelentést, hogy a függetlenségi párt sohasem a kvóta *magassága*; hanem a *kvóta ellen* foglalt állást!

Maga a kvótaemelés ténye — a teljes leszereléssel átvett kormányzás után — elegendő lehetett volna arra, hogy a koalicióból kiábránduljunk s a letünt szabadelvűpártnak legalább részben igazságot szolgáltassunk. De a koalició kormánya gondoskodott, hogy a kiábrándulással együtt a politikai csömör s azután a teljes apáthia fogja el a nemzetet. Egyremásra bizonyította be, hogy mindaz, amit hírdetett, csak arra volt jó, hogy a harmincesztendős szabadelvűpártot lebunkózza, annak vezéreit száműzetésbe küldje s hogy uralomra jutva, vallott programmjának homlokegyenest ellenkezőjét valósítsa meg. Bátran elmondhatjuk, hogy a koalició három és fél esztendős uralma alatt nemcsak a koronától függő közjogi, hanem belpolitikai téren való igéreteiből sem váltott be semmit. Sőt könnyen rá lehetne mutatni arra a *retrográd* irányzatra, mely minden vonalon lábra kapott s mely az ország demokratikus és liberális előrehaladását veszélyeztette.

De hát a koalició »alkotásai« sokkal ismeretesebbek, semhogy azok hosszabb és időrendbeli fejtegetéseibe kellene belekezdenünk. Megelégszünk csupán annak megállapításával,

hogy akik november 18-ika révén kerültek hatalomra, azok saját hatalmuk biztosítására a Balpárt és a nemzetiségiek obstrukciójával szemben éppen az Ausztriával kötendő vámszerződések zavartalan lebonyolítása érdekében siettek a házszabályok szigorítását megszavazni,

hogy akik perhorreskálták a horvátokkal, a fiumeiekkel és a nemzetiségiekkel való addigi politikánkat, tehetetlenséggel és hazafiatlansággal vádolták a szabadelvűpártot s összeölelkeztek legnagyobb ellenségeinkkel, azok végűl is annyira felforgatták az ország belbékéjét, hogy azt még máig sem lehetett helyrehozni,

hogy akik a Kossuth-nóta körül történt kisebb jelentőségű katonai eljárásokat, az október hatodiki gyászünnepélyen való parlamenti képviseltetést állandóan interpellációk alakjában feszegették — azok eltűrték az országos Kossuth-szövetség feloszlatását, az öt győri diák kicsapását, Lukács ezredes nyugalomba zavarását és László főhadnagy lefokozását s Justh Gyula házelnöksége alatt gondosan kerülték az október 6-iki aradi gyászünnepélyen való megjelenést,

hogy az a függetlenségi és 48-as párt, amely a delegációba nem akart bemenni, az ellen folytonos támadásokat intézett — a delegáció elnöki székébe éppen Barabás Bélát ültette;

hogy akik a demokratikus törvények alkotására vállalkoztak — azok a hírhedt cselédtörvényt siettek megcsinálni,

hogy akik progressziv adózást hírdettek — azok olyan adótörvényeket csináltak, amiknek életbeléptetése ellen most kézzel-lábbal dolgoznak.

hogy akik minden sérelmet, jogos és jogtalan kívánságot magukévá tettek, kik a gyülekezési és egyesülési jog, valamint a sajtószabadság terén *anarchistikus* álláspontot képviseltek — azok a méltányos fi-

zetésemelésekről nem gondoskodtak, az összes szakszervezeteket feloszlatással fenyegették meg s a sajtószabadságot Nagy Emilék és Csizmazia Endréék útmutatása alapján végleg meg akarták semmisíteni,

hogy akik a közélet purifikációjáról, a kitüntetések szüneteléséről s a hivatali állásoknak függetlenül a politikai érdemek honorálásától való betöltéséről szónokoltak — azokat Lengyel Zoltánnak és Vázsonyi Vilmosnak kellett figyelmeztetni, hogy purifikálják magukat Polónyi Géza igazságügyminiszterüktől s ugyancsak ők voltak azok, akik derüre-borura tüntettek ki arra érdemetleneket és akik egy különben érdemes, de jogászkörökben teljesen sulytalan koaliciós minisztert, *Günther* Antalt ültették a magyar királyi kuria elnöki székébe,

hogy, akik a választói jognak sürgős s legalább a Kristóffy József által kontemplált mértékben való kiterjesztésére vállalkoztak — azok csak hosszas sürgetésre kezdtek gondolkodni a választói jog reformjáról, amikor előálltak nagysokára a királynak és a nemzetnek tett igéretük megkerülésével a *plurális választói* jog törvénytervezetével, s végül

hogy, akik még kormányzásuk alatt is, a kiegyezkedési és kvota tárgyalások rendjén, sőt a legutolsó percig is saját politikai barátaiknak az önálló bank felállítását igérték, azok nevében merte Kossuth Ferenc, az aradi Kossuth Lajos-szobor előtt, a bankszabadalom meghosszabbitására és Justh Gyuláék állásfoglalására célozva a «körülményekkel való bölcs megalkuvás» teoriáját felállitani.

De a nemzet a körülményekkel bölcsen nem akart megalkudni.

Már a plurális választói jog törvénytervezete nagy visszatetszést váltott ki. Nem a koaliciótól mindig távol állók berkeiben, nem is nálunk, hanem azoknál, kiknek a «nemzeti uralom» vezérei az általános

választói jog megvalósítására igéretet tettek és akiket hatalomrajutásuk érdekében saját céljaikra felhasználtak. És hiába hangoztatták Kossuth Ferenc, Apponyi Albert gróf és Andrássy Gyula gróf, hogy a magyarság szupremációját az általános egyenlő titkos választói joggal nem üthetik agyon s hiába nyilatkozott meg a Royal klub tapsai között Tisza István gróf is — amit mi mellesleg megjegyezve akkor taktikai szempontból helytelenitettünk, hiszen ismét segitségére sietett a koaliciónak — az egész közvélemény felzudult a *mód* ellen, ahogy a plurális választói jogról szóló javaslatukat feltálalták. Mert ha a koaliciós kormány jobb belátásra jött s meggyőződött arról, hogy a választói jognak olyatén való megvalósitása, mint azt kormányrajutása idején vállalta, nem felel meg az ország érdekének; akkor kellett volna, hogy legyen benne *morális bátorság* tévedését nyiltan beismerni s a nemzettől az indokolt frontváltoztatásra felhatalmazást kérni. Csakhogy a koaliciós kormány az ország kiskoruságára számitott és a plurális választói jogot mint igéretének beváltását óhajtotta elkönyvelni.

A bankkérdés aztán a koaliciós kormánynak és magának a koaliciónak is egyenesen a sirját ásta meg. Justh Gyula és társai nem voltak hajlandók a közös bank szabadalmának további meghosszabitásához hozzájárulni. Andrássyék, a néppárt és a függetlenségi párt egyik része pedig Kossuth Ferenc utján hirdették, hogy az ország jövőjét, érdekeinek védelmét *terminus politikával* nem lehet kétségessé tenni. A koaliciónak azonban magatartása fölött döntenie kellett. És a döntésnek az eredménye lett, hogy Kossuth Ferencet a függetlenségi párt leszavazta; a párt kettészakadt s a kisebbségnek Kossuth Ferenccel az élén ki kellett vonulnia a Royal klub termeiből.

Hogy ezután mi következett? Válság. És a válság

meglehetős hosszú folyamata alatt a *megoldásnak* különböző gondolata. Az uralkodó előtt ott feküdt Kossuth Ferenc, Andrássy Gyula gróf, Justh Gyula ajánlata; sőt Justh Gyula háta mögött saját párthiveinek utóajánlata is.

A nemzet közönynyel, a legnagyobb letargiával nézte a válság vajudását. Nem törődött semmivel. Nem bánta, hogy mi fog következni. Elvesztette hitét s bizodalmát. S mikor előbb Lukács László, közvetlen utána Khuen-Héderváry Károly gróf vette kezébe a kibontakozás fonalát, akkor eszmélt valahogy, s kezdett bizni egy *őszintébb, egyenesebb* s talán *jobb* kornak megteremtésében is.

II.

A koaliciós éra *második* esztendejében már sokan voltunk, akik kiábrándultunk az új korszakból. Amíg csak közjogi és az Ausztriával közösen intézendő kérdésekben ért csalódás, addig a nemzeti küzdelem vezéreinek legfeljebb rövidlátását, államférfiui kvalitásaik hiányos voltát állapítottuk meg. De mikor már azt tapasztaltuk, hogy a koalició kormánya *belügyi kérdésekben* is éppen ellenkezőjét csinálja annak, amit hírdetett, akkor mindinkább megérlelődött bennünk az a régen vajudó gondolat, hogy *Tisza* István gróf reaktiválására s *új pártalakulás* keretében a köréje való csoportosúlásra lenne szükség. És sajátságos, ez a gondolat olyan oldalon is visszhangra talált, ahol Tisza István gróf politikáját túlkonzervativnak, egyenesen junkerizűnek találták — ám ahol benne azt a nyílt, őszinte, csak egyféle politikát valló férfiút látták, aki mindenkor helyt is áll elveiért s aki tarsolyában nem őriz kétféle programmot: »egyet a bécsi udvar és egyet pedig a bauernfangerei számára«.

Tisza István gróf azonban az időt még nem látta elérkezettnek, hogy a politikai élet porondjára visszatérjen. Hiába szomjuhozott az ország olyan politikus után, aki harcok elkerülése végett tud ugyan opportunus lenni, de aki elveit *párttaktikai* szempontoknak nem hajlandó alárendelni — s hiába jelölték meg őt, mint olyan államférfiút, ki nálunk talán

egyedül egyesíti magában ezeket a tulajdonságokat, nem mozdúlt ki geszti kuriájából. Ő — mivel jól ismerte azokat a nehézségeket, mik Bécscsel szemben a koalició útjában állanak s tudatában volt annak, hogy a magyar politikának csak két iránya lehet: megütközni Ausztriával és a koronával, vagy visszatérni a régi opportunus politikához, mely kitért a konfliktus elől, nehogy vereséget kelljen szenvednie — nem tartotta lelkiismeretével összeegyeztethetőnek csak azért pártot alakítani, hogy a »nemzeti kormányt« az ország érdekei rovására és politikai kiskoruságára figyelmeztesse.

De az események rohamosan száguldtak előre.

A koaliciós uralom teljes erkölcsi csődje bekövetkezett.

Justh Gyula utolsó audienciája hajótörést szenvedett.

Ex-lexbe került az ország.

Andrássy Gyula grófnak — aki »*csak valami keveset*« kért katonai vívmányképpen a királytól — nem sikerült a kibontakozás fonalához eljutni.

Lukács László megbízatása is — ami körül a Justh frakció szorgoskodott — eredménytelenül végződött.

És gróf Khuen-Héderváry Károly vállalkozása, amikor a létező parlamenti pártokkal akart megegyezni, szintén meghiusult.

A király és a nemzet ekkor már látta az új pártalakulás elkerülhetetlen szükségességét.

És az összes tényezők, akik Deák Ferenc politikájának megújhodása után vágyakoztak — e politika inkárnátus képviselőjét Tisza István gróf személyében látták megtestesítve.

De Tisza István gróf elhárította magától a vezérszerepet. Ő, aki nem akart a koalicióval szemben ellenzéki pártot alakítani — most sem kivánt a még

uralomra éhes, ám egymás között meghasonlott koaliciós táborkar ellen kormánypártot szervezni.

Gróf Khuen-Héderváry Károlynak kellett tehát jönni, aki azonban sietett Tisza István gróf támogatását megnyerni.

Tisza István gróf, ahogy ma megállapíthatjuk, tele volt aggodalommal. Vajjon az új pártalakulással lehet-e valamelyes komoly célt elérni, mikor a korona a nemzet követelményeivel szemben a merev negáció álláspontjára helyezkedett? És vajjon ez a vállalkozás nem fogja-e még jobban a *hatvanhetes* alap helyességeiben vetett hitet megingatni? De támogatását még sem tagadhatta meg gróf Khuen-Héderváry Károlytól, kinek célja az volt, hogy Deák Ferenc politikája alapján nyílt és őszinte helyzetet teremtsen.

És Tisza István gróf, mint Cincinnátus az eke szarvától, visszatért a politikai küzdőtérre.

De csak közkatonának.

Békés munkásnak ha lehet — de félelmet nem ismerő, önfeláldozó harcosnak, ha kell!

Hogy aztán gróf Khuen-Héderváry Károly megalakította kabinetjét, a képviselőházban programmbeszédet mondott, melyben a kilences bizottság által megállapított katonai programmot s a nemzetnek az önálló gazdasági berendezkedéshez való kétségtelen jogát hangoztatta, hogy Tisza István gróf a főrendiházban a választói jog kérdésében a miniszterelnökétől eltérőnek mutatkozó álláspontját kifejezésre juttatta s hogy csakhamar eljutottunk a Zakariás Jánosék tintatartó dobálásához s a miniszterelnök szemének megsebesítéséhez — ezek mind-mind csak előjátékai voltak a Nemzeti Munkapárt megalakulásának.

A Nemzeti Munkapártnak a nemzethez intézett szózata február közepén jelent meg. És február tizenkilencedikén már a párt meg is alakúlt.

Mit mondjunk a megalakulásról és a programmról? Hiszen nálunk minden pártalakulás impozáns sikerrel jár s minden programm a legtetszetősebb köpenyegbe van beburkolva.

Mélyebben szántó okok tehát azok, amelyek a Nemzeti Munkapárt politikájának támogatására az ország többségét késztették. És mi ezeket az okokat főképpen *két* körülményben látjuk kijegecesedni. Az *egyik:* hogy vége volt annak a koaliciós uralom előtti s a köztudatba belopott felfogásnak, hogy a szabadelvűpárt s annak kormányai, függni akartak Ausztriától és a saját önző uralmuk érdekében nem sürgették a nemzeti követelések teljesítését. Következésképpen jönnie kell többségnek és kormánynak, amely szakít ezzel s Bécscsel szemben erélyes alakban lép fel, akkor majd összes kívánságaink azonnal teljesítve lesznek.

A *másik:* hogy gróf Khuen-Héderváry Károly politikája a belügyi kérdésektől eltekintve, tulajdonképpen az volt, aminek megvalósítására a koalició kormánya megalakult, de amiről Ausztriának a magyar ügyekbe való folytonos, illetéktelen beavatkozása révén, sok esetben letért. A megoldhatatlan és a koronával konfliktusra kerülő kérdések felfüggesztése kedvezőbb napokra s a kedvezőbb napoknak a fokozatos haladás útján való előkészítése. S ha a casus belli kedvéért a koalició nagyon helyesen lemondott a magyar vezényszóról, minden mástól eltekintve, le kellett most mondani — ha a casus belli gazdasági okokon is sarkallott — a magyar nemzeti bank felállításáról is.

Körűlbelül ez a hangulat uralta az ország többségét, mikor Andrássy Gyula gróf pártja megszünt, mikor gróf Khuen-Héderváry Károly feloszlatta az országgyűlést s mikor közvetlen azután megindúlt a Nemzeti Munkapárt választási küzdelme.

A Nemzeti Munkapárt választási küzdelme? Dehogy is. *Az egységes magyar nemzeti állam alapján álló pártok választási kampányja a Justh-párt és a nemzetiségi párt ellen.* Mert a Nemzeti Munkapárttól kértek és kaptak támogatást Kossuth-pártiak, néppártiak, pártonkivűliek is — mikor arról volt szó, hogy meg kell akadályozni azoknak a frakcióknak érvényesülését, melyek választójogi programmjukkal megdönthetik a magyar állam nemzeti jellegét s melyek idegen érdekek szolgálatába is hajlandók állani. És bátran állíthatjuk, hogy a nemzet gondolatvilágát szólaltatta meg gróf Andrássy Gyula közvetlen a választások előtt a kassaiakhoz intézett nyílt levelében, mikor a Justh-párt ellen többek között a következő filippikát tartotta:

„Ne fokozzák annak a pártnak hatalmát tekintélyes szavakkal, amely kijelentette, hogy obstrukcióval, a politikai forradalom eszközével fogja egy esetleges többség ellenében is saját akaratát keresztül erőszakolni, mely igy a parlamentárizmus létgyökerét veszélyeztető akcióra készül s a békés haladásnak fő akadályát képezi.

Ne csatlakozzanak ahhoz a párthoz, melynek elnöke és sok tagja olyan heves, szenvedélyes harcmodort honositott meg, amely a politikai élet objektivitását a politikai harcokban is szükséges méltányosságát lehetetlenné teszi.

Ne szaporitsák annak a pártnak a számát, amely a nemzetiségi kérdést a magyar nemzeti politika állandó nagy kárára a választás jelszavául használja, mely igazat ad a nemzetiségieknek a magyarok ellen, mely szövetkezik olyan párttal, mely programmjában támadja a magyar nemzet egységét s jövője legbiztosabb garanciáit.

A választási küzdelemre azonban döntő jelentőséggel Tisza István gróf beszédei voltak. Városról-városra járta be úgyszólván az egész országot. Egyenes, felelősségteljes politikára búzdítván a nemzetet. Nem a lemondást, hanem a nyugodt, de biztos fejlődést hírdetve. Az egységes magyar nemzeti állam tekintélyét biztonságba helyezni minden támadás ellen

— és az egységes magyar nemzet iránt ragaszkodást támasztani fel az ország összes polgárai között. Janus arcú politikát a nemzetiségiekkel: szigorút és harciast azokkal, kik a magyar állam egységes jellegével össze nem férő szereplésüket és nemzetiségi törekvéseiket követik s a jó testvérnek, a jó szülőnek a vonzó szeretetet, tiszteletet, ragaszkodást ébresztő ábrázatát azokkal szemben, akik hűséges polgárai akarnak lenni az országnak.

De Tisza István gróf a választói jog kérdésében is felállította mindenütt a maga álláspontját, mely kevés kivétellel mindannyiunk álláspontja is kellett, hogy legyen. Az általános választói jognak olyatén alakban való megvalósítása, hogy ezáltal a magyar állam nemzeti jellege és az intelligencia befolyása biztosíttassék. És ha a választói jog erejével komolyan akarjuk a demokratikus haladást biztosítani s ha a demokrácia haladása alatt szabad intézményeinket nem lejáratni akarjuk, akkor — mondotta — neveljük az ország társadalmát a demokratikus kormányforma számára. Gondoskodjunk az ország szegény népeiről, kereseti életfeltételeiről. Terjesszük a kulturát. És gondozzuk és ápoljuk azokat az egyéni és erkölcsi erőket, melyek ezt az ezerfelé széttagolt országot jólétében s megelégedettségben egyesíthetik.

S mialatt a választási küzdelem közben, Andrássy Gyula gróf pártjának megszünésével kockán forgott, hogy vajjon az új parlamentbe megerősödve kerül-e be Deák Ferenc politikája, vagy ismét a függetlenségi pártok kapják meg a többséget; — Tisza István gróf megtalálta azt a nagyszerű meghatározást, amellyel a kiegyezkedésnek még a közelmúltban is megalkuvást nem ismerő negyvennyolcas választók előtt kellő népszerűséget tudott biztosítani. Mert Tisza István gróf szinte fanatikus lelkesedéssel hirdette, hogy a 67 teljes kiépítése, betetőzése és biztosítása a 48-nak, még

pedig *először* abban az irányban, hogy rendezi a 48-as törvényekben csak érintett közös viszonyokat, mivel ez biztosítja intézményszerűleg a magyar kormánynak, a miniszterelnök útján ingerenciáját, felelősségét, befolyását a monarchia nagyhatalmi politikájára, a külügyi és az összes közös kérdésekre. Tehát átviszi a magyar alkotmányos faktorok befolyását olyan térre, amelyre negyvennyolcban nem is gondoltak; másodszor, hogy a kiegyezés hozta be a teljes, hazafias érzületekbe rejlő szankciót s a belenyúgvást, a hozzájárulást az erre az alapra való önkéntes helyezkedést a király számára.

A nemzeti küzdelem vezéreinek az elvekkel, vállalt kötelezettségeikkel szemben kirívó alakban jelentkező frontváltoztatása s Tisza István gróf fellépése, agitációja, beszédei és beszédeinek őszinte, igaz hangja eldöntötték a választások sorsát. A junius elsején megejtett általános képviselőválasztásokon Justhék teljes vereséget szenvedtek és jelentéktelen számban kerültek vissza a parlamentbe. De súlyos veszteség érte a többi pártokat is — nem is beszélve arról, hogy a nemzetiségi alapon álló képviselők alig néhányan jöttek vissza oda, ahol már — merjük állítani — uralni kezdték a helyzetet.

A Nemzeti Munkapárt azonban nem várt diadallal került ki a választási küzdelemből. A hatalmas többség nemcsak meglepte, de le is sújtotta az ellenzéket, különösen pedig Justh Gyula kisded csoportját. Látták, hogy a nemzet bízalma csúfosan hátat fordított nekik. És érezték, hogy elvesztették erkölcsi jogosúltságukat arra, miszerint a többség politikáját, tetteit s alkotásait mérgezett nyílakkal lövöldözzék.

Az új országgyűlés első napjaiban — ha hangoztatták is a szokásos választási visszaéléseket, melyekre már most meg kell jegyeznünk, hogy minden párt s a legtöbb jelölt igyekezett azokból minél többet elkö-

vetni — az ellenzéki pártok s közöttük a választáson pozdorjává zúzott Justh-párt is, a kiállott csúfos vereség hatása alatt csendesen viselkedtek.

De ez a csendes viselkedés, főképpen a Justhpárt részéről csak nagyon rövid, inkább addig tartott, *amig a választók részéről ért bizalmatlanság szégyene az új többséggel szemben az elkeseredés és a dűh érzetévé változhatott át.* Mihelyt ez megtörtént s kudarcuk után először mertek ismét felemelt fővel a Kossuth Lajos-utcán végigmenni — azonnal megkezdték fenyegetéseiket.

Justh Gyula újra diktátori tógát öltött magára. Fő- és alvezérei megint tűzbe dugták kihűlt vasaikat.

És mielőtt a Nemzeti Munkapárt hozzákezdhetett volna feladatai teljesítéséhez, vállalt kötelezettségei beváltásához, Justhék részéről már felhangzott a jelszó: hogy ameddig az igazi nemzeti akaratot nem az általános, egyenlő és titkos választói jog alapján kikerülő többség képviseli; hanem a kisebbség, addig az obstrukció, még pedig a legelszántabb technikai obstrukció, *kötelesség*.

Justh Gyuláék harci riadója felfedte a Nemzeti Munkapárt első, nagy és sok-sok keserűséget s gyűlöltséget támasztott *taktikai* hibáját. Nem vette fel ugyanis megvalósítandó programmja kezdőpontjául a technikai obstrukció kiküszöbölésére szolgáló *házszabályok revizióját*. Jóvá alig tehető hiba volt. Mert, ha csakugyan nem is lehetett rá számítani, hogy akik maguk a megpróbáltatások szörnyű kálváriáján mentek keresztűl s akik végűl szintén az obstrukció áldozatai lettek, újra élni fognak a nemzet egész szervezetét pusztító betegséggel; — de gondolni igenis kellett volna arra, hogy egyfelől akkor azonnal a házszabályok szigorítása utólagos igazolása lett volna Kossuthéknak és Andrássyéknak, kik az obstrukció

garázdálkodása miatt ex-lexben voltak kénytelenek visszavonúlni, másfelől pedig, hogy jöhetnek idők, midőn — eltekintve a nemzetiségektől — a parlamenti anarchia letörésére még új, le nem járt ellenzékkel és pártvezérekkel szemben nehezebb lehet a közhangulatot ismét megnyerni.

Egyelőre azonban nyári hangulat uralta a helyzetet.

És ha a parlament, hogy a koalició hátrahagyott munkáját elvégezze, sokáig együtt volt is, ha felhangzott egy-egy Justh-párti rikoltozás s ha indőnként olvashattunk valamit a kormány őszi terveiről — az első nagyobb emóciót az váltotta ki, hogy a magyar képviselőház küldöttsége és Tisza István gróf, mint Arad város országgyűlési képviselője, képviselők sokaságától kisérve, megjelentek az aradi vértanuk október 6-iki gyászünnepélyen. De disztingválnunk kell. A' nagyobb emóció nem annak szólt, hogy a képviselőház és Tisza István gróf megjelentek az aradi gyászünnepélyen. Ezt mi a képviselőháztól és az aradi képviselőtől joggal megköveteljük. Ám szólt a koalició volt képviselőházi elnökének: Justh Gyulának, ki bizonyára túltengő opportunitásból, de saját bevallása szerint elnöksége idején azért nem jelent meg az aradi gyászünnepélyen, mert nem kapott meghívót. Mintha bizony a magyar képviselőháznak az aradi vértanuk iránt való kegyeletét valamelyes cirkulárék irányíthatnák!!

De aztán — kihagyjuk az *indemnitás* vita kellemetlenkedéseit — csakhamar jöttek a nagy kérdések.

A' delegációban: a katonai kérdés.

A' képviselőházban: a közös bank szabadalmának meghosszabbítása és a készfizetések.

A' felhők tornyosúltak.

Az idő már méhében hordta a nagy obstrukciót s az obstrukcióval való leszámolás kötelességét.

A gróf Khuen-Héderváry Károly vezetése alatt álló kormány — már az általános választások előtt adott programmjában jelezte — vállalkozott arra a nehéz feladatra, hogy a tíz év óta rendezetlenűl álló katonai kérdéseket megoldja s a parlamentet megszabadítja nyomasztó terhétől. A delegáció ülésén a hadügyi kormányzat előállott a hadsereg régen vajudó s a monarchia biztonságát szolgáló szükségleteivel. Az ellenzék sietett ellenvetéseket tenni. *Apponyi* Albert gróf felszólalásában elismerte ugyan, hogy szükségünk van erős, szilárd véderőre s hogy nem csökkenthetjük a védekezés eszközeit, de a hadügyi költségek megbénítják az ország gazdasági haladását s nemzeti aspirációink teljesítése nélkül nem áll érdekünkben gazdasági haladásunk útjába akadályokat gördíteni. Hasonló szellemben szólaltak fel a delegáció többi függetlenségi párti képviselői is — megfeledkezvén arról, hogy kormányzásuk ideje alatt pártjuk a szolgálati nyelv csekély módosítása fejében hajlandó lett volna az ujonclétszám felemelését elvállalni.

Tisza István gróf azonban a delegációban is tiszta bort töltött a pohárba. Kettéválasztotta a katonai kérdést s megszüntette a létszámemelés és a nemzeti aspirációk közöt felállított junktimot. Ha nincs szükség létszámemelésre, nem szavazza meg semmi áron. De ha szükség mutatkozik rá — mintahogy külpolitikánk termométerje jelezni kezdte — akkor az ország biztonságát nem teszi engedmények ellenértékévé. Viszont erősen hangoztatta, hogy a katonai büntetőeljárás reformját és a jelvénykérdés megoldását követelné akkor is, ha szó sem volna az ujoncjutalék felemeléséről.

Közben pedig megindúltak a magyar és az osztrák kormányok között a *bankszabadalom* meghosszabbítására és a készfizetések felvételére irányúló tárgyalások.

Nem tagadjuk, hogy a gróf Khuen-Héderváry Károly vezetése alatt álló kormány és Tisza István gróf is aradi választói előtt *határozott* állást foglaltak a készfizetések felvétele mellett. De hát ezt ők sohasem vonták kétségbe. Sőt, jól tudjuk, hogy a kormány tárgyalásai rendjén nyíltan és egyenesen beismerte, hogy a készfizetések kérdésében elháríthatatlan nehézségei vannak s hogy az osztrák kormány nem hajlandó a készfizetések *azonnal* való felvételéhez hozzájárúlni.

A Justh-párt sietett kiaknázni a helyzetet — noha eleinte a kormány becsületes beismerését *taktikai* fogásnak minősítette.

És csakugyan alig várta, hogy a bank s a készfizetések kérdése napirendre kerüljön.

Nem kellett soká várnia.

A Khuen-kormány november közepén a képviselőház asztalára tette a bankszabadalom meghosszabbításáról szóló törvényjavaslatot, amelyet, mivel nem volt kilátás, hogy az év végéig letárgyalhatnak, az elfogadott bankprovizórium miatt félretettek.

De már január elején ismét elővették s rögtön megindúlt a széles medrű, obstrukciós ízű bankvita.

A Nemzeti Munkapárt többségéből alakúlt kormány bankjavaslata *két* kardinális jelentőségű rendelkezésen épült fel. Először, hogy az osztrák-magyar bank szabadalmát meghosszabbítja; másodszor — mivel a készfizetések felvételéhez való ragaszkodás újabb konfliktusra vezetett volna — a kötelező készfizetés *lényegének* megszerzése. A bankszabadalom meghosszabbítása természetes következménye volt a munkapárti többségnek. Hiszen kifejezetten a *közös bank* alapján állott. A készfizetéseknek csupán lényegben való megszerzése már eltolódást mutatott a többség programmja s vállalt kötelezettségeinek beváltása között. Ha azonban a kormány nagyobb zavarok elke-

rülése végett e kérdésben is kénytelen volt a *fokozatos haladás* útját magáévá tenni — ezzel még nem kívánt *időlegesen feladott* álláspontja miatt a felelősség alól kibújni s nem óhajtotta — a koaliciós »vívmányokhoz« híven — a készfizetések *lényegbeli* megszerzését a *tényleges* megszerzés számlájára elkönyvelni.

De a júniusi választásokon »lehengerelt« Justhpárt és a bankvita során a »körülményekkel mindenkor bölcsen megalkuvó« Kossuth-párt is nagy zenebonát csaptak, amiért a kormány nem valósítja meg az önálló magyar bankot s elejtette a készfizetéseknek azonnal való felvételét. A beszédek és cikkek egész özönét zúdították a többségre. És ismét azokat a hurokat kezdték pengetni, melyekkel a múltban a nemzet szívéhez tudtak hozzáférni.

A hamis hangok azonban nem tévesztettek meg senkit. Mindenki tisztában volt azzal, hogy a bankvitára kooperált függetlenségi pártok elvesztették erkölcsi jogosúltságukat, miszerint a többség ellen az önálló bank érdekében, akár pedig a készfizetéseknek csupán lényegbeli megszerzése miatt támadásokat intézhessenek. Hiszen a koaliciós kormánynak módjában állt, egyenesen programmszerű feladata lett volna az önálló bankot megvalósítani. Sőt az ország felzúdulását a kétszázalékos kvótafelemeléssel szemben éppen a magyar nemzeti bank felállításával tudták csak némiképpen megnyúgtatni. Valójában pedig mégis úgy állt a dolog, hogy a koaliciós kormányban nemcsak Wekerle Sándor és Andrássy Gyula gróf ellenezték az önálló bank megvalósítását; hanem Apponyi Albert gróf és később — elismerjük, hogy józan opportunitásból — már Kossuth Ferenc is.

Csakhogy a koaliciós vezérek a maguk álláspontját csupán a koaliciós kormány uralmára kötötték meg. Mihelyt nem ők voltak uralmon s mihelyt minden ember tudhatta, hogy a gróf Khuen-Héderváry

Károly vezetése alatt álló kormány, ha még az önálló bank alapján is állana, sem csinálhatott volna mást, mint közös bankot, fogták magukat és a magyar nemzeti bank harcos lovagjaivá vedlettek át.

Hogy Justh Gyuláék következetesek voltak? Hát igaz, hogy ők éppen a bankkérdésért fordították fel a koaliciót. De azt mégis csak tudták, hogy a kvótafelemelést nem az önálló bank felállításáért; hanem csupán azért szavazzák meg, hogy Ausztria hozzájárúljon a bankkérdés elintézésének elodázásához. És ha hisszük is, hogy komolyan gondoltak az Osztrák-Magyar bank szabadalmának megszüntetésére; nem tudunk szabadúlni attól az impressziótól, hogy a Justpártot terheli a *bankbizottság szereplése*, amely addig, ameddig nekik még kormányzati sánszaik voltak, nem hozott döntő és terminusra szóló bankhatározatot.

A készfizetések tekintetében aztán éppen nem volt joguk az ártatlan báránYka szerepében fellépni. Széll Kálmán a bankkérdés tárgyalása alkalmával nyomatékosan hangoztatta, hogy miniszterelnöksége idején az osztrák kormánnyal megegyezett a készfizetések felvételében, de a megegyezést az obstrukció miatt nem lehetett perfektuálni. A koalició tehát kész megállapodást vett át a szabadelvűpárt kormányaitól. Ezzel szemben a Wekerle—Kossuth-kormány a kiegyezéssel egyidejüleg, a kvótaemeléssel kapcsolatosan, titkos megállapodásra lépett az osztrák kormánnyal, melyben kötelezőleg megigérte, hogy a készfizetések felvételét ugyan sűrgetni fogja, de nem kívánja majd meg is szerezni.

Az obstrukció mesgyéjén haladó bankvita vége felé Tisza István gróf kelt a Khuen-kormány javaslatának és eljárásának védelmére. Mit mondott? Azt, amit mindig állított és amit csak rosszhiszeműséggel lehet kétségbevonni, hogy ha egy ország más ál-

lammal közös bank időleges fentartására megállapodást köt, ezzel még politikai függetlenségéből mit sem áldozott fel. A kérdés az Osztrák-Magyar bank szabadalmának további meghosszabbításánál csak az lehet, vajjon a közös jegybank az ország finánciális s általában gazdasági érdekeinek megfelel-e? És Tisza István gróf, aki mindenkor a közös bank hívének vallotta magát, a gazdasági érvek egész tárházával igyekezett a képviselőházat felfogása helyességéről meggyőzni.

De Tisza István gróf tovább is ment s eltért attól a koaliciós szokástól, hogy nyilvánosan csak a politikai sikerekről beszéljen. Őszintén, minden kertelés nélkül beismerte, hogy a választások előtt a Nemzeti Munkapárt tagjai és ő maga is hangoztatták a készfizetések megkezdésének szükségességét — ámbár soha sehol a közös bank szabadalmának meghoszszabbítása és a készfizetések között junktimot nem állítottak fel — de Ausztria eléggé el nem itélhető magatartása miatt igéreteiket csak *részben* tudják beváltani. Azaz a kérdés úgy áll, hogy a kormány vagy nem zárkózik el egy újabb *casus bellitől* vagy pedig olyan kompromisszumot létesít, mely a készfizetések felvételének ügyét fokozatosan fogja megvalósítani.

Az ellenzék tehát — mely ma is szokta emlegetni a készfizetések kérdésében való deferálást — nyílt ajtót döngetett. Hiszen a többség és a kormány sohasem állították, hogy a készfizetések kérdésében programmjukat betudták váltani. Ellenkezőleg bevallották, hogy Ausztria ezuttal is erősebbnek mutatkozott s hogy *kompromisszumra* voltak kénytelenek lépni. S ha a Nemzeti Munkapártot támadás éri, hogy miért nem ragaszkodott a készfizetések azonnal való felvételéhez, akkor csak azt kérdezzük a támadóktól: vajjon hiszik-e, hogy a készfizetések felvételét ellenállás-

sal meg lehetett volna szerezni s hogy akaratuk érdekében szükség esetén hajlandók lettek volna-e az *aktivitás* mezejére is rálépni??

A gróf Khuen-Héderváry Károly vezetése alatt álló kormány, mely egyesztendős uralma alatt kivezette az országot az ex-lexből, tető alá hozta az új perrendtartást, sikeres kölcsön útján segített pénzügyi helyzetünkön s kedvezően intézte el a szerb kereskedelmi szerződést, még csatázott a bankkérdésért és a készfizetésekért, mikor már a katonai kérdések miatt nagy viharoknak nézhetett elébe.

A régen húzódó és mind égetőbb alakban jelentkező *véderőreform* ügyében az osztrák és a magyar kormányok között január hó közepén megindúltak a tárgyalások. Hosszas küzdelem, nagy kapacitáció és Ausztria részéről tapasztalt sok ellenségeskedés után végre április végén, ugyanazon napon, amikor a szociáldemokratákkal és nemzetiségi politikusokkal szövetkezett Justh-párt Aradon proklamálta, hogy az általános, egyenlő, titkos választói jogról való törvényjavaslatot napirendre fogják kényszeríteni, sikerült a Khuen-Héderváry-kormánynak megállapodásra jutnia. A megállapodással a kormány hozzájárúlt az *újonclétszám* felemeléséhez s ezzel természetesen karöltve az anyagi terhek emelkedéséhez is. De viszont kikötötte, hogy a katonai szolgálat *három évről két évre* szállíttassék le *s hogy a véderőreformmal kapcsolatosan kerüljenek likvidációra a kilences bizottság programmjának hátralékai és a közös hadseregbe az új katonai bűnvádi eljárás révén a magyar államnyelv vonúljon be.*

Közben a bankvita mégis csak a vége felé közeledett. Kossuth, Andrássy, Apponyi távoltartották magukat az akkor folyó *beszédes* obstrukciótól és az ország különböző részein már erős hangok hallatszottak a parlament munkásságának erőszakos meg-

zavarása ellen. A Justh-párt is belátta tehát, hogy céltalanúl és a közhangúlat ellenére húzza a vitát s végre március közepén hozzájárúlt a javaslat tárgyalásának befejezéséhez.

Közvetlen a bankjavaslatok megszavazása után a képviselőház kétnapos tárgyalás után elfogadta a rendes újoncjavaslatot, majd hozzákezdett a nagy harc prologusát képező költségvetés hosszadalmas tárgyalásához.

A Justh-párt fegyverkezett.

És még mielőtt ismerhette volna a véderőjavaslatokat, máris sietett kimondani, hogy a véderőjavaslatokat a választójogi reformjavaslat tárgyalása kell, hogy megelőzze. Azaz: a parlament törpe minoritása szövetkezve a parlamenten kivül álló szociáldemokratákkal és nemzetiségekkel, magának vindikálta az országgyűlés döntő irányítását.

Május hó 23-án, a költségvetési vita kellő közepén, *Hazai* Samu honvédelmi miniszter a képviselőházban benyújtotta a *véderő reformjáról* szóló törvényjavaslatokat. A törvényjavaslatok: az újonclétszám emelését — Magyarországra évente 36611 újoncot tesz ki — a kétéves szolgálati időt, a magyar honvédség kiépítését s a katonai bűnvádi eljárás reformját tartalmazták. Hogy ezek a javaslatok a Justhpárt fenegyerekeskedése miatt nem fognak egykönynyen keresztűl menni, s hogy a Kossuth-párt is meg fogja rá tenni a maga észrevételeit — azzal mindenki tisztában volt. De arra igazán alig számíthatott valaki, hogy a véderőreform javaslatok lesznek azoknak az eseményeknek a rugói, amelyeknek később tanúi voltunk s melyeknek áldatlan következményeit nemcsak politikai; hanem egész társadalmi életünkben is anynyira megérezzük. Mert, mikor a honvédelmi miniszter a törvényjavaslatokat a képviselőház asztalára le-

tette, mindazok a politikusok, akik tárgyilagosan mérlegelték az új véderő rendelkezéseit, megállapították, hogy a létszámemelést, aminek szükségességét minden tényező elismerte, bőségesen ellensúlyozza a szolgálati idő leszállítása s a fegyvergyakorlatok idejének és számának csökkentése. És megállapították azt is, hogy honvédségünk kiépítése, tűzérséggel való ellátása *nemzeti intézményeink erőteljes fejlesztését* jelenti s hogy az új katonai bűnvádi eljárásban a kormánynak a humánus szellem érvényesítése mellett a magyar államnyelv uralmát is sikerűlt bevinnie. Sőt a képviselőház folyosóján, a törvényjavaslatok beterjesztése napján *Bolgár* Ferenc, a koaliciós kormány volt honvédelmi államtitkára, meglepetésének adott kifejezést, hogy a kormány mennyi »vívmányt« tudott megszerezni és *Bakonyi* Samu, a Justh-párt alelnöke s katonai szakértője is kijelentette, hogy ámbár az új perrendtartás nyelvrendelkezései az ő tetszését nem nyerték meg, mégis elismerni kénytelen, hogy a véderőjavaslatok sok üdvös intézkedést tartalmaznak.

A véderőjavaslatok parlamenti tárgyalására azonban nem egykönnyen kerűlhetett sor. Az ellenzék a költségvetés vitáját szándékosan terjengőssé tette. S úgy látszott, hogy *közben* szervezkedik a véderőjavaslatok ellen.

A kormányt nem érte váratlanúl a szervezkedés. Már a véderőjavaslatok beterjesztése előtt elhatározta volt, hogy a költségvetés és a katonai javaslatok elintézéséig az országgyűlést együtt tartja. De nem azért, hogy ezzel az ellenzéket kifárassza; hanem mivel tudatában volt, hogy egyfelől a véderőjavaslatok megszavazásához idő kell, másfelől pedig hogy ősszel a delegáció, a jövő évi költségvetés és egyéb parlamenti munkaanyag várnak elintézésre.

Már erősen benn voltunk júniusban, mikor a képviselőházban még mindig a költségvetést tárgyal-

ták. A kultuszvitánál tartottak — de hátra volt az igazságügyi és pénzügyi kormányzat budgetjének megvitatása. Berzeviczy Albert, a képviselőház elnöke akkor pártközi tanácskozást hívott össze, melyen arra kérte a pártok vezetőit, hogy a költségvetési vita hosszadalmasságával ne vigyék ex-lexbe az országot. Mivel azonban a pártközi tanácskozásnak nem volt eredménye, már másnap a képviselőház üléseit *egy* órával meghosszabbították; néhány nap múlva pedig *Lukács* László beterjesztette a julius elsején lejáró indemnitásnak *egy hóra* való meghosszabbításról szóló törvényjavaslatot.

Időközben a véderőjavaslatok a képviselőház véderőbizottsága elé kerültek. A véderőbizottságban, de a sajtóban és népgyűléseken is az ellenzék az *illetékesség* kérdését vetette fel. Azt mondotta, hogy ennek a parlamentnek nincs joga a véderőjavaslatot napirendre tűzni, mert a nemzet erre megbízást nem adott s a választásokon a Nemzeti Munkapárt jelöltjei nem beszéltek róla.

Hát az illetékesség kérdésében hivatkozhatnánk egyik most igen elkeseredett »őrszemnek«, Mezőssy Bélának 1910 november 9-iki delegációs beszédére, melyben a véderő reformjának megvalósítását egyenesen e parlament feladatai közé sorozta. Ám mi nem hivatkozunk reá, hanem megelégszünk annak konstatálásával, hogy 1910 február 19-én a Nemzeti Munkapárt alakúló gyűlésén Gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök a katonai kérdések elintézését hangoztatta s hogy az alakúló gyűlés határozati javaslatának erre vonatkozó része szó szerint így hangzik:

„Be kell fejeznünk az 1913.-ban elhatározott katonai reformokat.“

De konstatáljuk még, hogy Gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök május 24-én Budapest IV. kerületi választói előtt tartott programmbeszédében

ugyancsak a katonai kérdésekről a következőket mondotta:

„Midőn ilyen komoly dolgokról szólok, nem kerülhetem ki, hogy ne említsem meg, hogy súlyos terhek várnak az országra és pedig olyan címen, amely talán nem népszerű, de amelynek kielégítése mégis első kötelessége. Ez a hadseregnek olyan állapotban tartása, amely feltétlenűl biztositja az ország épségét a megtámadtatások ellen is.“

És ha akad valaki, aki még mindig az illetékesség kérdését hántorgatja, az olvassa el az 1910 junius 26-iki *királyi trónbeszédnek* idevonatkozó passzusát, mely így szól:

„Szükségessé vált a véderő fejlesztése oly mérvben és irányban, hogy a monarchia bíztonságának és állásának megóvására hivatott fegyveres erő feladatának minden esetben megfelelhessen.“

A véderőjavaslatoknak bizottsági és az állami költségvetésnek képviselőházi tárgyalásai közben *Justh* Gyula a kormány ellen kiadta az élet-halál harc jelszavát. Az élet-halál harc a *legradikálisabb választójogért* fog megvivatni. És hogy ez minél sikeresebben történjék meg, a Kossuth-pártnál — mely ugyan akkor visszautasításban részesítette — s főképpen az utcára számítva, a magyarországi szociáldemokrata-pártnál keresett támogatást.

A Khuen-Héderváry-kormány junius 24-én egy hónapra újabb indemnitást kapott; majd néhány napra rá *appropriációs* javaslatot terjesztett a ház elé.

Az appropriációs javaslat tárgyalása csakhamar meg is indúlt. Mindjárt az első napon a függetlenségi pártok kijelölt vezérszónokai; Désy Zoltán a Kossuth-párt és Holló Lajos a Justh-párt részéről precizirozták a véderőreform ügyében álláspontjukat. Désy Zoltán a katonai javaslatok *elhalasztását* követelte mindaddig, míg a nemzeti követeléseket nem adják meg a nemzetnek. Holló Lajos ellenben a nemzeti követelések figyelmen kívűl hagyásával a véderőreform

tárgyalását junktimba kívánta hozni az általános, egyenlő és titkos választói jog megalkotásával. A két függetlenségi pártot tehát kezdetben a véderő kérdésében eltérő célok irányították. Sőt a célok tekintetében akkor sem jutottak egymással megállapodásra, mikor a képviselőház az appropriációs javaslatot hirtelen, öt napos tárgyalás után egy rövid vakáció ellenértékéül megszavazhatta.

A felhatalmazási törvény tárgyalásának váratlan befejezése, a nehány napos parlamenti vakáció és Gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnöknek egyik bécsi lapban megjelent s félreértett nyilatkozata a kompromisszum hírét dobták felszínre. Sokan a Kossuth-párttal való paktumról véltek tudni valamit. De még többen állították, hogy a kormány a véderő-reform és a választói jog megalkotása között függetlenűl a Kossuth-párt kívánságaitól, *junktimot* hajlandó felállítani.

Gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök a közvéleményt sietett a kósza hírekről felvilágosítani. A Nemzeti Munkapárt aznap esti értekezletén a leghatározottabban kijelentette, hogy mindazok a hírek, melyek a pártokkal kötendő paktumról szólanak, alaptalanok. Ami különben a választói jogot illeti, szívesen fogja megragadni az első alkalmat, hogy komolyan megnyugtassa az ellenzéket, hogy a választói jog reformjának megalkotását nem akarja amaz időn túl kitólni, amely a törvény előkészítésére szükséges. De a képviselőház másnapi ülésén is nyilatkozott és nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a véderőreform a nemzet érdekében sürgős megoldásra vár, azt tovább halasztani nem lehet s hogy ő a választói reformot minden elodázás nélkül szintén meg fogja valósítani. Hogy pedig e tekintetben az ellenzéket komoly szándékáról meggyőzze, elfogadta Batthyány Tivadar gróf benyújtott határozati javaslatát, melyben

a népszámlálási adatok sürgősebb feldolgozását követeli a kormánytól.

Az ellenzék azonban nem törődött a kormány komoly szándékával.

Harcot akart és harcot keresett.

De előbb feltételeket diktált. Mindkét párt olyant — amit a másik sem tudott volna elfogadni. Mint ahogy a véderőreform javaslatok napirendre tűzését s az appropriációs törvény megszavazását követő négynapos parlamenti vakáció alatt a függetlenségi pártok nem tudtak egy lépéssel sem egymás felfogásához közeledni. Hiába igyekezett Polónyi Géza a két párt vezetőit legalább tanácskozásra összehozni, hogy a harc céljáról beszélgessenek, nem sikerült. Justh Gyula, aki akkor már megállapodott a szociálistákkal, rendíthetetlenűl hajtogatta, hogy ő előbb az általános, egyenlő, titkos választói jog megvalósítását követeli; viszont Désy Zoltán *csak* a nemzeti követelések hangoztatásával volt hajlandó a véderőjavaslatok ellen küzdelmet folytatni. Küzdelmet? A legféktelenebb technikai obstrukciót, mert hiszen a Kossuthpártnak a véderőjavaslatok tárgyalása előtti napon tartott értekezletén kimondták, hogy »a párt nem kívánja korlátozni tagjainak egyéni szabadságát, elvárja azonban minden tagjától, hogy a harcban kötelességét teljesítse«. És Apponyi Albert gróf ehez — nehogy valaki félreérthesse szándékát — még hozzátette, hogy az obstrukció a múltban sikert hozott a pártnak — noha ő azt egyénileg el is itéli.

III.

Ilyen kilátások között érkeztünk el a napirendre tűzött véderőjavaslatok parlamenti tárgyalásához.

De a tárgyalás az első napon meg sem kezdődött. A Justh-pártnak a többség számítását azzal sikerült keresztülhúznia, hogy az egész országot mélyen megrendítő kecskeméti földrengésből a *technikai obstrukció főpróbáját* tartotta meg. Felháborodás kelt nyomában. A szerencsétlenűl járt kecskemétiek Hock János és Horváth Mihály képviselők ellen mozgalmat akartak indítani. És a miniszterelnök is kénytelen volt odanyilatkozni, hogy ha a Justh-párt a technikai obstrukciót már az első napon meg akarta kezdeni, kereshetett volna magának más ürügyet, mint egy virágzó magyar város irtóztató kálváriájának homloktérbe állítását.

A második nap elején a Justh-párt az azelőtti nap eseményeit; illetve Hock János elnöki rendreútasítását tette szóvá — mi elég alkalomnak kinálkozott arra, hogy a *néppárt* a nemsokára meginduló technikai obstrukcióhoz segítőtársúl jelentkezzék. A déli órákig tartott a *napirend előtti* vita, mikor végre báró *Solymossy* Ödön, a katonai javaslatok előadója, megtarthatta beszédét. Közvetlen utána a Kossuth-párt nevében *Tóth* János nyilatkozott, ki azért útasította vissza a véderő reformját, mert az elegendő nemzeti vívmányt nem tartalmaz. Majd másnap — az első zárt ülés bevonulása után — a Justh-párt szó-

noka *Bakonyi* Samu jelentette ki, hogy a katonai javaslatok megszavazása előtt az általános, egyenlő, titkos választói jog megalkotását követeli.

Mialatt a képviselőházban az ellenzék egyelőre más-más vágányon, megkezdte kisded játékait és sajtójában bekonferálni igyekezett az obstrukciót — a közvélemény néma közönnyel állott meg tervei előtt. A harci zaj süket fülekre talált. Sőt még a tüntetésekre üzletszerűen berendezkedett szociáldemokraták — kik a véderőjavaslatok tárgyalásának első napján Budapesten egy nagyon kényszeredett tüntető körmenetet tartottak — sem tudtak felmelegedni ama viszonyon, melyben azt vállalták feladatúl, hogy ők majd az utcáról fogják támogatni Justhék hősi küzdelmét.

A »küzdelem« azonban mégis útban volt.

Villámgyorsasággal rohantunk bele.

A véderővita harmadik napján Apponyi Albert gróf még mindig csodás baritonján tűzelte az ellenzéket.

Majd *Hazai* Samu honvédelmi miniszter keresett alkalmat, hogy erős argumentumokkal verje vissza az ellenzéki felületes, vagy éppen céltudatos támadásokat. Számadatokkal bizonyította be, hogy a javaslat inproduktiv terheket nem ró a nemzetre. És mintegy a bekövetkezettekre célozva, azt mondotta «*nincsen kizárva, hogy belátható időben belekerülünk egy olyan politikai förgetegbe, melyből csak erős és jó hadsereg képes bennünket kiragadni*».

Ime: a balkáni háború bejelentése!

Komoly veszedelmek nélkül, egy törvényjavaslat érdekében éppen az ország honvédelmi minisztere a képviselőházban nem ragadtathatja magát ilyen kijelentésre.

De nálunk a kisebbség fittyet hányt rá.

Sőt közvetlen *Hazai* Samu honvédelmi miniszter

beszéde után *zárt ülés* alakjában kezdték meg a botrányok hosszú sorozatát.

A beszéd alatt hozták meg ugyanis a hírt, hogy vasárnap a biharmegyei Árpád község ünnepélyt rendezett képviselője, Telegdi József tiszteletére. Az ünnepélyen részt vett *Tisza* Kálmán gróf képviselő és környékbeli nagybirtokos is, aki többek között megkérdezte a néptől, hogy mit csinálna, ha a községi képviselőtestületben a kisebbség nem engedné meg, hogy a többség tanácskozzék és határozzon is. A kérdésre a nép szinte kórusban kiabálta, hogy »hát bizony mi kirúgnánk őket«.

Tisza Kálmán gróf erre azonban azt felelte, hogy a képviselőket nem lehet kirúgni és ez nem is volna méltó a parlamenthez. A többség sajnos köteles tűrni és várni. Ám ő azért a maga részéről a technikai obstrukciót *néma* megvetéssel szemléli.

Ennyit mondott.

A zárt ülésre ennyi is nagyon elég volt.

És alig hogy a zárt ülésen *Benedek* János előállott a »néma megvetéssel« s kijelentette, hogy visszaútasítják Tisza Kálmán megjegyzéseit, melyek a technikai obstrukció megkezdésére alkalmasak; az addig türelmes munkapárt kijött a sodrából és ötvenen kiáltották egyszerre:

— Igaza van Tiszának! Azonosítjuk magunkat vele!

Az eddig csak becézett ellenzék meglepetve hallgatta a munkapárti kifakadást. S meglepetését fokozta, hogy hírtelen felállott *Antal* Géza képviselő és a többség általános helyeslése s tapsai mellett kijelentette, hogy magáévá teszi Tisza Kálmán gróf kijelentését.

Rettenetes kavarodás támadt.

A többséget állandóan pocskondiázó kisebbség nem tudta eltűrni a bírálatot.

Fenyegetődztek.

Ökleiket mutogatták.

És mikor Benedek János ismét beszélni akart, a munkapárti képviselők tüntetve elhagyták az üléstermet.

Justh Gyula, Désy Zoltán és Szmrecsányi György pedig pártjuk nevében siettek kijelenteni, hogy a következő ülésen megkezdik a technikai obstrukciót és nem hagyják abba mindaddig, amíg elégtételt nem kapnak.

Az ország nyúgodt volt. De a parlament lángban állott.

Az ellenzék *vitarendező bizottsága* és vezetői másnap már kora reggel megjelentek a képviselőházban. Alig érkezett meg *Berzeviczy* Albert, a Ház elnöke, rögtön fölkeresték és arra kérték, hogy az Antal Géza és Tisza Kálmán gróf részéről őket ért sérelmek megvitatására napirend előtti felszólalásokat engedélyezzen. *Berzeviczy* Albert annak hangoztatásával, hogy ő a szólásszabadságot nem kívánja korlátozni, *négy képviselőnek megadta* a jogot a napirend előtti felszólalásra.

Szomorú és szégyenteljes napjai következtek ezután a magyar képviselőháznak.

Az elnök alig nyitotta meg az ülést és jelentette, hogy *három* képviselő több heti szabadságot kér — az ellenzék nyomban névszerinti szavazást kivánt. Hogy pedig a szavazás minél tovább tartson és még az engedélyezett napirend előtt való felszólalásokra is alig jusson idő, *Justh* Gyula, a képviselőház volt elnöke, egy parlamenti párt vezére azzal a frivol kéréssel állott elő, hogy a három szabadságot kérő képviselő kérése fölött külön-külön döntsön a Ház. Igy történt. És ugyancsak aznap még egy izben valami jelentéktelen ügyben szavaztak névszerint. Majd a késő déli órákban került a sor Désy Zoltán, Lovászy Márton és

Szmrecsányi György napirend előtti felszólalására, akik a Tisza Kálmán gróf és az Antal Géza kijelentései miatt követeltek elégtételt.

A komédia azonban ezekkel a napirend előtti felszólalásokkal nem nyert befejezést. A következő napokon tovább folytatták a jegyzőkönyvhitelesítés körül való felszólalásokat, a névszerinti szavazásokat s a szabadságkéréseket. És hogy változatosságban is legyen részük, egyik utcai lap kolportázs árusítása megvonásából származó incidensből kifolyólag a sajtószabadságot is védelmükbe vették. A Justh-párt, Kossuth-párt és néppárt minden közös elv, közös cél nélkül összefogtak a technikázásra. Sőt már előrevetette árnyékát Andrássy Gyula gróf is, aki nyugodtabb időkben mindig visszavonúl — hogy botrányokra, parlamenti vadászatokra ismét megjelenhessen. Csakhogy ezuttal nem egykönnyen. Hiába akart Andrássy Gyula gróf a házban beszélni s hiába folytattak hívei Justhékkal ilyen irányban tárgyalást — Justh Gyula, a parlament tanácskozásának szuverén ura nem adott rá engedélyt.

A kormány és a Nemzeti Munkapárt többsége hihetetlen türelemmel nézték az ellenzék minden erkölcsi alapot nélkülöző garázdálkodását. Ha voltak is sokan, akik egyenesen gyávaságnak tartották, hogy husz-harminc képviselőnek kiszolgáltatják a nemzet legeminensebb érdekeit, a többség csillapítani igyekezett őket. Egyelőre a várakozás álláspontjára kellett helyezkedni. Hátha kitombolják magukat? Hátha jobb belátásra fognak jönni? Mert arra igazán nem lehetett számítani, hogy a kormány a katonai javaslatokat visszavonja. Hogy pedig valamelyes rekompenzációval álljon elő? Hiszen a függetlenségi pártok nem egyféle célért »küzdenek«? A kormány mit teljesítsen a feltételek közűl; azt-e, amit a Justh-párt állított fel, vagy azt, a mit a Kossuth-párt szeretne eléje

szabni? A békére nincsen *közös programmjuk*. Szövetkezésük *csak* a technikai obstrukcióra s az abból folyó rombolásra szól.

E síralmas helyzetben Gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök — aki maga sem tudott a képviselőházban szóhoz jutni — egyik előkelő bécsi lap hasábjain nyilatkozott a helyzetről. Kijelentette, hogy a többség semmi olyant nem követett el, a mi a technikai obstrukció kitörését indokolttá tette volna. Hogy a munkapárt vonjon vissza és dezavuáljon egy olyan nyilatkozatot, amit egyik tagja nem is a képviselőházban tett és aminek élessége messze elmarad azok mögött, amiket a kisebbség szokott a többségre mondani, *képtelen kivánság*, amelynek teljesítéséről szó sem lehet. A Nemzeti Munkapárt szigorúan a házszabályok keretében fog maradni. Hiszen az obstrukció örökké nem tarthat. Az országnak nyugalomra van szüksége és ez kényszeríteni fogja az ellenzéket az obstrukció abbahagyására. A mostani harc csak az ellenzék vereségével végződhetik. Sem paktumra, sem meghátrálásra nem lesz képes az ellenzék a kormányt rászorítani. A többség a türelem politikáját követi. Az obstrukció most felnyítja majd az ország szemét. És az ország látni fogja, hogy kik azok, akik érdekei ellen törnek...

Dacára, hogy Justh Gyuláék kimondották, hogy a képviselőházban felszólalásra mindaddig nem adnak engedélyt, amíg «elégtételt» nem kapnak — a vitarendezőség kénytelen volt ezt az álláspontot megváltoztatni. Elvégre nagy nehezen, de belátták, hogy az *árpádi* esethez még sem lehet a technikai obstrukciót hozzáfűzni! Így esett aztán, hogy több napi technikázás után előszólították Andrássy Gyula grófot, aki sietve meg is jelent a parlamenti arénában.

Andrássy Gyula gróf ekkor már eljegyezte volt magát a legújabb obstrukcióval. Aki a koalició bukása

idején »csak valami keveset kért« s aki éppen most az Országos Alkotmánypárt alakúlása alkalmával ismét lemondott katonai követeléseiről — az a Khuen-Héderváry-kormány véderőjavaslatát azzal akarta lehetetlenné tenni, hogy ő maga *Canossába* sietett. A magyar vezényszót, a nemzeti érzést feszegette, holott az 1867-iki kiegyezés című munkájában valósággal extázisban beszélt a hadsereg német nyelvű berendezkedésének helyességéről. Majd rátért arra, hogy ő már tíz esztendővel ezelőtt is látta a véderő reformálásának szükségét, de most nem tartja sürgősnek a haderő kialakítását. Hogy aztán az obstrukciónak egy kis gyú-anyaggal is szolgáljon, kijelentette, hogy a munkapárt választási győzelme nem tekinthető a nemzet itéletének, mert hiszen köztudomású, hogyan csinálódnak a választások.

Andrássy Gyula gróf beszéde nem maradt válasz nélkül. A képviselőház legközelebbi ülésén már Tisza István gróf állott fel szólásra.

Az ellenzék azt hitte, hogy *Tisza* István gróf a házszabályreviziót fogja sürgetni és a kormányt erélyesebb magatártásra kívánja inteni.

Csalódott.

Tisza István gróf — ki különben sohasem titkolta ama felfogását, hogy az obstrukcióval le kell számolni — sietett kijelenteni, hogy a technikai obstrukcióval szemben feltétlenül elfogadja a miniszterelnök *módszerét* és annak alá is veti magát. Reményének adott azonban kifejezést, hogy a kisebbség meg fog állani végzetes útján és nem kivánja a többséget más irányú megoldásra kányszeríteni.

De Tisza István gróf beszédének gerince egyfelől a *junktim* politikának, másfelől Andrássy Gyula grófnak szólott. Kétféle junktimot hallottunk — mondotta — egyiket a Kossuth-párt oldaláról a *nemzeti követelésekkel,* másikat a Justh-pártról a *választói jog*

reformjával. Ami a Kossuth-párt kívánságait illeti ismét utalt arra, hogy ha a véderő fejlesztése nem szükséges, semmiféle »vívmányért« se szabad azt megszavazni. Ha azonban szükséges, ne követeljünk senkitől »engedményeket« azért, amit magunknak szavazunk meg. A Justh-párt kívánságának pedig semmi köze sincs a véderőhöz. Hogy a függetlenségi párt emez árnyalata bizonyos királyi ígéreteket emleget? Hát a törvényhozás keretébe tartozó ügyekre vonatkozólag a királyi szó nem jelenthet egyebet, mint azt, hogy ha a képviselőház egy törvényjavaslatot elkészít, az uralkodó a szentesítést nem fogja megtagadni. Különben is a Justh-párt furcsa alkotmányos felfogására vall, hogy a királyt úgy tünteti fel, mint aki pressziót gyakorolhat a képviselőházra és aki előírhatná, hogy az országgyűlés minő törvényeket alkosson meg?!

Az Andrássy Gyula grófnak szólott válasz kemény kritikája volt Andrássy legújabb — de azóta megismételt — pálfordúlásának. Tisza István gróf beszédében nyíltan megmondotta, hogy Andrássy Gyula gróf a Nemzeti Munkapárt megalakulásakor már egyáltalán nem is törődött többé a véderőreform ügyével, mert hiszen kijelentette, hogy kizárólag Gróf Khuen-Héderváry Károly *személye* miatt »talán választójogi felfogása, talán más körülmények miatt« nem lép be a munkapártba. De ugyanekkor Andrássy nyomatékosan hangoztatta, hogy őt — Tiszát — kész lenne támogatni, holott tudta, hogy Gróf Khuen-Héderváryval teljesen azonos az ő katonai programmja is. Hogyan lehetséges tehát, hogy most a katonai kérdések miatt ugyanaz az Andrássy az *obstrukció* pártjára áll?

Tisza István gróf azonban Andrássy Gyula grófra ráolvasta Deák Ferenc és id. Andrássy Gyula gróf kiegyezkedése ellen elkövetett hibáinak bűnbánó be-

ismerését is abból a beszédéből, amit az Alkotmánypárt feloszlásakor mondott. Hogyan lehetséges tehát, hogy most ismét a kiegyezkedés alapja ellen támadókkal látja együtt Andrássy Gyula grófot egy táborban?

A koaliciót — mondotta — a nemzetnél saját gyengesége és tehetetlensége buktatta meg, főképpen hogy programmjából semmit sem tudott megvalósítani. Az Andrássyék által szívesen hangoztatott magyar századnyelvért, a »*Bitte gehorsamst*« és »*Melde gehorsamst*« kedvéért nem hajlandó a helyzetet felborítani. Ellenben, hogy a nagy fejlődési processust a hadseregben is előmozdítsák, a hadseregnek meg kell adni azt, amire szüksége van. De aztán meg kell oldani a kilences bizottság programmja alapján a jelvénykérdést. Elegendő magyar tisztet kell kiképeznünk és be kell várnunk, amíg ezek nyelve s szelleme megfelelő tért hódít a hadseregben. Minden gyűlölködést, minden mérges anyagot ki kell gyomlálnunk e kérdés talajából. Mert csak ez az út vezet a megoldáshoz s mivel csupán így tudunk eljutni a király és a nemzet harmóniájához és a közös hadsereg kiegészítő részét képező magyar hadsereg nyelvének, jelvényének és szellemének megmagyarosodásához.

Tisza István gróf beszéde — bátran elmondhatjuk — nagy hatással volt az egész országra. Hiába igyekezett Andrássy Gyula gróf annak hatását »terebesi levelekkel« ellensúlyozni, nem sikerűlt. Mindenki érezte, hogy annak a »harcnak«, mi akkor a képviselőházban folyt — semmi erkölcsi jogosúltsága, nincsen, még kevésbé lehet valamelyes várható eredménye. És ha a technikai obstrukció vígalmi bizottsága a nemzettől kért támogatást; nos hát a nemzet kezdett megnyilatkozni.

Versecz város és Tolnamegye törvényhatósági bizottságai foglalkoztak az ellenzék »harcával«. És mind

a két törvényhatóság óriási többséggel mondotta ki, hogy a Khuen-Héderváry-kormány katonai javaslatait helyesli, az azokban foglalt intézkedések szükségességét belátja. De kimondotta egyszersmind, hogy a kisebbség obstrukcióját elitéli, az ellen tiltakozik, azt a parlamentárizmussal való visszaélésnek tartja s felszólította az összes társ-törvényhatóságokat, hogy hasonló szellemben írjanak fel a képviselőházhoz.

A törvényhatóságok állásfoglalása nem alterálta az obstrukciós vezérek magatartását. Ha nincsenek velünk a törvényhatóságok — mondották — velünk lesz az utca. S hogy ezt mindjárt be is bizonyítsák, már a legközelebbi vasárnap Budapesten a szociáldemokrata-párttal együtt Gróf *Batthányi* Tivadar elnöklete alatt népgyűlést tartottak, amelyen Justh Gyula, Bokányi Dezső és Barabás Béla mondottak beszédeket s amelyen együttes határozati javaslatot fogadtak el, hogy t. i. csak az általános választói jog alapján létrejött népparlament illetékes a katonai javaslatok tárgyalására. Csak természetes, hogy a népgyülés vezérei gondoskodtak egy kis tüntetésről is, mi azonban éppen elegendő volt arra, hogy másnap a képviselőház egész idejét lefoglalja.

Apróbb viharok után, a választójogi kérdésben a Justh-pártnak a Kossuth-párttal való tanácskozása közben a képviselőházban *Okolicsányi* László a függetlenségi párt egyik legrégibb tagja, a koaliciós uralom hadügyi előadója állott fel szólásra s bebizonyitotta, hogy az, amit a Khuen-Héderváry kormány katonai téren hozott, semmivel sem rosszabb annál, amit a koalició, ha hatalmon marad, hozott volna. És hiába mutatott rá a koaliciós kormány igéretére, az igéretek s tettek között való különbségre, hiába hangoztatta, hogy a kinek elég volt a katonai kérdésnek a koalició által, az Andrássy Gyula gróf memorandumában tervezett megoldása — az a Khuen-Héder-

váry kormány javaslatai ellen jogos kifogást nem emelhet s hiába állította, hogy a Nemzeti Munkapárt többségéből alakúlt kormány eddig meghozott mindent, amit a választóknak igért; ellenben a koalició összes igéreteit kikapcsolta, vagy meghamisitotta — az ellenzéket kétségbeesett útjáról eltériteni már nem tudta. De nem tudta Gróf Khuen-Hédervary Károly belügyminiszternek ugyanekkor az ország összes főiskoláihoz, szociális, gazdasági és kulturális testületeihez intézett megkeresése sem, amelyben azt kéri, hogy még az év folyamán, lehetőleg azonnal tüzetes okfejtés kiséretében küldjék el véleményeiket a választói jog reformkérdésében, mert a napi politika áramlatán lehetőleg felülemelkedő, alaposan átgondolt véleményekből akarja a magyar közélet tényezőinek felfogását megismerni.

Pedig az egész ország nagyon nyomott hangulatban volt. És éppen nem látszott az ellenzék magatartását támogatni. Hiszen, hogy többet ne említsünk, mialatt augusztus és szeptember havában a képviselőházban különböző botrányok keretében folytatták a technikai obstrukciót — negyvenhárom *törvényhatóság,* legtöbbje *egyhangulag* emelte fel tiltó szavát a parlamenti anarchia ellen és kemény szavakkal itélte el a nemzet jövőjét erősen kétségessé tevő obstrukciót.

Csakhogy az ellenzék — mely a technikai obstrukció céljaiban még mindig nem tudott megállapodni s a Kossuth-pártban tiltakozó hangok hallatszottak az általános választói jog és a szociálistákkal való együttmüködés ellen; sőt a hires *kaposvári* népgyűlésen Barabás Bélának *pártválság* terhe alatt kellett kijelentenie, hogy a Kossuth-pártban *is* vannak sokan, akik a Justh-párt választójogi reformját helyeslik — számba sem vette a törvényhatóságoknak *ilyen* imposáns alakban jelentkező megnyilatkozását. Most nem volt jelentősége azok állásfoglalásának, akik a

nagy felbuzdúlás idején bőrüket a vásárra vitték. Most nem számitottak azok, akik a Fejérváry kormány főispánjaival szemben megtagadták az engedelmességet. Most nem volt hitelük azoknak, akik a törvényhatósági bizottságok közgyűlési termeinek ajtóit becsapták az abszolut uralom képviselő előtt. Most a főispán «hivatalos apparátusának» keresztelték el azokat a tisztviselőket, akik a nemzeti küzdelem keserü napjaiban állásukat, nyugdijukat, családjaik nyugalmát áldozták a harc oltárára. Senkik és semmik voltak. Sulytalanok; olyanok, akiket a miniszterelnök és a főispánjuk fülön fogva tetszés szerint vonszolhatott...

E szomoru perspektiváju időben — mialatt a kormánynak az argentiniai husbehozatal ügyében konfliktusa támadt Ausztriával és a közös hadügyminiszter lemondása is napirendre került, a Kossuth-pártban uralkodó ellentétes felfogások tisztázására a párt értekezletre jött össze. Lengyel Zoltán, Jármy István és Baross János már régebben perhorreskálták azt az útat, amit a Kossuth-párt a választói jog terén követ. De az értekezleten Désy Zoltánék kerültek felül, akik Kossuth Ferenccel most már kimondatták, hogy előbb a választói jogot, még pedig a *nemzeti jelleg és a magyarság szupremáciája megóvásával* kell megcsinálni és csak azután kerülhet sor a véderőreformra. Ennek érdekében pedig a pártnak az obstrukciót segíteni és fentartani kötelessége.

A kormány háta mögött álló hatalmas többség azonban türelmetlenűl szemlélte az obstrukció parlamenti segédcsapatának szervezkedését. A miniszterelnököt a Nemzeti Munkapárt több tagja a házszabályok szigorúbb kezelésére nógatta. Antal Géza a képviselőházban fulmináns beszédet tartott, melyben rá-olvasta Kossuth Ferencre, Apponyi Albert grófra, Justh Gyulára saját szavaikat, mivel az 1910-iki vá-

lasztások idején maguk itélték el az obstrukciót; felolvasott egy egész rakás idézetet a »nemzeti küzdelem« vezéreinek szájából, melyekből kivilágloll, hogy a kormány igenis beigérte a véderőreformot és a létszámemelést; s aztán szóról-szóra idézte Justh Gyulának egy makói beszédét, melyben Justh az általános választói jog ellen foglalt állást. *Tisza* Kálmán gróf nagyszalontai beszámoló beszédében oda konkludált, hogy ha az ellenzék könnyelműen túlteszi magát az ország közhangúlatán és a technikai obstrukciót nem akarja abbahagyni, a többség a házszabályok szigorítása által igyekezzék érvényt szerezni akaratának. Székely Ferenc igazságügyi miniszter pedig a képviselőház egyik ülésén felállott helyéről és a technikázó társaság műfelháborodása közben jelentette ki, hogy szégyen és gyalázat az, amit a parlamentben az obstruálók csinálnak, s hogy tűrhetetlen az az erőszakoskodás és terror, amivel megakasztják a parlament munkáját.

És valóban már torkig voltunk!

A leszámolást sürgettük. Követeltük. S nyíltan beismertük, hogy *Tisza István gróf november 18-ája olyan szükséges rossz volt, mi ellen, ha mindanynyian elég balgán nem lázadtunk volna fel, ma az országban konsolidált viszonyok uralkodnának.*

Mert tudatában voltunk annak, hogy a technikai obstrukció nemcsak a véderőjavaslatok törvényerőre emelkedését akadályozza meg; hanem egy egész sereg fontos kultur és gazdasági követelmény megvalósítását; jogos igények kielégítését és sérelmek megszűntetését is lehetetlenné tette.

Gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök azonban nyúgalomra intette híveit. Újból hangoztatta a tűrelem politikáját. Nem akart *irányt* változtatni. Nem törődött a technikázók különböző fondorlatával. Megmosolyogta Justhék *bécsi felkinálkozását,* akik nevében Gróf Batthányi Tivadar egyik bécsi lapban ki-

jelentette, hogy »a katonai kérdésekben is csak az általános, titkos választói jog hozza meg a megnyúgvást és ő, aki az obstrukciót a magyar parlament elmellőzhetetlen és szükséges fegyverének hírdette, most a házszabályreviziót is felajánlja az általános választójog mellé«. Ellenben igenis utalt arra — és Apponyi Albert grófnak éppen azokban a napokban megjelent amaz nyilatkozata után — hogy »a törvényhatóságoknak az obstrukció ellen való állásfoglalását lekicsinyelni nem szabad és ezeket a határozatokat bizony nagyon komolyan kell venni« — hogy miután még nem állunk kialakúlt helyzettel szemben, a kormány tűrni kénytelen a helyzetet.

Időközben a hadügyminiszter csakugyan eltávozott és helyébe a király Auffenberget nevezte ki; majd kitört az olasz-török háború is — de a technikai obstrukció tovább virágzott. Sőt most már az ellenzék újabb fogásokat eszelt ki, ugyannyira, hogy Gróf Khuen-Héderváry Károly a képviselőház egyik ülésén a többség éljenzése és tapsai között önérzetesen jelentette ki, hogy a nemzet nem betükhöz köti az alkotmányt s hogy majd lesz alkalom arról beszélni: mi a parlamentárizmus és mi a házszabály lényege.

A technikázó ellenzék táborkarában úgy fogták fel a miniszterelnök kijelentését, hogy rövid időn belűl valóban a házszabályrevizióra kerül a sor és hogy a többség mégis csak szakítani fog a tűrelem politikájával. S a Nemzeti Munkapártban is tudni vélték, hogy a kormány már legközelebb benyújtja a *permanens ülésekre* vonatkozó javaslatát. Ugyanekkor *Horánszky* Lajos a kormány félhivatalos lapjában egy feltünő cikket tett közzé, melyben felszólítja a többséget és a belőle alakúlt kormányt, hogy a nemzet akaratának megfelelően számoljon le az obstrukcióval. Cikkében szó szerint idézte az 1848-iki országgyűlés házszabályait, melyekből kitünt, hogy az

1848-as házszabályok 59-ik pontja értelmében a képviselőház a tárgyalást befejezettnek nyilvánítja, ha az elnök, vagy tíz tag indítványozza s hogy a 106-ik pont szerint a ház minden ülésére a nemzetőrségből elegendő számmal rendeltethetnek nemzetőröket, kik az elnök útasítására a rendre felügyelnek, szükség esetén pedig a tanácskozás biztosítására az egész katonai fegyveres erőt berendelheti. De nagy hatással volt *Plósz* Sándor volt igazságügyminiszter cikke is, aki egyik előkelő folyóiratban azt fejtegette, hogy az obstrukció a parlamentárizmussal szemben alkalmazott erőszak, mi ellen a kormánynak is joga van erőszakosan fellépni.

Karöltve ezekkel a közleményekkel, rebesgetni kezdték Berzeviczy Albert lemondását és Tisza István gróf házelnökségét. Aztán kompromisszumos híreket vetettek felszínre. Majd Lukács László közbejött királyi kihallgatását fújták fel politikai szenzációvá.

Csakhamar megjött minden oldalról a cáfolat.

Berzeviczy Albert, aki a képviselőház nevében az október 6-iki aradi gyászünnepélyen vett részt. kijelentette, hogy nem mond le; Tisza István gróf pedig, hogy nem lesz házelnök. A kompromisszumos híreket maga a Kossuth-párt sietett megcáfolni. Lukács László bécsi audienciájáról aztán egyelőre csak az szivárgott ki, hogy a költségvetéssel, az állami tisztviselők fizetésrendezésével, a beruházási javaslatokkal és a húsbehozatal ügyével volt kapcsolatban.

De nehány nap múlva mégis béketárgyalások indúltak meg. A béketárgyalásokat a miniszterelnök tudtával Lukács László kezdeményezte, ki iránt a Justh-párt nagy bizalmat mutatott s kinek miniszterelnökségét szívesen lanszirozta — és Berzeviczy Albert vezette. A tárgyalások folyamán felkereste Justh Gyulát, gróf Károlyi Mihályt, Kossuth Ferencet, Andrássy Gyula grófot. Közben Károlyi Mihály gróf lakásán

is volt értekezlet, melyen Kossuth Ferenc, Apponyi Albert gróf, Tisza István gróf — Khuen-Héderváry előzetes tudtával — Polónyi Géza vettek részt és ahol a választójogi kérdésben egységes álláspontra akartak helyezkedni s ahová a meghívott Justh Gyula azért nem ment el, mert — mint mondá — őt a választói reform dolgában Tiszától egy tenger választja el.

Sok értelme nem is lett volna. Mintahogy az egész békeakciónak nem volt eredménye. A Kossuth-párt a nemzeti engedmények terén kívánt nagyobb koncessziót s ettől függetlenűl részletes ismertetést óhajtott a kormány választójogi programmja felől. A Károlyi Mihály gróf vezetése alatt álló csoport egy konzervativ blokk megalakúlását szorgalmazta. A Justh-párt pedig a katonai javaslatok visszavonását sűrgette, de hozzájárúlt volna a költségvetés letárgyalásához; viszont a választói jognak radikális megoldása tekintetében garanciákat követelt. E különböző és összeegyeztetésre amúgy is alkalmatlan kívánságokkal szemben *Berzeviczy* Albert ajánlata azt tartalmazta, hogy az ellenzék egyezzék bele a véderőjavaslat általános vitájának befejezésébe, ami után a javaslatot a kormány levette volna napirendről. Utána a költségvetés tárgyalása következett volna, minek tartama alatt egy pártközi bizottság foglalkozott volna a véderőjavaslatok részleteinek módosításával. A választói jog reformjára a Ház elnöke aztán azt az ajánlatot tette, hogy a kormány kötelező nyilatkozatot tesz annak legkésőbb 1912. őszére való beterjesztésére.

A béketárgyalások közé beleesett Tisza István gróf aradi beszámolója.

Sokan, akik ismerték Tisza István gróf felfogását s akik a zavarosban szerettek volna halászni, azt jósolgatták, hogy a békekisérleteket Aradon fel fogja borítani.

De Tisza István gróf bámulatos önfegyelmezettséggel, Berzeviczy Albert törekvéseit támogatva, igyekezett beszédében a békés hangok mesgyéjén megmaradni. És ha perbe is szállt az obstrukció táborkarával, ha szemelvényeket olvasott fel Andrássy Gyula gróf és Apponyi Albert gróf legutóbbi beszédeikből, melyekben mindketten elismerik a házszabályrevizió szükségességét, ha hangoztatta, hogy eljutottunk ahoz a végső határhoz, amelynél a kormánynak és a többségnek lehetetlen tovább tétlenül szemlélnie az eseményeket s ha minden kertelés nélkül megmondotta, hogy a békét szívesen fogadja, de nem riad vissza a harctól sem; aradi kijelentéseinek mégis legkiemelkedőbb momentuma az volt, mikor a béke hangjait hallatta s mikor valósággal könyörgött az ellenzéknek, hogy járúljon hozzá a megegyezéshez és ne vigye az országot lehetetlen útvesztőbe.

Ugyancsak Berzeviczy Albert béketárgyalásai alatt történt, hogy *Okolicsányi* László a függetlenségi pártnak egyik vezető tagja, a koaliciós éra delegációjának hadügyi előadója választóihoz intézett nyílt levélben belépett a Nemzeti Munkapártba. Nyílt levelében kiméletlen őszinteséggel adta elő, hogy az a párt, mely most ismét az önálló hadsereget hírdeti, mikor kormányon volt, még a magyar századnyelvet sem tudta megszerezni. Olyan programmért tehát nem kűzdhet tovább, amelyet abban a pillanatban kellene elejtenie, amikor azzal győzelmet aratna. A koalició, amikor uralmon volt, nem követelt egyebet, mint a kilences bizottság programmjának megvalósítását és a magyar nyelvnek a hadseregben való alkalmazását. A Khuen-Héderváry-kormány ugyanezen állásponton áll. Nem igér kevesebbet, mint amennyit igértek a függetlenségi pártok, mikor hatalmon voltak.

Mindez falra hányt borsó volt!

Az ellenzéknek esze ágában sem volt a kérés és az érvek előtt meghajolni.

A Khuen-Héderváry-kormány mikor látta, hogy az obstruálók a béketárgyalásokat is csak időfecsérlésre használják, azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a képviselőháznak *parallel* ülések tartására nézve tesz előterjesztést. A képviselőház a parallel üléseken d. e. tiz órától két óráig a védőjavaslatokat, d. u. négy órától nyolcig pedig a költségvetést tárgyalná. Ugyan ekkor azonban ismételten felmerült az a terv, hogy miután *Berzeviczy* Albert a házszabályok szigorubb kezelésére nem vállalkoznék, *Tisza* István gróf vállalja el a képviselőház elnökségét.

Az ellenzék megijedt Tisza István gróf elnökségétől. De azért Justh Gyula mégis tovább követelte a választójogi *priuszt*. És Désy Zoltán úgy igyekezett a helyzetet feltüntetni, mintha Andrássy Gyula gróf, Apponyi Albert gróf, Károlyi Mihály gróf és Rakovszky István az általános egyenlő és titkos választói jog sürgős megvalósításában és a »népparlament« rögtönös összehivásában állapodtak volna meg. Holott most utólagosan is konstatálnunk kell, hogy Berzeviczy Albert béketárgyalásainak sikertelensége főképen annak volt tulajdonítható, hogy az ellenzék különböző csoportjai maguk között sem tudtak megállapodásra jutni ama feltételekre nézve, melyek mellett a normális parlamenti tárgyalásokat egyértelmüleg biztosítani hajlandók lettek volna.

Berzeviczy Albert béketárgyalásai tehát csakugyan meghiusúltak.

A Khuen-Héderváry-kormánynak — noha a miniszterelnök és Lukács László is még egy kisérletet tettek — és a többségnek le kellett mondani arról, hogy a parlament normális tanácskozási rendjét az obstruálók közremüködésével állítja helyre.

És a képviselőház legközelebbi ülésén Návay La-

jos alelnök már felolvastatta Berzeviczy Albert levelét, amelyben a képviselőház elnöke állásáról való lemondását jelentette be.

„Élt bennem az a hit — mondotta levelében —, hogy mint elnök szígorú lelkiismeretességgel, pártatlanuúl és függetlenűl járjak el. A házszabályok szerint való törekvésem oda irányúlt, hogy a parlament minden tényezője ragaszkodjék lelkiismeretesen és lojálisan nemcsak a házszabályok betüjének megtartásához, hanem annak nem írott, de minden hazafias szivbe vésett szelleméhez is. Az ország érdekében való a parlament munkaképességének megőrzése, ez ez a hit élt én bennem, e hitben azonban csalódtam. A parlamenti küzdelem a házszabályok formájába kapaszkodott és oly állapotokat teremtett, melyek a pozitív munkásságot megakadályozzák, már-már gúny tárgyává tették parlamentünket ország-világ előtt.“

Majd lemondó levelét azzal fejezte be, hogy:

„vajha a józan hazafias belátás felűlkerekednék és megóvná alkotmányunkat attól a legsúlyosabb veszélytől, amelylyel a parlamenti anarchia fenyegeti.“ . . . .

Berzeviczy Albert lemondó levelének felolvasása után Návay Lajos azt indítványozta, hogy a képviselőház küldöttségileg kérje fel őt lemondásának visszavonására. A Tisza István gróf házelnökségétől félő ellenzék nevében Kossuth Ferenc, Holló Lajos, Rakovszky István, gróf Károlyi József siettek is ehez hozzájárúlni; ámbár jól tudták, hogy Berzeviczy Albert elhatározása megmásíthatatlan.

De újabb időnyerésre ez is alkalmasnak mutatkozott. Legalább annyira, hogy a további teendőket megbeszélhessék. Mert tanácstalanúl állottak a többség jövő útjaival szemben, melyekről azt mindenesetre tudták, hogy más irányúak lesznek.

S ebben az igazi tizenkettedik órában, amikor már a leszámolás percei előtt állottunk és mikor Tisza István gróf házelnöksége komoly alakot öltött, váratlanúl megszületett a parlamenti *fegyverszünet*. Gróf Khuen-Héderváry Károly, Návay Lajos és Andrássy Gyula gróf — az ellenzéki pártok megbízásából — ütötték nyélbe.

Hogy a fegyverszünetre mi adott közvetlen okot — azt most nem firtatjuk. Tény az azonban, hogy a fegyverszünet előfeltétele volt Návay Lajos elnökké választása, mi ellen senkinek sem lehetett kifogása. Hiszen Tisza István gróf, aki a házelnöki szék jelöltje volt s aki önmagát a béke *krampuszának* nevezte el, mihelyt békekilátásokra volt remény, sietett jelöltetéséről lemondani.

Maga a fegyverszünet pedig főbb vonásaiban a körül forgott, hogy a képviselőház a *költségvetést* a hét négy napján; a katonai javaslatokat szerdán és szombaton fogja tárgyalni. Az ellenzék a véderőjavaslatokkal szemben 1912 január 1-ig megszünteti a *technikai* obstrukciót. Amennyiben a költségvetés tárgyalása decemberközepéig be nem terjesztetnék, akkor ideiglenesen abba marad a véderővita és kizárólag a költségvetés kerül megvitatásra. Biztosítják azonban a költségvetésnek idején való megszavazását, úgy, hogy még 1911-ben főrendiházi elintézés és királyi szentesítés alá kerűlhessen. Ha minden várakozás ellenére mégis szükségesnek mutatkoznék indemnitás, kellő időben meg fogják adni. Végül a fegyverszünet tartama alatt folytatják a végleges békekötés elérésére vonatkozó tárgyalásokat.

Az ideiglenes béke tehát megvolt.

Návay Lajos — ki körül a házszabályok miként való kezelése miatt egy kis csete-paté támadt — megválasztották a képviselőház elnökének.

És az országgyűlés hozzá kezdhetett a komoly munkához.

Mialatt a parlamentben a költségvetést tárgyalták a Khuen-kormány hivatalos orgánuma útján módot keresett annak kijelentésére, hogy nem fog elzárkozni a védőreform olyan módosításai elől, melyek a benne lefektetett nagy elveket nem érintik. De feltétlenül ragaszkodik a *kétéves* szolgálat megvalósításához, amit *Bolgár* Ferenc igyekezett kifogásolni, de

aminek messzemenő szociális jelentőségét kétségbevonni nem lehet. Továbbá ahoz a további állásponthoz is, hogy a katonai javaslatok sorsát nem hozza *junktimba* a választójogi reform megvalósításával. Készséggel jelentette ki azonban, hogy már a költségvetési vita során ki fogja fejteni felfogását a választójog kérdésében. Az ellenzék nevében szintén történtek nyilatkozatok. Justh Gyula Szabadkán a végleges békéről beszélve, azt hangoztatta, hogy ha a kormány biztosítja a demokratikus választójogot, akkor belemennek a katonai kérdéseknek bizonyos provizorikus elintézésébe. A végleges elintézést pedig majd az új parlament végezné el. Désy Zoltán és Barabás Béla hajlandónak is mutatkozott Justh Gyula feltételeit elfogadni.

Csodálatos azonban, hogy ebben az időben a bébéketárgyalások elmaradtak. A pártok nem keresték az egymással való érintkezést. Legfeljebb Székely Ferenc igazságügyminiszter óhajtott nehány kisebb jelentőségű törvényjavaslat letárgyalása és az új polgári perrendtartás életbeléptetése miatt pártközi megegyezést. De ez sem sikerült, mert a parlamenti diktatura olyan feltételeket állított fel, amelyek, attól eltekintve, hogy teljesíthetetlenek voltak, a kormány presztizsét egyenesen nevetséges színben tüntethették volna fel.

A képviselőház tehát december havában csak egy hónapi *indemnitást* szavazott meg és megválasztotta a delegátusokat. Majd hamarosan megkezdődtek a delegáció tárgyalásai s a politika súlypontja ismét Bécs felé terelődött. Ideháza csupán Justhék környékén politizáltak, akik minden bizalmukat *Lukács* László nemsokára bekövetkezett királyi kihallgatásához fűzték s akik a közvéleménnyel már hosszabb idő óta igyekeztek elhitetni, hogy Lukács László az ő emberük s hogy a Nemzeti Munkapárt vezérei között csak egyedül iránta vannak bizalommal...

IV.

Tehát Lukács László legyen a miniszterelnök!

A Justh-pártban ez volt a jelszó.

A cél pedig: hogy Justh Gyulával együtt — de nélküle is, ha kell, Batthyányi Tivadar gróf, Földes Béla és Holló Lajos miniszterek lehessenek.

Hogy mi adott nekik támpontot Lukács László személyéhez fűzni reménységeik egyik jelentős részét? Nem tudjuk. Ha egy pillanatra az a gondolat uralkodhatott rajtunk is — jóllehet Lukács mindig energikusan tiltakozott az ellen, hogy őt a Nemzeti Munkapárt kompakt többségéből és Tisza István gróftól valami is elválaszthatná — hogy a parlamenti anarchia vezércillagaival kivánna együtt politikát csinálni, most utólagosan ezért is expiáljuk magunkat. Tény azonban, hogy Justhék erősen ragaszkodtak ehez a gondolathoz; valamint reménységeik *másik* fénysúgarához: provizorikus katonai programmal és nagyobb létszámmal Auffenberg közös hadügyminiszterhez s a köréje csoportosúló magyarellenes osztrák közvéleményhez.

Már a decemberi delegációs üléseken kilátszott az a bizonyos — lóláb; ami dehogy is volt — némely publicista által elkeresztelt — hazaárúlás. Egyszerű kormánybuktatásra szánt manőver volt, hogy aztán ők, a koalició alatt nem eléggé honorált függetlenségi pártiak jöhessenek s foglalhassák el a piros bársonyszékeket és az őrszem állásokat. Csak ezért történt

és semmi másért, hogy mikor Auffenberg a delegáció hadügyi albizottságában egy kissé homályosan nyilatkozott jövő terheiről s nem látszott éppen acceptálni az elődjével kötött úgynevezett ötesztendős megállapodást — s mikor erre a Nemzeti Munkapárt delegátusai közűl *Heltai* Ferenc kijelentette, hogy »úgy látszik, hogy a közös hadügyminiszter úr nincsen tisztában állásának alkotmányjogi követelményeivel«; akkor Justhék némán ültek helyeiken és Heltai Ferenc nyilatkozatával igyekeztek minden szolidáritást meg is tagadni.

A hálót azonban lassan tovább szőtték.

Most már Bécsben *Auffenberggel,* idehaza a *priusszal.*

És amikor a két kormány a katonai kérdésekben újabb tárgyalásokat folytatott; Khuen-Héderváry újévi beszédében nyomatékosan hangsúlyozta, hogy még egy meddő esztendőre nem kapható; majd hire jött, hogy a közös hadügyminiszter a kilences bizottság programmjának teljes végrehajtásához utasításához kapott s hogy a véderőreform ügyében sikerűlni fog a Kossuth-párttal megegyezésre jutni; — akkor a Justh-párt sietett állást foglalni és előre kijelenteni, hogy a *priuszt* még akkor is követeli, ha a Kossuth-párt a technikai obstrukciótól katonai engedményekért elállana.

Három hetes parlamenti szünet után, a miniszterelnökön végrehajtott szemműtét közben, újból megnyílták a képviselőház kapui. A költségvetést kezdték tárgyalni, aztán a költségvetés megszakításával nehány kisebb törvényjavaslat kerűlt megvitatás alá, hogy utána az *appropriációs* javaslatot vegyék elő.

Január közepén rákerűlt a sor az appropriációs javaslatra, minek beterjesztése előtt különben az ellenzék vitarendező-bizottsága elhatározta, hogy mihelyt a katonai javaslatot újra napirendre kerűlnek, megkezdik a technikai obstrukciót.

Az appropriációs vita során azonban dönteni kellett: béke lesz-e vagy harc? A Nemzeti Munkapárt hatalmas tábora türelmetlenűl követelte, hogy jobbra vagy balra, de düljön el a kérdés. S leszámítva az Auffenberg környezetétől megnyergelt Justh-pártot, az ellenzék vezérférfiai is sürgették a bizonytalan állapotok végleges rendezését.

Mindjárt az appropriációs javaslat tárgyalásának elején Apponyi Albert gróf utalt a parlamenti békére, melynek érdekében a kormány eddig nem tett eleget és megjelölte azokat a katonai téren mozgó kivánságokat, amelyek ellenében pártja hajlandó a technikai obstrukció fegyveréről lemondani. Hangoztatta a cimer és jelvénykérdés megoldását; az altiszti kérdés rendezését, az ujoncmegajánlási jogra vonatkozólag olyan biztosítékot, hogy a póttartalékosok be nem hivhatók a képviselőház által meg nem szavazott ujoncok pótlására, valamint akkor sem, ha a képviselőház törvénytelen elnapolás miatt nem szavazhatja vagy tagadhatja meg az újoncokat s a katonai bünvádi perrendtartásban a magyar nyelv biztosítását. Közvetlen utána Holló Lajos szólalt fel a Justh-párt nevében, aki Apponyi Albert gróf kivánságait magáévá téve — ismét csak az általános, egyenlő titkos választói joggal s a választójogi *priusszal* hozakodott elő.

A képviselőház legközelebbi űlésén gróf Andrássy Gyula segitett a parlamenti béke érdekeit szolgálni. Hozzájárúlt Apponyi Albert gróf kivánságaihoz; viszont figyelmeztette a Justh-pártot, hogy jól fontolja meg: helyes-e ha az általános, titkos választói jogért obstruál és válságot-válságra halmoz?!

A pártok nyilatkozatára *Lukács* László adott visszhangot. Mindenekelőtt ama reményének adott kifejezést, hogy *Apponyi* Albert gróf a maga békefeltételeit bizonyára nem tekinti megmásíthatatlannak, mert hiszen ultimátumok alapján csak a legyőzöttek-

kel lehet tárgyalni. Hogy azonban a kormány a béke érdekében eddig nem tett semmit? Hiszen az ellenzéknek még ma sincs *homogén* tárgyalási alapja. Ami a Justh-párt magatartását illeti; kijelentette, hogy a választójogi kérdésben mihelyt a statisztikai adatok feldolgozása készen lesz tisztán fogunk látni, s meg fogunk egyezni. De a véderőreform és a választójogi reform között junktimnak nincs jogosúltsága. Ezt hiába akarja Holló Lajosék pártja a többségre erőszakolni, nem fog menni. Annál kevésbé, mert nem szabad elfelejteni, hogy az obstrukció forradalmi eszköz s hogy erőszakra erőszakkal szoktak felelni.

Az ellenzéki vezérek nyilatkozata és Lukács László beszéde után a betegségéből felépűlt Gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök vette kezébe a béketárgyalások fonalát. A következő napon már Bécsbe útazott, hogy a véderőjavaslatok megváltóztatásához a király és az osztrák kormány hozzájárúlását megnyerje. És mialatt a miniszterelnök a béke érdekében a bécsi körökkel tanácskozásokat folytatott, idehaza a képviselőházban Batthányi Tivadar gróf valósággal Andrássy Gyula grófnak rontott, amiért a megegyezést szorgalmazta s a miért a Justh-párt választójogi programmja ellen fordúlt. Természetesen Andrássy Gyula gróf sem hagyta magát és személyes kérdésben történt felszólalás keretében kijelentette, hogy az, amit Justhék akarnak nem más, mint amit Kristóffy is akart s hogy ő igenis most is hive *a plurális választói jognak,* mely az ország érdekének legjobban felel meg.

Hogy Gróf Khuen-Héderváry az *akkori* bécsi tanácskozásokon mihez nyerte meg a királyt és az osztrák kormányt — arról nem nyilatkozott. De hogy a véderőjavaslatok megváltóztatásához hozzájárúltak az — a tiszteletére rendezett banketten elejtett megjegyzéseken kivül — nyilvánvaló lett, mikor Bécsből

történt visszaérkezése után sietett az ellenzék vezéreit meglátogatni és velük a békepontozatokról előlegesen tárgyalni.

Az ellenzék vezéreivel való tanácskozás után a miniszterelnök ismét Bécsbe útazott. De ott már kavarodás fogadta. Az osztrák kormány és a közös hadügyminiszter a Kossuth-párt kivánságaiban a közös hadsereg alakjának felforgatását látták. A bécsi lapok — amelyek közül nem egy Justhék hangjegyeire volt berendezve — pedig *két* követelés teljesítését tartották lehetetlennek. A póttartalékosok behivása körül támasztott kivánalmakat és az új büntető perrendtartásból a német nyelv szolgálati nyelvként való elismerésének kiküszöbölését.

Ötnapos bécsi tanácskozás után megszakadtak a tárgyalások.

Az akadályok elhárithatatlanoknak látszottak.

De gróf Khuen-Héderváry miniszterelnök még sem adta fel a reménységet.

Idehaza újra felkereste az ellenzék vezéreit. S minisztertanács elé vitte azokat a feltételeket is, amikkel körülbelül a király hozzájárúlását meg lehetne nyerni.

Az újabb feltételekkel a miniszterelnök megint Bécsnek vette útját. A békét tekintve, valamivel talán több sikerrel — noha itthon Justhék harcot hirdettek és kiadták egymás között a jelszót, hogy a képviselőházban Khuen-Hédervárynak még csak a beszédét is meg kell akadályozni.

Mert akkor már a Justh-párt boszorkánykonyháján erősen főtt Auffenberg-féle támogatással, katonai provizoriummal a választójogi kabinet beteg gondolata.

Gróf Khuen-Héderváry azonban nem zavartatta magát. Bécsi útja után látogatást tett Andrássy Gyula grófnál, a Nemzeti Munkapártban, Kossuth Ferenc-

nél és Justh Gyulánál s közölte velük tanácskozásának eredményét, akik a képviselőház legközelebbi ülésén a Ház elé is terjesztett. Elsősorban is jelezte, hogy *provizorikus* megoldásról szó sem lehet; azt minden tényező elutasította. Az Apponyi Albert gróf pontozataira vonatkozólag kijelentette, hogy a cimer és jelvénykérdés megvalósításához rendíthetetlenül ragaszkodnak. A kilences bizottság programmját már megvalósították és hogy ez az utolsó pont is megvalósíttassék, ahhoz a kormány állását köti. Hogy a törvényjavaslat szerint a honvédelmi miniszter tartozik «jelentést» tenni a közös hadügyminiszternek — hozzájárulnak ahhoz, hogy a «jelentés» szó helyett «értesítés» tétessék be. Ami a póttartalékosok behivását illeti, az ellenzék biztosítani óhajtja a nemzet ujoncmegajánlási jogát abban az irányban is, hogy a póttartalékosok többé a tényleg be nem sorozható katonák helyett be ne hivathassanak. De — mondotta a miniszterelnök — az új véderőjavaslat 13-ik szakasza világosan megállapítja a nemzet ujoncmegajánlási jogát; bármilyen utólagos magyarázat csak ezt a jogot gyöngítené. A katonai bünvádi perrendtartás nyelve tekintetében Apponyi módosítása nem javítana, hanem rontana a tényleges helyzeten. Mert ő azt kivánja, hogy ne írják ki a szolgálati nyelvet, hanem rendeleti úton, a törvény elkerülésével szabályozzák. Ez mindazt, amit az új javaslat a magyar államnyelv javára épít, lerombolná. Hiszen akár magyar, akár nemzetiségi a vádlott, a tárgyalás nyelve magyar lesz és csak akkor német, ha a vádlott osztrák és mint ilyen kéri a szolgálati nyelv alkalmazását. Végül a választói jog kérdésében kötelezőleg jelentette ki, hogy a választói reform javaslatot legkésőbb december hó végéig be fogja terjeszteni. Erre garanciául szivesen ajánl fel egy határozati javaslatot, amit a Ház egyhangúlag fogadna el.

A miniszterelnök beszéde után az ellenzéki pártok vezérei arra kérték a házat, hogy további megbeszélések végett a képviselőház néhány napig ne tartson üléseket.

Hogy ez megtörtént — az ellenzéki pártok csakugyan pártértekezletre jöttek össze. A Justh-párt elhatározta, hogy a választójogi *priusz* nélkül folytatni fogja a technikai obstrukciót. A Kossuth-pártban azonban hajlandóság mutatkozott a békére. S ha nem is voltak megelégedve a miniszterelnök kijelentésével, a pártértekezlet úgy határozott, hogy egységesen nem vesz részt a katonai obstrukcióban, de a párt tagjai magatartásukra nézve *szabadkezet* kapnak.

Világos, hogy a Kossuth-párt határozata a technikai obstrukció rovására történt. Ám az is világos, hogy a párt tagjainak nagy része lassanként különböző érthető okok miatt belesodródott volna az obstrukcióba. Ennek minden tényező tudatában is volt. Ugyannyira, hogy Andrássy Gyula gróf közbelépésére újabb, az eddiginél talán szélesebb alapot kerestek a békére. És a képviselőház legközelebbi ülésén már a Kossuth-párt megbízásából Désy Zoltán precizirozta a párt álláspontját s előterjesztette a béke minimális feltételeit, amelyek ellenében a párt ki fogja mondani, hogy a technikai obstrukciót nem támogatja és azzal minden szolidaritást megtagad. A címer- és jelvénykérdésben tehát a Kossuth-párt teljesen megelégszik a miniszterelnök kijelentésével. Az 1888. évi XVIII. törvénycikkre vonatkozólag a Kossuth-párt a kormánytól *világos deklarációt* vár, hogy a póttartalékosok be nem hivhatók a képviselőház által meg nem szavazott újoncok pótlására, valamint akkor sem, ha a képviselőház törvénytelen elnapolás miatt nem szavazhatja vagy tagadhatja meg az újoncokat. A katonai bűnvádi perrendtartás mindaddig, amíg a szolgálati nyelv mikénti alkalmazása

elintézve nincs, tárgyalás alá nem kerül. A választójog tekintetében részletesebb nyilatkozatot és határozott időpontot követel.

A Kossuth-párt feltételeivel Gróf Khuen-Héderváry Károly azonnal Bécsbe utazott. S a királyi kihallgatás teljes eredménynyel járt, mert a miniszterelnök már másnap közölte az ellenzék vezéreivel, hogy módjában áll a Désy Zoltán által felállított feltételeket teljesíteni.

A Justh-párt azonban csökönyösen ragaszkodott ahhoz, hogy a maga harminc-negyven tagjával irányítsa a parlamentet. És mikor aznap este a két függetlenségi párt a technikai obstrukció óta először jött össze *közös értekezletre* — az áthidalhatatlan ellentétek miatt Justhék az értekezletről elvonúltak.

A képviselőház legközelebbi ülésén aztán Gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök a Kossuth-párt ütköző pontot képező feltételeire vonatkozólag kijelentette, hogy a tartalékosok behívását illetőleg, minthogy a többség tagjai is biztosítani kívánják az újoncmegajánlási jog sértetlenségét, házhatározatban kíván kellő magyarázatot adni, mit a képviselőház egyhangúlag fogadna el s mihez a kormány is hozzájárúlna. A katonai perrendtartásra vonatkozólag azt hangoztatta, hogy miután az most nincs napirenden, arról ne beszéljenek; de a jövőre vonatkozólag ígéretet tesz, hogy minden esetleges módosításhoz, mi a szavakra és nem a lényegre vonatkozik, szívesen hozzá fog járúlni. A választójog kérdésében újólag utalt a felajánlott határozati javaslatra s arra, hogy amint a statisztikával készen lesznek — ami két-három hónapi időt fog még igénybe venni — azonnal hozzálátnak a demokratikus és a nép széles rétegeit felölelő reform megvalósításához.

Ugyanaznap este a Kossuth-párt értekezletén, már ki is mondották, hogy a technikai obstrukciót fel-

hagyják. Másnap pedig a képviselőház nyílt ülésén jelentette be Gróf Apponyi Albert a béke feltételeinek elfogadását.

De a béke nyomán harc fakadt!

Hiába mondotta ki a Kossuth-párt, hogy felhagy az obstrukcióval; hiába talált súlyos szavakat éppen a békekötés napján Apponyi Albert gróf és Désy Zoltán Justhék technikai obstrukciójára, az indokolatlan parlamenti anarchiára; hiába beszélt a miniszterelnök nemzetiségi, trialisztikus és egyéb közelgő veszélyekről; s hiába jelentette ki, hogy ha a választójog terén több kell a Justh-pártnak, hát álljanak elő, meg fogják vitatni s ha lehet, el is fogadják — Justh Gyula és táborkara nem voltak hajlandók leszerelni. Sőt, hogy e tekintetben semmi kétség se maradjon fenn, egy azonnal összehívott értekezletükön kimondották a *végleges* harcot. A vitarendező-bizottságból kihagyták a Kossuth-pártot és saját magukkal bővítették ki. Mert ezentúl már egyedűl fognak *operálni*. Egyedűl, a saját lábukon, ők... a »*kűzdő ellenzék*«.

És az operációt megkezdték.

Egyszerre két oldalról.

A képviselőházban ismét a technikai obstrukcióhoz folyamodtak. A tanácskozásra szánt egész időt szabadságkérések felett való névszerinti szavazásokkal akarták eltölteni.

Odafenn Bécsben pedig kellő összeköttetést találtak arra, hogy a Kossuth-párttal való megegyezésből *végzetes* kavarodás támadjon.

Az újból megkezdett technikai obstrukció azonban nem indúlt valami simán. Návay Lajos, a képviselőház elnöke a szabadságkérések felett egyszerű tudomásvételt indítványozott, s nem engedte meg, hogy egy esztendő meddő kűzdelme után ismét névszerinti szavazások uralják a helyzetet. De Justhék nem hagy-

ták magukat. Sérelemről, erőszakról, merényletről ordítoztak. Világgá kürtölték, hogy vége alkotmányos életünk féltve őrzött garanciájának. És megvádolták az elnököt, hogy megválasztásakor tett igéretét megszegte s a »küzdő ellenzéket« becsapta. Návay Lajos nem ijedt meg; hanem igyekezett a képviselőház tanácskozási rendjét a *házszabályok keretén belül* visszaállítani. A következő napok egyikén aztán a *napirend* megállapításánál Antal Géza azt inditványozta, hogy a legközelebbi ülésen először tárgyalják a véderőreformot s azután folytassák a házszabályok és »sérelmek« körüli vitát. Pokoli lármát csaptak erre Justhék s amikor látták, hogy ebben a kérdésben elvesztették a csatát, tüntetőleg kivonúltak az ülésteremből. Másnap azonban visszatértek, hogy botrányos jeleneteket inscenáljanak. Mindjárt az ülés elején Batthyányi Tivadar gróf intézett kirohanást Návay ellen és megismételte azt a vádat, hogy az elnök megszegte megválasztásakor tett igéretét. Hasonló szellemben szólaltak fel Esterházy Mihály gróf és Csermák Ernő, kik után maga *Andrássy* Gyula gróf, aki bizonyára legilletékesebb volt nyilatkozni, állott fel és elmondotta a történetét annak a megegyezésnek, ami Návay Lajos elnökké választásakor létrejött. Kijelentette, hogy az elnök *eddig* semmivel sem szegte meg a házszabályok intézkedését.

Justh Gyula azonban meghazudtolta Andrássy Gyula grófot. Pöffeszkedve, a maga cézári gőgjével jelentette ki, hogy Návay kijátszotta írásban is adott igéretét, hogy a házszabályokat Berzeviczy Albert szellemében fogja kezelni.

Návay Lajos az izgatottságtól remegve válaszolni akart — de abban a pillanatban a képviselőház üléstermében kínos botrányok játszódtak le.

A Justh-párt tagjai és a néppárti képviselők felugráltak helyeikről és fülsiketítő zajban ordítoztak:

— Takarodjék az elnöki emelvényről. Nem oda való. Beszéljen a munkapárti padokból...

Eitner Zsigmond és Szmrecsányi György felrohantak az elnöki emelvényre és egy már az *ülés elején* elkészített zárt ülést kérő ívet adtak át Návaynak.

Návay zavartan vette át az ívet. Azt sem tudta mi történik körülötte. Néhány másodpercig még tétovázni látszott. Majd hírtelen összegyűrte a papirost és a földre dobta.

Irtóztató lárma tört ki.

Justh Gyula s a többi obstruktorok az elnök felé rohantak. A munkapártiak utánuk. Lovászy Márton az elnöki emelvény karfájának egyik darabját letörte és azzal hadonászott. Már majdnem verekedés tört ki, amikor mindenki megrőkönyödésére dr. *Pályi* Ede a Budapesti Napló főszerkesztője, magáról teljesen megfeledkezve, önkivületi állapotban az ülésterembe rohant s előbb az ellenzék padjairól, később az elnöki emelvényről rekedt hangon ordította a Justh-párt felé:

— Gazemberek! Zsiványok! Elárúltátok a hazát! Auffenberggel szövetkeztetek...

Nagynehezen sikerült csak Pályi Edét — ki ellen eljárást inditottak s nagyon helyesen a házból ki is tiltottak — az ülésteremből kivonszolni. De a nyugalom ezzel nem állt helyre. Zárt ülés, személyeskedés következett, ami másnap ismét folytatódott. Nem használt semmit Návay Lajosnak a következő ülés elején tett kijelentése sem, hogy félreértésen alapul az a feltevés, mintha a zárt űlést kérő ivet nem akarta volna elfogadni, s a mi történt és a miért sajnálkozását is kifejezi, csupán emberileg érthető idegességből történt, mivelhogy megvádolták, de védekezni nem engedték. Justhék végletekig akarták fokozni az elkeseredést. A házszabályvita után a jegyzőkönyv hitelesítése körül provokáltak újabb harcot. Tizenheten szólaltak fel napirend előtt és csupán ahoz, hogy a

múlt ülés jegyzőkönyve hitelesíthető-e vagy sem? Délután két órakor még mindig ennél a pontnál tartottak, mikor Justh Gyula újabb rohamot intézett az elnök ellen úgy, hogy az kénytelen volt tőle a szót megvonni... Ebből aztán ismét házszabályvita, zárt ülés, napirend előtti felszólalás stb. stb. következett, míg végre is egy időre a technikai obstrukció garázdálkodását a garázdálkodással párhuzamosan haladó válság szakította félbe.

Mialatt a parlament husz-huszonöt ember jóvoltából nyakig ült a botrányokban — az operatőrök a másik oldalon még sokkal mélyebb sebeket vágtak az országon.

Auffenbergék, akik keveselték a létszámemelést és sokalták a »katonai engedményeket«, már régebben gondoltak olyan véderő provizoriumra, amely egyelőre minden nemzeti engedmény kizárásával a tárgyalás alatt álló véderőjavaslatoknál sokkal nagyobb újonckontingenst biztosít a hadseregnek. A Justh-pártot körülbelül azzal nyerték meg a tervnek, hogy a kormány megbuktatásával, talán a Nemzeti Munkapárt egy részével, hatalomra segítik.

Az alkalmat pedig terveik keresztülvitelére csakhamar megkapták.

Közvetlen a Kossuth-párttal megkötött béke után a bécsi sajtó erős támadást intézett Gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök ellen, amiért a Kossuth-párt kívánságára beleegyezett abba, hogy a véderőreform javaslat 43. §-ához, amely a póttartalékosok és tartalékosok behívásáról szól, a képviselőház olyan határozati javaslatot hozzon, mely a nemzet újoncmegajánlási jogát kétségtelenűl kitüntesse. Sőt egész határozottsággal állította, hogy a korona részéről ilyen határozat indítványozásához és elfogadásához a miniszterelnöknek nincs is meghatalmazása.

A sajtótámadásokat követte az osztrák honvédelmi miniszternek, Auffenbergnek és a vezérkari főnöknek sürgős királyi kihallgatása, mire a Khuen-kormány hírtelen minisztertanácsot tartott, melyen többek között kimondotta, hogy »*a kiegyezésnek sem szellemét, sem érdekét a tervezett házhatározat nem érinti; sőt inkább arra szolgálhat, hogy a kiegyezkedéshez fűződő legfontosabb érdekeket támogassa*«.

De a bomba már akkor felrobbant.

A bécsi lapok — nyilván súgalmazásra — tovább szították a tüzet. A Neue Freie Presse állítólag magas katonai helyről nyert információ alapján jelentette, hogy a király osztja Auffenberg közös hadügyminiszternek azt a nézetét, hogy a véderőjavaslatok 43 §-ban foglalt rendelkezéseit semmiféle országgyűlési határozattal nem szabad elhomályosítani. Az előkelő osztrák politikai körök tudni vélték, hogy Khuen kapott ugyan valamelyes deklarációra engedélyt — de házhatározatra, mely a *már besorozott* katonákra vonatkozó királyi jogokat alterálná, semmi felhatalmazása sem volt. És nyilvánosságra jutott az is, hogy Auffenberg közös hadügyminiszter és Stürgkh osztrák miniszterelnök átíratot küldtek gróf Khuen-Héderváryhoz, melyben a póttartalékosok behívásának kérdésében álláspontjukat körvonalozták.

Súlyos helyzet és komoly konfliktus előtt állottunk.

Deák Ferenc politikájának legerősebb védelmezői is a dűh és az elkeseredés hangján beszéltek az osztrák politikai körök magatartásáról. Inogni kezdett ismét a kiegyezkedés fundamentuma. A vármegyék újra siettek tiltakozni az illetéktelen osztrák beavatkozás ellen. Csupán a Justh-párt volt távol — az ország közvéleményétől. Csupán Justhék várták Bécsből a hajnalhasadást. Egyedül ők kárörvendeztek sajtójukban és nyilatkozataikban a kormány bécsi

kudarcán. Ők voltak azok, kik Polónyi Gézával megíratták, hogy az országos *rezolucióra* nincs szükség s hogy az amellett való sorakozás egyszerűen nevetséges. Ők voltak azok, kik az országos határozat ellen azzal agitáltak, hogy Tisza István gróf miniszterelnöksége idején szintén nem a tervezett rezolució szellemében cselekedett; holott jól tudták, hogy annak idején a képviselőház egy törpe kisebbsége a *rendes újonclétszám megadásáról* szóló törvényjavaslat tárgyalását akadályozta meg s hogy ezt a parlamenti életben eladdig páratlan esetet nem lehet összehasonlítani azzal, ha az országgyűlést össze nem hívják, elnapolják, vagy esetleg az ujoncozást megtagadják. És ők voltak azok, kik nemcsak idehaza, hanem a külföldi lapokban is hangoztatták, hogy a kormánynak a póttartalékosok kérdésében elfoglalt álláspontja — noha jelentőségét nem ismerték el — igenis alkalmas a király és nemzet között ellentéteket támasztani.

De bátran mondhatjuk, az egész ország néma megvetéssel szemlélte Justhék hazafiatlan magatartását. Hiszen évszázadok óta talán először történt meg, hogy a bécsi »kamarilla« nyílt szövetségesekre talált magyar politikusokban! A történelemből nem emlékszünk esetre, hogy magyar kormányoknak az uralkodó által megadott, de az osztrák körök által kifogásolt »nemzeti követelések« tekintetében utólagosan felmerült konfliktusok esetén — magyar pártok vagy politikusok Ausztria pártjára állottak volna!

A konfliktust azonban nem lehetett elkerülni.

A közös hadügyminiszter és az osztrák kormány állásfoglalására Gróf Khuen-Héderváry Károly minisztertanácsot hívott össze s a minisztertanács kimondotta, hogy ragaszkodik a Kossuth-párttal való megállapodáshoz és fentartja azokat a garanciákat, melyeket az ellenzéknek felkinált. Ha pedig a király a kormány határozatát nem fogja honorálni, a mi-

niszterelnök beadja a kabinet lemondását. Ez a határozat nagy megnyúgvással szolgált a Kossuth-pártban és a Nemzeti Munkapártban, ahol különben *Tisza* István gróf félre nem érthető módon jelentette ki, hogy mindenkinek kötelessége feltétlenül és megingathatatlanúl kitartani Khuen-Héderváry mellett, aki most Bécsben az egész magyar nemzetet képviseli.

Még a miniszterelnök bécsi utazása előtt megérkezett Stürgkh osztrák miniszterelnök »második jegyzéke«, melyben lakonikus rövidséggel bejelentette, hogy az osztrák kormány nem térhet el eredeti álláspontjától. Gróf Khuen-Héderváry a jegyzék vétele után rögtön tanácskozásra hívta össze a kabinet tagjait, akik elhatározták, hogy a miniszterelnök a másnapi audiencián be fogja adni az összkormány lemondását s hogy a válság elintézéséig a képviselőház üléseit elnapolják.

A bécsi lapok ezalatt erősen lármáztak a véderő provizorium mellett. Sőt maga *Auffenberg* közös hadügyminiszter is jónak látta nyilatkozni. Nyilatkozatában visszaútasította azt a vádat, mintha ő Justhékkal együtt operálna. A Justh-párt tagjaival sohasem volt érintkezése, kivéve *Batthyányi Tivadar grófot*, akivel egyszer tárgyalt, de nem politikáról, hanem a diósgyőri ágyúgyárról. Erről a tárgyalásról azonban tudott *Lukács* László pénzügyminiszter is.

A véderőreform javaslatokra vonatkozólag megjegyezte, hogy szerette volna azokat véglegesen elintézni, ám ha nem megy, el kell fogadni a *provizorium* gondolatát is s hogy a póttartalékosok behívása kérdésében csak katonai szempontok lehetnek irányadók, amiért is ennél a pontnál engedni nem lehet.

Gróf Kheun-Héderváry Károly miniszterelnök a másnapi audiencián csakugyan beadta a kormány lemondását, mit a király azzal fogadott el, hogy a lemondott miniszterelnököt megbízta az ügyek ideiglenes vezetésével.

Benn voltunk tehát a politikai válságban.

A gesammtmonarchie hívei: Justhék és Auffenbergék elérték, óh a világért sem a céljukat, hanem, hogy megbuktatták Khuen-Héderváryt.

De Khuen-Héderváry még vissza sem érkezett Budapestre, amikor már az osztrák képviselők és az osztrák sajtó egyöntetűen állást foglaltak a véderőprovizorium ellen s mikor a bécsi szociálisták kimondották, hogy a korona magatartása miatt nem hajlandók a kétéves katonai szolgálat jogairól lemondani s hogy a véderőjavaslatokban foglalt szociális előnyöket még a magyarországi választói reformért sem lehet alkuba bocsátani.

Gróf Khuen-Héderváry visszaérkezése után a képviselőházban sietett lemondását bejelenteni; majd ugyanaznap este a Nemzeti Munkapárt értekezletén ismételte meg, hogy a királynak a kormány beadta a lemondását. De az értekezlet a lemondás fölött nem tért egyszerűen napirendre. *Tisza* István gróf hatalmas beszédben fejtette ki a póttartalékosok behívása kérdésében a nemzet igazát. »Nézeteltérés támadt — mondotta — az 1888. XVIII. törvénycikk körűl és sikerűlt bizonyos köröknek olyan aggályokat támasztaniok, hogy az a fejedelmi jogokat csonkítja. Ez csak félreértésből származhatott. A hadsereg körül a fejedelmi jogok a legnagyobbak. Ezeket még növelte az 1888. XVIII. törvénycikk, amennyiben jogokat adott a királynak, aki ennek alapján mozgósíthat, bentarthat szolgálatra és póttartalékosokat behívhat. Amikor ezt a törvényt hozták, senkinek sem jutott eszébe, hogy az az újoncmegajánlási joggal kapcsolatos és elhalványítja a nemzetnek ezt a jogát. Később a parlamenti viszonyok elfajulása folytán jutott a nemzet abba a helyzetbe, hogy az újoncmegajánlás a kellő időben nem történhetett meg, tehát a fejedelmi joghoz kellett fordúlni, hogy a monarchia

haderő nélkül ne maradjon. Az ellenzék harcolt ez ellen, vitatta, hogy nincs joga a királynak, de azt senki sem állította, hogy a nemzet újoncmegajánlási joga ezáltal csorbát szenvedett volna.« Majd kemény kritikát mondott a közös hadügyminiszter szerepléséről — végül pedig határozati javaslatot terjesztett be, melyben a párt sajnálattal veszi tudomásul a kormány távozását; követeli a válság mielőbbi megoldását és csakis oly kormányt támogat, amely az 1888: XVIII. törvénycikkre nézve a lemondott miniszterelnök álláspontját teszi magáévá, kizárólag 67-es alapon áll, a választói jogot pedig a képviselőház válaszfelíratában lefektetett alapon mondja meg.

Tisza István gróf javaslatát a Nemzeti Munkapárt *egyhangú* helyesléssel tette magáévá. Az egész magyar sajtó — kivéve a Justhék lapjait — nagy elismeréssel nyilatkozott nyílt és egyenes beszédéről s minden hátsó ajtót kizáró határozati javaslatáról. Justhék azonban ellentéteket kívántak felfedezni Tisza és Lukács között, mire Lukács László a legenergikusabban útasította vissza azt az inszinuációt, mintha neki külön útai lennének, vagy minden tekintetben nem lenne szolidaris a lemondott kormánynyal.

De Tisza István gróf beszéde és a Nemzeti Munkapárt erélyes állásfoglalása a bécsi körökben nagy konsternációt okozott. A király több izben fogadta Auffenberg közös hadügyminisztert, ki állítólag utoljára is egy átmeneti katonai javaslatot terjesztett az uralkodó elé. Ebből sem lett semmi. Ellenben a király a válság megoldására vonatkozólag a magyar államférfiak véleményét óhajtotta meghallgatni. És egymásután jelentek meg az uralkodó előtt gróf Csáky Albin a főrendiház elnöke, Návay Lajos a képviselőház alelnöke; aztán Tisza István gróf, Láng Lajos, Széll Kálmán, Andrássy Gyula gróf és gróf Zichy Aladár. Hogy mit tanácsoltak? Biztosan nem tudjuk.

Nem beszéltek róla. De azért a körülményekből megállapítottuk, hogy mindannyian ajánlották a póttartalékosok behívása ügyében a Kossuth-párttal történt megállapodás szankcionálását és a többségnek lehető együttartását.

A király azonban még semmiféle irányban sem döntött. Sőt a válság végleges megoldását a Balkán felől hallatszó zavarok, Berchtold gróf külügyminiszter audienciája — és Vilmos német császár rövid bécsi tartózkodása erősen késleltették. Március vége felé járt már az idő, amikor Gróf Khuen-Héderváry újabb királyi kihallgatásra utazhatott. A kihallgatáson a rezolución való *módosítás* került szőnyegre. A miniszterelnök tudomásúl vette az uralkodó felfogását és azonnal visszatért, hogy tárgyalásokat kezdjen Lukács Lászlóval, Tisza István gróffal, Láng Lajossal, Návay Lajossal és gróf Csáky Albinnal. De a tárgyalásoknak nem lett eredménye. A Gróf Khuen-Héderváry által előadott módosításhoz se Lukács László, se Tisza István gróf, se a többiek nem járúltak hozzá s változatlanúl az eredeti szöveghez ragaszkodtak.

A miniszterelnök tárgyalásai közepette a király megbízásából váratlanúl Budapestre érkezett *Skerlec* Iván báró, a kabinetirodába beosztott miniszteri tanácsos. Érkezése nagy meglepetés volt. Ami még eddig nem igen történt meg: izenetet hozott az uralkodótól. Mit? Csak azok tudják pontosan, akik be voltak avatva az eseményekbe. De nagy dolognak kellett lennie, ha az uralkodó »futárt« vett igénybe s ha a miniszterelnök közvetlenül Skerlec Iván báróval való tanácskozása után ismét felkereste Tisza István grófot, Kossuth Ferencet, Apponyi Albert grófot, Andrássy Gyula grófot és Zichy Aladár grófot s velük hosszabb megbeszélést folytatott.

Hivatalos híradást ezekről a tanácskozásokról nem adtak ki. Ám annyi tény, hogy másnap Gróf

Khuen-Héderváry Károly és Lukács László Bécsbe utaztak s a Kossuth-párt értekezletet tartott, melyen kimondotta, hogy a párt a rezolució kérdésében nem ragaszkodik a formához. A lényeg a fő. Olyan formát lehetne tehát megállapítani, mely a rezolució lényegét törvény alakjában biztosítaná. És ha a Kossuth-pártban sokan is voltak, akik ragaszkodtak az eredeti szöveghez s akik nem akarták magukat alávetni a többség határozatának, az elégedetlenkedők harci készülődését elnyomták azok a riasztó hírek, melyek Gróf Khuen-Héderváry Károly és Lukács László bécsi audienciája nyomán támadtak.

A király lemondásáról volt szó! S a lemondással kapcsolatosan talán olyan eseményekről, melyek nemcsak Magyarországot, hanem a monarchia másik államát is egy következményeiben egész Európára kiható rázkódtatásnak tette volna ki.

E kétségbeejtő és minden magyar államférfiú lelkiismeretét mélyen érintő pillanatban Gróf Khuen-Héderváry Károly távíratilag hívta fel Bécsbe a lemondásban levő kormány tagjait. Rögtönös minisztertanácsot tartottak — melyen különben az esetleges házfeloszlatásról is szó esett — s másnap már napvilágot látott a királynak Gróf Khuen-Héderváry útján a nemzethez intézett és az egész országot súlyos alternativa elé állító manifesztuma, valamint a lemondott kormánynak újból való kinevezése.

Mi, akik az 1888: XVIII. t.-c. értelmezése körül jelentkezett *vetót* igenis alkalmasnak tartottuk és tartjuk újoncmegajánlási jogunk elhomályosítására s a kik sajnálatos precedensnek tekintettük és tekintjük azt az osztrák beavatkozást, amellyel döntő súlylyal folytak be a póttartalékosok behívhatása kérdésében csupán a királyt és nemzetet megillető törvénymagyarázatba; nem tartottuk volna egyfelől magasabb politikai okokból, másfelől minden hiperloyalitás nél-

kül, újabbkori alkotmányos életünk egyik még életben levő megteremtőjével és a sors csapásaitól sokszor sújtott uralkodóval szemben megengedhetőnek, hogy a nemzethez intézett kérése mellett, melyben feladatainak lelkiismeretével összeegyeztethető teljesítésére utal, cinikus könnyedséggel elhaladjunk. A kormány és többség, mely a deferálással sajnos a politikai életünket uraló gyanúsítások következtében magára kellett hogy vegye a hatalom megtartása vádjának odiumát is, súlyos, de az ország hatalmas rétegének érzés és gondolatvilágával szolidáris kötelességet teljesített, mikor arra vállalkozott, hogy vérző sebekkel bár, igyekezni fog a nemzet hajóján a Skilla és Karibides szirtjein átevezni.

És az újra kinevezett Khuen-kormány megjelent a képviselőházban, hogy bemutatkozzék. A miniszterelnök nyíltan, egyenesen megmondotta, hogy jóllehet az 1888: XVIII. t.-c. kérdésében ragaszkodnak felfogásukhoz, erkölcsi kényszer hatása alatt vállalkozott az ország ügyeinek vezetésére. Kossuth Ferenc, aki jól ismerte a helyzetet, de ki a pártjában erősen lábrakapott obstrukciós hangúlattal szemben nem mert nyíltan állást foglalni, felírati javaslatot indítványozott, melyhez a Justh-párt nevében Holló Lajos is hozzájárúlt. Andrássy Gyula gróf) azonban sietett a függetlenségi pártok vezéreinek ellentmondani és Gróf Khuen-Héderváry magatartását támogatni. »Én a magam részéről — mondotta — teljesen helyeslem a miniszterelnök eljárását. Az ő helyén magam is úgy cselekedtem volna. De tovább megyek: nem képzelek lelkiismeretes magyar embert az ő helyében, aki abban a percben másképp cselekedett volna, mint ahogy ő cselekedett. Az a kézírat, amelyet mindnyájan ismerünk, azt bizonyítja, hogy olyan hangúlattal találkozott a miniszterelnök, amelyet tekintetbe nem venni nem lehetett. Olyan hangúlattal kellett találkoznia,

amelyet tekintetbe nem venni bűn lett volna, nem a nemzet, hanem a király iránt — amelyet tekintetbe nem venni hiba, történelmi hálátlanság lett volna.«

Ugyanaznap este a Nemzeti Munkapárt tartotta meg értekezletét, melyen Gróf Khuen-Héderváry Károly megismételte azokat, amiket a képviselőházban már elmondott s kérte a pártot, hogy a jövő nehéz útjaiban tovább támogassa. Tisza István gróf, ki a minapi rezoluciós párthatározat szerzője volt s ki a pártot a legerélyesebb állásfoglalásra sarkallta, nem akart kitérni a reá nézve kényelmetlennek tetsző út elől, hanem maga adott ismét visszhangot a miniszterelnök beszédére. A becsületes, minden szaváért a felelősség súlyát viselő, de az egyéni hiúságot a magasabb szempontoknak alárendelő férfiú hangján jelentette ki, hogy csatlakozik Gróf Khuen-Héderváry fejtegetéseihez. »A párt nézetei — mondotta — semmiben sem változtak, amelyek feladatai megoldásánál előállottak. Jónak látjuk azonban, hogy ezidőszerint elálljunk az aktuális kérdés megoldásától. Adja Isten, hogy e kérdés sohse válljék többé aktuálissá. Ha azonban ez az eset mégis bekövetkeznék, úgy a megoldás az akkori illetékes tényezők feladatát fogja képezni.«

Az ellenzék és különösen a Justh-párt — mely előbb nagyon is tagadta, hogy a rezoluciónak valamelyes jelentősége lenne — *felelőtlensége* tudatában nem akart számolni a rendkívűli helyzettel s nem törődött azzal, hogy magatartásának az országgyűléssel való elfogadásával talán örvény szélére juttattuk volna a nemzetet. Előtte látszólag csak a szigorú következetesség lebegett — holott az ellenzéknek volt a legkevesebb joga másokat a következetlenség vádjával illetni. Kossuthék és Justhék az elveket hangoztatták, noha a többség nem mondott le elvi álláspontjáról — holott a koaliciós korszakban az általuk mindenkor perhorreskált közjogi alapon próbáltak uralmon ma-

radni. Bátran merjük állítani, hogy a Gróf Khuen-Héderváry vállalkozása és a királynak a nemzethez intézett manifesztuma történelmi jelentőségü mozzanat volt. És merjük állítani egyszersmind azt is, hogy ha akkor a függetlenségi pártok élén Irányi Dániel és Simonyi Ernő állottak volna, pártjaikkal a helyzet komolyságához mért magatartást tudtak volna elfogadtatni.

Az ország hatalmas többsége azonban nem azonosította magát azokkal, kik a király szavát semmibe sem akarták venni s akik mit sem láttak volna abba, ha a trónváltozás a dinasztia és nemzet között felmerűlt konfliktus miatt következett volna be. És ha azóta is gyakran felhangzik a vád a Khuen-kormány, a többség s különösen Tisza István gróf ellen, hogy a rezolució ügyében meghátrált és vereséget szenvedett — mi fanatikus meggyőződéssel valljuk, hogy a történelem itélőszéke nemcsak igazolni fogja ezt a meghátrálást s vereséget; hanem soha el nem hervadó érdemül tudja majd be azoknak, akik súlyos megpróbáltatásoktól óvták meg a nemzetet.

De a képviselőház kisebbsége nem tudott belenyúgodni a válságnak ilyen alakban való elintézésébe. A kormány bemutatkozását mindjárt fiók-obstrukcióval kisérte. Majd az országgyűlés nehány napos szünetét, mialatt a Khuen-kormány a pápától a görögkatholikus magyar püspökséghez való hozzájárúlást megkapta — arra használta fel, hogy újabb *technikai obstrukcióra* tűzeljen. S mielőtt a képviselőház újabb tanácskozásait megkezdhette volna, már a Kossuth-párttal is sikerült kimondatni az obstruálás jogosúltságát.

A képviselőház húsvéti szünete után — mely időben Tisza István gróf egyik cikkében a házszabályok erélyesebb kezelését sürgette — csakugyan ismét megkezdődött a technikai obstrukció. A kitűzött véderő-

javaslatok tárgyalásához hozzá sem foghattak. A' Ház egész idejét napirend előtti felszólalásokkal, házszabályvitákkal, zárt ülésekkel és mesterséges incidensekkel töltötték el. A többség valósággal az ajkát harapdálta; a kisebbség pedig vígan mulatott a házszabályok szellemének meghamisításán, a hatalmas Nemzeti Munkapárt tehetetlenségén és ama képtelen állapoton, hogy parlamentáris életünk *diktatoraként* szerepelhet...

A közvélemény, a magyar nemzet jövőjét féltő aggodalommal kisérők sokasága erélyesen kezdte követelni a parlamenti tanácskozás normális rendjének helyreállítását. Hiszen nemcsak a világ gúnykacaja kísérte az országgyűlést, hanem az ország legégetőbb kultur- és gazdasági érdekei maradtak elintézetlenűl. A miniszteriumokban készen hevertek a törvényjavaslatok, mint tudjuk fizetésrendezésekről, nyúgdíjakról, családi pótlékokról stb. stb., de tulajdonképpen csak huszonöt-harminc ember garázdálkodása miatt nem kerülhettek tárgyalás alá.

Gróf Khuen-Héderváry Károly azonban már nem juthatott abba a helyzetbe, hogy az obstrukcióval leszámoljon.

A technikai obstrukció tobzodása közben ugyanis a közeledő delegációs tárgyalások hallatára, a Nemzeti Munkapárt többsége bizalmatlansági nyilatkozatra készűlt Auffenberg közös hadügyminiszterrel szemben. A miniszterelnök a delegáció ülésszakának megállapítása alkalmával királyi audienciáján, valamint a közös miniszteri tanácskozáson jelezte ezt az állásfoglalást s a maga részéről, ha nem is bizalmatlanság, de megróvás alakjában bizonyára szükségesnek is tartotta. Gróf Khuen-Héderváry és a Nemzeti Munkapárt állásfoglalására viszont az osztrák delegáció tagjai körében mozgalom indúlt meg, hogy a közös hadügyminiszternek a rezolució és véderőreform kér-

déséből elfoglalt magatartásáért elismerést s bizalmat szavazzanak.

Az Auffenberg-ügy tehát a monarchia két állama között élére volt állítva.

És Gróf Khuen-Héderváry Károly, ki a királyért deferált a rezolució kérdésében felmerült konfliktus alkalmával — Auffenberg előtt, akit azonban az uralkodónak egyelőre fedeznie kellett, nem volt hajlandó takaródot fuvatni. Alig háromhetes miniszterelnöksége után lemondással a tarsolyában megjelent a király előtt. S alig hogy a képviselőházban is bejelentette a kormány lemondását — már az ő ajánlatára *Lukács* László a király előtt állott.

A Justh-párt régi vágya beteljesedett.

Gróf Khuen-Héderváry Károly távozott.

És Lukács László csakugyan miniszterelnök lett.

VI.

A Nemzeti Munkapárt Gróf Khuen-Héderváry Károly lemondását nehéz szivvel vette tudomásul. De a lemondásba mégis belenyugodott, mert az országnak nyugalomra, békére s végre komoly munkára volt szüksége. És ha valóban Lukács László volt az az államférfiu, aki a *korona* és *többség* bizalmán kivül, a *kisebbség személyi és politikai szimpátiáját* is birta, kormányalakítással való megbizatása a magyar politikai élet sikeres útjainak biztos zálogát képezte.

A dezignált miniszterelnök még Bécsben volt, tárgyalásokat semmiféle irányban sem folytathatott, mikor már az ellenzéki pártok, különösen a Justh-párt, előzékeny s konciliáns nyilatkozatokkal igyekeztek segitségére sietni. A Kossuth-párt irányadó tényezői Kossuth Ferenc, Apponyi Albert gróf, Désy Zoltán bizonyos megnyugvással vették tudomásul Khuen-Héderváry távozását és Lukács László megbizatását alkal-

masnak tartották a békés kibontakozás közvetitésére. A Justh-párt pedig — nyilván kormányképesség szempontjából — sietett *elvi igényeit leszállítani* s a választói jog kérdésében a dezignált miniszterelnök helyzetét a gyakorlati politika követelményeihez mérten megkönnyiteni. Nemcsak a pártban kezdtek Batthányi Tivadar grófék, Földes Béláék stb. a választói jog reformjának ügyében mérsékeltebb álláspontot képviselni, hanem *Holló* Lajos a párt hivatalos lapjában egyenesen megírta, hogy «*nálunk a parlamentben nincs olyan párt vagy politikus, aki azzal tisztában nem lett volna, hogy az általános választói jog megalkotásánál mi az első vasúti sinpárt rakjuk le. Egy parlamenti párt se követelte a végletekig menő a fejlődés legutolsó fokán álló általános választói jog megalkotását. Mindenki arra gondolt, hogy a következő nemzedékek bölcsessége majd megfogja találni kellő időben az előrehaladásnak azt a mértékét, amelyet az általános választói jog továbbfejlesztése körül időről-időre meg kell tennie*».

Mihelyt azonban Lukács László hazaérkezett, hogy kabinetjét megalakítsa s a pártokkal az előzetes tárgyalásokat felvegye, a Justh-párt erősen kezdte hangoztatni, hogy a *tárgyi megegyezés lehetőségét személyi garanciáktól* kivánja függővé tenni. És minél inkább kiviláglott — a mi különben kétségtelen is volt, — hogy a dezignált miniszterelnök a Nemzeti Munkapártra óhajt támaszkodni s hogy esze ágában sincs Auffenbergék szövetségeseivel a kompakt többséget megbolygatni, annál hüvösebbek, majd követelőbbek lettek azok a nyilatkozatok, amelyekkel Justhhék Lukács László személyét és politikáját kisérték.

A Nemzeti Munkapárt a Khuen-kormány pénzügyminiszterét és a párt egyik megteremtőjét a miniszterelnöki székben azzal a bizalommal fogadta,

melylyel a többség tábora akkor is körülvette, mikor még nagyon kevesen voltunk, kik nyiltan is életre kivántuk szólítani Deák Ferenc politikájának letéteményeseit s kik a «részeg illuzió» második fázisában a Nemzeti Társaskör működését, vérkeringését és tagjainak a politikai életből való önkéntes távolmaradását féltő gonddal kisértük. És Lukács László dezignálása alkalmával, láthatatlan kezek hiába igyekeztek a miniszterelnök s Tisza István gróf között ellentéteket keresni és hiába hirdették, hogy különböző iránytűk után indúlnak; mi, kik megbiztunk politikai karakterükben, jól tudtuk, hogy Lukács László és Tisza István gróf csak azt a politikát vallhatják magukénak, melyet egész közéleti szereplésük alatt követtek, melyért az emlékezetes november tizennyolcadika után elsepertették magukat, melynek életreszólításáért 1910-ben együtt indúltak a küzdelembe, s mely végeredményében sem a Lukács László sem a Tisza István gróf politikája; hanem mindanynyiunké, mindazoké, kik az ország továbbfejlődését Deák Ferenc hatvanhetediki kiegyezésében, a paritáson épített dualizmusban látjuk csak biztosítottnak.

Hogy Lukács László és Tisza István gróf között a választójog reformjának mikénti megvalósítása tekintetében voltak ellentétek? Nem tudjuk. De akár voltak, akár nem — ez még nem szolgálhatott alapúl annak a merész feltevésnek, hogy éket engednek verni ama politikai fundamentum közzé, melyen áll vagy bukik Magyarország békés előrehaladása, s melyet Andrássy Gyula gróf folytonos disszidálásával szemben együtt igyekeztek megvédelmezni és a maga épségében fenn is tartani. A régi igazán elvi alapon álló és a hatalom után sohasem futkosó Irányi Dániel-féle függetlenségi pártban sokan voltak, kik a közigazgatás s a közoktatás államosítása vagy autonomiája, a nemzetiségiekkel és horvátokkal való

politikai kérdésekben nem voltak egy és ugyanazon a nézeten. Az Apponyi Nemzeti pártjában maguk a vezérek között is jelentős kérdésekben jelentős eltérések mutatkoztak. A szabadelvűpárt sulyos beszámítás alá eső tagjai sem leplezték el, hogy egyes sokszor kardinális fontosságú ügyekben nincsenek egymással egyöntetű véleményen. De azért mindaddig mig az ellentétes felfogások nem kerültek döntő ütközetre, nem érintették a pártok elvi alapját, presztizsét, soha senkinek sem jutott eszébe ezekből a szétválás konzekvenciájára utalni. Sőt báró Bánffy Dezső, Széll Kálmán és Tisza István gróf szabadelvűpárti kormányai egyenesen hozzájárúltak ahhoz, hogy bár a párt kifejezetten a közös vámterület és a közös bank alapján állott, az ország egyetlen kereskedő jellegü kerületében, a Lipótvárosban, Sándor Pál mint a szabadelvüpárt hivatalos jelöltje az önálló vámterület s az önálló bank hivének vallja magát.

A Nemzeti Munkapárt programmjában benne volt az általános választójog, melynek hamis cégére alatt s mint utóbb láttuk, a politikai tisztesség minden külső megőrzése nélkül a koalició átvette Fejérváry Géza báróéktól a kormányzást. Mindannyian kivétel nélkül amaz állásponton álltunk, hogy a demokratikus választói jogot addig a legutolsó határállomásig kell kiterjeszteni, melyen túl többé nem lennénk képesek a magyarság szupremációját megvédelmezni. Hogy hol volt ez a határállomás? A Nemzeti Munkapárt addig a maga kebelében nem vitatta meg. Sokan voltak, akik az általános, egyenlő választói jog megvalósúlásától, talán a kerületek beosztása révén, nem féltették az egységes magyar nemzeti államot. De viszont még sokkal többen voltunk, akik már akkor alaposnak hittük Tisza István gróf aggodalmait és a népjogok kiterjesztését valóban a dolgozó, ám magyar érzésü, a házához ragaszkodó

magyar nép javára s boldogúlására; nem pedig idegen, nemzetközi és nemzetiségi érdekek istápolására akartuk kiaknázni.

Lukács László dezignálása után idehaza mindenekelőtt a Nemzeti Munkapárt vezéreivel folytatott tanácskozást; majd a lemondott Khuen-kormány tagjait kérte fel, hogy a kabinetben ismét helyet foglaljanak. A miniszterelnök aztán Kossuth Ferencet kereste fel, kinek előadta, hogy föladatának tekinti ama kérdések megoldását, melyek a helyzet felfordúlását előidézték. Az osztrák részről történt illetéktelen beavatkozásokat kellő időben vissza fogja útasítani. A választói jog kérdésében pedig olyan megoldást kiván keresni, mely igen tágkörü demokratikus alapon mozogjon, de amely a magyar állam történeti jellegét megóvja.

Kossuth Ferenc után Lukács László — Justh Gyulát látogatta meg, ki még aznap este közölte párthiveivel a miniszterelnökkel folytatott beszélgetését. De a párt vezető tagjai, kik minden komolyabb alap nélkül egy Lukács—Justh-féle «választójogi kabinetről» ábrándoztak s kik ennek érdekében Holló Lajos igazságügyminiszter jelöltjükkel szelid báránykák módjára megíratták, hogy a választói jog reformjánál csak az *«első vasúti sinpárt»* akarják lerakni, ismét bősz fenevadakká váltak át. Justh Gyula és társai megint hajlithatatlanok lettek. Ujra kimutatták, hogy az általános, egyenlő és titkos választói jog a magyarság szupremáciáját nem fogja veszélyeztetni. És mikor másnap Justh Gyula megjelent a miniszterelnöknél, ki természetesen egyelőre csak elvi alapról beszélhetett, s aki ragaszkodott a választói jognak az egységes magyar nemzeti állam gondolatán sarkalló megvalósításához — a technikai obstrukció fővezére azzal a kijelentéssel távozott tőle, hogy előterjesztéseit még a tárgyalás alapjául sem fogadhatja el.

Az ellenzék vezéreivel való tanácskozásokat azonban abba kellett hagyni. A válság megszüntetését nem lehetett elodázni. Különösen, mert a tanácskozások még hosszabb időt látszottak igénybe venni s mivel a közeli napokban a delegációs ülésekre kerül a sor.

Az új kormány tagjai tehát Bécsbe útaztak, letették hivatali esküjöket s másnap már a Lukács László vezetése alatt álló miniszterium az országgyűlés két házának be is mutatkozott.

Lukács László programmbeszédében kijelentette, hogy az új kabinet, mely összetételében alig változott, ugyanazon programm alapján áll, mint az előző kormány. Ragaszkodik a véderőjavaslatokhoz. Megakarja valósítani a választójogi reformot, ahogy a többség a trónbeszédre adott válaszfelíratban kifejtette: *az általánosság és demokrácia elvei szerint*, *de mindenesetre úgy, hogy a magyar állam egysége és a nemzeti szupremácia biztosítva legyen*. Ami az osztrák kormány részéről történt illetéktelen beavatkozást illeti; a miniszterelnök érthető okokból nem nyilatkozhatott, ám annyit mégis mondott — és abban a pillanatban az is sok volt — hogy lesz még alkalma az illetéktelen beavatkozásokkal szemben a kormány álláspontját teljes nyiltsággal megismertetni. A horvát kérdésben kifejezésre juttatott korrekt s hazafias felfogás után rátért a parlament munkaképességére és ezzel kapcsolatosan a választójog kérdésére. Nincs abban a helyzetben — mondotta — hogy részletekről nyilatkozzék, de a vezéreszméket megjelölheti. Nem javasolhat oly megoldást, mely teljesen ismeretlen új helyzetet teremtene. Szükséges, hogy az értelmesebb néprétegek jogokhoz jussanak — ám semmi körülmények között sem szabad szem elől téveszteni a magyar *államegységet*. A korlátozás módszereihez nem ragaszkodik. Szivesen lát mindenki részéről tanácsokat és terveket. A választói jog reformjával egy-

idejüleg természetesen szükség lesz a házszabályok revíziójára, amit Batthányi Tivadar gróf ajánlott egy régebbi beszédében, amit a koalició is szükségesnek tartott s amit rövid időre a maga uralmára megcsinált.

A képviselőház munkarendjére vonatkozólag a miniszterelnök azt javasolta, hogy a míg a választójogi törvényjavaslat elkészűl, a Ház a napirenden levő véderő javaslatokat tárgyalja le; majd kijelentette, hogy hozzájárúl gróf Batthányi Tivadarnak a véderőjavaslat során beterjesztett határozati javaslatához, hogy a katonai kiadásoknak ránk eső részét itthon kell elkölteni.

A miniszterelnök aztán számos új törvényjavaslat beterjesztését helyezte kilátásba. Többek között az ipartörvény reviziójáról, a vármegyei tisztviselők fizetésrendezéséről, az állami tisztviselők családi pótlékáról, a munkásbiztosító törvény módosításáról, a nyugdijtörvényről, a tanítók fizetésrendezéséről, munkásszanatoriumok építéséről, az illetékeknek progresszív alapon való reformjáról, a biztosító törvény novellájáról, az állami erdőbirtokok jövedelmeinek fokozásáról, a katolikus autonomiáról, a vasárnapi munkaszünetről, az őszi hadgyakorlatokra behivott tartalékosok családjának segélyezéséről stb. stb. Végül beszédét azzal fejezte be, hogy a magyar nemzetnek legnagyobb kincse alkotmánya. Az alkotmány legtekintélyesebb orgánuma a parlament. A parlament normális müködésének helyreállítását pedig mindenkinek óhajtania kell, mert a parlament betegsége az állam élet betegsége. Nekünk — hangoztatta — kötelességünk biztosítani a parlament zavartalan munkaképességét, hogy ezzel erősítsük alkotmányunkat, mely képessé tegyen bennünket vészek, viharok idején is megállani. Ehhez a munkához kéri az egész parlament támogatását...

A miniszterelnök bemutatkozása fölött való vitát azonban meg kellett szakítani. A közbeeső bécsi delegációs tárgyalások miatt a képviselőház néhány napra elnapolta magát. Április 30-án pedig már a delegáció négyes albizottsága meg is kezdte tanácskozásait.

A magyar delegáció tagjai egyetértettek Auffenberg közös hadügyminiszter szereplésének *megítélésében*. De mivel a közös hadügyminiszter tulajdonképpen a király nevével fedezte magát s a vele szemben való fellépés az uralkodó által a nemzethez intézett manifesztum figyelmen kivül hagyását jelentette volna és mert Gróf Khuen-Hédervárv távozása s az új kormány megalakúlása is ezzel állott szoros összefüggésben — *szükségszerü opportunitás* volt az Auffenberg közvetlen megbuktatását célzó akcióról lemondani.

De ez a lemondás — amelynek éppen Batthányi Tivadar gróf a delegációban úgy adott kifejezést, hogy «most hagyni kell az ilyen kérdések előtérbe állítását» — nem jelenthette azt, hogy a hadügyminiszter szereplését illő kritikával ne kisérjék. És noha Auffenberg a négyes albizottságban, az új külügyminiszter, gróf Berchtold expozéja után — ki már némi célzást tett a Balkán felől jöhető zavarokra — kijelentette, hogy az új altiszti javaslatot kidolgozta s ezzel legjobb bizonyságát adta, hogy szivén fekszik a véderőreform sorsa és mennyire tévesek az ellenkező hirek; továbbá hogy őt mindig tisztán katonai tárgyi és technikai szempontok vezették s más semmi célja nem volt — a delegáció másnapi ülésén kemény birálatban részesítették. Nemcsak a delegáció ellenzéki tagjai, kiknek megbizásából *Désy* Zoltán bizalmatlansági inditványt adott be ellene, amit aztán később visszavont; hanem mondhatjuk az egész magyar delegáció, sőt Magyarország nevében Tisza Ist-

ván gróf, amikor kijelentette, hogy a rezolució kérdése a nemzet előtt teljesen tisztázva van, ugy hogy a kérdés további tárgyalása nem szükséges, nem célszerü s amikor arra kérte Désy Zoltánt *vonja vissza inditványát, ne tegye ki leszavaztatásnak, a mi ferde világításba helyezné a delegáció állásfoglalását.* Ki nem értette meg, hogy Tisza István gróf mit mondott? Ki nem tudta, hogy Désy Zoltánt azért kére indítványa visszavonására, mert az uralkodót nem lehetett cserben hagyni s mert a bizalmatlansági inditványt magasabb szempontokból le kellett volna szavazni? De ki nem értette meg, hogy a bizalmatlansági inditvány leszavazása azért helyezte volna ferde világításba a delegáció állásfoglalását; mert a magyar delegáció *csupán* a királylyal szemben való magatartása miatt nem bélyegezte meg a hadügyminiszter frivol szereplését?

Ugyanekkor azonban Tisza István gróf az osztrák delegációban elhangzott és hozzánk adreszált beszédekre is reflektált. Kijelentette, hogy azok a közösség minden hivét szomorúsággal töltik el. Ámde túlkomolyan még sem veszi azokat, mivel az osztrák delegáció, ha tovább menne a beavatkozás útján, csak magát hozná kellemetlen, igen kétes és nevetséges helyzetbe. Mert vagy folytatja az érintkezést a magyar delegációval s akkor ok és jog nélkül okoskodott, vagy megszakítja s akkor lerontja a 67-ik kiegyezést, beáll az a kötelesség, hogy Magyarország a saját törvényhozása ügykörében, saját felelős kormánya útján teljesítse a pragmatika szankcióban elvállalt kötelezettségeit. A mi az osztrák delegációban történt, az nem egyéb, mint a közösség meglazítása, egyenes aláaknázása...

Tisza István gróf erélyes és a bécsi köröket erősen konsternált felszólalása után — mialatt itthon a Justh-párt obstrukciót rendező bizottsága a szo-

ciáldemokrata párttal tanácskozott a követendő együttes taktikáról — ismét haza terelődött a magyar politika. *Lukács* László mindenekelőtt sietett a Nemzeti Munkapárt értekezletén megjelenni s ott gróf Khuen-Héderváry ünnepélyes búcsúztatásával egyidejüleg többek között a következő kijelentéseket megtenni:

«... Minden tenni való között a legfontosabb legsürgősebb a képviselőház munkásságának rendbehozatala. És megszüntetése annak a szomorú állapotnak, amely az ország belső erőit elsorvasztja, kifelé pedig megaláztatásnak teszi ki a nemzetet. Elsorvadnak az ország erői, ha az állam tekintélye, amelyről tudva van, hogy csekély számu ember képes az egész állami gépezetet megakasztani, a közbiztonság kielégítését a pénzügyek rendes kezelését lehetetlenné tenni. Egy ilyen állam legfeljebb elnéző mosolygásra, vagy szánakozásra tarthat igényt. Ha élni, fejlődni akarunk, ennek az állapotnak véget kell vetnünk. És én kijelentem, hogy ezen feladatom megoldásában semmiféle akadály engem visszatartani nem fog s hogy a kérdés megoldásában kész vagyok minden rendelkezésemre álló eszközt igénybe venni.

Az ellenzék hivatása az ellenőrzés, az ideálok kultusza, de odáig menni, hogy a kisebbség a maga akaratát meg nem engedett eszközzel is rá akarja oktrojálni a többségre s ezáltal a parlament természeti törvényeivel ellenkező eljárást követ s ha e célját el nem éri, akkor évekre munkaképtelenné teszi a parlamentet, ez túlmegy a megengedett határokon, ez nem egyéb, mint forradalmi lépés, kisebbségi terrorizmus.

A miniszterelnök ezután a választójog reformjáról beszélt, melynek szabadelvű és demokratikusnak lennie, hogy a parlamentet új vérmennyiségek bebocsátásával frissíthessék fel. De a nemzet évszázados kincseit, mint fölösleges ballasztot nem fogják kidobni s az állam hajóját irányítás nélkül nem bocsátják a habokba.

Dacára a feltornyosúló nehézségeknek — fejezte be a beszédét — én még sem mondok le arról a reményről, hogy hiszen magyar emberek magyar emberekkel, magyar pártok, magyar pártokkal állanak szemben — lehetséges, hogy a józan felfogás és a hazafias érzés mégis felül fog kerekedni a politikai szenvedélyeken. Ha azonban csalódnám ebben a reménységben, méltóztassatok meggyőződve lenni, hogy akkor sem fogom letenni a fegyvert, hanem akkor küzdeni fogunk és a küzdelem eredményes lesz, annak eredményesnek kell lennie. Mert az az ügy, melyért küzdünk jó ügy és a cél amelyre törekszünk a legmagasabb, legnemesebb: a nemzet legvitálisabb érdekeinek megőrzése és biztosítása.»

A kemény, nehéz küzdelemre pedig nemsokára rá került a sor. Mert hiába való volt a miniszterelnök minden fáradozása s a többség valóságos megaláztatása — a kisebbség csak úgy volt hajlandó a parlamenti béke helyreállitására, ha a kormány és pártja elfogadja az ő diktaturáját és ha propozicióit meggondolás nélkül hajtja végre.

A képviselőház május 6-iki ülésén folytatták a kormány bemutatkozása felett való vitát, melyben Apponyi Albert gróf, különösen az osztrák beavatkozásokkal szemben, Bakonyi Samu és Zichy Aladár gróf fejtették ki pártjuk álláspontját. *Bakonyi* Samu pártja nevében határozati javaslatot is terjesztett elő, melyben kimondani kéri, hogy a képviselőház a választói jog reformját elodázhatatlannak nyilvánítja és a kormányt utasítja, hogy az egységes magyar állam nemzeti jellegének biztosítása céljából és az általános egyenlő, valamint a községenkénti és titkos szavazás alapelvein nyugvó törvényjavaslatot késedelem nélkül dolgoztassa ki és terjesztesse elő.

A pártok nyilatkozataira *Lukács* László miniszterelnök válaszolt. A maga részéről is erélyesen utasította vissza az illetéktelen osztrák beavatkozásokat,

de — úgymond — egy másik állam nem felelős tényezőinek nyilatkozatait nem birta megakadályozni. Majd óvást emelt az osztrák miniszterelnök kijelentései ellen, melyek úgy látszik, arra voltak szánva, hogy az ellene irányúló parlamenti villámokat idegen területen vezesse le. A mi a választói jogot illeti: arra nézve kijelentette, hogy neki elejétől fogva nem volt *végleges* tervezete; csak az *alapelv* tekintetében ragaszkodik bizonyos fix pontokhoz. A részletekre nézve szivesen fogad és megtárgyal minden propoziciót. Bakonyi Samu beterjesztett határozati javaslatához csupán azért nem járúlhat hozzá, mert abban egyes kifejezések nagyon elasztikusak és félő, hogy éppen ezért megkötnék mindkét tárgyaló felet az egyezkedésben.

Lukács László beszéde után a béketárgyalások idejére a képviselőház üléseit elnapolta. Mielőtt azonban a miniszterelnök az ellenzéki pártokkal újra felvehette volna a tárgyalás fonalát, *Désy* Zoltán és Földes Béla siettek prejudikálni. Désy Zoltán újságcikkben jelentette ki, hogy a Kossuth-párt a legelszántabb parlamenti harcot veszi fel ismét a véderőreform 43. §-a ellen s követelni fogja e szakasznak kihagyását. Földes Béla pedig azt hangoztatta, hogy ha Lukács nem nyújtja a választói reform megvalósítása tekintetében a legteljesebb *garanciákat*, akkor a Justh-párt teljes erővel folytatja ellene a harcot.

Dacára, hogy csaknem minden tényező tisztában volt azzal, hogy az ellenzék a többséget lehetetlen helyzet elé akarja állítani, a miniszterelnök mégis igyekezett a békehajlandóságot komolyan venni. Nem törődött az előzetes »kommünikékkel«, hanem már a legközelebbi napon lakásán fogadta Justh Gyulát, hogy vele a választói jog reformjáról tanácskozzék. A tanácskozáson Némethy Károly belügyi államtitkár és Vargha Gyula a stitisztikai hivatal igazgatója

is résztvettek, akik Lukács László *újabb* tervezetéhez felvilágosítással szolgáltak. A tervezet az általánosság és titkosság elvén épűlt fel. A miniszterelnök természetesen ezúttal sem lépett elő egy teljesen kész törvényjavaslattal, mert hiszen jól tudta, hogy a szavazati jog reformja, mely egyszersmind a béke ára is lenne, *csak* kompromisszumnak lehet az eredménye. De viszont joggal remélhette, hogy a Justh-párt sem fogja kívánni, hogy az ő túlzó radikális választói programmja a maga teljes nyersességében iktattassék az ország törvényei sorába. Nemcsak azért, mert egy huszonöt-harminc tagból álló párt sehol a világon egy egész parlamentre a maga akaratát rá nem kényszerítheti; hanem, mivel azok a politikai frakciók, melyek a szavazati jog kérdésében a doktrinér álláspontot hírdetik, maguk sem gondoltak arra, hogy ez az elméleti követelmény a gyakorlatban meg is valósúljon.

Justh Gyulával folytatott tanácskozása után a miniszterelnök Bécsbe útazott, honnan azonban sietett vissza, hogy a sokat vajúdó békét végre már dülőre juttassa. Újból tanácskozott tehát Justh Gyulával, majd Kossuth Ferenccel és elment az engedékenység legvégső határáig. A választójog kérdésében, miután a Justh-párt az első tervezetet azzal a kifogással útasította vissza, hogy az nem felel meg az egyenlőség kívánalmainak, olyan javaslattal állott elő, mely az egyenlőség alapjára volt fektetve és csupán az értelmi cenzus tekintetében állított fel korlátokat. A junktimra vonatkozólag, noha kijelentette, hogy nem ismeri el a Justh-párt amaz álláspontjának helyességét, hogy a véderő és választói javaslat között kapcsolat létesíttessék; mégis felajánlotta, hogy szavazza meg a véderőreformot 1913-ban való életbeléptetéssel s hogy aztán fogjanak a választói jog reformjának megalkotásához.

De a Justh-párt visszaútasította a kormány propozicióját és kijelentette, hogy még *tárgyalás* alapjául sem fogadja el. És jóllehet a keztyü már el volt dobva s a miniszterelnök kényszerítve érezte magát a parlament összehívására és a véderőjavaslatok napirendre tűzésére, még mindig hangoztatta, hogy a maga részéről az ellenzékkel folytatott megbeszéléseit nem kívánja végleg befejezettnek tekinteni. Mintahogy másnap csakugyan Polónyi Gézával hosszasan beszélt a békefeltételekről — ám minden várható eredmény nélkül.

A képviselőház legközelebbi ülésén azután dönteni kellett a véderőjavaslatok napirendre tűzéséről. Apponyi Albert gróf nem akart hozzájárúlni, mert a politikai helyzet nem alkalmas a véderőjavaslatok tárgyalására. A véderőjavaslatok 43. §-ára célozva kijelentette, hogy a bonyodalomból csak két út vezet ki: vagy a békés megegyezés, vagy az erő. Miután megegyezni nem tudnak, az ellenzéknek a további obstrukciót ajánlja figyelmébe. Utána Justh Gyula tűzelte az ellenzéket és hangoztatta, hogy a véderőjavaslatokkal szemben a legelkeseredettebb harcot fogják megindítani.

Apponyi és Justh felszólalására Lukács László miniszterelnök sietett reflektálni. Azt tudja — mondotta — hogy parlamenti viszonyaink egészségtelenek és mindenesetre jellemző a helyzetre az, hogy a kisebbség vezére a képviselőházban kijelenti, hogy ha nem fogadja el a többség a kisebbség választójogi tervezetét, akkor a legelkeseredettebb harcot folytatja. Kijelentette, hogy elment az előzékenységnek legmesszebb fokáig, hogy békés parlamenti helyzetet teremtsen, de addig nem mehet, hogy a kisebbségtől diktáltasson magának. Hogy a véderőreform ne tűzessék napirendre, abba csak akkor ment volna bele, ha Justh Gyula meg tudta volna jelölni az idő-

pontot, hogy mikor tűzessék ki. Mert véderőnk olyan állapotban van, hogy egy ország sem odázhatja el tovább ezt a kérdést, ha felelőssége tudatában van...

De másnap azért még sem került sor a véderőjavaslatokra. Már jóval tiz óra előtt megjelentek az elnöknél Justh Gyula, Désy Zoltán, Egry Béla, Benedek János és napirend előtti felszólalásokra kértek engedélyt. Návay Lajos nagyon helyesen megtagadta kérésüket, mire az ülés megnyítása után azonnal *zárt ülést* kértek. A kormány és a többség azonban nem voltak hajlandók az ismét megkezdett technikai obstrukciónak asszisztálni, hanem egyszerűen kivonúltak az ülésteremből. Az ellenzék *így* sietett a tanácskozás képtelenségét konstatálni, minek következtében a napirendre szánt egész idő szünettel telt el.

Izgalmas hangúlat között érkezett el a képviselőház következő napi ülése. Návay Lajos lemondásával voltak tele az újságok és a folyosókon is arról beszéltek a képviselők. Az ülést *Beöthy* Pál nyitotta meg, aki az ellenzék éktelen ordítozása és a többség helyeslése közben jelentette ki, hogy napirend előtti felszólalásokra nem adott engedélyt s hogy Lovászy Mártonnak egy sürgős interpelláció iránti kérését sem teljesítette. A Ház szavazással helyeslőleg vette tudomásúl az elnöki intézkedéseket, mire a technikai obstrukció vezérei ismét a zárt üléshez folyamodtak. A zárt ülésen már Jankovich Béla elnökölt, de az ülést *négyszer* egymásután fel kellett függesztenie, mert a képviselőház határozatképtelen volt. Háromnegyed két óra volt már, mikor a zárt ülésnek vége volt és a nyílt ülésen Teleszky János pénzügyminiszter beterjesztette a *családi pótlékról szóló törvényjavaslatot*.

Alighogy ez megtörtént, hirtelen hihetetlen lárma között felugrott *Szmrecsányi* György és a házszabályokhoz való felszólalás cimén azt kérdezi, hogy igaz-e

a Návay Lajos lemondásáról elterjedt hír? De az elnök, aki a nagy lármában nem is hallhatta Szmrecsányi György különben teljesen házszabályellenes felszólalását, anélkül, hogy zavartatta volna magát, javasolta, hogy a képviselőház legközelebbi ülésére a véderőjavaslatokat tűzzék napirendre. Mialatt az ellenzék tovább ordított, a többség elfogadta az elnök előterjesztését, valamint *hitelesítette a jegyzőkönyvet is.*

Ebben, a már tökéletesen felborúlt helyzetben Lukács László még egyszer megkisérelte az ellenzékkel való békés megegyezést. Polónyi Gézával és Egry Bélával folytatott ismét tanácskozást — de természetesen eredménytelenűl. Az ellenzék a kormánytól és a többségtől az *Unbedingte unterwerfungot követelte.*

De az Unbedingte unterwerfungról szó sem lehetett.

A kisebbség garázdálkodásának végórái elérkeztek.

A harangok megkondúltak a technikai obstrukció vitézei fölött.

A képviselőház másnapi ülésén Beöthy Pál mindenekelőtt azt jelentette, hogy a múlt ülés jegyzőkönyve már hitelesítve van.

Leírhatatlan, fülsiketítő zaj közben állott fel Benedek János és a házszabályokhoz kért szót. Az elnök azonban a többség helyeslése között nem adta meg az engedélyt.

Justh Gyula, Polónyi Géza, Holló Lajos, Lovászy Márton stb. stb. felugráltak helyükről és kiadták a jelszót:

— Házszabályokhoz! Addig itt senki sem beszél!

De az elnök nem hagyta magát. A zajongókat rendreútasította, mikor aztán Justh Gyula és Lovászy Márton három egymást követő rendreútasítás után is tovább verdesték a padokat és sértegették az elnök eljárását, a mentelmi bizottság elé útasította őket.

A botrány erre még nagyobb mértékben tört ki. *Kun* Béla zárt ülést kérő ívet adott át az elnöknek — de akkor már egyik jegyző hozzáfogott *Návay* Lajos lemondó levelének felolvasásához.

Az ellenzék azonban a lemondó levelet meg sem akarta hallgatni. Ordított, fütyölt, dörömbölt és a zárt ülést követelte. A zűrzavarban Lukács László miniszterelnök beszélni akart, de mintegy negyedóráig szóhoz sem juthatott. Sőt néhányan az ellenzéki oldalról olyan mozdúlatokat tettek, mintha megakarták volna támadni, mire a Nemzeti Munkapárt fiatalabb tagjai a terem közepére siettek. Végre nagy nehezen a miniszterelnök kijelentette, hogy sajnálja Návay lemondását, de a változhatatlanba bele kell nyúgodni. Kérte a házat, hogy vegye tudomásúl az elnök lemondását.

Alig fejezte be a miniszterelnök szavait, *Beöthy* Pál húsz képviselő kivánságára elrendelte a zárt ülést. A zárt ülésen se vége, se hossza nem volt a panaszkodásnak. Ismét két óra felé járt az idő, mikor nyílt ülés következett. A nyílt ülésen *Bakonyi* Samu indítványozta, hogy a Ház ne vegye tudomásul Návay Lajos lemondását s hogy küldöttség útján kérjék fel lemondása visszavonására. A következő szónok Apponyi Albert gróf lett volna, aki arra való hivatkozással, hogy a tárgyalási idő már letelt, nem akart beszélni. Ám Beöthy Pál ama véleményen volt, hogy a két órai határidő csak a napirendre vonatkozik, mivel azonban a napirendre rá sem kerülhetett a sor, a vitát folytatni kell az elnök lemondó levele felett. Az ellenzék erről hallani sem akart. Apponyi Albert gróf, Rakovszky István az ellenkezőjét óhajtották bizonyítani. Holló Lajos szintén, de mielőtt beszédébe belekezdhetett volna, Szmrecsányi György éles hangon belesivított a terembe:

— Disznóságokat nem szabad csinálni!

A kijelentését irtóztató kavarodás követte. A harag láza vett erőt az egész munkapárton. Két munkapárti képviselő egyenesen Szmrecsányi György felé igyekezett. Az ellenzékiek elejükbe ugrottak. Már-már verekedéssé fajúlt a dolog, mikor Beöthy Pál hirtelen felfüggesztette az ülést s elhagyta az elnöki emelvényt.

Körülbelül három órakor Beöthy újból megnyította az ülést s miután Szmrecsányit a Ház jegyzőkönyvi megrovásban részesítette — a legközelebbi ülés napirendjének megállapítására kerűlt a sor. Az ellenzék itt ismét megismételte a botrányokat, de végre is a többség elfogadta az elnök inditványát, hogy másnap az *elnökválasztás* fog napirendre kerülni.

Az események ezután gyorsan peregtek le.

Még aznap este a Nemzeti Munkapárt értekezletet tartott, melyen Lukács László a képviselőház elnöki állására Tisza István grófot ajánlotta; mondván egyúttal, hogy a többség és a kormány nem akarnak támadni, sem pedig harcolni — de a kötelességek elől sem kivánnak elmenekülni. Majd tiltakozott az ellen, mintha a Nemzeti Munkapárt a helyzetet arra akarná felhasználni, hogy a választói reform dolgában vállalt programmja alól kibújjék. Annál fontosabb volt ez a nyilatkozat, mert az ellenzék a szociáldemokrata párttal ezt hitette el s a párt éppen a Nemzeti Munkapárt értekezlete napján ezért mondotta ki a Justh-párt bújtogatására május 23-ára az egynapos politikai sztrájkot.

Berzeviczy Albert és *Návay* Lajos után tehát ismét elnökválasztásra kerűlt a sor.

A képviselőház üléstermét zsúfolásig megtöltötték a képviselők. Ellenzékiek és munkapártiak egyaránt siettek az »ütközet« ez érdekes s mindenesetre nehéz napjára.

Beöthy Pál kevéssel 11 óra előtt nyitotta meg az ülést — de még *fél háromkor* nem jutottak el a választáshoz. Egész délelőtt folyt a sérelmezés; a házszabályvita; az elnök inzultálása, zárt ülés — míg végre — két órakor megint kitört a *botrány*. Az elnök Ráth Endrét és Kovács Gyulát többszöri figyelmeztetés s rendreútasítás után a mentelmi bizottsághoz útasította. Kovács Gyulának azonban ez még mindig nem volt elég; hanem egyszerre odaugrott a *Ház asztalára helyezett szavazó urnához, azt fölkapta s aztán a padlóhoz vágta.*

Óriási kavarodás támadt. Ebben a szenvedélyes pillanatban Désy Zoltán azt a vádat emelte a többség ellen, hogy *defraudált* pénzen lett megválasztva. Szacelláry György és Farkas Zoltán munkapárti képviselők Kovács Gyula felé rohantak. A Justh-párt padsoraiból segítségére siettek. Már majdnem verekedés lett közöttük, midőn Beöthy Pál hirtelen felfüggesztette az ülést. S mikor az ellenzék látta, hogy tovább nem birja húzni az aznapi botrányokat, kivonúlt az ülésteremből.

Beöthy Pál ezután újra megnyitotta az ülést. Kezdetét vette a szavazás. És miután a Kossuth, Justh és néppárt nem vettek részt a szavazásban egyhangulag *Tisza István grófot* választották meg a képviselőház elnökének.

Tisza István gróf azonnal programmbeszédet mondott. Az elnökségnek normális parlamenti viszonyok között is — mondotta — nehéz a feladata. Ez a nehézség még fokozódik most, mikor a parlament munkaképessége meg van bénítva. Megigérte, hogy a pártok felett állva kivánja a tanácskozásokat vezetni. Sem félelmet, sem meghátrálást nem fog ismerni; egyedül lelkiismeretére óhajt hallgatni. Teljes pártatlanságot, jóakaratot és méltányosságot várhat tőle min-

denki, aki a parlament fényét akarja növelni, de szembe fog állani minden olyan törekvéssel, mely a ház rendjét és munkaképességét veszélyezteti. Az nem tárgyalási rend, mely a határozathozatalt meghiúsítja; az nem tárgyalási rend, mely lehetetlenné teszi a napirendre tüzött tárgygyal való foglalkozást. Rendkivül világosan és meggyőzően fejtette aztán ki, hogy a mai parlament eltávozott az 1848-iki törvényektől, az akkori házszabályok eredeti intencióitól és nincs a Háznak olyan tagja, aki nem látná szükségét a házszabályok reviziójának, mely megszünteti a jelen áldatlan állapotot. Beszéde végén hazafias munkára hivta fel a Ház minden tagját és megigérte, hogy erejének megfeszítésével teljesíteni fogja kötelességét...

A programmbeszéd elmondása után Tisza István gróf rögtön elfoglalta az elnöki széket és felhívta *Darvay* Fülöpöt, a menteli bizottság előadóját, hogy terjessze elő jelentését Justh Gyula és Lovászy Márton ügyében. A mentelmi bizottság mindkét képviselőt a Ház megkövetésére javasolta útasíttatni, amit a többség el is fogadott. Majd a jegyzőkönyv hitelesítésre került a sor, melyhez *Barabás* Béla fel akart szólalni, de Tisza István gróf nem vette észre és anélkül, hogy ezt figyelembe vette volna, hitelesítettnek jelentette ki a jegyzőkönyvet. A folyosón azonban, mikor Barabás Béla ezért meginterpellálta, kijelentette előtte, hogy nem hallotta, hogy szólásra jelentkezett volna; ha kívánja, ezért a másnapi ülésen szívesen adja meg a jogot a felszólalásra.

A következő napon a főváros ostromállapotra ébredt. A szociáldemokrata-párt a Justh-párt bújtogatására a választói jog reformjának titulusa alatt csakugyan általános sztrájkot rendezett. Már a sztrájk előtt, a »Népszava« május 22-iki számában a pártvezetőség fölhívást intézett a munkásokhoz, hogy má-

jus 23-án reggel szüntessék be a munkát és vonúljanak a parlament elé. Ugyanezen napon délután a Petőfi-szobor elé népgyűlésre, ennek befejeztével pedig a Rákóczi-útra tüntető sétára indúljanak. A' fölhívásban egyenes búzdítás is volt arra, hogy a munkások a törvényeket ezentúl ne tartsák tiszteletben és ne engedelmeskedjenek a hatóság rendeleteinek; továbbá, hogy a sztrájk napján minden eszközzel akadályozzák meg azoknak a munkásoknak és munkaadóknak munkáját, kik az általános sztrájk szabályainak magukat alávetni nem akarják.

Miután a szociáldemokrata-párt fölhívása a büntetőtörvénykönyv paragrafusaiba ütköző izgatás bűncselekményét képezte s miután valószinű volt, hogy ily törvénytelen izgatással egybegyűjtött tömeg a közrendet és a vagyonbiztonságot veszélyeztetni fogja, Boda Dezső főkapitány a sztrájk előtt való estén falragaszokat bocsátott ki, melyekben kijelenti, hogy a szociáldemokrata-párt által kijelölt helyre és időre a népgyűlés bejelentését tudomásul nem vette, a parlament előtt tervbe vett gyűlést és utcai fölvonúlást pedig betiltotta. De egyúttal kijelentette, hogy minden lehető törvényes intézkedést megtett arra nézve, hogy a közrendet és a közönség vagyonbiztonságát bármely oldalról jövő támadás vagy zavargás ellenében megvédelmezze. A sztrájk reggelén aztán az üzletek zárva maradtak; a gyárakban, nagy vállalatokban szünetelt a munka. De az utcák tele voltak nyüzsgő emberekkel. Mindenki a parlament elé igyekezett, hol már sorfalat állott egy honvéd-ezred, hogy a parlamenttől távol tartsa a tömeget.

A sztrájk reggelén a képviselőház ülését Tisza István gróf fojtó hangúlatban nyitotta meg. Mindjárt az ülés elején sietett kijelenteni, hogy az azelőtt való napon, a jegyzőkönyv felolvasása után nem hallotta, hogy a hitelesités kérdéséhez felszólaló jelentkezett. En-

nélfogva a hitelesítést semmisnek nyilvánította. Utána *Barabás* Béla emelkedett szólásra és dacára az elnök konciliáns magatartásának, olyan kitételeket használt, hogy kénytelen volt tőle a szót megvonni. Az ellenzék természetesen ismét éktelen lármát csapott, minek csak akkor szakadt vége, mikor Apponyi Albert gróf az elnökválasztásra a törvénytelenség bélyegét akarta rásütni.

De beszédét be sem fejezhette, mert egyszerre csak berontott az ülésterembe Polónyi Géza és izgatottan kiáltotta:

— Az utcán gyermekeket gyilkolnak és itt tanácskozás van.

Ráth Endre és Egry Béla ekkor arra kérték Tisza István grófot, hogy függessze fel az ülést; ám ő kijelentette, hogy ennek a kivánságnak nem tehet eleget. Még beszélt, mikor Justh János már átadta az előre elkészitett zárt ülést kérő ívet, aminek az elnök nyomban eleget is tett.

Időközben Budapest utcáin csakugyan véres jelenetek játszódtak le. A felizgatott munkásság és különösen a csőcselék összetűzött a rendőrséggel és a katonasággal. Puskatűz ropogott, revolvergolyók sűvitettek. A huszárok attakot intéztek a tömeg ellen. A tömeg kövekkel, botokkal válaszolt. Majd a tüntetők nekivetették magukat a villamos kocsiknak, gázcsöveknek és össze-vissza rombolták, ami a kezük ügyébe esett... A déli órákban még borzasztóbb jelenetek következtek. A sztrájkoló munkások megtámadták a rendőrséget és katonaságot, minek következtében a katonaság szúronyt szegezve rohant a tömegre és egy munkást agyon is szúrt. A munkások viszont egy rendőrt puffantottak le a lováról, aki holtan bukott le az utca kövezetére...

Mialatt az utcán a legkegyetlenebb jelenetek játszódtak le, a Ház zárt ülésén Kossuth Ferenc arra

kérte a kormányt, hogy terjessze elő a választójogi törvényt, mert a vérengzést csak így lehet megakadályozni. Holló Lajos pedig a miniszterelnöktől sürgős jelentést kért az utcai tüntetésekről. Javában folyt még a zárt ülés, mikor a képviselőházban Lukács László elnöklete alatt az utcai tüntetések ügyében sürgős minisztertanács volt, melyen Boda Dezső főkapitány is jelen volt. Ugyancsak ekkor a szociáldemokratapárt küldöttségileg kérte a kormányt, hogy a Petőfi-téren a délutáni népgyűlést engedélyezze. De a belügyminiszter a gyűlést csak zárt helyen akarta engedélyezni...

Kevéssel három óra után a képviselőház zárt ülése véget ért. A nyílt ülésen Tisza István gróf kijelentette, hogy az ellenzéket teszi felelőssé azért, hogy ezt a napot is elvesztette, anélkül, hogy a Ház érdemleges tanácskozásába foghatott volna.

Az ellenzék erre megint féktelen zajongásban tört ki. De Tisza István gróf nem zavartatta magát, hanem javasolja, hogy a Ház legközelebbi ülésére a véderőjavaslatok tárgyalását tűzze ki, mit a képviselőház nagy többséggel elfogadott. Ezután felolvastatta az ülés jegyzőkönyvét, melynél ismét szenvedélyes jegyzőkönyvi vita fejlődött ki, ugyannyira, hogy Tisza István kénytelen volt Polónyi Gézát a mentelmi bizottsághoz útasítani. Még egy nehány incidens elintézése után az ülés háromnegyed négy órakor ért véget.

Künn az utcán pedig ezalatt tovább folyt a harc. Sőt a tömeg tovább ment. Gyújtogatáshoz és rabláshoz folyamodott. Hivatalos jelentések szerint a sztrájk éjjelén több mint *húsz* helyen gyújtották fel a házakat és műhelyeket; de a rendőrség éber figyelme s a tűzoltóságnak ideje korán való közbelépése megakadályozta a nagyobb veszedelmeket. Végre éjjel 11 óra után a szociáldemokrata párt ve-

zetősége kiáltványt bocsátott ki, melyben a sztrájk megszűntetését mondotta ki. De a sztrájkkal járó zavargás, melynek 7 halottja, 4 életveszélyes és 260 sebesültje volt, még másnap estig is eltartott. Akkor is úgy lett vége, hogy Lukács László miniszterelnök interveniált a gyáriparosoknál, hogy a sztrájk miatt kizárt munkásaikat visszavegyék.

Az általános sztrájkot követő napon a képviselőházban megtörténtek az *első kitiltások*. Darvay Fülöp, a mentelmi bizottság előadója, előterjesztette a bizottság javaslatát, amely szerint négy képviselőt a Ház megkövetésére; Kovács Gyulát 30 napi kitiltásra és ellene a bűnvádi eljárás megindítására, Ráth Endrét pedig 8 napi kitíltásra ajánlja.

Óriási vihar közepette Kovács Gyula kijelentette, hogy a hozandó határozatot törvénytelennek tartja és azt magára nézve kötelezőnek nem fogja elismerni.

Tisza István gróf ezért Kovács Gyulát ismét a mentelmi bizottsághoz útasította.

A Ház nagy többsége ezután elfogadta a mentelmi bizottság javaslatát és Kovács Gyulát és Ráth Endrét *kitiltotta* a képviselőházból.

A kitiltást zárt ülés követte, melyen az ellenzék vezérei Tisza István grófot támadták; Szmrecsányi György pedig kijelentette, hogy ha a többség a véderőjavaslatok tárgyalását kierőszakolja, az ülésteremben is vér fog folyni.

A Ház nyílt ülésén *Tisza* István gróf azt indítványozta, hogy a képviselőház legközelebbi ülését a közbeeső pünkösti ünnepek miatt május 29-én tartsa. Az indítvány elfogadása után Győrffy Gyula a munkáskizárások és Antal Géza a véres tüntetések ügyében terjesztettek elő interpellációt. *Antal* Géza interpellációjában hangoztatta, hogy nem a katonaság és rendőrség gyilkolt, hanem azok, akik felkorbácsolták a nép szenvedélyét. Utána Mezőssy Béla inter-

pellált ugyancsak a tüntetések miatt. Felszólította a miniszterelnököt, hogy tegyen komoly kisérletet a választói jog dolgában. Meg van győződve, hogy kisérlete sikerülni fog; aki pedig ennek útját állná, az megérdemelné, hogy könyörtelenűl átgázoljanak rajta.

Mindhárom interpellációra *Lukács* László miniszterelnök azonnal válaszolt. A szociáldemokrata-párt — mondotta — általános sztrájkot proklamált. Ez azonban nem sztrájk volt, hanem szerződésszegés. A tömeg büntettet követett el, gyilkolt és fosztogatott. A gyilkolás és fosztogatás ürügye az volt, hogy a főkapitány nem engedélyezte a népgyűlést; holott csupán a tüntető körmenetre nem kaptak engedélyt. Az sem felel meg az igazságnak, hogy a rendőrség és katonaság provokálta a vérengzést. Ellenkezőleg, a tömeg volt az, amely kikényszerítette az ő közbelépésüket. A munkaadók is jogosan zárták ki a munkásokat, mert hiszen ez a sztrájk nem a munkabérekért történt s mivel a munkaadók a kizárásra előre figyelmeztették munkásaikat.

Hogy a zavargás a választói jog lett volna? Hát az — hangoztatta Lukács — senkinek sem ad jogot anarchiára, ha egy miniszterelnöknek egy párttal nem sikerül megegyeznie és nem ad jogot a fosztogatásra, ha a képviselőház elnöki székét betöltik. Ez az akció a szociáldemokrata-párt erőpróbája akart lenni és a vezetők megkopott nimbuszát felfrissiteni volt hivatva. A haladásnak nem tettek vele szolgálatot. A demokratikus fejlődés egyetlen barátja sem fog szövetkezni oly elemekkel, akik gyújtogatnak, rabolnak és gyilkolnak. A kormány gondoskodni fog a rend teljes helyreállításáról. Meg fogja állapítani, kik a felelősek, hogy azok, akik százezernyi embertömegekkel korlátlanúl rendelkeznek, megtudják, mi a következménye annak, ha ezzel a hatalommal visszaélnek...

Lukács László miniszterelnök válaszát az interpelláló képviselők tudomásúl vették. És a képviselőház a négynapos pünkösti szünetre valamelyes békésebb hangúlatban csukta be kapuit.

A közbeeső ünnepek alatt a miniszterelnök királyi audienciára Bécsbe utazott; az ellenzéki pártok pedig a már régebben megindított szövetkezésük dolgában jöttek össze tanácskozásra. Ugyanekkor azonban már annak is híre járt, hogy *Désy* Zoltán a képviselőház legközelebbi ülésén szenzációs interpellációt fog előterjeszteni, amennyiben az interpelláció keretében majd kimutatja, hogy a kormány választási célokra több mint négymillió korona állami pénzt használt el.

De a pünkösti ünnepek után való képviselőházi ülésen Désy Zoltán nem terjesztette elő az említett interpellációt, mert saját állítása szerint még reménye volt arra, hogy sikerülni fog a kormánnyal és a többséggel a politikai helyzetre vonatkozólag *békésen megegyezni*. A reményt táplálta az a körülmény is, hogy az említett napon *Károlyi* Mihály gróf felkereste Lukács László miniszterelnököt és utalva arra, hogy az ellenzéki pártok között szinte bizonyosra vehető a megegyezés, kérte, egyezzék bele néhány napi *fegyverszünetbe*. A miniszterelnök erre hajlandónak mutatkozott oly feltétel mellett, hogy a képviselőházban azonnal fogjanak hozzá a *véderőjavaslat tárgyalásához*. Károlyi Mihály gróf kijelentette, hogy az ellenzék ehez hozzájárúl s egyúttal igéretet tett arra, hogy Kovács Gyula és Ráth Endre kitiltott képviselők nem fognak megjelenni az ülésteremben. És néhány pillanat múlva — azután, hogy Bikády Antal, Eitner Zsigmond és Polónyi Géza a Ház határozata értelmében megkövették a képviselőházat — hozzákezdtek a véderőjavaslatok normális tárgyalásához. Másnap azonban Ábrahám Dezső ismét obstrukciós

ízű beszédet mondott és szemmel láthatólag mindent elkövetett, hogy a tanácskozásra szánt egész időt agyonüsse.

A helyzeten ez már különben sem változtatott.

Az ellenzék több mint egy esztendős obstrukció után szövetkezett egymással s megállapodott azokban a pontokban, melyek a kormány és többséggel szemben az ütköző pontot képezik. Ezeket a pontokat a képviselőház junius elsején tartott ülésén *Kossuth* Ferenc terjesztette elő. Mindenekelőtt megállapította, hogy az ellenzéki békejavaslat alapján a választók száma *2,400.000-re* emelkednék. A választói jog alapja az elemi iskolák *hat* osztályáról szóló bizonyítvány lenne. Ezenkívül választók maradnának az utolsó öt év választói, ha tiz év óta magyar állampolgárok, irni-olvasni tudnak és 24-ik életévüket betöltötték. Választói joggal felruházandók az iparengedéllyel bírók és azok a munkások, akik *két* év alatt 12 hónapig a betegsegélyző pénztár tagjai voltak. Az írni és olvasni *nem tudók* cenzusa 20 korona lenne. A magyar nemzet ellen való izgatás megszünteti a választói jogot. A választás községenként és körzetenként történjék. A szövetkezett ellenzék titkos választást követelt a törvényhatósági és rendezett tanácsú városokban, továbbá azokban a községekben, ahol *15.000-nél* több lakos vagy olyan iparteлеp van, amely *ezernél* több férfimunkást foglalkoztat. Végül a véderőjavaslatból kikivánja küszöböltetni a közjogi sérelmeket s mert elismeri a véderő fejlesztésének jogosúltságát, olyan *provizoriumot* ajánl, mely az összes szociális előnyöket tartalmazza.

Lukács László, aki Kossuth Ferenc beszéde után kijelentette, hogy a propozicióra a legrövidebb idő alatt választ fog adni, már másnap levélformában adta meg a kormány válaszát a szövetkezett ellenzék előterjesztésére.

A miniszterelnök válaszában nyomatékosan hangsulyozta, hogy a véderőreform további változtatásába belemenni nem hajlandó, s elutasítja az ideiglenes megoldást. Ellenben ragaszkodik ahhoz, hogy a javaslatból legrövidebb idő alatt törvény legyen. A választói jog kérdésében konstatálta, hogy a szövetkezett ellenzék tervezetének kiindúlási pontja ugyanaz, mint a kormányé: az *értelmi* cenzus. Ám mégis áthidalhatatlannak tetsző ellentétek mutatkoznak az ellenzék és a kormány álláspontja között az értelmi cenzus fokozata, főképpen a korhatár, a lakásminimum s a titkos választás tekintetében. Majd rámutatott arra, hogy az ellenzék választójogi propoziciója a választók számát *2,900.000-re* emelné, vagyis a választók mostani száma, amely *1,200.000-et* tesz ki közel 150%-al szaporodnék. A választók ily rohamos emelkedése pedig nem lehet alkalmas állami és nemzeti életünk nyugodt fejlődésének biztosítására.

Éppen ezért Lukács László miniszterelnök a szövetkezett ellenzék előterjesztésére a következő ajánlatot tette:

„I. A választójog kérdésében a kormány hajlandó kötelelezettséget vállalni a következőkre:

A választói jogról szóló törvényjavaslatot *az őszi ülésszakban* beterjeszti.

A választói jog szabályozását az *általánosság* és *egyenlőség* alapelveire fekteti.

A kormány a javaslatot *az értelmi cenzus* alapján fogja felépiteni s a vagyoni cenzust csak azokra nézve veszi tervbe, kiknek alacsonyabb foku értelmisége e cenzusnak kisegitőként való alkalmazását megköveteli.

A kormány javaslatba fogja hozni *a szavazás titkosságát* is, olyan korlátok között, hogy ebből magasabb állami érdekek veszélyeztetése be ne következzék.

A kormány törvényjavaslatot terjeszt be a választókerületek célszerü új beosztásáról.

Az életbeléptetés időpontjának megállapítására pedig olyan javaslatot fog tenni, hogy a legközelebbi általános képviselőválasztások az új választói jog alapján és az ujonnan szabályozott kerületekben mehessenek végbe.

II. Az ellenzéki pártok kötelezik magukat a már beterjesztett véderőjavaslatokat a lehető legrövidebb idő alatt keresztülbocsátani. Ezzel szemben magára vállalja a kormány a többi illetékes tényező hozzájárulását ahhoz is, hogy a véderőjavaslatok *a jövő 1913. év február 1-én* lépjenek életbe.

III. Az ez évi ujoncszükséglet fedezése egy külön megoldandó ujonctörvény által eszközöltetnék, melyet a törvényhozás a véderőreform megalkotása után haladéktalanul tárgyalna s a melyben a folyó évre 136.000 főben megállapitandó ujonclétszám mellett, *a véderőtörvényben kilátásba vett némely kedvezmények már most lépnének életbe.*

IV. A kormány fentartja a házszabályok reviziója tárgyában programmbeszédjében megokolt kivánságát.

V. A kormány gondoskodik mindazoknak a biztositékoknak megalkotásáról, *melyek a választási névjegyzéknek részrehajlatlan és szabatos* összeállitásának, a választások tisztaságának és a választók függetlenségének biztositására mind megelőző, mind megtorló irányban szükségesek...

De a kormány hiába igyekezett a béke céljait előmozdítani; hiába akarta a választói jogot kötelezőleg már az őszi ülésszakban megcsinálni; hiába jelentette ki, hogy hajlandó az új véderőjavaslatok életbe léptetését 1913 február elejére elhalasztani, tehát tulajdonképpen a választói jognak a *priuszt* biztosítani — a szövetkezett ellenzék sohasem óhajtotta komolyan a békét. Lukács László igazán loyalis propozicióját sietett visszautasítani. A többség ilyen körülmények között látta, hogy a maga erejére támaszkodva kell az országgyűlés rendjét visszaállítania. És mialatt az ellenzék írásba foglalta az elutasítást, a képviselőházban *Szepesházy* Imre a házszabályok 203 szakaszára való hivatkozással inditványt nyujtott be, hogy a Ház naponta *két* ülést tartson; délelőtt tiz órától délután 2 óráig és délután négy órától este nyolc óráig.

Az inditvány hallatára — mely felett a házszabályok értelmében vita nélkül kell dönteni — elképzelhetetlen lárma és dörömbölés keletkezett. Justh Gyula és Apponyi Albert gróf házszabályellenesnek

mondották az inditványozott *parallel* üléseket. Tisza István gróf ellenben bebizonyította, hogy a 203. szakasz alapján a párhuzamos üléséket is inditványozhatják. A nagy zajban éppen föl akarta tenni a kérdést szavazásra, mikor *Holló* Lajos szólásra jelentkezett. De Tisza István gróf kijelentette, hogy a jelentekzés az elnöki nyilatkozat közben történt, midőn már fölszólalásnak helye nincs. És mialatt az ellenzék ismét fülsiketítő ordítozásban tört ki, kimondotta, hogy Szepesházy Imre beadott indítványa fölött a legközelebbi ülésre tüzi ki a szavazást...

VI.

Junius 4-ikéhez érkeztünk.

Az obstrukcióval való leszámolás napjához.

Tizennégy esztendőre, sok-sok csalódásra, keserüségre s az ellenzék intencióinak teljes megismerésére volt szükségünk, hogy a Bánffy Dezső báró miniszterelnöksége óta már nagyobb mértékben, de az ország kultur és gazdasági érdekeinek kimondhatatlan kárára, tobzodó obstrukcióban nemzeti életünk egyik legnagyobb betegségét lássuk.

És majdnem *nyolc* esztendő kellett ahhoz, hogy nemcsak végleg igazoltnak lássuk Tisza István gróf november 18-ikáját; hanem, hogy *sürgessük, követeljük a mindenkori kisebbség által tizennégy éven keresztűl kormánybuktatásra kitünően bevált legnagyobb államférfiaink tehetségének és munkabirásának elmorzsolására alkalmasnak bizonyúlt s alkotmányos és parlamentáris kormányformánk végleges lejáratására vezető, ósdi és avúlt házszabálynak formai megsértése árán is* az országgyülés tanácskozási rendjének, az 1848. IV. t.-c. *lényegének* biztosítását.

Az idő eljárt felettünk s mi régen túl voltunk amaz időn, mikor hittük azt a köztudatba *Tisza* Kálmán és a régi szabadelvü-párt hozzájárúlásával bevitt felfogást, hogy Bécsből ugynevezett «nemzeti vivmányokat» csak Irányi Dánielék és Simonyi Ernőék pártjának hátán keresztűl kaphatunk s hogy a szabadelvű-párt «*labanc*» politikájával szemben a függetlenségi és 48-as párt képviseli a «*kuruc*» politikát.

És ámbár Irányi Dánielék és Simonyi Ernőék politikájának önzetlenségéhez, mindenkor minden párt előtt útmutatóul szolgálható erkölcsi tisztaságához szó sem férhet s ámbár a mai és a régi ellenzék között való kontraszt szembeállítása kedvéért a Nemzeti Munkapártban is szivesen tüntetik fel úgy a *múltat*, mintha az ország nemzeti irányú fejlődését nekik köszönhetnénk — kétségtelen tény, hogy abban az időben elért «vivmányoknál» *a szabadelvü párlot, főképpen pedig Tisza Kálmánt illette meg az oroszlánrész.* Ha Tisza Kálmán a régi konzervativ, vagy a közvetlen fuzió előtt való Deák-párt szellemét képviselte volna a kormányelnöki székben s ha nem a szabadelvű-párt tagjaival, hanem a parlamentben akkor még elég tekintélyes számot képviselő *aulikusokkal* csinált volna politikát — akkor megvagyunk győződve, hiábavaló lett volna Irányi Dániel és Simonyi Ernő pártjának minden állásfoglalása, erőlködése és fenyegetése.

De Tisza Kálmán és hiveinek taktikája, hogy összes Bécsből származó nemzeti irányú erkölcsi sikereit a függetlenségi párt javára engedte elkönyvelni, csak addig nem vált veszedelmessé, amíg a függetlenségi pártok élén Irányi Dánielék és Simonyi Ernőék állottak, kik a politikát nem tekintették *öncélnak*, s akik megdönthetetlen sziklák módjára állottak őrzőkként kultuszaink szolgálatában. Mihelyt az ellenzéki politika képviselői kormányokat kezdtek buktatni s mihelyt a saját véleményeiket akarták a többségre ráoktrojálni, kitünt, hogy bizony kár volt velük »kuruc—labanc« játékot játszani, mert a hosszú esztendők alatt igenis belénk oltották azt a hiedelmet, hogy a szabadelvüpárt és kormányai a bécsi politika érdekében mindenre kaphatók, hogy ők akadályozzák meg, talán a tiszta personál unió érvényesűlését is s hogy ha őket elseperjük és a függet-

lenségi párt tagjai kerülnek uralomra, akkor rögtön teljesúlve lesznek mindama vágyaink, melyeknek gyakorlati megvalósítását obstrukciók rendezésével kezdték követelgetni.

Nem beszélünk ezúttal arról, hogy mennyire helyesebb lett volna már kezdetben leszámolni ezekkel a vádakkal s a hazafiság önkéntes bérlőit *felelősségteljes* politikára kényszeríteni. Nem beszélünk arról, hogy mikor nálunk az ellenzék anélkül, hogy megvetette volna a pénzzel való manipulálást is — a demagógia, a hamis igéret, a hazúdozás és a terrorizmus minden fegyverével felfegyverkezve indúlhatott a választási kűzdelembe; akkor a gyakorlati politika képviselői, a felelős állásban levő, a királlyal, a külpolitikai viszonyokkal, a nemzet különböző társadalmi rétegével és az államháztartás követelményeivel számolni tartozó tényezők, ha az ország békéjét és financiális egyensúlyát nem akarták kiszolgáltatni rázkódtatásoknak, belevoltak kényszerítve a korrupció és a presszió fegyvereivel is élni. Nem beszélünk arról, hogy mikor november 18-ika után *Tisza* István gróf olyan választást rendezett, ahol mindannyian valósággal *ágyugolyókkal* mentünk a *fegyvertelen* szabadelvűpártra s a koalizált ellenzék kapott többséget, tehetetlenűl állott a politikai élet kűzdőterén. Nem beszélünk arról, hogy vajjon mikor a király Fabriciust már beküldte egyszer a parlamentbe, szolgálhat-e az *obstrukció* Bécscsel szemben alkotmánybiztosítékúl s hogy vajjon nem sokkal veszélyesebb-e a nemzetiségeknek és általában egy mindenkor könnyen összeverődhető huszonöt-harminc tagból álló úgynevezett ellenzéknek a képviselőház működését s ennek következményeképpen az egész ország vérkeringését *döntő* alakban kiszolgáltatni? Ám igenis beszélhetünk arról, hogy a koaliciós kormányzás idején a nemzeti kűzdelem vezérei, kik Tisza István gróf

november 18-ája révén kerültek hatalomra, kik számbavehető *ellenzék* nélkül vették át az uralmat s kik a népszerűség köpenyegét is magukon hordozhatták; másfél esztendős kormányzásuk után már tehetetlenül vergődtek egy kicsiny csoport obstrukciója alatt.

De nem sokáig.

1908 elején a koaliciós kormány már a *házszabályok* revizióján tanácskozott. A vezérek egymásután nyilatkoztak az obstrukció ellen. És örökké emlékezetes kell, hogy maradjon, hogy akik Tisza István grófot a házszabályok megsértéséért exiliumba küldték s akik *ma* a régi házszabályok hézagait a magyar alkotmány biztosítékainak hírdetik; azok igaz, hogy csak saját használatukra, nemcsak megcsinálták a házszabályok revizióját; hanem a revizió beterjesztése előtt *Canossába* mentek s dörgő hangokat, éles bírálatot hallattak az obstrukció ellen. Ebben az időben történt, hogy Apponyi Albert gróf a függetlenségi és 48-as pártban többek között szóról-szóra a következőket mondotta:

„— Most is a képviselőház igen kisded csoportjának jóindulatától, taktikai elhatározásától függ, hogy egy-egy kérdésben a képviselőház ne csak határozhasson, de sőt, hogy tárgyalásait el is kezdhesse, mivel a mai házszabályok szerint 10—15 ember kényére-kedvére van bizva, hogy a képviselőház egyáltalán eljuthasson odáig, hogy a napirendre kitüzött tárgy felett a tanácskozást megkezdhesse.

— Hozzájárul-e a parlament, a népképviselet erejének fokozásához, tekintelyének öregbitéséhez olyan állapotok fentartása, melyek mellett a parlament életképessége *husz különcnek* a kedvétől van függővé téve. Az a parlament, mely belülről megsemmisíthető, nem imponál senkinek. És csak ismerni kell a dolgok természetének a rendjét és meg lehet jósolni előre, hogy ha alkotmányos uton, a szükséges mértékkel a házszabályrevizió meg nem alkottatik, ha fentartatik egy anarchisztikus parlament, elkerülhetetlen, hogy ne következzék be egy második november 18-ika, melyet aztán nem fog elítélni a nemzet, hanem megmentőjeként fogna ödvözölni.

— Mert magának a formai jognak és a szabadság egyes garanciáinál többre kell, hogy becsülje a nemzet létének, a nemzefi lét feltételeinek fentartását."

Andrássy Gyula gróf a képviselőházban így beszélt:

„A mai házszabályokon állva, eredményeket elérni alig lehet. Láttuk azt, hogy 15—20 ember ezen házszabályok értelmében a Házat végtelen időkig is meg tudja akadályozni abban, hkgy határozatokat hozzon. Tudjuk azt, hogy ez nemcsak vétójogot ad egy elenyésző kisebbségnek, hanem klotürt is, olyan klotürt, amellyel nemcsak minden egyes kégviselőnek szólásszabadságát képes megsemmisíteni egy csekély kisebbség, de ugyanakkor a Háztól is el tudja vonni azt a jogot, hogy határozatokat hozzon.

A képviselőházban él a nemzet. Csodálatos dolog, hogy Magyarországon azok, kik minduntalan szabadságról beszélnek, nem tudnak azon parlamentnek jobb szabályokat adni, amely parlament Magyarországnak állami önállóságát és önkormányzatát a legerősebben biztosítja."

És Justh Gyula pedig ekképpen itélte el az obstrukciót:

„— Én mindig ellensége voltam a rendszeres obstrukciónak. Volt idő, mikor a pártban én szálltam sikra ellene és másfél órás beszédben fejtettem ki álláspontomat.

— Szerintem a mi új házszabályaink szerint is lehet obstruálni. Én tudom a módját, de természetesen nem mondom meg.

— A nemzetiségekről és a szociáldemokratákról ne is beszéljünk. Magában véve már az abnormális dolog, hogy a költségvetés tárgyalása hosszú hónapokon át tart s naponként csak 4—5 órai időt szentelhet neki s legalább 8 órai idő kell a költségvetés tárgyalására. Ami a katonai kérdést illeti, azt rendezni kell, mert ha már van hadseregünk s költünk rá, annak bizony harcképesnek is kell lennie.

— Ha van egy gonosz ellenzék, a mostani házszabály mellett megadhatják akár a magyar hadsereget is, mert csak huszharminc ember kell hozzá, hogy ne legyen belőle semmi."

Dacára mindezeknek, a Nemzeti Munkapárt csaknem két esztendeig kiszolgáltatta magát a kisebbség terrorizmusának és ugyanazok obstrukciójának, kik saját uralmuk idején örökké emlékezetes átkokat szórtak reája.

A tizenkettedik óra azonban már ütött.

Az obstrukció sebe megérett a műtétre. És alig hogy Tisza István gróf a képviselőház junius 4-iki ülését megnyitotta és az elnöki előterjesztéseket megtette, Holló Lajos állott fel s a házszabályok 203. §-ához kért szót. De Tisza István gróf, hivatkozással arra, hogy ehhez a szakaszhoz való felszólalásra most nincs jogcím, megtagadta az engedélyt. Hasonlóképpen megtagadta Justh Gyulának s az ellenzék többi tagjainak is, akik ezután, mint egy ember állottak fel és fülsiketítő zajban, tombolás és padverdesés között kértek szót a házszabályokhoz. A vihar ekkor már leírhatatlan volt. A képviselők kiugráltak helyeikről és a nagy kavarodásban az elnöki emelvényre zárt ülést kérő ívet vittek fel.

Tisza István gróf átvette az ívet s nyúgodt, de kérő hangon beszélni kezdett az ellenzékhez; kérte őket, hogy elnöki tisztéből kifolyólag és az országnak valóban komoly helyzetére való utalással, appellálva hazafias érzelmükre, szálljanak végre magukba, álljanak meg ama borzalmas lejtőn, melyre önmagukat és az egész országot juttatták...

Ebben a pillanatban az ellenzék még rettenetesebb üvöltésben tört ki. Az obstruktorok teljes erejükkel verdesték a padokat. Fütyöltek, szitkozódtak, a padok tetejére ugrottak és a képviselőház ülésterme addig sohasem látott, rettenetes képet ábrázolt.

Az irtóztató khaoszban Tisza István gróf tovább beszélt, de szavát már alig lehetett hallani. Beszédében hivatkozott arra, hogy Andrássy Gyula gróf az obstrukciót a legveszedelmesebb klotürnek bélyegezte s ugyancsak az ő érveivel akarta bizonyítani, hogy húsz ember akarata nem uralhatja a képviselőházat.

De a borzasztó zsivaj tovább tartott, mire — a gyorsírók feljegyzése és Tisza István gróf előadása szerint, aki az ülés után a hitelesség kedvéért az új-

ságíróknak maga mondotta el a történteket — beszédét abbahagyta és kijelentette, hogy miután minden kérés hiábavaló, *a zárt ülést kérő ívet nem veszi figyelembe*, mert nem hajlandó többé megengedni a házszabályok kijátszását. Hogy pedig az éktelen zajongás csak fokozódott, feltette szavazásra *Szepesházy* Imrének a párhúzamos ülésekre vonatkozó indítványát, amit a többség felállással elfogadott. Majd megkérdezte, hogy akar-e valaki szólani a véderőjavaslathoz. De senki sem jelentkezett. Ennek következtében feltette a kérdést szavazásra, hogy a Ház *általánosságban* elfogadja-e a véderőjavaslatot; azután *részleteire;* s végűl harmadszori olvasásban *általánosságban és részleteiben?* Az óriási munkapárti többség spontán elhatározással állott fel helyéről. Erre Tisza István gróf a véderőjavaslatot elfogadottnak jelentette ki és elrendelte annak a főrendiházhoz való átküldését.

A letört obstruktorok, kik a képviselőház diktatorainak képzelték magukat, kik rövid két esztendő alatt felemésztettek egy miniszterelnököt és két házelnököt s kik, jóllehet ők lanszirozták Lukács László miniszterelnökségét, minden békekisérletet visszaútasították, leírhatatlan jelenetekben adtak kifejezést *műfelháborodásuknak*. Végre Tisza István gróf Justh Gyulát a mentelmi bizottsághoz útasította s a nagy felfordúlásban az ülést felfüggesztette.

Miután Tisza István gróf rövid szünet után az ülést újból megnyította és indítványozta, hogy a képviselőház legközelebbi ülését Szepesházy Imre elfogadott indítványa értelmében már aznap délután 4 órakor kezdje meg s napirendjére a *honvédségről* szóló javaslatot tűzze ki; a szövetkezett ellenzék a parlament kupola-csarnokában Justh Gyula elnöklete alatt rögtönzött értekezletre gyűlt össze. Az értekezleten Apponyi Albert gróf a házszabálysértésről és

az erőszakról beszélt s ama reményének adott kifejezést, hogy sem a főrendek, sem a király nem fognak hozzájárúlni az elfogadott javaslatokhoz. Holló Lajos azt indítványozta, hogy az ellenzékiek ne vegyenek részt a további üléseken. Károlyi Mihály gróf ellentétben Holló Lajossal, azt javasolta, hogy vegyenek részt és a tanácskozásokat minden erővel akadályozzák meg. A többség *Károlyi* Mihály gróf javaslatát fogadta el és elhatározták, hogy a délutáni üléseken már mindannyian jelen lesznek és a legelszántabb harcot kezdik meg.

A képviselőház junius 4-iki *délelőtti* ülésén történtek: *a házszabályok flagrans megsértése és a véderőjavaslatok megszavazásának módja senkit sem töltöttek el gyönyörüséggel.* Véleménykülönbség nem is volt abban, hogy a többség akaratának más úton kellett volna érvényesűlnie. De hát a kisebbség, a parlament törpe minoritása a házszabályok visszaélésével, az 1848: IV. t.-c. intencióinak megkerülésével s a tanácskozás és döntés jogának arcúlcsapásával elzárta azt az útat, melyen keresztűl a képviselőház akarata megnyilatkozhatott volna. A technikai obstrukció rendezői odaállták az *út elé,* barrikádokat emeltek s ha a többség nem akarta a parlamentárizmust magát, a nemzet élő lelkiismeretét zsákmányúl odadobni, rá volt kényszerűlve *önvédelemből fegyvert használni.* És bármennyire is kirívónak látszik, mégis élünk azzal a hasonlattal, hogy a büntetőtörvénykönyvek, melyek olyan szigorúan őrködnek az életbiztonság fölött s melyek az önbiráskodást ab ovo elútasítják, elismerik és a bűntetés alól mentesítik azokat az eseteket, mikor a fegyvert, az erőszak erejét önvédelemből használják.

Nem kell azonban azt hinni, hogy amit *Tisza* István gróf csinált, annak analog eseteit csupán a bűntetőtörvénykönyvnek az önvédelemről szóló parag-

rafusai körül kereshetjük. Dr. *Jankovich* Béla kultuszminiszter, aki ekkor a képviselőház alelnöke volt, ügyesen csoportosította azokat a többé-kevésbbé mindannyiunk által ismert eseteket, melyek arról szólnak, hogy külföldön, különösen a parlamentárizmus őshazájában Angliában, de nálunk is igenis éltek már *jogos rendkivüli eszközök használatával* s Tisza István gróf nem dicsekedhet el majd azzal, hogy először ő állította a kisebbség erőszakával szembe a többség erőszakát sorompóba. Igy ismertette mindenekelőtt az 1881-iki ir obstrukciót, mikor harminc-negyven ir képviselő megakarta akadályozni azt, hogy az irországi élet- és vagyon biztosítására szolgáló törvényjavaslat az angol alsóház többsége által elfogadtassék. Az obstrukció ugyan csak néhány hétig garázdálkodhatott — és korántsem abban a keretben, ahogy nálunk — de a Ház akkori elnöke sietett érintkezésbe lépni a miniszterelnökkel s már a legközelebbi ülésen a következő indítványt tette meg:

„Az eddigi házszabályok elégteleneknek bizonyúltak a rendes és tárgyilagos vita biztosítására. Ama fontos törvény, amelyet a trónbeszédben javasolt a kormány és amelyet a Ház nagy többsége fontosnak és sürgősnek elismert, nem válhat törvénynyé a Ház elenyésző kisebbségének eljárása folytán, amely e célra az ugynevezett obstrukciót használja fel, noha ezt a Házban nyiltan parlamenti bűnténynek minősítették. Ilyetén komoly veszélyben forog a Ház hírneve és tekintélye, amelyet megvédeni kötelességünk az eddigi szabályok és szokások mellett, a Ház törvényhozó működése meg van bénítva. Ezért nélkülözhetetlenné válik egy új és kivételes eljárás. Ezt mérlegelve, ama szilárd meggyőződésemnek adok kifejezést, hogy a Ház akaratát csak akkor juttatom valóban érvényre és csak akkor számithatok annak támogatására, ha ezentúl a Ház egyetlen tagjának sem adom meg a szót és a javaslatot azonnal szavazás alá bocsátom."

Az elnök javaslatát Gladstonnal az élén a parlament hatalmas többsége lelkesedéssel elfogadta. Mikor pedig másnap az obstruáló ir képviselők az el-

járást, mint házszabálysértést szóvátették és tovább akarták zavarni a tanácskozás menetét, az angol alsóház kizárásra itélte őket, kiket, miután nem akartak az ülésteremből távozni, az elnök rendeletére a *parlament rendőrtisztje kivezetett.*

De ismertette a *belgiumi* és a *németországi* eseteket is. Belgiumban a házszabályok szerint húsz képviselő indítványozhatja a vita bezárását, az indítvány azonban vita tárgyát képezheti. 1902-ben húsz képviselő csakugyan indítványozta egyik törvényjavaslat vitájának befejezését, mire az obstruálni akaró ellenzék az indítvány felett való vitával akarta megakadályozni a klotür alkalmazását. Miután egyik obstruáló e szándékának nyíltan kifejezést is adott; az elnök kijelentette, hogy a Ház tekintélyével és tanácskozás komolyságával ezt nem tartja összeegyeztethetőnek és azonnal feltette a kérdést, hogy az országgyűlés kellőleg tájékozott-e már a vita alatt álló kérdésről. Az ellenzék az elnök eljárása ellen tiltakozott; a képviselők az indítványhoz, majd a házszabályokhoz akartak felszólalni, ám az elnök kérésüket azzal útasította el, hogy a házszabályokhoz való felszólalásokra csakis az ő feltett kérdésének; illetve javaslatának elintézése után ad engedélyt. A javaslatot a Ház az ellenzék minden lármája dacára megszavazta. A tárgyalás alatt egy század katonaság tartózkodott a képviselőház folyosóján, mely szükség esetén hivatva lett volna a rendet minden körülmények között a képviselőkkel szemben is fentartani. E belga esethez még csak annyit, hogy az ilyen módon megszavazott javaslat ma is törvény és hogy az elnök, aki az erőszakot volt kénytelen alkalmazni, ezután hat esztendeig volt Belgium miniszterelnöke.

A németországi eset szintén 1902-ben történt. A német birodalmi gyűlésen, noha ott klotür van alkalmazásban, már egy esztendő óta tárgyalták a tarifa-

javaslatokat. Az ellenzék beszédes obstrukcióval akarta a vitát kihúzni, mire Kardorff birodalmi képviselő azt indítványozta, hogy a napirenden levő javaslat helyett olyan javaslatot fogadjanak el, melyben csak a bizottság jelentésének elfogadásáról van szó. Ámbár az akkori elnök ezt nem tette magáévá és állásáról le is mondott; a birodalmi gyűlés két alelnökének vezetése mellett Kardorff javaslatát névszerint való szavazás után végleg elfogadta.

Végűl ugyancsak dr. *Jankovich* Béla hívatkozott arra a koaliciós eljárásra is, mikor *Justh Gyula* ilyen indokolással, hogy »nem engedem a vitát folytonos ismétlésekkel elnyújtani«; »felesleges beszéd, nem adom meg a felszólalásra való jogot«; »logikátlan az, amit mond« a képviselőház 1907 december 10-iki ülésében, tehát *egy napon, 47 horvát képviselőtől vonta meg a szót.*

A szövetkezett ellenzékiek azonban azt hitték, hogy az ország még mindig kiskorúságban van s hogy junius 4-ike után ismét elfog következni egy december 13-ika és talán egy *II. Nemzeti küzdelem* is. A képviselőház délutáni ülésére már azzal a célzattal mentek, hogy botrányok rendezése árán a közhangúlatot maguk felé fogják fordítani. Számítottak arra, hogy Tisza István gróf nem fog fél munkát végezni; de viszont úgy vélték, hogy ha a botrányrendezőkkel szemben karhatalmat vesz igénybe s kivezetteti őket az ülésteremből, forradalmi hangúlatba fogja hozni az országot.

A kivezettetés megtörtént anélkül, hogy a forradalmi hangúlat következménye lett volna.

A képviselőház junius 4-iki első délutáni ülésére a szövetkezett ellenzék az osztrák parlamentből jól ismert sipokkal, fütyülőkkel, apró trombitákkal, dobokkal, késekkel és boxerekkel jelent meg. Alighogy Tisza István gróf megjelent az elnöki emel-

vényen, az összes hangszerek működésbe jöttek. A képviselők torkukszakadtából ordítoztak. Az ülésterem pokollá változott át, melyben csak a »bitang«, »gazember« szavakat lehetett hallani.

Tisza István gróf beszélni akart. De nem tudott szóhoz jutni. A kezében levő csengettyüt egyfolytában mintegy tiz percig rázta; ám a lárma még inkább fokozódott. Mikor látta, hogy az ülésteremben anarchia ütött tanyát, egy papirlapra felírta a zajongást rendező képviselők neveit és az ülést felfüggesztette.

Negyedórai szünet után rémületes sipolás, fütyölés és trombitálás közben nyitotta meg újból az ülést. Tisza István gróf ekkor, mivel a zsivaj a hangját teljesen elnyomta, a gyorsírók felé fordúlt és felolvasta ama rakoncátlankodó képviselők neveit, kiket a mentelmi bizottsághoz útasított. Ezután egymásután még kétszer függesztette fel és nyitotta meg az ülést; mindannyiszor botrányos jelenetek között. A szünetek alatt a mentelmi bizottság is összeült, a bizottsághoz útasított képviselőknek az ülésteremben kézbesítették az idézőket s rövid tanácskozás után a bizottság már meg is hozta itéletét, melyben a botrányrendezőket az ülésekről kizárni javasolta.

Az utolsó szünet közben egyszerre csak három rendőrfelügyelő vezetésével mintegy *száz rendőr* jelent meg a képviselőház folyosóján. A fölfegyverzett rendőrök egyenesen bevonúltak az ülésterembe. Az egyik rendőrfelügyelő a szövetkezett ellenzék tagjainak leírhatatlan üvöltése között egy papirlapot vett elő s arról huszonhárom képviselő nevét olvasta fel, kiket a képviselőház elnökének útasítására felszólított, hogy azonnal hagyják el az üléstermet, mert ki vannak zárva az ülésekről.

A képviselők helyükről meg sem mozdúltak; ellenben a három rendőrfelügyelőt és a kirendelt rend-

őröket a legmeggyalázóbb kifejezésekkel illették. A rendőrfelügyelők erre ismét kérték a parancsnak engedelmeskedni nem akarókat, hogy hagyják el az üléstermet, mert ők kénytelenek a felsőbb rendelkezésnek eleget tenni. De a kizárt képviselők azért sem távoztak. Sőt a rendőrfelügyelők és a rendőrök felé fenyegető mozdúlatokat tettek. Miután látták, hogy itt minden kérés hiábavaló, az egyik rendőrfelügyelő Justh Gyulához fordult és felszólította, hogy távozzék a teremből. Justh Gyula azonban helyén maradt, mire a rendőrfelügyelő intett a rendőröknek, hogy »vezessék ki a kegyelmes úrat«. Károlyi Mihály gróf ekkor hirtelen a rendőrök elé ugrott és az egyik rendőrt tettleg is inzultálta. A rendőrök a bántalmazást nem viszonozták, hanem Károlyi Mihály grófot karonfogták és kivezették az ülésteremből. Hasonlóképpen kivezették Justh Gyulát, Polónyi Gézát, gróf Károlyi Józsefet és még mintegy huszonöt-harminc képviselőt. A többiek pedig Apponyi Albert gróf vezetésével kivonúltak a teremből.

Hogy nagysokára ezeknek a kínos, de mélyen elszomorító jeleneteknek vége volt s Tisza István gróf az ülést megint megnyitotta, sietett eljárását igazolni. Rámutatott arra, hogy saját felelősségére gondoskodnia kellett a csend- és rend helyreállításáról, mert a *haladéktalan* intézkedések szüksége forgott fenn. Méltatlannak tartotta volna magát a Ház bizalmára, ha nem vállalta volna a felelősséget. Mivel rendes parlamenti eszközökkel nem lehetett dolgozni, rendet csak fegyveres erő közreműködésével tudott teremteni. Azután a képviselőház bírálata alá bocsátotta a történteket és az elnöki széket Beöthy Pál alelnöknek adta át. A többség nevében *Telegdi* József köszönetét fejezte ki Tisza István grófnak, hogy annyi hiábavaló tanácskozás, fáradozás után, lehetővé tette a többség akaratának érvényesűlését. Majd határo-

zati javaslatot terjesztett elő, melyben azt kérte kimondani, hogy a Ház örök időre való dokumentálás kedvéért helyeslőleg vegye tudomásúl az elnök eljárását. *A határozati javaslatot több mint 230 képviselő, tehát a parlament absolut többsége írta alá.* Egyuttal kimondatni kérte, hogy a képviselőház ezzel az ügyet elintézettnek is tekintse.

A többség óriási lelkesedéssel fogadta el Telegdi József határozati javaslatát s mindaddig tüntetett Tisza István gróf mellett, míg a képviselőház padsoraiból fel nem állott szólásra. Egyszerre csend lett a teremben és Tisza István gróf csaknem egy órás beszédben vázolta azokat a sebeket, miket az obstrukció a nemzet testén okozott s amivel le nem számolni egyértelmű lett volna a nemzet legszentebb érdekeinek feláldozásával. Majd visszapillantást vetett egész parlamenti múltjára, melynek egész ideje alatt emelni igyekezett az ország politikai tekintélyét. Ráolvasta Andrássy Gyula grófra, hogy ő volt az, aki az obstrukciót klotürnek bélyegezte és Apponyi Albert grófra, hogy ő mondta, hogy »a házszabály nem lehet bitang jószág husz-harminc ember kezében«. Végűl megigérte, hogy ha a Ház bízalmat szavaz neki, fél úton nem fog megállani s amíg az elnöki székben ül, nem engedi meg, hogy a házszabály csakugyan bitang jószág legyen huszonöt-harminc ember kezében. Ha sikerül nagy munkája — mondotta — úgy azzal a boldog tudattal fogja lehúnyni szemeit, hogy nem hiába élt, s hogy jól teljesítette dolgát...

Tisza István gróf beszédét a többség leirhatatlan lelkesedéssel fogadta s a teremben a tüntető éljenzéstől percekig nem lehetett szóhoz jutni.

Nemsokára azonban Tisza István gróf újból megjelent az emelvényen és jelentette, hogy következik a »Honvédség szervezéséről« szóló törvényjavaslat tárgyalása, mit a Ház vita nélkül általánosságban és az

egyes szakaszok felolvasása után részleteiben is elfogadott. Este nyolc óra volt már, mikor — közben a mentelmi bizottság is összeült és a botrányrendező képviselőknek 8—30 napra való kizárását határozta el — a másnapi napirend megállapításával az ülésnek vége volt.

Az obstrukcióval való leszámolás első estéjén a szövetkezett ellenzék értekezletet tartott, melyen elhatározták, hogy a nemzetet talpra szólítják, hogy az elfogadott törvényjavaslatokat sohasem fogják törvényesnek elismerni s hogy a képviselőház további tanácskozásait megakadályozzák.

Egyetlen határozatuknak sem lett foganatja!

A nemzet dehogy is állott talpra. Hiába ordították tele másnap reggelre az országot s hiába adtak ki a pártvezérek és az őrszemjelöltek bősz nyilatkozatokat, senkisem sorakozott melléjük. Mert azokat, akik mégis velük együtt mentek gyűlekezőhelyükről, az »Országház« kávéházból a parlament elé, komoly számításba venni igazán nem lehetett. Hiszen azok mind egy szálig a katonabandák ismert kisérői és a városliget, körhinta és panoptikum közönsége voltak.

De a szövetkezett ellenzék a csendes utcákkal, a nyúgodt lakossággal s az »Országház« kávéháztól való kisérőinek »tekintélyével« nem törődött. Apponyi Albert gróf, Károlyi Mihály gróf, Justh Gyula vezetésével a képviselőházba sietett, mely előtt a közrend fentartására rendőri és katonai kordon volt kirendelve

Alighogy Tisza István gróf megjelent az elnöki emelvényen, megismétlődtek az azelőtt való napon történt jelenetek. A sipolástól, dobolástól, kerepeléstől, padverdesléstől csak ritkán hallatszott ki egy-egy »aljas bitang«, »gazember«, »leütjük« stb. stb. kiáltás.

Tisza István gróf, mikor látta, hogy a zajongó-

kat nem lehet lecsendesíteni, papirlapot vett elő, fölírta a botrányrendezők neveit és elhagyta az elnöki emelvényt. Nemsokára azután a rendőrség egyik rendőrfelügyelő vezetésével, ismét bevonúlt az ülésterembe. A rendőrfelügyelő mintegy harminc képviselőt szólított fel, hogy hagyják el az üléstermet; mivel azonban azok megint csak nem mozdúltak, a rendőrök hozzáláttak a kivezetésekhez.

A kivezetések után Tisza István gróf megnyította az ülést. A bentmaradt ellenzékiek eleinte megpróbálták a botrányokat megismételni, de aztán Apponyi Albert gróf intésére mindannyian kivonúltak a teremből. Miután Tisza István gróf igazolta eljárását s azt a többség tudomásúl vette, valamint a kivezetett képviselőket a mentelmi bizottsághoz útasította, a képviselőház egyik jegyzője felolvasta *Vadász Lipót indítványát a házszabályok módosítása iránt.* Majd a mentelmi bizottság jelentésére kerűlt a sor, amely Justh Gyulát és nehány társát *kizárásra*, többet pedig a ház *megkövetésére* kívánt itélni. A Ház a mentelmi bizottság javaslatához egyhangúlag hozzájárúlt.

Ezután a »Honvédség szervezéséről« szóló törvényjavaslatot harmadszor való olvasásban is elfogadták, mi után a *katonai büntető perrendtartás tárgyalása következett.* A törvényjavaslattal szemben Német Károly munkapárti képviselő némi aggodalmat támasztott, mire Székely Ferenc igazságügyminiszter kijelentette, hogy a javaslat a legliberálisabb perrendtartás s az a magyar perrendtartás alapján készült. *A javaslatban a magyar érdekek a legnagyobb mértékben érvényesűltek. Az itélethozatal, a védő beszéd, a tárgyalás nyelve már most is magyar a hadosztály biróságoknál. A többi katonai biróságok pedig 12 év alatt kötelesek magyarúl megtanúlni.* A törvényjavaslatot a képviselőház általánosságban

elfogadta s azután a részletes tárgyalásra tértek át, amit azonban az idő előrehaladottságára való tekintettel megszakították és a délutáni ülésre halasztották.

A délutáni ülés előtt a szövetkezett ellenzék ismét az »Országház« kávéházban gyülekezett s onnan Justh Gyula és Károlyi Mihály gróf vezetése alatt csoportosan indúlt a parlamentbe. A képviselőház előtt azonban a rendőrség állott azzal az útasítással, hogy azokat a képviselőket, kiket a délelőtti ülésen a Ház kizárásra itélt, ne bocsássák be az épületbe. Amikor az ellenzéki képviselők a képviselőház kapujához érkeztek, egy rendőrfelügyelő Justh Gyula elé lépett és így szólt hozzá:

— Kérem, kegyelmes uram, parancsom van, hogy a házba ne bocsássam be. Kegyeskedjék tehát eltávozni.

De Justh Gyula nem engedelmeskedett; hanem éktelen szitkozódásban tört ki. Ekkor már a képviselők sokasága vette körül Justh Gyulát, kik az időközben elővezényelt négy rendőrt inzultálták. A rendőrök tartózkodtak az erélyesebb fellépéstől, minek következtében Justh Gyula és társai bevonúltak a parlamentbe.

A parlament üléstermében még sem maradhattak. Tisza István gróf azonnal intézkedett, hogy azok a képviselők, kik délelőtt sipokkal és kerepelőkkel megakadályozták az országgyűlés munkáját s ezért a teremből eltávolíttattak, de délután ismét megjelentek, az ülésteremből haladéktalanúl kivezettessenek. Ennek megtörténte után Tisza István gróf az elnöki székből rámutatott arra, hogy a többség és a maga eljárásának igazolására talán jobb lett volna, ha ezúttal is bevárja, amíg a fütyölők, kerepelők és sipok előkerülnek; fénykép és mozifelvételeket csináltatott volna róluk, hogy az egész ország élő szemmel láthassa, micsoda megbotránkoztató és haszontalan

csinyek ellen kell védekeznie a magyar képviselőháznak. De a parlament tekintélyének érdekében meg kellett előznie a törvényhozás termének újabb lealacsonyítását. És ő úgy érzi, hogy mulasztást követett volna el, ha preventiv nem intézkedett volna s ha meg nem torolja a botrányt okozó képviselők viselkedését.

Tisza István gróf beszéde után a katonai büntető perrendtartás részletes tárgyalása, majd annak elfogadása után a *pozsonyi és debreceni egyetem felállításáról szóló* törvényjavaslat tárgyalása következett. A képviselőház az egyetemi javaslatot Kammerer Ernő, Berzeviczy Albert, Szász Károly, Blanár Béla, Balogh Jenő és Zichy János gróf hozzászólása után általánosságban és részleteiben szintén elfogadta.

A délutáni ülésen a mentelmi bizottság javaslatára a botrányrendező képviselőket több-kevesebb időtartamra kitiltották a képviselőházból; aztán a szerzői jogra vonatkozólag terjesztettek be javaslatot; végül pedig megállapították a legközelebbi ülés napirendjét, melyre a katonai bűnvádi perrendtartás harmadszor való olvasását és az új polgári perrendtartás törvényének életbeléptetéséről szóló javaslatát tűzték ki.

A szövetkezett ellenzék, amely Berzeviczy Albert lemondása óta szivesen terjesztette azt a hírt, hogy a képviselőház volt elnöke nem azonosítja magát Tisza István gróf elnöki működésével, erős támadást intézett Berzeviczy Albert ellen, amiért az új egyetemekről szóló javaslat *délutáni* tárgyalásánál beszédet mondott a képviselőházban. Azt hangoztatta, hogy ezzel mintegy kifejezésre juttatta hozzájárulását a házszabályoknak Tisza István gróf szellemében való értelmezéséhez. A támadásokra Berzeviczy Albert *félhivatalosan* kijelentette, hogy a pa-

rallel ülések tartását kontroverz kérdésnek tartották abból a szempontból, vajjon a házszabályok 203. §-a alapján lehet-e párhúzamos üléseket elrendelni, noha a szóban forgó § csak az üléseknek egy órával való meghosszabbításáról intézkedik. Jóllehet a házszabályokban nincs egyenes intézkedés a parallel ülésekről, a gyakorlat azonban mégis azt mutatja, hogy ilyeneket ellentmondás nélkül tartottak. 1868-ban például a leglényegesebb javaslatokat parallel üléseken tárgyalták le; 1882-ben pedig szintén voltak párhúzamos ülések.

Dacára annak, hogy az ország számottevő rétege néma megvetéssel nézte a szövetkezett ellenzék handabandázását s hogy a képviselőház a naponta megismétlődő incidensek és botrányok után már hozzáfogott a komoly munkához — a technikai obstrukció letört vitézei nem tudtak belenyúgodni a helyzetbe. Tizennégy esztendő után pőrére vetkeztetve állottak a világ előtt. Nem volt kiútjuk. A' veszedelembe, a megsemmisülésbe tovább rohantak...

A' képviselőház junius 7-iki ülésén a kitiltott képviselők ismét részt akartak venni, A parlament épületébe akadálytalanul bemehettek; a bejárat előtt rendőrkordonnak nyoma sem volt. De az ülés megnyitása előtt egy rendőrfelügyelő vezetésével a rendőrök megjelentek az ülésteremben. A' rendőrfelügyelő felszólította a kitiltott képviselőket, hogy távozzanak. De miután a felszólításnak semmi foganatja sem volt, a már ismert módon kivezették őket a teremből.

A' kivezetések után Tisza István gróf az elnöki emelvényre sietett és az ülést meg akarta nyitni. A' teremben bennmaradt ellenzéki képviselők azonban megint hozzáfogtak a sipoláshoz és a doboláshoz, mire Tisza István gróf az ülést újból felfüggesztette.

A' zajongó képviselők megismételt kivezetése után

Tisza István gróf megnyitotta az ülést. Csak annyit mondhatott: Tisztelt Ház! Azt hiszem, most már rendben vagyunk...; mert abban a másodpercben a baloldalon levő újságíró karzatról a terembe vetette magát *Kovács* Gyula, az ülésekről kitiltott képviselő és azzal a kiáltással:

— Még nem vagyunk rendben... revolvert rántott elő és háromszor egymásután Tisza István grófra lőtt.

Rettenetes pillanatok következtek.

Tisza István gróf mozdulatlanúl ült az elnöki székben. De látszott, hogy sértetlenűl maradt.

A képviselők halálsápadt arccal, megmerevedetten ültek és állottak.

A merénylő képviselő pedig villámgyorsasággal maga felé fordította fegyverét és kétszer főbelőtte magát.

Mindenki azt hitte, hogy szörnyet halt. Az első ijedtségből magukhoz tért képviselők gyorsan hozzá siettek. A fegyvert kicsavarták kezeiből s aztán kivonszolták a teremből. Tisza István gróf pedig nyúgalmát megőrizve, ámi abban a hiedelemben, hogy Kovács Gyula meghalt, kijelentette, hogy ami történt, az egy őrült rémtette volt, aki úgy látszik, kivonta magát az igazságszolgaltatás eljárása alól. Azzal a részvéttel kell felette napirendre térni, amivel egy őrült rémtettét meg lehet érteni. Az elnöki előterjesztések után aztán az ülést felfüggesztette.

A szünet alatt a merénylő képviselőt, kit a képviselőház orvosa gyorsan ápolás alá vett és kinek sebéről megállapította, hogy nem életveszélyes, szanatóriumba szállították; majd a munkapárti képviselők és az újságírók között támadt egy mindjárt békésen el is intézett konfliktus; s végül Boda Dezső főkapitány a teremben megállapította a merénylet körülményeit.

Dél felé járt már az idő, amikor Tisza István gróf az ülést újból megnyitotta és a napirenden levő polgári perrendtartás életbeléptetéséről szóló javaslat került tárgyalás alá, amit több képviselő hozzászólása után el is fogadtak. Az ülés végén gróf Khuen-Héderváry Károly a képviselőház nevében az elkövetett bűntény fölött való felháborodásának az elnökkel szemben pedig a hálának és a szeretetnek adott kifejezést. Tisza István gróf meghatva köszönte meg a hozzá intézett szavakat, mire a délelőtti ülést berekesztette.

A délutáni ülésen a kitiltott képviselők ismét megkisérelték a botrányrendezést, azonban megint csak kivezették őket. A kivezetések után a mentelmi bizottság terjesztette elő javaslatait. Az ülés végén pedig Tisza István gróf indítványára elhatározták, hogy a legközelebbi ülésen Vadász Lipót meg fogja okolni a házszabályok módosítása iránt beterjesztett indítványát.

A Tisza István gróf ellen intézett merénylet nagy konsternációt okozott mindenfelé. A király táviratilag fejezte ki sajnálkozását a merénylet fölött. A külföldi lapok kivétel nélkül a legnagyobb megbotránkozás hangján emlékeztek meg Kovács Gyula tettéről. És itthon, az országban ezerszámra repültek a táviratok Tisza István grófhoz szerencsés megmenekülése alkalmából.

A szövetkezett ellenzék azonban minderről nem akart tudomást venni. A gyilkos merénylet után tovább rendezgette a maga kisded botrányait. Sőt a merénylet napján értekezletet tartott, amelyen az országos agitációt mondotta ki s amelyen egy a nemzethez intézett kiáltvány szövegében állapodott meg.

A képviselőház junius 8-iki ülésén, azután, hogy a kitiltott és zajongó képviselőket kivezették, Hegedüs Loránd dr. ismertette a *tisztviselők családi pót-*

lékáról szóló törvényjavaslatot és kérte annak *sürgős* letárgyalását. Mikor a Ház ehhez hozzájárúlt, Teleszky János pénzügyminiszter terjesztette be a kecskeméti földrengés károsúltjainak segélyezését célzó javaslatot, melyet a bizottsághoz útasították.

A napirend során Vadász Lipót megindokolta a házszabályok módositása iránt bejegyzett inditványát. Az inditvány azt célozza, hogy a házszabályoknak hatályon kivűl álló 250. és 251. §-ai újból lépjenek életbe. Azaz: a 250. §. szerint *százötven* képviselő irásban kérhesse a sürgős tárgyalás kimondását. Az inditványhoz csak *négy* képviselő szólhasson hozzá. Ha a sürgős tárgyalást a Ház megszavazta, az ülések *tiz* órára; sőt százötven képviselő ujabb kérésére *tizenhat* órára meghosszabbitandók; a 251. § szerint, ha a Ház a sürgős tárgyalást már megszavazta, akkor a napirend előtti bejelentésekre, az összes előterjesztésekre a napirend utolsó fél órájában kerülhet sor. Zárt ülést csak a napirendre szánt idő eltelte után lehet elrendelni. A házszabályokhoz való felszólalás pedig erre az időre az elnök belátásától van függővé téve.

Vadász Lipót beszédében fejtegette az obstrukció okozta károkat. Idézte többek között *Apponyi* Albert grófnak koaliciós miniszter korában tartott beszédét, melyben azt hangoztatta, hogy ha a házszabályreviziót nem csinálják meg, egész bizonyosan megismétlődik november 18-ika, mikor azonban azt a nemzet örömmel fogja fogadni. Kimutatta, hogy az összes koaliciós vezérférfiak s elsősorban Justh Gyula, midőn a házszabályreviziót tárgyalták, amellett kardoskodtak, hogy a közösügyek elintézése a szigoritott házszabályok alól ki ne vétessék. Apponyi Albert gróf ezt egyenesen *nemzeti érdeknek* tartotta. Beszéde végén arra kérte a Házat, hogy a házszabályok revizióját tüzze napirendre. A Ház *Vadász* Lipót inditványát

magáévá tette, aztán általánosságban és részleteiben elfogadta a tengerészeti biráskodásról, a találmányi szabadalomról és a közigazgatási biráskodás némely módositásáról szóló törvényjavaslatokat.

Az ellenzék üres lármájára, sajtójának izgatására s az Apponyi Albert gróf által szerkesztett kiáltványra az országgyűlési nemzeti munkapárt proklamációt intézett a nemzethez. A proklamációban elmondották, hogy a kiegyezés által visszavivott alkotmányunkat az obstrukciók végromlás felé sodorták. A képviselőházban »egy-egy maroknyi duhaj töredék« uralkodott s a parlamentet tehetetlenségre kárhoztatta. Sok béketürés után és a haza szeretetétől vezéreltetve határozták el, hogy fölveszik a harcot a folytonos obstrukció ellen. Kérték az országot, hogy ne rettenjen meg a harc muló nehézségei és keservei láttára. Hangoztatták, hogy a véderőreformot meg kellett csinálni, mert ezt a monarchia nagyhatalmi állása s Magyarország fennállhatása követelték meg. De a reformmal egyidejüleg biztositották a katonai időnek két évre való leszállitását is. Megalkották a debreceni és pozsonyi tudomány-egyetemeket; gondoskodtak az állami tisztviselők családi pótlékáról. És előre jelezték, hogy megszilárditják »a képviselőház gyöngéknek bizonyúlt házszabályait ugyanazokkal a bölcs rendelkezésekkel, melyeket eredetileg éppen azok alkottak meg, akik ma, kormányzati multjokhoz következetlenül, megint visszasülyedtek az obstrukciók fertőjébe« s hogy meg fogják alkotni a választójog teljesen demokratikus, ám emellett nemzeti reformját is. Végűl utaltak arra, hogy azok az események, melyek egyelőre még lejátszódnak, az országpusztitó obstrukció végvonaglásai. Az erőszakoskodás most is a technikázók részén van. A Ház elnöke és ők, a többség, mindössze nem türik többé az erőszakoskodásokat, hanem megtorlással élnek. *A megtorlás eszközei azon-*

ban egytől-egyig törvényesek és azokat a házszabályokból meritik. A proklamációt azzal fejezték be, hogy bizalmat és további támogatást kértek a nemzettől.

A képviselőház két következő napi ülése előtt az ellenzékiek folytatták komédiájukat s az »Országház kávéházból« indúltak a parlamentbe. De csak az első nap délelőttjén került sor kivezetésekre, mivel Tisza István gróf elejét vette, hogy a botrányrendezésért kizárt képviselők az ülésterembe behatoljanak és mozijelenetekkel az ülésekre szánt időt ellopják. A kizárt képviselőket már a délutáni ülésre nem engedték be a képviselőház épűletébe. A parlamentet katonai kordonnal zárták körül. A mellékkapukat becsukták, a főkapu előtt pedig Dessewffy Arisztid állott, aki a kitiltottak névsorával a kezében megakadályozta, hogy a névsorban foglalt ellenzéki képviselők a Házba juthasanak.

A délutáni ülés megnyitása után, melyről a ki nem zárt ellenzéki képviselők eltávoztak, Tisza István gróf jelentette, hogy katonai kordonnal vette körül a képviselőházat, hogy megakadályozza a kitiltott képviselők behatolását. Eljárását a parlament birálata alá bocsátotta, kérte, hogyha más intézkedést kivánnak, álljanak elő inditványaikkal. Miután a Ház Tisza István gróf intézkedését tudomásúl vette, a délelőtt már letárgyalt és elfogadott *családi pótlékról* szóló törvényjavaslatot a délutáni ülésen követte a *hus- és borfogyasztási adóra vonatkozó módositások* és a *vasutasok lakótelepét* érintő törvényjavaslat tárgyalása.

A képviselőház másnapi, junius 11-iki ülésén aztán letárgyalták a házszabályok módositását. A kérdéshez elsősorban Lukács László miniszterelnök szólott, aki köszönetét fejezte ki *Vadász* Lipótnak inditványáért és kérte a Házat, hogy az inditványt fo-

gadja el. Haydin Imre és Vió Ferenc hozzászólása után, a képviselők padsorából *Tisza* István gróf állott fel, aki azzal kezdte beszédét, hogy megérett kérdéssel áll szemben. A' koalició a tárgyalás alatt álló házszabályreviziót helyeselte és elfogadta, mikor többség volt. A politikai következetlenségnek és erkölcstelenségnek legeklatánsabb példája volna, ha most ellene fordulna. A' koaliciós kormány ellen általános vád volt, amit — mint mondotta — ő is hangoztatott, hogy a házszabályreviziót csak a maga és nem az ország jövője számára csinálta. Ez a vád azonban nem volt éppen igazságos, mert a kormány tagjai a házszabályrevizió korlátozásába csak saját pártjuk jelentéktelenebb tagjainak a nyomása alatt mentek bele. Ha a javaslatot Andrássy Gyula gróf, Kossuth Ferenc, Justh Gyula, Apponyi Albert gróf intenciója szerint terjesztették volna elő, akkor talán, mint a koalició egyedül üdvös öröksége jutott volna a mai többség tulajdonába.

Tisza István gróf ezután rátért arra, hogy az ellenzék nem vesz részt a képviselőház tanácskozásában. Elismeri, — jelentette ki — hogy mintegy hatvan képviselő van a Ház teljes és szabályszerü határozatával kitiltva oly viselkedés miatt, melynek védelmére senki sem vállalkozhatik. Ámde akármilyen rendkivüli dolog hatvan parlamenti tag kitiltása, ez a törvényes rendelkezésen alapúló kitiltás nem birhat befolyással a képviselőház határozatára. Hiszen a százötven tagból álló ellenzékből kilencven képviselő részt vehetne a tanácskozásokon és teljesíthetné ellenőrző kötelességét. Az obstrukció hosszú idő óta pusztítja a parlament szervezetét. Természetes, hogy a kórt csak operátiv úton lehet eltávolítani. Tudja jól, hogy a gyógyúlás lassu lesz, de meg van győződve, hogy e lassu gyógyulás folyama után meg-

tisztuláshoz, a magyar parlamentárizmus szebb és jobb jövőjéhez fogunk elérkezni. Majd beszédét a következőkben fejezte be:

»— Bocsánatot kérek, hogy saját egyéniségemmel foglalkozom e néhány percben, amely nem volt szokásban közéleti működésemben. De ebben a legünnepélyesebb pillanatban szükséges, hogy az ország tisztán lássa az én helyzetemet. Azzal a nagy problémával, amely a parlamenti anarchia megszünését célozta, már régen foglalkoztam: 1898-ban, 1903-ban, 1904-ben próbálkoztam is ezzel, de nem értem el eredményt. Harminc éves közéleti multam erkölcsi tőkéjét dobtam bele ebbe a küzdelembe, beledobtam, mert meg voltam győződve, hogy amit cselekszem, azt az ország érdekében cselekszem. Nevetséges az a vád, hogy személyes ambició, vagy hatalomvágy vezetne.

— Nem vezet engemet cselekedeteimben semmi gyűlölség, a jó Isten úgy teremtett, hogy sok hely van szivemben szeretetre és kevés a gyűlöletre! A közéletbe soha sem vittem bele a gyűlölséget. Erős és becsületes ember lelkének egész felhevülésével és teljes odaadásával vagyok az iránt az ügy iránt, amelyet szolgálok, de nem gyűlölettel. Az 1905-iki bukásom után beigazoltam, hogy bár jogom lett volna a legteljesebb elkeseredésre, mégis, mikor azt láttam, hogy győzelmes ellenségeim olyan cselekesznek, amit az országra nézve üdvösnek tartottam, készségesen támogattam őket.

— Most sem beszél belőlem a gyűlölet, mikor a siker küszöbén állunk. Más érzés most sincs bennem, mint a hála érzete a jó Isten Iránt, hogy ezt a küzdelmet győzedelmesen megvivhassuk.

— Én láttam tornyosulni a veszedelmet az ország fölött, fölemeltem intő szavamat, de a nemzet nem hallgatott reám. Szenvedélyes rohamában elsodort, eltiport engem. De a mikor a nyugalom kezdett helyreállani, szivemet összefacsarta a fájdalom, akkor nagy elégtételemre

látnom kellett, hogy hozzám jöttek győzedelmes ellenfeleim és beismerték előttem, hogy nekem volt igazam. Minden erőmmel és tehetségemmel, az Isten kegyelmére arra kérem most a nemzetet, hogy most higyjen nekem és ne mikor majd talán már megint késő lesz.«

Tisza István gróf hatalmas és az egész közéletre óriási hatású beszéde után a képviselőház a házszabályrevizióról szóló javaslatot névszerinti szavazással, *még pedig 230 szavazattal,* elfogadta.

Dacára, hogy a szövetkezett ellenzéket minden vonalon kudarc érte — mégis bizott abban, hogy a főrendiház vissza fogja utasitani a képviselőház által megszavazott véderőjavaslatokat. Andrássy Gyula gróf és hivei hihetetlen agitációt fejtettek ki ennek érdekében, de a főrendiház június 15-iki ülésén ott is csalódás érte őket. Hiába vonultak fel Andrássy Gyula gróf barátai s családtagjai, — a főrendiház a véderőjavaslatokat általánosságban és részleteiben nagy szótöbbséggel elfogadta. A képviselőház junius 18-iki ülésén pedig, mikor a király a képviselőház első ülésszakát berekesztette, Tisza István gróf jelentette a Háznak, hogy a főrendiház módositás nélkül hozzájárult a véderőjavaslatokhoz s hogy azok legfelsőbb szentesités végett a király elé fognak kerülni.

A képviselőház *második* ülésszaka egy napot sem váratott magára. Junius 19-én már összeült a képviselőház; természetesen az ülés előtt az ellenzék eljátszotta a kordon előtt való komédiáját. Az ülésen aztán, hogy az alelnököket és jegyzőket újra választották, Lukács László törvényjavaslatot nyujtott be, melynek értelmében az elnök rendőri vagy katonai karhatalom alkalmazását is igénybe veheti és azt a képviselőt, aki rendelkezésének nem engedelmeskedik ezekkel eltávolíttathatja. Ha pedig a Ház akármelyik tagja a mentelmi bizottság javaslata alapján hozott határozatnak nem tesz eleget, annak mandátumát megszűntnek nyilvánítja.

A miniszterelnök a törvényjavaslat beterjesztése után még a képviselőházban, a delegációs teremben felvilágasította a Nemzeti Munkapárt tagjait, hogy ezt a törvényjavaslatot azért volt szükséges beterjeszteni, mert az őszi ülésszakot már nem lehet csendőrök, rendőrök és katonák kordonja mögött megtartani. Az új törvényjavaslattal tehát alkotmányos formában kellő szankciót akarnak adni a házszabályoknak, melyek nem rendelkeznek a szükséges sulylyal az engedelmességet megtagadó képviselőkkel szemben. A miniszterelnök kijelentette még, hogy a javaslatot csak ősszel fogják tárgyalni és akkor is csupán abban az esetben, ha szükség mutatkozik majd rá.

A délutáni ülésen a bizottságok megválasztására került a sor és jóllehet az ellenzékiek már azelőtt lemondottak bizottsági tagságaikról, újra választották őket. A választások megejtése után Lukács László beterjesztette a *városok fejlesztéséről,* valamint a *vármegyei alkalmazottak fizetésrendezéséről* szóló törvényjavaslatokat. A képviselőház következő napi ülésein — amelyek egyikén a szövetkezett ellenzék tagjai sorából megválasztott jegyzők és bizottsági tagok kijelentették, hogy megválasztatásukat nem fogadják el — egy egész sor törvényjavaslat; köztük a 1912-iki újoncjavaslat és az adóreform kerültek tárgyalásra. És mialatt a többség válvetett munkával igyekezett hosszú esztendők mulasztását helyrepótolni, s néhány hét alatt a már régen készen álló és különböző társadalmi rétegeink szociális igényeit kielégíteni — addig az ellenzék utcai botrányokkal, roszszul sikerült népgyűlésekkel s a legvakmerőbb állításokkal akarta elvesztett népszerűségét visszaszerezni. Az ország azonban nem hitt a nemzeti küzdelem kopott hangú vezéreinek. Hiábavaló volt minden erőlködésük. Hiába beszéltek június 4-ikéről s a «törvénytelenül» megszavazott véderő javaslatokról. Hiába hir-

dették, hogy a június 4-ike után hozott törvényeknek senki sem tartozik engedelmeskedni. S hiába kapaszkodtak be a még tárgyalásra sem került «mandátumfosztó» javaslatba. Egyedül maradtak. Gyönge korussal. Őrszemjelöltjeikkel. A nemzet nem hallgatott rájuk. A családi pótlékot mindenki móhon várta. A fizetésrendezéseket senki sem tartotta törvénytelenekének. Sőt a szerintük törvénytelenül megválasztott és törvénytelenségeket elkövető elnök utalványozása alap ján maguk is felvették képviselői fizetésüket. De azért ők tovább lármáztak s lármájukat valamennyire csak akkor mérsékelték, mikor a képviselőházat június 27-én királyi kézirattal szeptember 17-ig elnapolták.

VII.

Dacára a parlament nyári szünetének és a nyugodt közhangulatnak a politika boszorkánykonyháján nagy sürgés-forgás uralkodott. A szövetkezett ellenzékiek élükön Apponyi Albert gróffal és a bőkezüsége révén mindinkább előtérbe kerülő Károlyi Mihály gróffal, társultak a szociáldemokratákkal s együttesen siettek népgyűléseket tartani. A népgyüléseken a még nem szentesített véderőjavaslatoknak szentesítés után való érvénytelenségét hangoztatták és Lukács s Tisza távozását, valamint az általános, egyenlő és titkos választói jog megalkotását követelték.

Julius 5-én a király szentesítette a véderőjavaslatokat. A főrendiház hozzájárúlása és a király szentesítése után lehetett-e tovább a véderő javaslatok érvénytelenítéséről ábrándozni? Apponyi Albert grófék szerint igen. Ellenben Andrássy Gyula gróf az uralkodó szankciója után azonnal kijelentette, hogy a véderő javaslatok ellen tovább agitálni nem szabad. De ugyanakkor kijelentette azt is, hogy ha a képviselőház a Lukács László által a nyári szünet alatt beterjesztett ugynevezett «egyszakos» törvényjavaslatot, mely az elnök hatásköréről és a mandátumfosztásról szól, szabályszerüen fogja letárgyalni, annak érvényességét semmiképpen sem lehet majd megtámadni.

A szövetkezett ellenzék azonban ebben a kérdésben egyelőre legalább nem igazodott Andrássy Gyula gróf után. Mialatt Zichy János gróf kultuszminiszter

rendeletet adott ki a felekezeti tanítók fizetésrendezéséről, a kormány a közös miniszteri tanácskozásokon visszautasította Auffenberg újabb hadügyi követeléseit s a Lukács kormánynak sikerült az összes illetékes tényezőket az új görög katholikus magyar püspökség felállításához megnyerni; — azalatt a technikai obstrukció vezérei Kunfiékkal és Bokányiékkal együtt szerte-szét szaladgáltak az országban. Nem törődtek a hüvös fogadtatásokkal. Nem törődtek azzal, hogy a magyar középosztály s általában az intelligencia távol tartotta magát gyűléseiktől. Ugy látszik a maguk gyönyörüségére s a saját lelkesedésük fokozására tartották a népgyűléseket és bizonyára megelégedtek azzal, hogy újra s újra volt alkalmuk az őket ért sérelmekkel egyidejüleg hangoztatni, hogy követelik a restitució in integrumot, Lukács és Tisza távozását és az általános, titkos választói jog megalkotását.

Az ellenzék nyári kiruccanásait, leszámítva egy nehány törvényhatóság bizalmi nyilatkozatát, először Tisza István grófnak aradi választóihoz intézett geszti levele zavarta meg. Tisza István gróf nyilt levelében visszapillantást vetett a koaliciós uralom kezdetére és végére, a Nemzeti Munkapárt megalakúlására s a többség hiábavaló küzdelmére. Kitért a választói jogra és nyomatékosan hangsulyozta, hogy nemsokára a képviselőház elé fog kerülni a kormány javaslata, mely a demokratikus haladást fogja szolgálni s a mely szavazati jogot ad a szakképzett ipari munkásoknak, de ami biztosítani fogja az intelligencia jogosult befolyását is. És majd a javaslat tárgyalása rendjén szó lesz arról, hogy ha a koalició szemében is a nemzet ellen való merénylet volt Kristóffy javaslata, mely 2,600.000 embernek akart adni szavazati jogot s amelyet Andrássy Gyula gróf 1,100.000 többes szavazattal akart ellensulyozni, akkor hogy lehet most belenyugodni abba a követelésbe, hogy 2,400.000 ember kapjon választói jogot.

Majd a technikai obstrukcióra tért át s azt mondotta, az előtt az alternativa előtt állott, hogy vagy tönkre hagyja menni a magyar parlamentárizmust és ennek következményeképpen az egész nemzetet, vagy letöri a technikai obstrukciót. Ha a házszabályok minden betűjét szentnek tartotta volna, akkor viszont megszegte volna az 1848. IV. t.-c. *lényegét, szellemét,* amelyen a házszabályok alapúlnak, amely parancsolólag kötelességévé teszi az elnöknek a csend és rend fentartását s biztosítását.

Tizenegy hónapon át feküdt már a véderőjavaslat — irta tovább — a Ház asztalán. Hónapok teltek el semmitevésben az obstrukció miatt. Még mindig hetven képviselő szólhatott volna a javaslathoz, ötven pedig biztosította magának az újabb hozzászólást a zárszó jogán. Beláthatatlan távolban állott tehát az általános vita befejezése. A nemzetnek és a dinasztiának azonban szüksége volt a javaslat megszavazására. Haboznia nem volt szabad, fél rendszabályoknak nem volt értelme. Módot kellett nyujtania a Háznak, hogy minden késedelem nélkül intézhesse a javaslatokat. És ő ezt tette, amikor a zárt ülést nem rendelte el, több felszólalásra jogot nem adott s amikor a házat szavazásra hivta fel. Nyugodt lelkiismerettel állítja, hogy a midőn ez eljárása által a magyar parlamentet válságtól, az országot nagy veszélytől szabadította meg, csak azt tette, mivel a Ház bizalmának, a parlament és törvényeink szellemének s a magyar nemzet jogainak tartozik.

Tisza István gróf nyilt levelében beszélt még a kitiltásokról, a mandátumfosztó javaslatról, Apponyi Albert grófról, akit találóan «kormányozható politikai szélkakasnak nevezett el s levelét azzal fejezte be, hogy meggyőződése az, hogy az az ut, amelyen elindúlt, a haza szolgálata és a nemzet nagysága felé vezet.

Kevéssel a geszti levél megjelenése után Andrássy

Gyula gróf egy ujságcikkéből kifolyólag Andrássy és Tisza között hosszabb polémia fejlődött ki, melynek keretében Andrássy Gyula gróf noha kemény szavakkal itélte el Justhék technikázását, a kibontakozás alapjául mégis a restitució in integrumot és a miniszterelnök s a házelnök távozását jelölte meg. Mezőssy Béla pedig ugyanakkor kiadta a jelszót, hogy ha Lukács és Tisza őszig nem távoznak helyükről, a szövetkezett ellenzéknek Bécsbe, a delegációnális tárgyalások alkalmával «európai botrányt» kell rendeznie.

Ámbár a kormány és a többség nem ijedtek meg sem a népgyülések fenyegetéseitől, sem Andrássy Gyula gróf magatartásától — ki különben nehány nap múlva a restitució in integrum helyett valamelyes «reparációt» kezdett emlegetni — sem Mezőssyék kilátásba helyezett delegációs botrányától — mégis több alkalommal hangoztatták a békés kibontakozásra való hajlandóságukat. Július vége felé, nyilván Tisza István gróf tudtával és beleegyezésével egy magát meg nem nevezett előkelő munkapárti politikustól nyilatkozat jelent meg, mely szerint, ha az ellenzék szemében csakugyan Tisza István gróf a legnagyobb szálka, a béke kedvéért ő szivesen elhagyja helyét s ültessék a képviselőház elnöki székébe Berzeviczy Albertet, vagy Návay Lajost. Tárgyi tekintetekben a választói jog kérdésében szó lehet újabb megállapodásról; sőt pártközi megegyezés alapján a házszabályreviziót is ujra napirendre tüzhetik. Nyilatkozott Tisza István gróf maga is, aki kijelentette, hogy bizonyos körülmények között kész elhagyni a helyét, a hová a többség akarata és bizalma állította. És Lukács László miniszterelnök több izben, legnyomatékosabban augusztus 15-iki nagyenyedi beszámolója alkalmával hangoztatta, hogy a kormány s a többség óhajtják a békés megegyezést és a tisztességes béke útját megakarják könnyiteni. Szivesen já-

rulnak hozzá ahhoz, hogy a képviselőházban házhatározattal kimondassék, hogy a június 4-ikén történt események nem képezhetnek precedenst, s hogy a képviselői immunitás törvényes formák között újból biztosíttassék.

De az időközben az ugynevezett «acélágyugyár» révén ismét Auffenberggel tárgyaló ellenzék, jóllehet a balkáni háboru már kitörőfélben volt, ujabb botrányra készült s a békéről csak ugy volt hajlandó tárgyalni, ha először Lukács László és Tisza István gróf beadják lemondásukat. Andrássy Gyula gróf a maga részéről egyenesen békepontokkal is szolgált, amennyiben augusztus végén kijelentette, hogy a Vadász-féle házszabályreviziót el kell ejteni, mert annak ő sem engedelmeskedik. Ellenben pártközi megegyezés alapján újra ellehet fogadni Vadász Lipót javaslatát, ami tulajdonképpen a koaliciós éra házszabálya is volt. A restitució in integrumból «reparációvá» átvedlett kivánságot hajlandó lenne valamelyes «nyilatkozattal» elintézni. S végül, hogy a katonaság és a rendőrség ne léphesse át a parlament küszöbét, ajánlja a *parlamenti őrség felállítását.*

A kormánynak és a többségnek természetesen még nem volt módjában Andrássy Gyula gróf felvetett gondolatával: a *parlamenti őrséggel* foglalkozni. De a munkapárti képviselők által tartott beszámolók alkalmával mindannyian hangoztatták, hogy tárgyi tekintetben szivesen közelednek az ellenzékhez. Sőt *Bárczay* Ferenc munkapárti képviselő beszámolóján, melyen a kerület ellenzéki polgárai is részt vettek, a béke érdekében határozati javaslatot is fogadtak el, melynek értelmében a képviselők mentelmi jogának mentelmi törvénynyel való olyan szabályozását követelik, a mely szankciót tartalmaz. Lukács László miniszterelnök az elfogadott határozati javaslatra vonatkozólag sietett kijelenteni, hogy azt szive-

sen teszi magáévá. Egyuttal kijelentette azt is, hogy Andrássy Gyula gróf propoziciója kapcsán hajlandó a Vadász-féle javaslat által kiegészitett házszabályok helyett pártközi tanácskozás utján új házszabályrevizíót alkotni, melynek során azután még a fenmaradt hézagok is pótolva lennének.

Az ellenzék azonban nem akart békét. És Andrássy Gyula gróf, mikor látta, hogy Apponyiék, Károlyiék s Justhék, kik a véderőjavaslatokkal szemben már elfogadták a szentesités után vallott felfogását, *fejek nélkül* nem akarnak alkuba bocsátkozni, maga is a béke condició sine qua nonjának jelezte Lukács László és Tisza István gróf távozását. Közvetlenül az ő nyilatkozata után pedig, a szövetkezett ellenzék intéző bizottsága gyűlést tartott, a melyen — jóllehet a nyári hónapok alatt a kormánynak 46 törvényhatósági bizottság bizalmat szavazott — kimondotta, hogy Lukács és Tisza távozása nélkül nincs kibontakozás, hogy ameddig a junius 4-én történtek megfelelő orvoslásban nem részesülnek, addig a normális parlamenti tanácskozásokról szó sem lehet, hogy a házszabályok módositásának magát nem veti alá s hogy követeli az általános választói jognak azonnal, az ellenzék által megjelölt formában való megvalósitását.

Dacára a szövetkezett ellenzék lehetetlen s a kormány és a többség jogait mélyen sértő határozatának s annak, hogy Kelemen Samu, a Justh-párt egyik jelentős tagja a »fejvétel« programmért kilépett a Justh-pártból, Lukács László miniszterelnök a képviselőház őszi ülésszakának megnyitása előtt mégis megkisérelte a békés kibontakozás lehetőségét. Egy ujságiró előtt kijelentette, éppen, amikor a király elrendelte, hogy a cimer és jelvénykérdés rendezése foganatba vétessék, hogy hajlandó a képviselői mentelmi jog megvédése érdekében olyan törvényt létesiteni, mely a képviselőkkel szemben lehetetlenné tesz

minden erőszakosságot, hogy hozzájárúl az elnöki jogkör szabályozásához, hogy készséggel revidiálja a házszabályokat s hogy sürgősen olyan választói javaslatot fog a képviselőház elé terjeszteni, amely húsz-harminc szociáldemokrata és több nemzetiségi képviselőt hoz a parlamentbe. Ami pedig az ellenzék ama kijelentését illeti, hogy Tiszával és vele nem áll szóba, hangoztatta, hogy hivjanak össze pártközi bizottságot, melyen a kormány nem is képviselteti magát s csupán a pártok kiküldöttjei tárgyaljanak egymással. A kibontakozás — mondotta — nem attól függ, hogy elmegy-e vagy sem. Ő eltávozik bármikor, de távozása a jelen helyzetben nem célszerü.... A Nemzeti Munkapárt szeptember 16-iki pártértekezletén pedig a miniszterelnök ismét megkisérelte a béke ügyét szolgálni. Megismételte a kormány és a többség által több izben felkinált propoziciót s kijelentette, hogy »a munkapárt az utolsó pillanatban is kész békejobbját nyújtani az ellenzék felé és kész mindenféle tisztességes békefeltétel felett tárgyalásokba bocsátkozni«. Ha azonban minden békés szándék hajótörést szenved, »ha beáll a harc, akkor annak minden következményeiért Isten és emberek előtt« elháritják magukról a felelősséget.

Szeptember 17-én, rendőr és katonai kordon nélkül újból megnyiltak a képviselőház kapui. Az ellenzékiek, — akik közül nehányan a rendőrség megállapitása szerint felbéreltek egy fiatal embert, hogy a miniszterelnököt inzultálja — az ülés előtt a kupolacsarnokban gyültek össze. A kommandót erre az alkalomra Désy Zoltán vette át s kiadta a jelszót, hogy miután a helyzet junius óta nem változott, folytatni kell a »küzdelmet«.

A »küzdelem« azonnal meg is kezdődött.

Alighogy Tisza István gróf felment az elnöki emelvényre, a szövetkezett ellenzék régi fegyvereihez,

az orditozáshoz, sipoláshoz, kerepeléshez és padverdeséshez folyamodott. Majd többen a miniszterelnök felé rohantak, de a munkapárti képviselők eléjük állottak és megakadályozták az inzultust.

Tisza István gróf ezalatt hiába rázta a csengettyüt. A csengettyü hangja elveszett az irtóztató zenebonában. Mikor aztán látta, hogy a zenebona nem szünik meg, a jegyző felé fordúlt és elrendelte a királyi kézirat felolvasását. De a királyi kéziratnak sem volt tekintélye. Sőt a kézirat felolvasása közben gróf Károlyi Mihály és Sacelláry György között majdnem dulakodásra és revolverhasználatra került a dolog. Mintegy másfél órán keresztűl tartott a komédia, a midőn egyszerre rágyujtottak a Kossuth-nótára; valamivel később pedig Szluha Pál egy kürtön a General-marsot kezdte fújni.

Negyed öt óra volt, mikor Tisza István gróf utasítására a rendőrök bevonultak az ülésterembe s hozzákezdtek a zajongó képviselők kivezetéséhez. A kivezetés nem ment simán. A képviselők ellenálltak s az ellenállást legjobban Andrássy Gyula gróf szitotta, aki csoportról-csoportra járva a sipolókat és orditozókat az engedelmesség megtagadására buzditotta. Kilenc óra körül volt már az idő, mikor az elnöki előterjesztésekre és a delegációkat összehivó királyi kézirat felolvasására került a sor.

A képviselőház másnapi ülése még nagyobb botránynyal kezdődött meg. Az ülés elején az ellenzéki képviselők fütyültek, kerepeltek, a gyalázó kifejezések egész özönét zúditották a kormány tagjaira és a többségre. Beöthy kereskedelemügyi miniszter éppen a helyére készült, a mikor *Zboray* Miklós néppárti képviselő a második padsor szélén felállott helyéről és kipirúlt arccal egyenesen a miniszter felé fordúlt s stentori hangon üvöltötte:

— Disznó, gazember, aláváló, bitang...

Beöthy László kereskedelemügyi minisztert hirtelen elöntötte a harag, felugrott székéről s Zboray Miklóshoz rohant, hogy elégtételt vegyen magának. Az akkor már Zboray mellett álló ellenzéki képviselők és a miniszter a szó szoros értelemben összeverekedtek; s a kinos jelenetnek csak nagyon nehezen lehetett végét vetni.

A botrány azonban tovább tartott, mire Tisza István gróf ismét berendelte a rendőröket. De időközben az ellenzéki képviselők valamennyien eltávoztak. A rend helyreállítása után Beöthy László a történtekért bocsánatot kért a háztól; aztán pedig megválasztották a delegátusokat s a képviselőház üléseit bizonytalan időre elnapolták.

Ugyanaznap szeptember 18-án este még *három* oldalról támadták meg a kormányt és a többséget. Andrássy Gyula gróf egy ujságcikkben többek között azzal az állítással hozakodott elő, hogy a rendőrség zár alá helyezte a képviselőház üléstermét s onnan az egész ellenzéket eltávolította. Tisza István gróf nyilatkozat alakjában azonnal válaszolt és kijelentette, hogy ő csak a névsorban följegyzett zajongó képviselők kivezettetését rendelte el. Ám meghagyta, hogy ha a kivezettetés másképp nem sikerül, úgy az eltávolítandókba kapaszkodó «mártirjelölteket» is vezessék ki — azzal a felvilágosítással, hogy a névsorban följegyzettek kivezetése után visszatérhetnek. A *második* támadást a felbujtott szociálisták csinálták, kik utcai tüntetést rendeztek. És végül a harmadik támadás a budapesti egyetemi ifjuság gyűlésén hangzott el, ahol *Désy* Zoltán beszédet mondott, melyben megismételte a képviselőház egyik zajos pillanatában hangoztatott vádját, hogy a többség vesztegetés árán jutott a parlamentbe, s hogy Lukács László miniszterelnök panamista, aki a választásokra közpénzekből négy millió koronát költött el.

Az ellenzéki sajtó és az ellenzéki képviselők, miután látták, hogy az ország nyugalmát a parlamentben rendezett botrányokkal nem tudják megbolygatni, a legkétségbeesettebb *emberhajszára* adták magukat. Belekapaszkodtak Désy Zoltán vádjába. Körülgarnirozták különböző izelítővel. És egyszerre *itthon, de sajnos külföldön is Lukács László személyét céltáblául odaállitva,* az «összevásárolt többség» s panama vádjával lettek hangosak a lapok.

Sokkal közelebb állunk még ezekhez az eseményekhez, semhogy az *igazság* megállapítását bő részletességgel kellene megkisérelnünk. Ismerjük és átéltük a rettenetes hajsza minden fázisát s tudjuk, hogy a közvéleménynek erről a Dreyfus-pörhöz hasonló esetről, már kezdettől fogva meg volt a maga józan és minden külső befolyástól ment véleménye. Mégis annyit konstatálhatunk, hogy a többség összevásárlásáról szóló vád nemcsak azért volt képtelenség és egyuttal felháborító is, mert a nemzet többsége, a parlament akaratmegnyilatkozása, meg nem vásárolható, hanem mivel az 1910-iki általános választások alkalmával az ellenzékiek még csak kisérletet sem tettek a többség megszerzésére. Hiszen a Justh-párt mindössze 154, a Kossuth-párt 121 jelöltet állított; ebből 54 kerületben a két párt egymással szemben harcolt. Ha tehát minden kerületben győztek volna is, a két párt együttvéve sem állított annyi jelöltet, hogy többséggé válhatott volna. A Nemzeti Munkapárt pedig dacára, hogy mintegy 100 kerületben jelöltet nem is állított, a választásokból olyan 258 mandátummal került ki győztesen, *melyből 58 egyhangu és 60 több mint 600 szótöbbséges választásnak volt az eredménye.*

Nagyon természetes, hogy ezzel még nem akarjuk azt mondani, hogy a választások alkalmával nem müködött volna a pártkassza. Sőt hajlandók vagyunk azt

is koncedálni, hogy pártkaszszákkal husz-huszonöt mandátum sorsát ellehet intézni. De ezzel szemben állítjuk, hogy nálunk még nem választott párt, mely eszközeiben válogatott volna, hogy alig akad képviselő, kinek mandátuma nem került volna pénzbe s hogy az 1905 jan. 26-i választásokon Tisza István gróf bukásához az is hozzájárúlt, hogy a míg ő sehol sem alkalmazott pressziót, addig az ellenzék a szabadelvű-párt választóit erőszakkal és megfélemlítéssel tartotta viszsza a szavazástól. És sürgetjük egyszersmind azt hogy a jövőben minden eszközzel útját kell állani, hogy a képviselőválasztásokon a kormány korrupcióval; pénzzel és főképpen presszióval dolgozhassék. Ám ennek első feltétele, hogy a választásokon egyfelől az ellenzék se nyithassa meg a maga és a Károlyi Mihály gróf erszényét, másfelől ne élhessen az izgatás a demagógia, a felelősség nélkül való politizálás mindama fegyvereivel, melyek csak az ország dezorganizálására alkalmasak, s melyek a jóhiszemü és a következményekkel nem igen számoló választók előtt a felelősségteljes és a gyakorlati politika tényezőivel szemben annyi kiváltságot biztositanak. Hogy azonban ezt törvénynyel alig lehet biztosítani s hogy itt inkább felvilágosodott és reális téren mozgó közszellemre, valamint a képviselők programmja irányában támasztandó sulyos erkölcsi kautélákra lenne szükség — azt jól tudjuk. S mi úgy hisszük, hogy ha kiküszöbölnők közéletünkből a politikai és magánbecsület között való különbséget, ha minden politikusnak csupán egyféle becsülete lehetne s ha a politikában elkövetett visszaélések, hazudozások, félrevezetések, rosszhiszemü izgatások a magánszemély karakterét is érintenék; akkor egyszeriben megváltoznék a helyzet és társadalmi életünk sok kitünősége, a magán életben kifogástalan uri ember lemondana a politikai életben ma elfoglalt kéteshirű *kalandor* szerepléséről.

Ami már most a Lukács László ellen való panama vádat és egyúttal a többség összevásárlásából eredő erkölcsi konzekvenciát illeti, minő sulyos morális elbirálás alá eshetik azoknak a szövetkezett ellenzékieknek és Andrássy Gyula gróféknak a magatartása, kik jóllehet 1912 május havában tudtak arról, hogy «Lukács László panamista és a munkapárt lopott pénzen került a parlamentbe», mégis egész 1912 szeptember közepéig tárgyalásokat folytattak velük s hajlandók lettek volna őket nemcsak a hatalomban megerősíteni, hanem «választójogi kabinet» révén *aktiv* is támogatni. Hol vannak ott az erkölcsök, ahol esetleges koncok fejében bünpártolásra és orgazda szerepére vállalkoznak? Milyen cimen mernek azok a közélet tisztaságáról s a többség korrupciójáról beszélni, akik a tolvajok leleplezését alku tárgyává teszik? És az egész Lukács—Désy ügyben kiknek a szerepe volt megdöbbentő? Azok-é, kik a maguk igaza mellett kitartottak és visszautasitották a galád rágalmakat; vagy akik meggyőződésük szerint panamistával és összevásárolt többséggel igyekeztek politikai fegyverbarátságra lépni, sőt együttes kormányalakításra vállalkozni?

A kormány Désy Zoltán támadása után azonnal nyilatkozott és kijelentette, hogy a vád nem igaz, technikai okokból is lehetetlen s hogy Désynek, mint volt pénzügyi államtitkárnak tudnia kellene, hogy nem négy millió koronát, hanem egy koronát sem lehet elvonni a rendeltetéséből. Hiszen a miniszterium számadásait az állami főszámvevőszék vizsgálja felül, melynek figyelmét nem kerülhetik ki oly tételek, melyek a rendeltetésükről elvont összegekről számolnának el.

Egyelőre azonban a Lukács—Désy-ügy háttérbe szorult. Jöttek a delegációs ülések. Mezőssy Béla beváltotta fenyegetését, megszervezte a bécsi küldöttsé-

get és Károlyi Mihály gróf vezetésével mintegy ötvenhatvan ellenzéki képviselő útazott Bécsbe, hogy a delegációs ülésteremben botrányokat rendezzen. Már a bécsi pályaudvaron díszes társaság várta a magyar kirándulókat. A magyar nemzet legnagyobb ellenségei; Lueger párthivei, az osztrák szociálisták és az összmonarchia buzgó harcosai siettek őket keblükre ölelni. Mikor pedig szeptember 23-án a delegációs ülés megnyítása napján a Magyar Ház bejáratánál jegyet kértek a képviselőktől s csak azokat voltak hajlandók az ülésterembe beengedni, kik jegyekről gondoskodtak — tekintettel arra, hogy az ülésterem kicsi, összesen husz jegyet bocsátottak ki, amelyből *tiz* jegy jutott a nem delegációs ellenzéki és *tiz* a munkapárti képviselőknek — a kapu előtt az erre az alkalomra felrendelt rendőrök és képviselők között valóságos dulakodás fejlődött ki. Szerencsére a dulakodásnak nem lett komolyabb következménye. A képviselők közül azok, kiknek jegyük volt bementek az ülésterembe, a többiek rövid ellenállás után mégis csak visszavonúltak.

Kevéssel ezután Lukács László miniszterelnök vezetésével a delegátusok bevonúltak az ülésterembe, ahol már helyeiken voltak a külügyminiszter, a közös pénzügyminiszter, a hadügyminiszter stb. stb. Alighogy a miniszterelnök felhivása alapján *Harkányi* Frigyes báró, mint a legidősebb delegátus elfoglalta a korelnöki széket, a hallgatóság részére fentartott helyről felpattant *Károlyi* Mihály gróf és törvénytelennek nevezte el a delegáció tanácskozásait. Károlyi Mihály grófot követték a többi ellenzéki képviselők is, mire Harkányi Frigyes báró felszólitotta őket, hogy távozzanak az ülésteremből, ami különben hamarosan meg is történt.

Bizonyára fölösleges vállalkozás lenne a bécsi kirándulást illő kritikával kisérni. Elegendő, ha meg-

állapítjuk, hogy a magyar politikában nem volt még eset arra, hogy magyar képviselők a magyar állam törvényes rendje ellen Bécsbe menjenek tüntetni és Lueger hiveivel s az osztrák szociálistákkal együtt akarjanak harcolni...

Az incidenst követő napon a király a delegációt trónbeszéddel nyitotta meg, melyben útalt a balkán veszedelemre.

És csakugyan szeptember végén olyan hirek jöttek Szófiából és Belgrádból, hogy a monarchia készenlétéről és harckészségéről kellett gondoskodni. A magyar és osztrák kormányok sürgősen tanácskozásra jöttek össze s mint utólagosan nyilvánosságra jutott, mikor Auffenberg közös hadügyminiszter október 2-án olyan ujabb hadügyi követelésekkel állott elő, miket a kormány nem volt hajlandó magára venni, a Lukács-kormány beadta a lemondását. De a király a lemondást nem fogadta el, hanem újabb tárgyalásra kérte fel a kormányokat. A tárgyalás már néhány napig tartott s eredménye csak akkor lett, midőn október 10-én Lukács László a minisztertanácson bejelentette, hogy a külügyi és hadügyi miniszterek kijelentették, hogy amennyiben a magyar kormány a hadsereg harckészségéhez szükséges erőkről sürgősen nem gondoskodik, az esetleg bekövetkezendőkért semmiféle felelősséget nem vállalnak. Erre még ugyanaz nap a közös kormányok a katonai póthitelbe megegyeztek. Ám ez a póthitel éppen ötven százalékát képezte annak, amit Auffenberg közös hadügyminiszter eleinte követelt.

Dacára, hogy a Balkán már lángban állott s hogy idehaza is nagy volt a katonai készülődés — a szövetkezett ellenzék nem szünt meg a gyanusitás és a vád magját tovább hinteni. A Lukács—Désy-ügyet mindennap más alakban tálalta fel s akkor sem hagyott fel vele, amikor október 27-én Lukács László felha-

talmazást adott az ügyészségnek, hogy Désy Zoltán ellen az eljárást inditsa meg. Mivel azonban időközben Andrássy Gyula gróf szemrehányást tett a többségnek, hogy a béke érdekében miért nem teszi meg a kezdeményező lépéseket, jóllehet a többség ebben az irányban már több izben hiába kisérletezett, Lukács László a Nemzeti Munkapárt értekezletén azt az inditványt tette, hogy 1. szólíttassék fel az ellenzék, hogy a háborus hangulatra való tekintettel vegyen részt a delegáció működésében; 2. a legközelebbi képviselőházi üléseken válasszanak egy *huszonegy* tagu bizottságot, melyben az összes pártok létszámuk arányában vennének részt, hogy vegye revizió alá a házszabályokat.

Az inditványt a Nemzeti Munkapárt *egyhangulag* elfogadta, ellenben a szövetkezett ellenzék sietett kijelenteni, hogy Lukácscsal és Tiszával nem áll szóba s a tőlük jövő békekisérleteket elutasitja. Nem változtatott ezen az elhatározáson, hogy Andrássy Gyula gróf a képviselőház október hó 29-iki ülésén megjelent, beszédet mondott, melyben az ellenzék taktikáját igyekezett igazolni *s ezáltal a tárgyalás törvényességét mégis csak elismerte.* Sőt nem változtatott az sem, hogy Lukács László miniszterelnöknek a Nemzeti Munkapárt értekezletén elfogadott s a parlamentben *Kammerer* Ernő által tett inditványát a huszonegytagu házszabályrevizíót előkészítő bizottságra vonatkozólag is elfogadták.

A szövetkezett ellenzék fejeket követelt. Fejek nélkül nem akart békülni. És mivelhogy a képviselőházat csakugyan nem lett volna helyes állandóan rendőr asszisztencia mellett tartani s kilátás volt arra, hogy az ellenzék az anarchiát tovább fogja folytatni — Lukács László miniszterelnök megfogadta Andrássy Gyula gróf korábban tett ajánlatát és a képviselőház október 30-iki ülésén beterjesztette a parlamenti őrség szervezéséről szóló törvényjavaslatot.

Sietünk megállapítani, hogy a parlamenti őrség intézményét más országok nem ismerik. De ez még semmiképpen sem bizonyítja azt, hogy ez az intézmény nem lenne helyes s hogy az országgyűlés szuverénitásának kellő megőrzése mellett nem alkalmasabb mindama eszközöknél, melyekkel a többi európai államokban a képviselőház nyugalmát, tanácskozó képességét saját tagjaikkal szemben is biztosítják. Köztudomásu ugyanis, hogy Angliában és Németországban a képviselőház elnökének *rendőrség;* Franciaországban pedig *sorkatonaság* áll rendelkezésére. A Lukács László által beterjesztett törvényjavaslat az 1848-as törvényekre való hivatkozással megszabja a képviselőház elnökének jogkörét. Az elnöknek kötelessége gondoskodni a parlament csend és rendjének biztosításáról. Joga van a hallgatóságot, a kizárt képviselőket és azt a képviselőt, aki a tanácskozást meghiusítja, karhatalom alkalmazásával azonnal kivezettetni. Hogy pedig az elnök jogait; illetve kötelességeit teljesíthesse, a törvényhozás a parlamenti őrséget állítja fel, amely *az elnök rendelkezésére* áll és a tőle, szünet alatt pedig a háznagytól, kapott rendeleteket hajtja végre. Amennyiben a képviselőház őrségének megerősítése vagy akár a képviselőházban, akár azonkivül szolgálatának kiegészítése válnék szükségessé, a képviselőház elnöke erre a célra a kormány útján a csendőrség vagy a fegyveres erő karhatalmi közreműködését veheti igénybe. Az indoklásban a kormány hangoztatta, hogy a javaslat nem bőviti ki az elnök jogkörét, csupán részletezi a fennálló törvényes rendelkezéseket. Megemlítette, hogy ez intézmény szervezését a parlamentben legutóbb előfordult események tették szükségessé. És kifejtette, hogy az őrségnek katonai fegyelem alatt álló szervezetet azért szükséges adni, mert kötelessége teljesítése közben az ellenszegülők részéről különböző preszsziónak lehet kitéve.

A parlamenti őrség felállításáról szóló törvényjavaslatot, mely előbb amugy is a bizottságokba került, a közbejött budapesti delegációs ülések és még sokkal inkább a monarchiának Szerbiával kitört konfliktusa, s az ebből származó bonyodalmak háttérbe szórították.

A delegációs üléseket megnyitó trónbeszédben a király már hangoztatta, hogy a balkáni viszály a monarchia jelentékeny érdekeit érintheti. Néhány nap mulva pedig, mikor a déli szövetséges államok hadseregei győzelmesen haladtak előre és Törökország végleges leveretése biztosítottnak látszott, Szerbia az Adriai tengerig akart előrenyomulni. A monarchia természetesen nem volt hajlandó a szerbek nagyzási hóbortjának engedni és diplomáciai úton közölte Szerbiával, hogy csak Prizrendig engedi meg a meghóditott területek birtokba vételét s hogy Albánia függetlenségét óhajtja.

Izgalmas napok következtek. Háborus hangulat volt az egész országban. Mozgósítási hirekkel voltak tele az ujságok. És úgy éreztük, hogy ezekben a pillanatokban minden belső egyenetlenségnek el kellene mulnia. Sajnos, a szövetkezett ellenzék vak gyülöletében, dehogy is gondolt békére. Sőt ellenkezőleg; a Royal szálloda külön termében *ellenparlamentet* rendezett s az ellenparlamentben Apponyi Albert gróf Kossuth Ferenc, Károlyi Mihály gróf és Batthányi Tivadar gróf kijelentették, hogy elitélik a monarchia balkáni politikáját, s hogy Szerbiának jogos igénye az Adriai tengeren való kikötő. Attól eltekintve, hogy Andrássy Gyula gróf maga is megütközött a szövetkezett ellenzék külpolitikáján és sietett azzal minden szolidaritást megtagadni; egyenesen megdöbbentő, hogy magyar politikusok gyülölködésükben milyen mélyre tudtak lesülyedni. Hiszen nem volt még rá eset, hogy egy ellenséges államnak a vele szemben álló

állam politikusai igyekeztek volna támogatására vállalkozni. Hogy pedig az ellenzék magatartása mit jelentett, annak talán legélénkebb dokumentuma, hogy, mikor a monarchia Szerbia ellen már készenlétben állott, mikor a prizrendi konzul ismeretes esete tartotta izgalomban a monarchiát, mikor a szerbek vakmerőségét Oroszország látszott erősíteni — akkor gróf Osten-Sacken berlini orosz nagykövet Szerbiának az Adriai tengeren való elhelyezkedésére vonatkozólag azt a kijelentést tette, hogy «a magyar ellenzék mult heti konferenciáján is az volt az általános vélemény, hogy a monarchia érdekeivel a szerbek követelése nem ellenkezik.»

A szövetkezett ellenzék frivol politikáját Tisza István gróf november 18-án tartott aradi beszámolója alkalmával kemény szavakkal itélte el. Határainkon világesemények játszódnak le — mondotta — és az ellenzék azzal akarja a magyar nemzet politikai hitelét, nimbuszát, tekintélyét emelni, hogy félrehuzódik a képviselőháztól és «baba parlamentet» játszik. Ebben a parlamentban aztán egész külpolitikai bölcsességük abban összpontosul, hogy Szerbia bátorságát szitják és szarvait növelik. Majd a véderő kérdésére tért át s hangoztatta, hogy hol állana most a háborus helyzetben az ország, ha technikai obstrukció folynék a parlamentben. Beszéde vége felé a következő *tizenegy* kérdést tette fel a szövetkezett ellenzéknek, melyben különben a válasz is benne van:

1. Igaz-e, hogy minden parlamentben volt obstrukció az utolsó tiz év alatt.

2. Igaz-e, hogy az obstrukciót követte mindenütt a házszabályrevizió.

3. Igaz-e, hogy a legtöbb külföldi parlamentben letörték az obstrukciót.

4. Igaz-e, hogy karhatalommal vetettek véget máshol is az obstrukciónak.

5. Igaz-e, hogy Francia és Poroszországban karhatalommal vezették ki a renitens képviselőket.

6. Igaz-e, hogy a közvélemény nem a karhatalmat, hanem a botrányt okozókat itélte el.

7. Igaz-e, hogy az obstrukció rákfenéjét a koalició drasztikus eszközökkel készült kiirtani.

8. Igaz-e, hogy a koalició nem pártközi egyezséggel, hanem letörés útján akarta a házszabályreviziót.

9. Igaz-e, hogy a kizártak népképviselők.

10. Igaz-e, hogy a koalició éppen ugy járt el, mint ő.

11. Igaz-e, hogy a június 4-iki szabálytalan szavazást a többség utólag szentesítette.

A szerbekkel való háboru eshetősége még erősen nyakunkon volt, mikor a képviselőház közeli megnyításáról kellett gondoskodni. Tisza István gróf és Lukács László ezért érintkezésbe léptek a Nemzeti Munkapárt elnökségével, s megállapodtak abban, hogy felszólítják az ellenzéket, hogy vegyen részt a házszabályok reviziója céljából kiküldendő bizottság munkájában. A felszólítást Ghillány Imre báró, a Nemzeti Munkapárt alelnöke személyesen intézte az ellenzék vezéreihez, amennyiben felkereste őket s kijelentette előttük azt is, hogy a bizottságot akkor fogják majd összehivni, mikor azt az ellenzék kivánja. Az ellenzék azonban a Nemzeti Munkapárt előzékeny közeledését és ajánlatát visszautasította, minek következtében a képviselőház ülésén a házszabálymodosító huszonegyes bizottságot a munkapárt tagjaiból kellett megválasztani.

A képviselőház üléseinek megnyítása után november 28-án, mikor nehány ellenzéki és nemzetiségi képviselő mégis megjelent a házban, beterjesz-

tették az 1913-ik évi költségvetést, melynek mindjárt a tárgyalása elején *Návay* Lajos azzal adott érdekességet, hogy a politikai helyzetet érintő beszédében többek között kijelentette, hogy Justh Gyula házelnöksége idején, mikor ő alelnök volt, Potocsnyák horvát képviselő kizárása alkalmával éppen úgy igénybe akarta venni a karhatalmat, mint Tisza István gróf tette. Az elnök már intézkedett is és hogy a karhatalomra nem került a sor, az nem az elnökségen múlt, hanem ama tényen, hogy az akkor kizárt képviselő az erőszakos behatolást nem kisérelte meg. De a költségvetés részletes tárgyalását egy-két napra fel kellett függeszteni. A képviselőház november 29-iki ülésén ugyanis a kormány *három* törvényjavaslatot terjesztett a parlament elé; a háboru esetére szóló kivételes intézkedésekről, lovak és jármüvek szolgáltatásáról és végül különböző hadiszolgáltatásokról. A három közül legfontosabb a «háború kivételes intézkedéseiről» szóló törvényjavaslat volt, mely azt célozta, hogy a kormánynak háború, vagy ennek fenyegető veszélye esetére olyan kivételes hatalom álljon rendelkezésére, melynek alapján kivételes intézkedéseket léptethet életbe.

A szövetkezett ellenzék és az ellenzéki sajtó a kivételes intézkedésekről szóló törvényjavaslatot, mely kizárólag háboru esetére vagy háborus veszedelemmel fenyegető bonyodalmak idejére szól és ezek elmúltával azonnal megszünik érvénye is, a kormány ellen igyekeztek kihasználni. A mérgezett nyilak megint ott röpködtek a levegőben. Sőt a szövetkezett ellenzék sürgős értekezletre is összegyült, melyen hangoztatták, hogy a kormány a kivételes javaslatokkal ürügyet akar keresni a közszabadságok elkobzására, s amelyen egyhangúlag elhatározták, hogy szózatot intéznek a nemzethez, a miben tiltakozásukat fejezik ki a háborus javaslatok ellen. Most az egyszer azon-

ban csufos kudarc érte őket. Nemcsak azzal, hogy a kormány rámutatott arra, hogy a háborus javaslatokat az ország védelmének céltudatos és helyes organizálása érdekében feltétlenül meg kell alkotni s hogy ezekből az intézkedésekből hiányzik az a célzat, mit a szövetkezett ellenzék beleakar magyarázni; hanem mivel kitünt, hogy az annexiós válság idejében a koaliciós kormány teljesen hasonló törvényjavaslatot terjesztett a király elé, ahhoz az előzetes szankciót meg is nyerte és az csak azért nem került a parlament elé, mert az időközben beállott békés fordulat feleslegessé tette. A szövetkezett ellenzék egész vezérkara, különösen Apponyi Albert gróf és Zichy Aladár gróf vakmerő állításnak minősitette azt, mintha a koaliciós kormány hasonló kivételes törvényeket akart volna megszavaztatni.

A szövetkezett ellenzék és főképpen Apponyi Albert gróf és Zichy Aladár gróf tagadásával szemben a Pester Lloyd december 5-iki lapjában ismertette a koaliciós kormány 1909 március 22-én tartott minisztertanácsát, melyen Apponyi és Zichy is jelen voltak s melyen a koaliciós kormány egy olyan törvényjavaslatot fogadott el, ami minden fontos részében egyezik a Lukács-kormány által előterjesztett kivételes törvényjavaslattal. Sőt sok tekintetben sulyosabban belenyult a közszabadságokba s erősebb eszközökkel korlátozta a köz- és magánjavakat. A Pester Lloyk közleménye még azt is megemlitette, hogy a kivételes javaslathoz a minisztertanács egyhangulag hozzájárúlt és a jegyzőkönyvet valamennyi jelenlevő miniszter aláírta.

A Pester Lloyd leleplezése mindenfelé nagy felháborodást okozott. A szövetkezett ellenzék és a volt koaliciós miniszterek eleinte fühöz-fához kapkodtak, de végre is ugyanaz napon, mikor a képviselőház némi módosítással elfogadta a kivételes törvényjavas-

latot, az ellenzék értekezletén Apponyi Albert gróf kénytelen volt Canosszába menni. Elmondotta, hogy ő egyáltalán nem emlékezett arra, hogy a minisztertanácsban annak idején letárgyalták volna a kivételes intézkedésekről szóló javaslatot. Ezért vonta kétségbe az első pillanatban a lapok erre vonatkozó állítását. Emberi gyarlóság volt — fejezte ki magát — hogy a történtekre nyomban nem emlékezett. S ha tulságosan tragikusan nem is veszi fel az esetet, beismeri, hogy ebben a hadjáratban «egy kis blamázs» érte...

Időközben a képviselőház mentelmi bizottsága foglalkozott a parlamenti őrség szervezését célzó törvényjavaslattal, melyet a bizottság több lényeges módosítással fogadott el. Igy például, hogy amennyiben szükségesnek mutatkozik egy képviselőnek az ülésteremből karhatalommal való kivezettetése, a képviselőház elnöke tartozik a megtörtént kivezettetést jóváhagyás végett rögtön a képviselőház elé terjeszteni. A képviselőház egyszerü szavazással dönt felette. A szavazásnál a kivezetett képviselők úgy tekintendők, mintha a jóváhagyás ellen szavaztak volna. Ha a többség így nincs meg, a kizárás hatályát veszti és a kivezetett képviselők visszatérhetnek az ülésterembe. És a bizottság ezt elfogadta azzal a további módosítással is, hogy ha a parlamenti őrség kevésnek bizonyulna, a rendőrség ne vonulhasson be a házba, mert az nincs katonailag szervezve. A képviselőház pedig több kisebb javaslattal egyidejüleg letárgyalta az 1913-ik évi ujoncjavaslatokat, a régen várt nyugdijtörvényt és a részletes költségvetés jelentékeny részét. Sőt bekövetkezett Auffenberg közös hadügyminiszternek Gróf Khuen-Héderváry Károly távozása és Tisza István állásfoglalása óta esedékes bukása is.

Már-már azt lehetett hinni, hogy a szövetkezett ellenzéket a kivételes törvényeknél ért blamázs leg-

alább egyelőre «pihenésre» fogja inteni. Nem így történt. Vázsonyi Vilmos december elején talán, mert a kormány nem volt vele szemben «háládatos», talán, hogy erősen elkopott népszerüségét visszaszerezze, mozgalmat inditott a koalició által alkotott új adótörvények életbeléptetése ellen. A szövetkezett ellenzék túltette magát ama tényen, hogy a saját alkotásáról van szó, hamarosan Vázsonyi Vilmos mellé állott, s az adótörvények életbeléptetésének elhalasztása érdekében valóságos «nemzeti küzdelmet» akart szervezni. Hogy mégsem került rá a sor, annak oka abban keresendő, hogy Vázsonyi Vilmos nehány munkapárti képviselőt is megnyert mozgalmának s hogy végül Teleszky János pénzügyminiszter hozzájárult az adótörvények életbeléptetésének nem ugyan a Vázsonyi Vilmosék által kért időig, 1914 junius 1-ig, hanem azzal a kijelentéssel 1913. julius 1-ig való felfüggesztéséhez, hogy amennyiben a gazdasági helyzet addig nem javul, akkor az adókivetések a régi törvény alapján fognak megtörténni.

Nyiltan bevalljuk, hogy a kormány és többség magatartását az adótörvények életbeléptetése ügyében helytelenítettük. Mert semmi szükségét sem láttuk annak, hogy a koalició által nem éppen igéretének megfelelőleg alkotott és nekünk se igen tetsző, de a régi adótörvényeknél mindenesetre helyesebb nyomokon járó törvények életbeléptetését Vázsonyi Vilmos és az ő hiuságát tömjénező «adóalanyok» kedvéért felfüggesszék. Annál kevésbé, mert hiszen Teleszky János pénzügyminiszter a december 13-án nála tartott értekezleten kijelentette, hogy a mig a gazdasági viszonyok nem változnak, az adókivetést elrendelni nem fogja, s hogy amennyiben az új adóból több folynék be, mint a mostani adóreform alapján, a többletet a létminimumnak 800 koronáról való felemelésére és a jövedelmi adó középtételeinek csök-

kentésére hajlandó fordítani. S mert jól tudtuk, hogy az életbeléptetés elhalasztásával és a rossz gazdasági viszonyokra való hivatkozással továbbra is azokat a kis existenciákat szolgáltatjuk ki az adóhivataloknak, akiket a létminimum révén az adózás terhe, de legtöbb esetben csak vexálása alól mentesiteni akarnak s akiket *Vázsonyi* Vilmos a társadalom vörös teritékes alosztályának szeret elnevezni.

Az adótörvények elhalasztása körül való csatározás alatt a képviselőház a modósításokkal együtt megszavazta a parlamenti őrséget, a költségvetést, az appropriációs javaslatot; az esküdtszék a szövetkezett ellenzék fenyegetésére és izgatására felmentette Kovács Gyulát, a Balkán tovább forrongott, Szerbia pedig december 21-én a prizrendi konzul ügyében elégtételt adott a monarchiának. De az esztendő ezekkel az eseményekkel nem ért véget. A képviselőház december 31-én tartott ülésén Lukács László miniszterelnök igéretéhez hiven, beterjesztette a választójog reformjáról szóló törvényjavaslatot.

A törvényjavaslat, melynek fontosságát és égető szükségességét fölösleges vállalkozás lenne bizonyítani, az *értelmi cenzus* alapján épült fel. A felállított *négy* értelmiségi fokozatban a választók szintén *négy* csoportban foglalnak helyet. Az első csoportba a középiskola nyolc osztályát végzettek tartoznak, kik a *huzonnégy* éves kor elérése után minden különös feltétel nélkül választók. A második csoportot az elemi iskola hat osztályát vagy az ennek megfelelő kereskedelmi esetleg ipari tanfolyamot végzettek képezik, kik a *harminc* éves kor elérése után birnak választójoggal. Csakhogy ezek választói jogosúltsága ahhoz a kautélához van kötve, hogy ha a gazdasági önállóság, vagy egyéni megbizhatóság minimális mértékét megütik, aminek viszont az ismertetőjele akár a legcsekélyebb adózásban, akár pedig a törvényjavaslat-

ban megjelölt foglalkozás minemüségében nyilatkozik meg. A harmadik csoporthoz harmincéves korhatárral a csak írni-olvasni tudók tartoznak. Itt a második csoportnál felállított feltételek némelyikét hosszabb szolgálat megkövetelése szigorítja. De a javaslat e fokozatban is felállította a vagyoni cenzust, amennyiben a választói jogosúltságot annak is biztosítja, aki 20 korona adóminimumot fizet, vagy legalább nyolc holdnyi ingatlant bir. Végül a negyedik csoport választóit azok az analfabéták alkotják, kik a harmincéves kort elérték s 40 korona adóminimumot fizetnek, vagy 16 holdnyi ingatlant birnak.

A Lukács-kormány által beterjesztett választói reformjavaslat igen nagy súlyt fektetett arra, hogy az ipari munkások közül minél többen szavazati joghoz jussanak. Amíg a mezőgazdasági foglalkozásuaktól általában véve az elemi iskolák elvégzését követeli meg; addig az ipari munkásoknál megelégszik az ipari tanonciskolával is, melynek elvégzése tudvalevőleg minden iparos tanoncra kötelező. Azokra pedig, kik csupán írni és olvasni tudnak, de szakképzettséggel nem birnak, korrektivum gyanánt a legalább *két* éves szolgálati időt állapítja meg. A törvény alapján — melynek értelmében a jelenlegi választók kivétel nélkül megtartják választói jogukat — az országban körülbelül 1,900.000 választót kontempláltak. A parlamenti reform egyelőre a titkos szavazást Budapesten és a törvényhatósági joggal felruházott városokban biztosítja.

A miniszterelnök a törvényjavaslat benyujtása alkalmával kijelentette, hogy a választókerületeknek és azok székhelyének megállapításáról külön törvény fog rendelkezni s hogy a választási eljárás *szavazókörökre* lesz osztva. De kijelentette egyúttal azt is, hogy kapcsolatosan megalkotja a polgárok választói joga ellen való büntetendő cselekményekről és a kép-

viselő választások biráskodásáról szóló törvényeket is.

A kormány kétségtelenül korszakos jelentőségű választói reformjavaslata, mely a magyar állam hagyományos szabadelvüségéhez hiven a jogegyenlőség alapján áll, nagyon vegyes érzelmeket váltott ki. Székely Ferenc igazságügyminiszter, ki az 1910-iki választások alkalmával az általános, egyenlő és titkos választói jog hivének vallotta magát, a törvényjavaslat beterjesztése alkalmával levonta a konzekvenciát és beadta lemondását. Dr. Székely Aladár, Sándor Pál, ifj. Erdélyi Sándor, Márkus József, Várady Zsigmond, Vio Antal és Návay Lajos pedig, akik szintén a Justhék és a szociálisták által hirdetett választói jogot sürgették, kiléptek a Nemzeti Munkapártból. Viszont sokan voltak a pártban, élükön Tisza István gróffal, — aki újévi beszédében ennek nyiltan kifejezést is adott — kik egy kissé radikálisabbnak tartották a javaslatot, mintahogy szerették volna. Sőt a Kossuth-párt több tagja nyiltan megtagadta a szolidaritást a szövetkezett ellenzék választójogi programmjával, kilépett pártjából és erősen hangoztatta, hogy a kormány javaslata, éppen a szavazati jognak tulságos széleskörü kiterjesztése miatt, jogos aggodalomra adhat okot.

Nem tagadjuk, a Lukács-kormány választói reformjavaslata az első pillanatban bennünk is aggodalmakat támasztott. Túlságosan gyorsnak tartottuk az ugrást s attól féltünk, hogy a kormány taktikai szempontból tovább volt kénytelen menni, mint a mennyire az egységes magyar nemzeti állam eszméjét szemelőtt tartva mennie szabad lett volna. És hiába mondott le Székely Ferenc, léptek ki többen a Nemzeti Munkapártból, elégedetlenkedtek Justhék és fenyegetődztek általános sztrájkkal a szociálisták, mi előttünk csak az lebegett, hagy a választói jog reformjának miként való megvalósításától függ az ország, s elsősor-

ban az erdélyi részek további sorsa. Megmarad e «Erdély» a magyarságnak? Lehet-e a magyar faj szupremációját biztosítani? Nem rohanunk-e a biztos veszedelembe? Megtudjuk-e akadályozni a nemzetiségiek döntő jelentőségü térhódítását?

Mielőtt mindezekkel tisztába jöhettünk volna, a szövetkezett ellenzék úszítására a szociáldemokrata párt csakugyan hozzákezdett az általános sztrájk szervezéséhez. A szervezkedésre a kormányhoz közelálló helyről siettek kijelenteni, hogy «a javaslat a kormánynak nem utolsó szava; sőt, hogy a tárgyalások során további javító módosításokkal szemben nagy előzékenységet kiván tanúsitani» Tisza István gróf pedig szintén hangoztatta, hogy a javaslat modósításában a szociálisták jelentős eredményeket érhetnek el, ha elveikért a tisztességes ellenfél fegyvereivel szállanak sikra.

Dacára annak, hogy a magyar társadalom szinejava a radikális választói jog megvalósítása ellen nyilatkozott s hogy Erdélyből még olyan súlyos nevü ellenzéki képviselőtől, mint Bethlen István gróf is, hangok hallatszottak, hogy a választói jog reformjának megalkotása kérdésében nincs helye pártpolitikának; — a szövetkezett ellenzék a Nemzeti Munkapárt ama levélalakú felhivását, melyben a választójogi javaslat előzetes tárgyalására kiküldendő képviselőházi bizottságban való részvételre hivja meg az ellenzéki pártok képviselőit, *felbontatlanúl visszaküldötte.*

A kormány és a többség tehát ismét magukra maradtak. Ez azonban semmiképpen sem jelentette azt, mintha a választójogi javaslat a szövetkezett ellenzék távolmaradása következtében minden ellenmondás, alapos kritika s szükségesnek látszó módosítások nélkül menne keresztül. Sőt a többség érezve a kétszeres felelősséget, kétszeres gondossággal igyekezett ezt a

kérdést a megoldás stádiumába elvezetni. Mindjárt a Nemzeti Munkapárt január 21-iki pártértekezletén, amikor a pártelnöki állásról időközben lemondott Perczel Dezső helyébe Gróf Khuen-Héderváry Károlyt választották meg, Lázár István gróf szólalt fel és a választójogi reformmal kapcsolatosan azt fejtegette, hogy az erdélyiek a javaslattal szemben egy kissé aggodalmaskodnak. Az aggodalom okát alapos statisztikai adatokkal indokolta és végül is korrektivumokat ajánlott a kormány figyelmébe. Melczer Vilmos felszólalása után, ki a szászok érdekében támasztott igényeket, Lukács László miniszterelnök válaszolt mindkét beszédre. Hangoztatta, hogy ha majd a javaslat a bizottság és a plénum elé kerül, bele kell menni annak legalaposabb tárgyalásába, s a maga részéről előre is igéretet tett, hogy minden jogos és elfogadható felfogást honorálni fog. A szociálistáknak az általános sztrájkkal való fenyegetésére pedig kijelentette, hogy az ellen a végsőig menő harcot fogja felvenni.

A következő napokon Zichy János gróf a képviselőházban beterjesztette a *tanítók fizetésrendezéséről* szóló törvényjavaslatot; a Ház megválasztotta a *negyventagu* választójogi bizottságot s a szövetkezett ellenzék *kontra* választójogi bizottságot alakított; a szociálisták január 26-án kimondották a tömegsztrájkot és annak kellő pillanatban való megkezdését a pártvezetőség elhatározására bizták; s a király a Balkán háború ügyében a cárhoz fordult...

A magyar belpolitikai élet fontosabb mozzanata február elején következett be, mikor a képviselőház választójogi bizottsága megkezdte tanácskozásait. A javaslat vitája több napig tartott és a vita alatt sok értékes felszólalás hangzott el. De a felszólalás legtöbbje a kormány választójogi reformjavaslatát *túlradikálisnak* minősítette s erősen hangsulyozta, hogy

nemzeti irányú továbbfejlődésünk akadálytalan biztosítása érdekében a választójogi törvény életbeléptetése előtt okvetlen meg kell alkotni azokat a törvényeket is, melyek némi korrektivumot képezhetnek. Az erdélyi képviselők Sándor János, Lázár István gróf, Kabós Ferenc, Desbordes Ernő pedig az adatok egész tárházával mutattak rá arra, hogy a törvényjavaslat helyes megoldásától függ «Erdély» fenmaradása és az erdélyi magyarság sorsa. És ha a vita során voltak is felszólalások, melyek az ellenzéki s a szociálisták által megtámadott «*harmincéves*» korhatár tekintetében engedményeket kívántak tenni, a legtöbben éppen ebben a korhatárban látták a javaslattal szemben támasztott aggodalmuk legbiztosabb garanciáját.

A választójogi bizottság tanácskozása alatt, különösen azért, mivel a szövetkezett ellenzék és a szociálisták a javaslat ellen a legféktelenebb izgatást rendezték, egyik előkelő budapesti lap hasábjain megszólalt Tisza István gróf is. Hosszabb cikkében kifejtette, hogy az általános választójognak hangoztatása nem egyéb népámitásnál. «Mert — szerinte — az általános szavazatjog fogalmának *kétféle értelmezése* lehet. Vagy az, hogy szavazatjogot adnak minden teljes koru férfinak, aki gondnokság és politikai jogának felfüggesztése alatt nem áll, amint ez a nyugati államokban van. Ezt pedig nem akarja minálunk a kormánytól Andrássyn, Apponyin, Justhon keresztül el egész Kunfiig és Garamiig senki sem. Vagy, hogy egy korlátoltabb értelmezést fogadnak el, mintahogy azt nálunk mindenki teszi. Ilyen értelemben az általános szavazatjog álláspontján áll a kormány javaslata is, mely az általános kötelező ingyenes elemi iskola sikeres elvégzésétől teszi függővé a szavazatjogot.» Majd kijelentette, hogy a kormány és az ellenzék tervezete között nincs *elvi* különbség, s hogy mindannyian a szellemi cenzussal korlátolt általános sza-

vazatjog alapján állanak. A különbség a benyujtott javaslat és az ellenzék s a szociálisták kivánsága között csak az, hogy ez utóbbiak ugyanabban az irányban tovább kivánnak menni s a választók számát egy csapásra körülbelül még egy millióval szaporítanák. «Vagyunk sokan — írta Tisza István gróf — kik a kormány javaslat méreteit is sokaljuk, kik borzadva látjuk a túlmerész reformból a nemzetre háramló veszélyeket, érezzük a ránk nehezedő felelősség egész súlyát. Vannak rendelkezései a javaslatnak, a melyeknél erősebb garanciákat kell keresnünk a magyar nemzeti politika számára. Viszont lehetnek, sőt vannak olyanok is, melyeknél célszerütlennek, szükre szabottnak fognak a vita során bizonyulni a törvényjavaslat keretei. Hogy többet ne említsek, itt van az ipari munkások szavazatjoga, ahol az eddig felhangzott tárgyilagos birálat gondos mérlegelésével kell a bizottságnak azt a célszerű határvonalat megtalálnia, amelyik lehetőleg nagy számban juttatja politikai jogokhoz az iparos szakmunkásokat.»

A választójogi bizottságban a javaslat általános vitájának befejezése alkalmával Lukács László miniszterelnök sietett kijelenteni, hogy ha a részletes tárgyalás során aggályok merülnek fel arra nézve, vajjon célszerü-e fentartani azt a tervezett intézkedést, mely a munkások választójogát egyebek között ahhoz köti, hogy kétesztendeig ugyanazon munkaadónál dolgozzanak, úgy hajlandó ezt a korlátozást esetleg elejteni. A mi a harmincéves korhatárt illeti, a miniszterelnök nyomatékosan hangsulyozta, hogy bajos lenne más korlátját találni, annak hogy az ország értelmisége az intelligencia az őt teljes joggal megillető vezetőszerepet tovább is megtartsa. A részletes vita alatt aztán a felszólaló képviselők több tekintetben előállottak aggodalmaikkal s az egyes szakaszokhoz jelentős módósításokat ajánlottak. A mó-

dosítások fölött a kormány és az előadók beható tanácskozásokat folytattak s a bizottság február 19-iki ülésén Lukács László beszéde után *Némethy* Károly belügyi államtitkár felolvasta a modósított új szakaszokat. A módosított új szakaszok leglényegesebb pontjai, amelyekhez különben a bizottság hozzá is járult, hogy a minimális adócenzus *két koronában* lett megállapítva, hogy az ötévi állampolgárság kimutatását a javaslat elejtette, s e helyett mindenki csak az állampolgárságot tartozik igazolni, hogy a területi cenzus elejtése kapcsán az ipari munkásokra nézve csupán azt követeli a törvény, hogy öt éven belül három évig ugyanazon munkanemben dolgozzanak s hogy a felszabadúlt tanulók ugyanazon minősités alá esnek, mint az ipariskolát végzett segédek.

Közben február 17-én a Lukács—Désy-pör tárgyalása következett el. A mig a vád igaza tudatában méltóságteljes volt és semmiféle befolyást sem kivánt gyakorolni a közvéleményre s a független biróságra; addig Désy Zoltán, Vázsonyi Vilmos, az egész szövetkezett ellenzék s Andrássy Gyula gróf is vak lármával, sárfecskendezéssel és szándékos botránykereséssel igyekeztek a kormány és a többség ellen hangulatot teremteni. Sőt eltévelyedésükben odáig mentek, hogy a tárgyalási teremben a biróságot terrorizálni akarták. És megtörtént, hogy amikor Baloghy György elnök Vázsonyi Vilmos védőt rendreutasította, a hallgatóság sorából Urmánczy Nándor országgyülési képviselő közbe kiáltott:

— Igaza van a védőnek!

Az elnök Urmánczy Nándort nagyon helyesen kiutasította a teremből, aki távozó félben még a következőket vágta az elnök szemébe:

— Megyek, mert ilyen birákkal nem érdemes egy terembe lenni!

Ha a tárgyalási teremben semmi más csak ez az incidens történt volna — az is elegendő lenne annak bizonyítására, hogy a szövetkezett ellenzék tagjai milyen eszközökkel akartak az «igazság»-hoz eljutni. De hát maga a pör anyaga és Désy Zoltán vallomása is megmutatták, hogy a Lukács László ellen való hajszát tisztán és kizárólag *politikai bosszú* vezérli. Mindjárt a tárgyalás elején, Désy Zoltán kihallgatása rendjén kijelentette, hogy ő nem állítja azt, mintha Lukács László lopott és sikkasztott volna, hanem csak azt, hogy loptak és sikkasztottak. Dr. Sélley Barnabás főügyész-helyettes előterjesztésében hangoztatta, hogy a miniszterelnök nemcsak kéri, de követeli a legkimeritőbb bizonyítást. A bizonyításnak a célja pedig annak bizonyítása, hogy Lukács László panamista-e vagy sem. Véleménye szerint panamista az, aki magának szerzendő vagyoni előny céljából hivatalos hatalmát arra használja fel, hogy a rendelkezésére álló hivatalos összeget rendeltetésétől elvonja és saját céljaira fordítsa. Nem vitatkozik arról — mondotta — hogy igaz-e vagy sem a *négy milliós* história, mert ahhoz Lukács Lászlónak hivatali állásánál fogva semmi köze sem lehetett. Désynek azt kell bizonyítania, hogy Lukács lopott csalt és sikkasztott. Ha a törvényszék a Magyar Bank négymilliós ügyében is elrendelné a vizsgálatot, arra az esetre becsatolta Désy Zoltánnak felmondó levelét, melyet államtitkár korában intézett a bankhoz. A tárgyalás második napján, a bizonyítás terjedelmére nézve a bíróság úgy határozott, hogy a bizonyítást csak a Lukács László által eladott zalatnai ház ügyében rendeli el, mert a Désy Zoltán vádjai közül egyedül ez az, amely a miniszterelnök becsületét érintheti.

A bizonyításra, a védelem erőszakoskodására, a bíróság meggyanusítására és a vádbeszédre hosszadalmas lenne kitérni. Elegendő annak megemlítése,

hogy a biróság *Désy* Zoltánt bünösnek mondotta ki és egy havi fogházbüntetésre s négyszáz korona pénzbüntetésre itélte és hogy a főügyész a sulyosbítás az elitélt pedig a bünösség kimondása miatt a királyi itélőtáblához fordultak.

Joggal várhatta volna mindenki, hogy a királyi itélőtábla döntését minden vonalon nyugodtan fogják bevárni. Dehát a szövetkezett ellenzék s különösen vezérkara másképpen gondolkodott. Már az itélet után néhány óra mulva Andrássy Gyula gróf, Apponyi Albert gróf és Zichy Aladár gróf közös nyilatkozatot adtak ki, melyben azt állították, hogy meggyőződtek arról, hogy a Magyar Bank különböző üzletek, egyezségek és szerződések kapcsán négy mil-koronát bocsátott a kormány rendelkezésére. Ez összeget — szerintük — egy állami tisztviselő nyugtázta. E nyugták a Magyar Banknál meg vannak. Lukács László miniszterelnök azonban a négy milliót nem szolgáltatta át az állampénztárba, hanem a munkapárt céljaira fordította. Nyilatkozatukat azzal végzik, hogy elvárják, hogy állításukért törvényes úton felelősségre vonják őket. Sajtójuk aztán még tovább ment. Élesen kommentálta a biróság itéletét s a birák személyére a vádak és a gyalázkodások özönét zuditotta.

Andrássy Gyula gróf, Apponyi Albert gróf és Zichy Aladár gróf együttes nyilatkozatára a miniszterelnök félhivatalos uton azonnal megadta a feleletet. Nagyon találóan jelentette ki, hogy «akik az ellenzéki pártok politikáját szerencsésen zsákutcába vezették, úgy látszik arra törekszenek, hogy az igazságszolgáltatást is mellékvágányra tereljék». Miután azonban a három koaliciós vezért — mondotta — nem az igazság kideritése, hanem az a törekvés vezeti, hogy őt, akit politikailag nem tudtak lehetetlenné tenni, politikai természetü vádak révén erkölcsileg tönkre-

tegyék, ehhez a maga részéről nem hajlandó segédkezet nyujtani.

Ha igazat is adtunk Lukács László nyilatkozatának; — mi mégis politikai hibának tartottuk, hogy a kormány és a többség közvetlenül a Désy Zoltán által hangoztatott vádak után nem sietett azonnal a pártkassza ügyével előállani. Hiszen igaz, hogy a pártkassza létezéséről mindenki tudott, hogy a koalíciós uralom vége felé a kettészakadt függetlenségi párt Kossuth Ferenc-féle árnyalata nyilvánosan követelte a Justh-pártnál maradt pártkasszát s hogy a szociáldemokrata pártot a különböző helyről megtelt pártkasszák erősítik; de éppen ezért a kormány és a többség ha feltárták volna a valóságot, megkönnyitették volna helyzetüket, nem adtak volna tápot arra, hogy a közvélemény legcsekélyebb rétege is csatlakozzék politikai ellenfeleik által ellenük inditott valóságos rablóhadjárathoz. Nézetünk szerint, miután az amugy is köztudomásu, hogy a pártoknak választási kasszájuk van, melyben nemcsak magánosok, hanem vállalatok is adakoznak, meg kellett volna mondani, hogy a Magyar Bank discreciónális pénzalapjából bizonyos összeget politikai pártcélokra elköltöttek. S hiába akarta a szövetkezett ellenzék az ország hangulatát mesterségesen megfordítani és hiába történt ebben a kérdésben annyi méregkeverés, a kormányt s a többséget akkor lehetett volna elitélni; sőt a kormány ellen a vádaláhelyezési eljárást is megindítani, ha kitünt volna, hogy a Magyar Bank egyrészt az állammal kötött szerződés előnyei fejében, másrészt az államnak szánt ellenértékből juttatott volna a kormánynak, vagy a pártnak milliókat. De vajjon lehetett volna erről szó? Hiszen a Magyar Bank több mint egy félesztendővel a választások *után* kötött szerződést az állammal. Vagy talán a bank a még nem is létezett munkapárti többség pártkasszájá-

nak majdan elérendő joglalan szerződési előnyökért adott bizonyos összeget? Be lett bizonyítva, hogy az új szerződés, mely tulajdonképpen csak a régi meghosszabítása volt, körülbelül négymillió koronával volt előnyösebb az államra és hátrányosabb a bankra nézve, mint a Désy Zoltán által felmondott szerződés volt.

A Magyar Bank által a pártkasszába juttatott pénznek tehát semmi köze sem volt a bank és az állam között kötött szerződésekhez. Hogy azonban a bank nem altruista intézmény? Mi sem mondjuk. Sőt nyiltan bevalljuk; mi azt hisszük, hogy a Magyar Bankot bizonyára az vezette, a mi az amerikai elnökválasztások alkalmával a trösztőket és milliárdosokat vezeti, a mikor milliókat áldoznak pártcélokra, hogy t. i. olyan uralom megteremtését segítse elő, mely szakit a közgazdasági életre káros, haszontalan szüklátókörü s általában inproduktiv gazdálkodással. A Magyar Bank adományának csak ez volt a célja, ez lehetett az értelme. Annál is inkább, mert hiszen a koalició által desorganizált gazdasági viszonyok magát a bankot s annak érdekeit jelentős mértékben érdekelték.

A magyar politikai élet erkölcs csőszei azonban, akikről különben kitünt, hogy kormányzásuk idején Kossuth Ferenc a M. Á. V. pénztárából, tehát hivatalos pénzből, több százezer koronát utalt át a miniszterelnökség rendelkezésére s akikre a zárszámadási bizottság az odiozus talpfa és szénszállítások ügyét rájuk bizonyította, a vádakkal és a rágalmakkal nem akartak elhallgatni. Andrássy Gyula gróf, Apponyi Albert gróf, Károlyi Mihály gróf és társaik napról-napra írtak és szónokoltak a pártkassza ügyéről és a Lukács—Désy-pörről. De a kormány is módot keresett arra, hogy az ellenzéki vezérek támadásai következtében az egész kérdést még a táblai határozat

meghozatala előtt, megvilágítsa. A képviselőház február 24-iki ülésén, azután, hogy Teleszky János pénzügyminiszter törvényjavaslatot nyujtott be az adótörvények életbeléptetésének igért elhalasztására, Pekár Gyula interpellációt intézett a miniszterelnökhöz, a melyben az ország és a közvélemény megnyugtatása végett felvilágosítást kér tőle az ellene elhangzott vádakra vonatkozólag.

Lukács László miniszterelnök az interpellációra azonnal válaszolt. Kijelentette, hogy miután a vádak egyik csoportja egyéni becsületében támadta meg, ezekre nézve a törvényszék a bizonyításnak helyett adott. De Désyék a bizonyítás elől valósággal megszöktek; így hát ezekkel nem is szükséges foglalkoznia. A második vádcsoport politikai természetü, melylyel az ellenzék a Nemzeti Munkapártot stigmatizálni akarta. Hát — mondotta — ő a legutálatosabb hipokrizisnek tartja, hogy azok, akik tudták, hogy pártkasszák vannak, most farizeus arccal, égre emelt szemekkel dörögnek a pártkasszák ellen. A vád, a mire a törvényszék nem engedte meg a bizonyítást, a négy millió korona állítólagos eltulajdonítására vonatkozik. A miniszterelnök erre nyomatékosan hangoztatta, hogy sem ő, sem a pénzügyminiszterium alatta álló tisztviselők sem négymilliót, sem négy krajcárt át nem vettek s így ilyen pénzt az állampénztárban be sem szállítottak. Mintahogy állampénzt a választási kasszában egyetlen fillér sem volt.

Ami a sószerződéseket illeti, Lukács László miniszterelnök az interpellációra adott válaszában nyilatkozatra hivta fel az illetékes tényezőket, kik a sószerződés megkötésében közreműködtek, hogy mondják meg, volt-e a sószerződésnek olyan pontja, amely a pártkasszának pénzt juttatott. Majd pontonként ismertette a szerződést s aztán azzal folytatta, hogy 1909-ben, a koaliciós kormánynak kellett volna

gondoskodni a sószerződés meghosszabbitásáról. A Magyar Bank tehát egész biztos volt abban, hogy ismét az övé lesz a szerződés. Feltételezhető ilyen körülmények között, hogy egy nyerészkedésre alakult vállalat ebben a helyzetben még milliókat dobjon oda a kincstárnak? Azt is állitják, — mondotta tovább — hogy nyugták vannak a banknál. Erre ő azt válaszolja, hogy »nyugták nincsenek, mert nem létező dolgokról nyugtákat nem lehet kiállitani«. Hogy a pénzügyminiszterium segédhivatali főigazgatója által kiállitott 500.000 koronás nyugtáról is beszélnek? A miniszterelnök elismerte, hogy igen, ilyen nyugta volt. Egy más üzletből kifolyólag tényleg deponált a Magyar Bank 500.000 koronát, csakhogy ezt az 500.000 koronát 1911-ben visszafizették a banknak.

A képviselőház a miniszterelnök interpellációját tudomásul vette, ami után nemsokára a főrendiházban is napirendre került a Lukács-Désy pör. De az ellenzék rágalmazó hadjárata ott sem sikerült. Ellenben Andrássy Gyula grófnak és különösen Zichy Aladár grófnak sikerült Zichy János grófot arra rávenni, hogy a kormány hajójába éket próbáljon furni. Zichy János gróf királyi kihallgatásra jelent meg, amelytől a koaliciós táborkar a Lukács-kormány bukását s esetleg Zichy gróf dezignálását várta. Forditva történt. A király Zichy János gróf lemondását fogadta el, aki azért továbbra is benn maradt a pártban s mielőtt a szövetkezett ellenzék ujabb taktikához folyamodott volna, dr. Jankovich Béla már kultuszminiszterré volt kinevezve.

Párhuzamosan a kormány és a többség ellen való rágalmazó hadjárattal, az ellenzék berkeiben mozgalom indult meg, hogy az ellenzék valamennyi árnyalata egyesüljön egy közös munkaprogramm elvégzésére. Andrássy Gyula gróf pedig február vége felé

»Uj pártalakulás« cimen egyik fővárosi lapban vezércikket irt, amelyben azt javasolta, hogy a negyvennyolcas pártok kapcsolják ki programmjukból a perszonál unió követelését és függesszék fel mindama óhajaikat, amelyek megvalósítása körünkön kivül esik. Egyelőre azonban az ellenzék idejét is a készülő tömegsztrájk és a kormány választójogi javaslatával szemben elfoglalandó magatartás foglalta le.

A szövetkezett ellenzék intéző-bizottsága több napon keresztűl folytatott tanácskozást abban az irányban, hogy vajjon a választójogi törvényjavaslat beterjesztése napján bemenjen-e vagy sem, s ha bemegy, rendezzen-e vagy sem botrányokat a képviselőházban. Andrássy Gyula gróf amellett kardoskodott, hogy az ellenzék ne menjen el az ülésre, hanem egy manifesztációban tiltakozzék a törvényjavaslat tárgyalása ellen. Ő ugyanis nem akarta, hogy a közönség az ellenzéki képviselők által rendezendő botrányok és az általános sztrájk között összefüggést lásson. A függetlenségi pártok többsége a Házba való bemenetelt s ott a választói jogról szóló javaslat megakadályozását sürgette. A szociáldemokraták pedig a tömegsztrájk és az esetleges utcai harc conditio sine qua nonjaként követelték, hogy a botrányokat a szövetkezett ellenzék kezdje meg a parlamentben s ezzel a történendőkért az erkölcsi felelősséget velük együtt vállalja.

A képviselőház, amely ezalatt több fontos törvényt alkotott meg, köztük a tanítók fizetésrendezését is, végre március 4-ikére kitüzte a választójogi reformjavaslat tárgyalását. A tárgyalás napjára a hatóságok széleskörü intézkedéseket tettek, mert a tömegsztrájk kitörése erre a napra volt tervezve. De március 3-án már a szociáldemokrata-párt kiáltványt intézett a munkásokhoz, melyben kijelentette, hogy a sztrájk időpontjának megállapítását nem az fogja megszabni, hogy a kormány, a hatóságok és az ujságok mikorra

várják a sztrájk kitörését, hanem az, hogy a pártvezetőség milyen időben tartja a tömegsztrájk megkezdését a legalkalmasabbnak.

A szociálisták kiáltványát eleinte sokan voltak hajlandók taktikai fogásnak minősíteni. Azt hitték, hogy a pártvezetőség a kiáltványnyal azt akarja elérni, hogy a hatóságok lemondjanak az óvintézkedések megtételéről. De a következő napon, a javaslat tárgyalásának megkezdése alkalmával kitünt, hogy a szövetkezett ellenzék és a szociálisták a botrányrendezés s a felelősség kérdésében nem tudtak megegyezni. A képviselőház június 4-iki ülésén ugyanis az ellenzék teljes számban megjelent s Apponyi Albert gróf beszédet mondott, vagy ahogy ő magát kifejezte, deklarációt tett. Mindenekelőtt hangoztatta, hogy június 4-én a jogrendet megsértették s a míg a jogrend nincs helyreállítva, az ellenzék nem vesz részt a tárgyalásokon. Majd kijelentette, hogy a szövetkezett ellenzék tiltakozik a választójogi törvényjavaslat tárgyalása ellen; ám azért a maga részéről rögtön belebocsátkozott a tárgyalásba s erősen argumentált a 30 éves korhatár ellen.

Apponyi Albert gróf beszéde után az egész ellenzék kivonult az ülésteremből. Lukács László miniszterelnököt ez nem alterálta; azonnal felállott s örömének adott kifejezést, hogy az ellenzék megjelent a képviselőházban. Nem ért azonban egyet az elhangzott beszéd ama részével, mely a június 4-iki eseményekről szólt. Mert június 4-én nem a jogrend megsértése, hanem éppen a megsértett jogrend helyreállitása következett be. Elhiszi és vallja is, hogy nem kellemes ellenzék nélkül tárgyalni, de a parlamentnek kötelessége a választójogi javaslatot és az egész munkaanyagot letárgyalni...

Ugyanaznap este a szociáldemokrata-párt vezetősége plakátokon röpiratot adott ki, amelyben be-

jelentette, hogy a tömegsztrájk elmarad. A röpírat a sztrájk elmaradását azzal okolta meg, hogy az utcai harc csak a parlamenti harccal együtt lehetett volna eredményes. A szövetkezett ellenzék a délelőtti ülésen benn volt a képviselőházban és tiszteletreméltó okok alapján csak tiltakozását fejezte ki a választójogi törvényjavaslat tárgyalása ellen. Ilyen körülmények között a hirdetett tömegsztrájk csupán hiábavaló vérontást eredményezhetett volna. Ezért aztán a szociáldemokrata-párt vezetőségének komoly felelőssége tudatában az általános sztrájk fegyverének alkalmazásától legalább egyelőre el kellett tekintenie.

A választójogi törvényjavaslat képviselőházi tárgyalása már megkezdődött, mikor a Nemzeti Munkapárt a javaslat körül való vitáját befejezte. Az utolsó értekezleten a titkosság kérdésénél *Tisza* István gróf szólalt fel s megindokolta, hogy ő, ki a legnagyobb mértékben érzi és látja, a titkos szavazás behozatalának bajait s veszélyeit és kire igen sulyos lelkiismeretbeli kérdés a titkos szavazás mellett való állásfoglalás, miért fogadja el mégis a törvényjavaslatnak a titkosságról szóló rendelkezéseit. Elfogadja — mondotta — azért, mert a miniszterelnök úgy állította be a kérdést, hogy a kormány szavahihetőségébe vetett bizalmon esnék csorba, ha nem ragaszkodnék a titkos szavazáshoz. A miniszterelnök álláspontja rá nézve is döntő, mert ha ő meggyőződésből azzal a tudattal csatlakozott a Nemzeti Munkapárthoz, hogy az országnak életbevágó érdekei kivánják meg a pártnak egységes alakban való fenmaradását s ha a párt minden tagját személyes bizalom is füzi Lukács Lászlóhoz, aki hónapokon keresztűl a legnagyobb államférfiui kvalitásoknak ragyogó példáját mutatta s akit továbbra is vezetőnek kiván látni; akkor meg kell adni a miniszterelnöknek az akcióképesség feltételeit, hozzá kell járulnia igért programmjának megalkotásához is.

De Tisza István gróf módot keresett arra is, hogy a képviselőházban a választójogi törvényjavaslat vitájában részt vegyen. A március 6-iki ülésen az elnöklést a Ház egyik alelnökének adta át, s közvetlen utána hosszabb beszédet mondott, melyben a javaslattal kapcsolatosan a politikai helyzetre is kitért és sok félreértést s az ellenzék számos hamis beállítását igyekezett helyreállítani. Beszédében utalt arra, hogy sajnálja, hogy a kisebbség nem teljesiti a választópolgársággal szemben vállalt obligóját s nem vesz részt a képviselőház tanácskozásain; noha ma már nincs fegyveres erő a Ház körül és az ülésteremből senki sincs kitiltva. Apponyi Albert gróf beszédével foglalkozva, hangoztatta, hogy nem csinál titkot abból, hogy június 4-én a házszabályok bizonyos rendelkezéseit megsértette. De a célja az volt, hogy az országot kivezesse abból a zsákutcából, amibe a technikai obstrukció vezette. Hivatkozott ama körülményekre, hogy a jogrendet még a június 4-iki délutáni ülésen szabályszerüen megejtett szavazással helyreállította s hogy a bekövetkezett világesemények igazolták az ő eljárását. Ám ha az ellenzék azt hiszi, hogy szükség van az ő közreműködésükkel egy újabb, ünnepélyesebb deklarációra, ezen a téren — mondotta — könnyen találkozhatnak. Hogy azonban a jogrend helyreállítását személyi kérdésekkel hozzák kapcsolatba, ahhoz a maga részéről nem járul hozzá. Hiszen több kormány volt, köztük a koaliciós kormány is, amely exlexben az alkotmány egyenes megsértésével vezette az ország ügyeit és ezekkel a kormányokkal szemben sem kivánt senki személyi áldozatokat.

Az előrebocsátottak után Tisza István gróf a választójogi törvényjavaslat birálatára tért át. Tanulmánynak beillő fejtegetésében kimutatta, hogy az általános választói jog behozatala mindenütt a parlament nivójának sülyedésével járt. Ezért nem éppen szüksé-

ges mindig külföldi példákra hivatkozni. Különösen pedig nálunk, ahol a magyar nemzet szupremációját a magyar intelligencia befolyásának kell biztosítania. Ami a törvényjavaslat keretében a jogkiterjesztés mértékét illeti; hangoztatta, hogy a választók számának *nyolcszázezerrel* való szaporítása nemcsak liberális, hanem egyenesen megdöbbentő arányu jogkiterjesztés s hogy az összes városi választók számának több mint *egyharmada* ipari választó lesz akiket választások alkalmával a titkos szavazás útján más elemek szavazatai is erősíteni fognak. Hogy a 30 éves korhatárt a demagóia összes tényezői támadják és ellenzik — ebben a rendelkezés helyes és szükséges voltát látja. A maga részéről erről a korrektivumról nem is tudna lemondani. Ünnepi hangulatban érzi magát — így fejezte be beszédét — mikor a tiz év óta felszínen lebegő kérdés megoldásra kerül. Hálát ad az istennek, hogy az elmúlt évben részese lehetett olyan munkának, mely után azt gondolhatja, hogy nem élt hiába. Apponyi Albert gróf hitet tett, hogy a szövetkezett ellenzék nem fog megnyugodni s hogy tovább fog izgatni. De ő bizik azokban, akik bizonyára megrökönyödve látják Apponyi Albert grófot egy dobogón a Kunfiakkal, a Jásziakkal és a Vázsonyiakkal. Ha a képviselőház az előtte levő törvényjavaslatot elfogadja a magyarság intelligenciájára olyan nagy és jelentős munka vár, amit a múltban elhanyagolt. Mert az országnak nemcsak frázisokra van szüksége, hanem komoly demokratikus munkára is. Szavait azzal végezte, hogy kéri a magyar intelligenciát, teljesítse ezt a munkát s e munka reményében fogadja el a törvényjavaslatot.

Tisza István gróf nagyhatásu beszéde után a képviselőház március 8-iki ülésén a választói jogról szóló javaslatot harmadszor való olvasásban is egyhangulag elfogadta. Ugyanakkor pedig Darvay Fülöp a házsza-

bályreviziós bizottság előadója beterjesztette a bizottság — mely időközben több izben tanácskozott — javaslatát a házszabályok reviziójára vonatkozólag. A javaslat alapgondolata azonos azzal a felfogással, mit annak idején e kérdésben pártkülönbség nélkül az összes irányadó tényező elfoglalt, hogy t. i.: *klotür nélkül kell lehetetlenné tenni a technikai obstrukció garázdálkodását.* A tervezet értelmében az elnök jogot nyer a rend fentartására s megkapja hozzá a végrehajtáshoz szükséges eszközöket is; továbbá biztositva lesz a költségvetésnek husz ülésre szabott határidőhöz kötött elintézése is. Az új intézkedések szerint az elnöki bejelentéseket nem lehet felszólalás tárgyává tenni. A zárszó joga korlátozva lesz. Zárt ülést csak ötven, az ülésen résztvevő képviselő kérhet és az első szónok után a zárt ülés egy képviselő inditványára is vita nélkül berekeszthető. Egy napon egynél több zártülés nem kérhető. Napirend előtt való felszólalások fölött szavazásoknak többé nincs helye. Hogy névszerinti szavazások mikor engedélyezhetők, azt a javaslat taxative felsorolja. A képviselőház elnökének joga van a rendzavaró képviselőt kivezettetni. Az a képviselő, kit a Ház jegyzőkönyvi megróvásban részesít, *száz* korona büntetést fizet. Kitiltás esetén minden napra *husz* koronát, ha pedig a kitiltás ideje alatt mégis visszatér a képviselőházba, mindannyiszor *ötszáz koronát* vonnak le a kitiltott képviselő díjaiból. A kitiltás a parlament egész épületére szól.

Alighogy a házszabályreviziós javaslat a Ház asztalára került, a szövetkezett ellenzék sietett ismét taktikát változtatni. Ellentétben ugyanis a választójogi törvényjavaslat tárgyalása alkalmával elfoglalt magatartásával, amikor csupán ünnepélyes deklarációra szorítkozott; elhatározta, hogy a házszabályrevizió parlamenti tárgyalását botrányokkal fogja lehetetlenné tenni. De ki nem értette meg az elkeseredett társa-

ságot? Hiszen a választójog reformja *csak* a népjogokat érintette, míg a házszabályrevizió *már* a technikázó képviselők hatalmi körét szorítja meg.

A szövetkezett ellenzék aztán be is váltotta fenyegetését. A képviselőház március 13-iki ülésére az öszszes ellenzéki képviselők felvonultak. Az ülésteremben elfoglalták rendes helyeiket s a legnagyobb csendben várták az ülés megnyítását. Abban a pillanatban, amikor ez megtörtént, *Lovászy* Márton felugrott helyéről s belekezdett az «Álljunk meg egy szóra» kezdetü deklarációba.

De szavait ő sem fejezhette be. Az ellenzéki képviselők felugráltak helyeikről s megismételték mindazokat a botrányos jeleneteket, amiket hónapokon keresztül a parlamentben elkövettek.

Tisza István gróf eleinte nyugodtan űlt a helyén, de mikor látta, hogy a botránynak nem lesz vége s hogy az ellenzék vezérei sem csillapítják a botrányokozókat, gyors egymásután feljegyezte a zavargókat és az ülést felfüggesztette. Eközben a mentelmi bizottság ülést tartott, melyen a bizottság elhatározta, hogy több képviselő kizárását fogja a képviselőháznak javasolni.

Szünet után Tisza István gróf jelentette, hogy a mentelmi bizottság ülést tartott s felolvastatta a bizottság javaslatát. A Ház a kizárási inditványt elfogadta, mire felszólította a *kizárt* képviselőket, hogy hagyják el az üléstermet. Ám a képviselők nem akartak engedelmeskedni s ismét hozzákezdtek az ordítozáshoz, kerepeléshez és sipoláshoz. Tisza István gróf azonban nem sokáig habozott, hanem becsengette a rendőröket s elrendelte a kizárt képviselők kivezettetését. De erre mégsem került sor, mert a rendőrök láttára az összes ellenzéki képviselők kivonultak az ülésteremből.

Az incidens után a képviselőház több-kisebb ja-

vaslattal egyidejüleg letárgyalta a házszabályreviziós javaslatot s azt általánosságban és részleteiben is elfogadta.

Ugyancsak március 13-án, a szövetkezett ellenzék főrend tagjai útján a főrendiházban akart botrányt rendezni. De nem sikerült. A főrendiház Lukács László miniszterelnök válaszát Dessewffy Aurél gróf interpellációjára, mit a Désy-ügyben terjesztett a Ház elé, óriási szótöbbséggel vette tudomásul. Másnap pedig, mikor a főrendiház a választójogi törvényjavaslatot tárgyalta és elfogadta s amikor a Lukács—Désy-pört *Prónay* Dezső báró sürgős interpelláció alakjában ismét felszinre dobta, a főrendek több mint *hetven szavazattöbbséggel* megint csak tudomásul vették a miniszterelnöknek az interpellációra adott válaszát.

A küzdelmekkel telt parlamenti ülésszaknak aztán ez utolsó fellobanások véget is vetettek. A képviselőház és a főrendiház március 15-én tartott ülésén Lukács László miniszterelnök felolvastatta a királyi kéziratot, melynek értelmében a király a parlament *második* ülésszakát berekesztette és a *harmadik* ülésszakot május 5-re megnyitottnak nyilvánitotta...

VIII.

A képviselőház *második* ülésszakának eredményeckben gazdag mérlegét, történelmi jelentőségét s parlamentáris életünk egészséges kialakúlására döntő szereppel biró sulyát csak azok vonhatják kétségbe, akik Lengyelország sorsát, politikai történetét ideális végcél gyanánt tüzték maguk elé vagy akik vak gyülöletükben nem tudnak distingválni és képtelenek a történteket a tárgyilagosság szemüvegén mégegyszer áttekinteni. Ezekkel mi vitába bocsátkozni nem kivánunk. De nem kivánunk a második ülésszak eredményeiről dicshimnuszt sem zengedezni. Csupán konstatáljuk, hogy a junius 4-én délelőtt történt a kormány és a többség által is elismert s a délutáni ülésen szabályszerüen reparált házszabálysértésen kivül, ami különben a kisebbség által a házszabályokkal hosszú esztendőkön át üzött *visszaélésnek* a megszüntetése volt, senki sem tud felmutatni egyetlen olyan a képviselőházban történt cselekedetet, amely a házszabályoknak akár *lényeg*, akár pedig *formasértésével* történt volna meg. És konstatáljuk egyszersmind azt is, hogy a míg a szövetkezett ellenzék az Országház kávéházban baba parlamentet játszott, az országgyűlést, a kormányt és a többséget komoly munkájában botrányrendezéssel óhajtotta megakadályozni s figyelmen kivül hagyta azokat a kultur és gazdasági érdekeket, amelyek sürgős kielégítésre vártak; addig a képviselőház a kormány és a Nemzeti Munkapárt hazafias és lelkiismeretes munkássága se-

gélyével helyreállította a Ház tanácskozásának s határozathozatalának lehetőségét, megalkotta a szükség parancsolta összes törvényeket s visszaállította a magyar államiság veszendőbe jutott tekintélyét. Hogy többet ne említsünk, a képviselőház második ülésszaka több mint *ötven* törvényjavaslatot, s körülbelül *negyven* kormányelőterjesztést tárgyalt le.

A parlament második és harmadik ülészszaka között volt időt semmiképpen sem lehet a nyugalom idejének elnevezni. A külpolitikában jelentős események történtek. Március közepén a még mindig forrongó Balkánon, meggyilkolták a görög királyt; kevéssel ezután pedig Skutári miatt a monarchiának Montenegróval támadt sulyos konfliktusa. A belpolitikában, attól eltekintve, hogy nehány napig Désy Zoltánnak gróf Khuen-Héderváryval való találkozása izgatta a kedélyeket, Andrássy Gyula gróf kesersergései, Justh Gyula kiszólásai és Polónyi Géza röpírata, melyben a kormány választójogi törvényét annak tulságos liberálizmusáért támadta, adtak bőséges alkalmat a hadakozásra.

De ebben az időben, április elején, került a budapesti királyi itélőtáblán tárgyalásra a Lukács-Désy pör is. A szövetkezett ellenzék a tárgyalás előtt és alatt hihetetlen eszközökkel igyekezett a biróságot terrorizálni. Sajtójában már előre kétségbevonta az itélet helyességét és pártatlanságát. Az ellenzéki ujságok napokon keresztül keseregtek, hogy nincs már «független magyar biróság», hogy hiába fogják Désy Zoltánt ismét elitélni, ők, az igazságtalan itéletben bizony nem fognak megnyugodni. S mi történt? A reputációjában megtámadott királyi itélőtábla, melynek itéletére előre is fittyet hánytak, megsemmisítette az elsőbiróság itéletét és új tárgyalást rendelt el. A független biróságba vetett hit pedig egyszeriben viszszaállott. Kik a tábla itéletére előre is a pártosság bé-

lyegét akarták rásütni, ez itélet alapján — mely egyelőre csak új tárgyalás elrendelésére szólt — követelték Lukács László távozását. És kik közvetlenül az itélet kihirdetése előtt azt hirdették, hogy abba megnyugodni semmiesetre sem fognak, farizeus arccal állították, hogy mindenkinek kötelessége tudomásul venni annak a forumnak a döntését, melyet a magyar közélet ragyogó karakterei alkotnak.

Lukács László miniszterelnök, a kormány és a Nemzeti Munkapárt illő tisztelettel tudomásul is vették a királyi itélőtábla döntését. Nyugodt lelkiismerettel akarták bevárni a törvényszéki tárgyalást. S amint az első tárgyalás előestéjén sem kivántak maguk mellett hangulatot teremteni, azonképpen most is kerülni óhajtották minden olyan ténykedést, mely a prejudikálás szinezetét viselhette volna magán. De a felzaklatott közvélemény, az ország különböző periferiáin élő s az 1910-iki választások alkalmával a választási kampány kulissza titkaiba beavatottak; sőt a koaliciós táborkar szolgálatában álló magyargyülöletéről ismert bécsi Reichspost is, megsokalták azok hadjáratát, akik minden kétségen felül álló becsületes s hosszú közéleti múlttal biró államférfiakat a politikai erkölcs nevében, a választási kassza miatt akartak lehetetlenné tenni. Sürgető majd követelő hangok hallatszottak, hogy Lukács László, még az általános választások idején a Justh-párt által erősen hangoztatott vád alapján, hogy a Kossuth-párt képviselő jelöltjei közül legtöbben a kormány választási kasszájával és hatalmi erejével indúltak a küzdelembe, hozza nyilvánosságra ama Kossuth-párti képviselők neveit, kik a kormány támogatásával jutottak mandátumhoz.

A sürgetésekre és követelésekre természetesen a kormány nem reagált. De a közvélemény mégis tudni vélte, hogy kik azok a Kossuth-párti képviselők, kik

a kormánytól anyagi és hatalmi támogatást kaptak. Egy ellenzéki ujság pedig egyenesen fel is sorolta a neveket; noha alig hisszük, hogy csakugyan módjában lett volna a való tényállást megállapítani.

A Kossuth-párt azonban a kinos szenzációt agyon nem hallgathatta. A párt központi vezetősége tiltakozott a vád ellen és kijelentette, hogy ha kiderülne, hogy egyes Kossuth-párti képviselők a választások idején kormánytámogatásban részesültek, azokat a pártból haladéktalanúl ki fogják zárni. Az ekkor tartott marosvásárhelyi beszámolón pedig Désy Zoltánék azt a felszólítást intézték a kormányhoz, hogy nevezze meg azokat az ellenzéki képviselőket, akik kormánytámogatással kerültek a parlamentbe.

A felszólításra, ha a kormány nem is válaszolt, Désy Zoltánék hamar kaptak választ. A legmegbizhatóbb s mindenkor jól értesült Pester Lloyd április 21-iki számában óriási feltünést keltett cikkben nyilvánosságra hozta, hogy többek között Désy Zoltán is a Nemzeti Munkapártból alakúlt kormány támogatása útján jutott mandátumhoz. A Khuen-Hédervárу kormány ugyanis intézkedett, hogy Désy Zoltánnal szemben munkapárti jelölt ne lépjen fel s hogy a Nemzeti Munkapárt tagjai lehetőleg a volt koaliciós államtitkár jelöltségét támogassák. A Pester Lloyd leleplezése nagy konsternációt okozott az ellenzék berkeiben. Désy Zoltán egyik ellenzéki ujságban mosakodni igyekezett és erősen tagadta, hogy őt Marosvásárhelyen a kormány segítségével választották volna meg. De a Pester Lloyd nem hagyta magát. Désy Zoltán nyilatkozatára kijelentette, hogy a marosvásárhelyi mandátumot igenis a kormánynak köszönheti, s hogy jelöltségét a hivatalos apparátus hathatósan támogatta. Majd rámutatott arra, hogy a Kossuth-párt 54 mandátumából 37 olyan kerületből való, ahol a Nemzeti Munkapárt a Kossuth-párt ked-

véért nem állított ellenjelöltet s hogy a választásokon a Khuen-Héderváry-kormány teljes befolyását a Justh-párttal szemben a Kossuth-párt *aktiv* támogatásában érvényesítette. A Pester Lloyd cikke nyomán aztán nyilvánosságra került *Bernády* György akkori marosvásárhelyi polgármesternek gróf Khuen-Hédervároyhoz intézett levele, melyben arról informálta a miniszterelnököt, hogy Marosvásárhely II. kerületében Désy Zoltánnak 140—150 választója van s ha a kormány ott jelöltet állít, a volt államtitkár okvetlenül vissza fog lépni.

Egyidejüleg annak nyilvánosságra jutásával, hogy a Kossuth-párt mandátumai kormánytámogatásból származnak, a szövetkezett ellenzék vezérei a szövetkezésnek egységesebb alakban való kidomborítása érdekében arról tanácskoztak, hogy nem lenne-e helyes ha egymással ismét koalicióra esetleg kooperációra vagy blokkra lépnének. Andrássy Gyula gróf pedig az egységes párttá alakulás gondolatát dobta felszínre és a függetlenségi pártokat arra akarta megnyerni, hogy elvi álláspontjuk félretételével homogén és fölfelé kormányképes programm alapján tömörüljenek.

A koalició és a kooperáció gondolata hamar lekerült a napirendről. A teret egyelőre Andrássy Gyula gróf terve uralta, aki, hogy a kormányhoz vezető útat minél könnyebben elérhetővé tegye, olyan programmot állított össze, mely hajszálnyira megegyezett a Nemzeti Munkapárt programmjával s mely egyedül lehetett volna alkalmas a munkapárti többség uralmának felváltására. Ebben a programmban szó sem volt többé a «negyvennyolcról», a perszonál unióról, az önálló magyar hadseregről, az önálló vámterületről. De nem volt szó a restitució in integrumról; sőt a «reparacióról» sem. A mi kivánsága volt Andrássynak, s az ő vezérlete alatt elgondolt egységes ellenzéki pártnak — az csupán a választójogi törvény, a ház-

szabály és a parlamenti őrség *revíziójára* vonatkozott. A választói törvényt a korhatár és a titkos választás tekintetében kívánta volna «*némiképpen*» módositani s erősen hangsulyozta, hogy «kész lenne az egész titkos szavazás eltörléséhez is hozzájárulni, ha az a gyakorlatban nemzeti szempontból károsnak bizonyulna». A házszabályokat és a parlamenti őrséget programmjában kevés változtatással szintén elfogadhatónak minősitette. Hogy aztán a függetlenségi pártok ezt a programmot elfogadhassák? Hát elég érthetően tudtukra adta, hogy ha már egyszer besavanyították közjogi felfogásukat és 48-as voltuk dacára 67-es alapon kormányoztak, akkor ezt a hatalom gyönyöre érdekében másodszor is megcselekedhetik.

De Andrássy Gyula gróf tervétől a függetlenségi pártok személyi és tárgyi okokból is idegenkedtek. Hiába voltak egyesek, különösen az «őrszemek» között, akik erősen pártolták az Andrássy-féle egységes pártalakulás eszméjét, a többség hallani sem akart róla. Ellenben mind több és több hivőre talált a választójogi blokk terve, melyek érdekében gróf *Károlyi* Mihály és Justh Gyula — akik Andrássy fővezérlete alatt semmi körülmények sem akartak sorakozni — a szövetkezett ellenzék intéző-bizottságában erőteljesen exponálták magukat.

A szövetkezett ellenzék szervezkedését a balkáni bonyodalmak egy kissé háttérbe szorították. Tudvalevő, hogy a monarchiának sikerült a Balkán kérdésben az európai nagyhatalmakat annak megnyerni, hogy Albánia független, új állam legyen s hogy Skutarit, melyre Montenegrónak fájt a foga, Albániához csatolják.

Dacára az európai nagyhatalmak határozatának Montenegró, tiltakozás ellenére is, elfoglalta Skutárit. A nagyhatalmak erre együttes blokáddal feleltek. Mikor aztán ez a fellépés elégtelennek bizonyult s az

erélyes közbelépésről való tárgyalás sokáig huzódott, a monarchia úgy határozott, hogy a nagyhatalmak akaratának önállóan fog érvényt szerezni. Siettette az eseményeket, hogy ugyanakkor a törökök Albánia autonomiáját Törökország protektorátusa alatt proklamálták.

A monarchia szövetségesével együtt a tizenkettedik órában még egyszer felszólította Montenegrót Skutári kiüritésére. Az albán forradalomra vonatkozólag pedig Olaszországgal együttesen elhatározta, hogy katonai expediciót küld Albániába.

A háborut mindenki biztosra vette és Boszniában s Hercegovinában már a kivételes állapotok léptek életbe, mikor Montenegró megriadva a monarchia erélyes fellépésétől elhatározta, hogy Skutárit minden kárpótlás nélkül kiüriti. Még a kiürités előtt a monarchia és Olaszország kedvező alakulások következtében az Albán expedicióról is lemondhattak...

A Balkán forrongás legzavarosabb pillanatában május 5-én nyilt meg a képviselőház harmadik ülésszaka, melyen a megejtett választások s a miniszterelnöknek Skutari kiürítéséről való nyilatkozata után a kormány többek között ismét három fontos törvényjavaslattal állott elő. Az egyik *a magyar ágyugyár* felállításáról; a másik, a *választójog büntetőjogi* védelméről, a harmadik a *hajdudorogi püspökség* létesítéséről szólt. De a Ház ezúttal nem maradt együtt, hanem üléseit a beterjesztett törvényjavaslatoknak a bizottságok által való letárgyalásáig elnapolta.

Időközben az ellenzéki blokk terve is megbukott és a függetlenségi pártok egyesülése került napirendre. Mindkét pártban tekintélyes hangok halatszottak amellett, hogy az egyesült függetlenségi párt térjen vissza Irányi Dániel politikájához. A többség azonban végleg szakítani akart az ortodox állásponttal s kormányképes függetlenségi párt megalakúlását sür-

gette. De ez utóbbi frakció tovább is ment. A függetlenségi párt vezetésében személyváltozást is óhajtott. Kossuth Ferencet, Justh Gyulát és gróf Apponyi Albertet fiatalabb, agilisabb és «tehetségesebb» pártvezérrel igyekezett felváltani. S a fiatalabb, agilisabb és «tehetségesebb» pártvezér ki lehetett volna más, mint *Károlyi* Mihály gróf, a ki marsalbottal jött a világra s ki előtt a függetlenségi politikai régi, kipróbált harcosainak deferálniok kellett. Hogy pedig Kossuth Ferenc és Justh Gyula ne neheztеljenek és az alakuláshoz jó képet vágjanak? Hát mire való lett volna a diszelnökség? Hiszen talán nem fogják *szándékosan* észrevenni, hogy a díszelnökségben tulajdonképpen szellemi képességeik hanyatlásának bizonyítványát kapják meg. Nem is akarták észrevenni; — noha siettek akadékoskodni. Justh Gyula ugyanis az egyesült függetlenségi párt programmjába a hitbizományok eltörlését és a szekularizációt szerette volna felvétetni. Viszont Apponyi Alber gróf erről hallani sem akart s az egyesülést *őszre* kivánta elhalasztani.

De a függetlenségi pártok többségének sürgős volt a fuzió s mikor Károlyi Mihály gróf, Justh Gyula és Apponyi Albert gróf felfogása közé beékelte a magáét, hogy t. i: a hitbizományok demokratikus rendezését vegyék be programmjukba, akkor az ellentétek legalább látszólag elsimultak s hozzá lehetett látni az egyesülés gyors kimondásához. Annál is inkább, mert ekkor már kijegecesedett az a gondolat, hogy az újpárt az eddigi függetlenségi programmot érintetlenül meghagyhatja és a választói jog valamint a restitució in integrum kérdésében a szövetkezett ellenzék által megállapított elveket fentartja.

Mielőtt a függetlenségi pártok fuziója, melyre *Mezei* Ernő, a függetlenségi politika ragyogó tollu s elvhü publicistája azt írta, hogy az «a hazugság szövetsége az értelmetlenséggel», csakugyan megtörtén-

hetett volna, agyonzaklatott politikai életünknek újabb rázkodtatásokon kellett keresztül mennie. A szövetkezett ellenzék, mely junius 4-ike után egyedül és kizárólag-botrányhajhászattal tartotta fenn magát, május 20-án a várpalotai birtokvásárral állott elő s abból akart a kormány és különösen *Hazai* Samu báró honvédelmi miniszter ellen tőkét kovácsolni. De a manőver nem sikerült. *Hazai* Samu báró a támadásokra azonnal felhivatalos nyilatkozattal válaszolt, melyben ismertette az egész ügyet, kijelentette, hogy ellene és a miniszterium ellen irányzott alaptalan és tisztességben gázoló gyanusításokat a becsületes ember jogos felháborodásával, negyven éves szeplőtlen katonai múltjából merített önérzettel a leghatározottabban visszautasítja. A rágalmazók megbüntetése végett pedig a megtorló lépéseket haladéktalanúl megteszi.

A honvédelmi miniszter energikus nyilatkozata az ellenzéki támadásokat egy kissé lehütötte. A támadó ujságok kijelentették, hogy vádaskodásuk nem vonatkozik Hazai Samu báróra; ám azért még mindig hangoztatták, hogy a pártkasszának a várpalotai birtokvásárból bizonyára jutott valami, s hogy egy közvetitő 400.000 korona proviziót kapott. Hogy aztán egyes lapok a közvetitéssel dr. Ertsey Péter országgyűlési képviselőt, aki egyszersmind ügyvédi gyakorlatot is folytatott, vádolták meg, Ertsey önmaga ellen összeférhetetlenségi bejelentést tett.

A képviselőház junius hó 2-iki ülésén még egyszer alkalma volt *Hazai* Samu bárónak ebben az ügyben nyilatkozni. Az ülés elején ugyanis *Telegdi* József sürgős interpellációt terjesztett elő a várpalotai birtokvásár ügyében. A honvédelmi miniszter az interpellációra adott válaszában világosan kimutatta, hogy a várpalotai uradalom megvételére a honvédelmi minisztériumnak szüksége volt. Hangoztatta, hogy alkalmasabb terület nem állott rendelkezésére s hogy

a többi ajánlatok sokkal drágábbak voltak. A minisztertanács elé a birtokvásár nem került, mert arra költségvetési fedezet volt s igy minden mástól eltekintve, teljes joggal szólithatta fel Károlyi Mihály grófot, ki a várpalotai vételből kifolyólag a kormány tagjait valami összejátszó bűnszövetkezetnek tüntette fel, hogy alaptalan vádjait vonja vissza. Majd hangoztatta, hogy ennél a birtokvételnél a pártkasszának egyetlen fillér sem jutott s hogy *Ertsey* Péter szerepét az összeférhetetlenségi bizottság fogja tisztázni.

Serényi Béla gróf földmivelésügyi miniszter tájékoztató fölszólalása után a képviselőház helyesléssel vette tudomásul a honvédelmi miniszter válaszát. S hogy a várpalotai eset, dacára a szövetkezett ellenzék botrányvadászatának, mégis lekerült a napirendről, abban Hazai Samu báró félremagyarázást nem tűrő fellépésén kivül igen nagy része volt Tisza István grófnak, ki legodaadóbb hivével szemben is felállitotta a legszigorubb erkölcsi szabályokat. És Ertsey Péter, aki, mivel egy ügyvédi eljárásában az összeférhetetlenségi törvény rendelkezéseit nem tartotta szem előtt, csakugyan levonta a konzekvenciákat és lemondott a mandátumáról...

Még a várpalotai eset alatt érkeztünk el a Lukács-Désy-pör *harmadik* fázisához: a törvényszék uj tárgyalásához. Amig a vád csak *Désy* Zoltán állitásainak tarthatatlanságát óhajtotta kimutatni, addig a védelem a pörből politikai tőkét akart kovácsolni és a május 27-én megkezdett tárgyaláson egymásután sorakoztatta fel Lukács László miniszterelnök legádázabb politikai ellenfeleit.

Nem célunk, hogy a több napig tartó tárgyalás részletes ismertetésével foglalkozzunk. De azért éppen a biróság által hozott itélet miatt kénytelenek vagyunk Désy Zoltán konkrét vádjait és a tárgyalást

főbb vonásaiban ismertetni, valamint azt megállapitani, hogy Lukács László egyenes kivánságára Sélley Barnabás főügyészhelyettes a legszélesebb terjedelmü bizonyitás elrendelését kérte.

Désy Zoltán vádjait két csoportba osztotta. Az elsőbe, amelyek Lukács László *egyéni integritását* a másikba, amely a közvagyon *elvonását* érintik. Ami Lukács László egyéni integritását illeti, Désy Zoltán azt állitotta, hogy pénzügyminiszter korában, 1900-ban, egyik zalatnai házát drágán adta el a pénzügyminiszteriumnak; továbbá, hogy 1911-ben ugyancsak egyik zalatnai házát azért, hogy az összeférhetetlenségi törvényt kijátszhassa, burkoltan, a Gyulafehérvári Takarékpénztár utján szintén a pénzügyminiszteriumnak adta el. A vádak második csoportja szerint Lukács László a Magyar Banktól a sószerződés az agrumen egyezség és a Balkán kiviteli szerződés megkötéséért összesen 4,800.000 koronát kötött ki, de a pénzt, melynek a kincstárhoz kellett volna befolynia, a miniszterelnök rendeletére pártcélokra fordították.

A bizonyitási eljárás a zalatnai házakkal kezdődött. Megállapitást nyert, hogy Lukács László 1900 december 14-én egyik zalatnai házát 12.000 koronáért eladta a kincstárnak. A házat a kincstár tényleges értékében vette meg. Sőt Kurovszky Zsigmond a zalatnai bányahivatal főnöke vallomásában előadta, hogy mikor az ő ajánlatára és sürgetésére Lukács László házát megvették, egy másik házat is vásároltak, mely ugyan kisebb volt a miniszterelnök házánál, mégis többe került a kincstárnak. A másik ingatlan 1911 november 7-én került eladásra. Az ingatlant Lukács Lászlótól a Gyulafehérvári Takarékpénztár vásárolta meg 85.000 koronáért. A Gyulafehérvári Takarékpénztár ezt a házat 1912 április 3-án eladta a pénzügyminiszteriumnak 90.000 koronáért.

Ezzel szemben Désyék azt állitották, hogy a telek tul van becsülve s hogy a miniszterelnök előre tudta, hogy a házat meg fogják vásárolni és ezért a burkolt ügylet érdekében vette meg tőle a takarékpénztár.

A tanuk kihallgatása rendjén, Czerninger Alfréd bányakapitány azt vallotta, hogy amikor őt 1910-ben Zalatnára kinevezték, azonnal hivatalos helyiség után nézett. Tudomására jutott, hogy Lukács László háza eladó. Mikor a bányakapitányságot átvette és a miniszterelnöknél személyesen is tiszteletét tette, szóba hozta a ház ügyét. *De a miniszterelnök a leghatározottabban elutasította a tervet s kijelentette, hogy bár az ő háza köztudomásulag eladó, mégsem adhatja el a kincstárnak.* Hogy aztán 1912 elején megtudta, hogy a Gyulafehérvári Takarékpénztár megvette a szóban forgó ingatlant, ismét felvette a fonalat s a bányakincstár szorongatott lakáshelyzetére való tekintettel meg is vásárolta a házat. *Wahlner* Aladár pénzügyminiszteri tanácsos vallomásában hangoztatta, hogy a pénzügyminisztérium illetékes ügyosztálya több izben kérte a miniszterelnököt, hogy engedje meg háza megvételét; ám Lukács László erről hallani sem akart. Mikor aztán 1912 elején a bányakapitányság azt jelentette, hogy a miniszterelnök házát a Gyulafehérvári Takarékpénztár megvásárolta, leutazott Zalatnára és a szakértő által körülbelül 115.000 koronára becsült házat a kincstár számára 90.000 koronáért megvette. Deutsch Manó, a Gyulafehérvári Takarékpénztár titkára azt vallotta, hogy spekuláció céljából vették meg a házat. Kezdetben parcellázásra gondoltak, de később mégis jónak látták a kincstár ajánlatát elfogadni. A kihallgatott szakértők pedig — a Désyék által kiküldött Vágó Józsefen kivül, aki tudvalevőleg utólagosan beismerte, hogy tévedett — igazolták, hogy az ingatlan többet ér 90.000 koronánál.

A *második csoportban* foglaltakra vonatkozólag szintén eredménytelen maradt Désy Zoltánék vádaskodása. A kihallgatott tanuk vallomása alapján nem sikerült bebizonyitani, hogy a pártkasszát Lukács László a közvagyon rovására gyüjtötte volna össze. De nem sikerült bebizonyitani azt sem, hogy a Magyar Bank Lukács Lászlóval történt előzetes megállapodás alapján a sószerződés, az agrumen egyezség és a kiviteli szerződés ellenértékeképpen adott volna a pártkasszának akármilyen összegeket. Hiszen attól eltekintve, hogy az agrumen egyezség és a kiviteli szerződés megkötése a kereskedelmi miniszter hatáskörébe tartozott s azokra Lukács Lászlónak semmiféle ingerenciája sem lehetett; a Magyar Bank 1910-ben abból az agrumen egyezségből nem adhatott választási célokra, amelyből az esedékes összegek folyósitását a M. Á. V. csak 1911-ben kezdette meg és hasonlóképpen nem adhatott 1910-ben annak a kiviteli szerződésnek ellenértékéül, amit a bank a kereskedelemügyi miniszteriummal 1911-ben kötött meg.

A kihallgatott tanuk vallomásából világosan kitünt, hogy a Magyar Bank a szerződések meghosszabbitásáért a pártkasszába egyetlen fillért sem fizetett. Ellenben a báró Pongrácz Vince miniszteri tanácsos és Vajda Imre vallomásai minden kétséget kizáróan bebizonyitották, hogy az uj sószerződések anyagilag előnyösebbek a kincstárra, mint a régiek voltak, hogy évenként több millióval emelték az állam bevételeit s hogy a pénzügyi kormány más vállalkozóval képtelen lett volna hasonló jó szerződéseket kötni. Az agrumen egyezség és a kiviteli szerződés tekintetében pedig *Lers* Vilmos miniszteri tanácsos vallomása mutatott rá a vádak tarthatatlanságára.

Hogy aztán a bizonyitási eljárás folyamán igenis tagadhatatlanul kiderült, hogy a Magyar Bank csakugyan jókora összegeket áldozott politikai célokra,

— azt kétségbe nem vonjuk. Sőt az igazság érdekében ide iktatjuk a védelem részéről a megjelenésben megakadályozott *Elek* Pálnak a nyilatkozatát, ki a tárgyalás harmadik napján a Budapesti Tudósitó előtt többek között kijelentette, hogy az 1910-iki választásokon a Khuen-kormány győzelme fontos érdeke volt a zilált magyar közgazdasági életnek, különösen pedig a Magyar Banknak, mellyel szemben a koaliciós kormány nagy ellenszenvet tanusitott. A Magyar Banknak tehát érdeke volt, hogy a Nemzeti Munkapárt győzzön és hogy ezt a győzelmet pénzeszközök alkalmazásával is elősegitse. A szóbanforgó szerződések és egyezségek — mondotta — létrejöttek volna, ha a Magyar Bank nem is fizet semmit a pártkasszának, S ha a bank részéről történt is kifizetés a pártkassza számára, az olyan természetü volt, melyre igényt az államkincstár semmiféle jogcimen sem formálhatott...

De hát vajjon nem tudott-e amugy is mindenki arról, ami a világ összes politikai pártjainál feltalálható? Nem tudott-e mindenki arról, hogy a Nemzeti Munkapártnak *is* van pártkasszája s hogy abba jelentékeny adományok folytak be, melyekből különben még ellenzéki képviselők választására is költöttek? És nem tudott-e mindenki arról, ami felett a tárgyaláson szintén megütköztek (?), hogy kitüntetésekért is szokás anyagi áldozatokat hozni?

Bizony tudott ezekről a szerintünk sem ideális, de a felelősségnélkül való ellenzéki demagogia miatt legtöbbször elkerülhetetlen «kormányzati eszközökről» az egész ország. Tudták azok, kik a lármát csapták miatta, kik mikor uralmon voltak, nagyban éltek vele és kik most sem vetik meg a párt vagy a Károlyi Mihály gróf kasszájával való manipulálást. Tudnia kellett Zichy János grófnak, ki az 1910-iki általános választásokon három kerületben lépett fel,

ám a magáéból a *legitim* választási költségeket csak az egyik kerületben viselte. És tudott elsősorban a legnagyobb elszörnyülködő Andrássy Gyula gróf, ki Bánffy Dezső bárót a miniszterelnöki székből való távozása után egyenesen a «pártkassza eltulajdonításával» gyanúsította meg.

A Lukács—Désy pörben azonban nem erről volt szó.

A közvélemény csak arra várt feleletet, amit Désyék állítottak s amit — dacára, hogy a szövetkezett ellenzék a tárgyalásra politikai célzattal vonúlt fel, s *hogy a vád képviselete minden tekintetben eltörpült a védelem mellett,* nem sikerült bebizonyítani, hogy t. i.: Lukács László «lopott-e», Európa legnagyobb panamistája-e és a gondjaira bizott közvagyont megrövidítette-e???

S ugyanaz a törvényszék, melynek első itéletét az ellenzék élén Andrássy Gyula gróffal, befolyásolhatónak bélyegezte, az ötnapos tárgyalás után, junius 3-án az indoklásban Lukács László egyéni integritásának hangoztatásával, Désy Zoltánt a rágalmazás vádja alól felmentette.

A biróság itéletét nem biráljuk. Ha hisszük is, hogy elfog jönni az idő, amidőn ezt a pört *a közélet különböző forumain elfogulatlan revizió alá fogják venni,* mégis Lukács László helyesen cselekedett, a mikor közvetlenűl az itélet után sietett a konzekvenciát levonni. A törvényszék déli egy órakor hirdette ki az itéletet és a miniszterelnök már határára sürgős minisztertanácsot hivott össze, amelyen az összkormány elhatározta lemondását; hét órakor pedig a Nemzeti Munkapárt tartott pártértekezletet, amelyen Lukács László bejelentette, hogy a kormány lemondását a király elé terjeszti, s hogy a lemondást a képviselőház másnapi ülésén be fogja jelenteni.

A biróság itélete és a kormány lemondása természetesen új helyzet elé állította az országot. Gróf Khuen-Héderváry Károly azután, hogy a Nemzeti

Munkapárt értekezletén a miniszterelnök bejelentette lemondását, rövid nehány szóval biztosította Lukács Lászlót a párt szeretetéről és ragaszkodásáról, egyszersmind felszólította a Nemzeti Munkapárt tagjait, hogy tartsanak össze, mert új kormány csakis a pártsoraiból nevezhető ki. A szövetkezett ellenzék, amely ekkor ismét a kormányrajutás illuziójában ringatta magát, szintén értekezletet tartott, melyen elhatározta, hogy a junius 4-iki ülésen meg fog jelenni a képviselőházban és újabb manifesztumot intéz a nemzethez.

A szövetkezett ellenzék másnap, június 4-én Justh Gyula vezetésével csakugyan elindult a képviselőház ülésére. Utjában a szokásos tömeg kisérte. A képviselők mindannyian akadálytalanúl bementek a Házba. A folyosón azonban a főterembiztos, a két kitiltott képviselőt, Ráth Endrét és Lovászy Mártont feltartóztatta és kérte őket, hogy vonuljanak vissza. De a képviselők csak hosszas kapacitálás után engedelmeskedtek. Ezalatt a szövetkezett ellenzék tagjai egymásután bevonultak az ülésterembe s amikor mindannyian elhelyezkedtek, Justh Gyula felállott helyéről és kiáltványt intézett a nemzethez, melyben tiltakozását fejezi ki a munkapárt uralma ellen s elszánt küzdelemre hivja fel az országot.

Az elnökség és a Nemzeti Munkapárt nem zavarták meg a komédiát. Bevárták, amig Justh Gyula felolvasta a «proklamációt» s azután mentek be az ülésterembe. Tizenegy óra felé járt már az idő, amikor Tisza István gróf elfoglalta az elnöki széket s amikor ugyanabban a pillanatban Lukács Lászlóval az élén a kormány tagjai is a terembe léptek.

Leirhatatlan jelenetek következtek.

Az ellenzék hatványozott mértékben ismételte meg mindazt, amit addig a képviselőházban müvelt. A sipolástól, dobolástól, kerepeléstől, abcugolástól, orditozástól még a csengettyü hangját sem lehetett halla-

ni. Tisza István gróf mikor látta, hogy hiába csenget, s hiába utasítja rendre, majd a mentelmi bizottsághoz a képviselőket — felfüggesztette az ülést, berendelte a *parlamenti őrséget* és megbizta őket a zajongó s botrányt okozó képviselők kivezettetésével.

A parlamenti őrség Horváth parancsnok és Gerő százados vezetésével bevonult az ülésterembe. Az ellenzéki képviselők abcugolással s különböző, nem épen parlamentáris kitétellel fogadták őket. Hédervári Lehel pedig egyenesen Gerő Vilmos századosnak tartott s többször egymásután pfuj, pfuj, kiáltással inzultálta. A százados Hédervári felé tett nehány lépést, aki mialatt Gerőt tovább inzultálta, úgy tett, mintha hátulsó zsebéből revolvert akart volna elővenni. Erre a százados szolgálati szabályzata értelmében kardjához kapott, kirántotta hüvelyéből, megforgatta a levegőben s aztán két lapos vágással Hédervárira sujtott.

A megrémült képviselők sietve közbeléptek és Hédervári Lehelt, kinek különben semmi baja sem történt, kivezették a parlament épületéből. A botrány után Horváth parancsnok udvarias hangon kérte a képviselőket, hogy távozzanak a teremből, ami nemsokára be is következett.

Az ellenzék távozása után Tisza István gróf újból megnyította az ülést és kijelentette, hogy a sajnálatos incidensért a botránytokozó képviselőket a mentelmi bizottsághoz utasította. Hangoztatta, hogy a parlamenti őrséget kénytelen volt az ülésterembe berendelni s hogy az őrség rávolt kényszerítve fegyvert használni. Majd kijelentette, hogy Gerő Vilmos százados eljárása fölött felettes hatósága fog biráskodni.

Miután a képviselőház Tisza István gróf kijelentését helyeslőleg tudomásul vette, Lukács László állott fel szólásra, röviden bejelentette a kormány lemondását és kérte a Házat, hogy az új kormány ki-

nevezéséig napolja el üléseit, amihez a képviselőház hozzá is járult.

Ugyanaz nap délután a mentelmi bizottság a délelőtti események miatt ülést tartott, amelyen elhatározta, hogy a képviselőháznak több képviselő kizárását s többeknek pénzbirsággal való sujtását fogja javasolni. Lukács László miniszterelnök pedig királyi kihallgatásra Bécsbe utazott...

Nagyon természetes, hogy az ellenzék a Gerő-Hédervári esetből «*újabb alkotmánysérelmet*» igyekezett csinálni. Sajtójában telekürtölte az országot, hogy vége a parlament szuverénitásának, mert a katonaság föltétlen hatalma lett urrá a Házon. Egyelőre azonban a sokkal nagyobb eesemények, Lukács László lemondása, az új kormány kinevezése s különösen az ellenzéknek ama reménysége miatt, hogy a válság elintézése során alkalma lesz a király előtt nézeteit tolmácsolni, sőt talán kabinet alakításra is megbizatást kapni; — mégis háttérbe szorították ezt a «sérelmet.» Csakhogy a szövetkezett ellenzék hiába határozta el, hogy vezérei mit fognak a királynak ajánlani, hiába csinálta meg egy-két óra alatt kormányzati programmját, melyben Andrássy—Justh—Rakovszky—Vázsonyi—Kunfi egymásnak örök hűséget látszottak esküdni s hiába küldte fel Bécsbe házi ügynökét Szterényit «kuláns» ajánlattal; nem került a sor kihallgatásukra, még kevésbé felkinált szolgálataik igénybe vételére.

A király június 5-én fogadta Lukács Lászlót, aki beadta a kormány lemondását s egyszersmind előterjesztést is tett a válság lebonyolítására. Hogy a király a lemondott miniszterelnök előterjesztését honorálta — annak legkétségtelenebb bizonyítéka, hogy a szokásos házelnöki kihallgatásokon kivül minden más kihallgatást mellőzött s hogy a június 7-iki audienciáról Tisza István gróf, mint dezignált miniszterelnök érkezett vissza Budapestre.

IX.

Tisza István grófot a nemzet az emlékezetes november 18-ika óta ime harmadszor szólította elő. Először, a Nemzeti Munkapárt megalakúlásakor, hogy útra küldje s vele rázassa fel a kiábrándult, a megcsalatott, a kudarcról-kudarcra vezetett országot. Tisza István gróf a hivó szóra jött. Győzött. És aztán ismét félreállott.

De csakhamar másodszor is elő kellett szólítani. A képviselőházban hónapokon keresztül folyt a technikai obstrukció. A kisebbség jegyzőkönyvi kifogásokkal, napirendelőtti vitákkal, zárt ülésekkel és egyéb zavaró momentumokkal huzta ki az országgyűlés tárgyalásra szánt idejét. Nem törődött azzal, hogy husz-harminc ember garázdálkodása megöli magát a parlamentárizmust, a miniszteriumokban megakadt a munka, jogos igények maradtak kielégítetlenül s az egész ország közgazdaságát a megroppanás veszedelmének teszi ki. Süket fülekre talált minden intelem s jobb belátásra való utalás. Justh Gyula társasága tovább üzte kisded játékait s a már felzúdult közvélemény erkölcsi nyomása alatt sem akart deferálni. Szinte azt lehetett hinni, hogy ebből a káoszból nincs kiút, mikor a többség feláldozta Berzeviczy Albertet, majd Návay Lajost, hogy Tisza István gróf erélyével állítsa helyre a képviselőház tanácskozásának rendjét.

Tisza István gróf a sulyos feladatra vállalkozott. Félelmet nem ismerő bátorsággal, önzetlen, hazafiui érzéstől vezéreltetve állott a képviselőház élére

s elmondhatjuk, csaknem saját életének feláldozása árán, orgyilkos támadástól meg nem riadva, napról-napra a halál torkában állva igyekezett a többség akaratának a kisebbség terrorizmusával szemben érvényt szerezni s azok jelentkezését visszaszorítani, kik a magyar parlamentárizmus rákfenéjéből a technikai obstrukcióból, botrányokból, sipolásból és kerepelésből tartották fenn magukat...

A nagy munkát azonban a Ház elnöki székéből nem tudta befejezni. A parlament munkaképességét visszanyerte ugyan, a megalkotott törvények jelentékeny része átment az életbe, állami tisztviselők, tanítók, özvegyek, árvák érzik az anyagi előnyöket, de a pártok között annyira kivánatos béke nem jött létre. Köröskörül a gyülölet és a rágalom ülte — és sajnos, üli most is — orgiáit. Jobb sorsra érdemes emberek, politikai életünk számottevő tényezői, Andrássy Gyula gróf, Károlyi Mihály gróf, Justh Gyula stb. összeállottak, bemocskolták Magyarország miniszterelnöki székét és a külföld előtt ellenségeinkkel együtt igyekeztek az ország tekintélyét végleg aláásni.

Ilyen körülmények között a nemzet harmadszor is előszólította Tisza István grófot s bizta rá az uralkodó a kormányelnökség nehéz és fáradtságos munkáját. Nem titkoljuk, hogy mi, akik Tisza István grófban politikai ideálunkat látjuk s akik megvagyunk győződve, hogy ismét eljön az idő, amikor a szövetkezett ellenzék táborkarában meg fogják tapsolni, aggodalommal kisértük vállalkozását. Féltünk, hogy hiába áldozza fel magát. Féltünk, hogy ellenfelei sokkal jobban gyülölik őt — mint szeretik hazájukat. S féltünk, hogy abban az új küzdelemben, melyre a miniszterelnöki székből tiszta fegyverekkel kiván elindulni, orvvul, mérgezett nyilakkal fogják megsebezni.

De Tisza István gróf nem félt a küzdelemtől s

nem ijedt meg az orvtámadásoktól és a mérgezett nyilaktól. Alighogy Bécsből hazaérkezett, megalakította kabinetjét, június 10-én Lukács László felmentésével egyidejüleg megtörtént az új kormány kinevezése, majd eskütétele és már június 11-én a Nemzeti Munkapártban való bemutatkozása is.

Tisza István gróf a pártértekezleten kijelentette, hogy nem mond programmbeszédet, mert folytatni fogja azt a programmot és politikát, ami a pártnak kezdettől fogva programmja és politikája. Az elismerés hangján emlékezett meg Lukács Lászlóról, aki az utolsó esztendők küzdelmei alatt a nemzeti ügy védelmében elévülhetetlen érdemeket szerzett. Utalt Désy Zoltán fölmentésére. «Biról itélettel állunk szemben — mondotta — és ez a párt, amely mindig a törvények tiszteletét követelte, nem bocsátkozhatik a biról itélet kritikájába. De éppen a biról itélet indoklásából meg kell állapítani, hogy a felhozott vádak Lukács László egyéni becsületére és jóhirnevére árnyékot nem vetnek». Beszélt az ellenzék hajszájáról, a munkapárt alkotásairól, különösen a választói jogról, melylyel a párt megtette demokratikus lépését a nélkül, hogy pártpolitikai mellékszempontoknak áldozatul dobta volna nemzeti állammá való kialakulásunk fokozatosságának nagy elvét. Aztán ismertette az alkotott törvényeket, a mi után foglalkozott azzal a váddal, hogy nem sikerült a képviselőház rendes tanácskozási rendjét visszaállítani. Beszédét azzal fejezte be, hogy mi sem volna könnyebb reá nézve, minthogy az ellenzéket formális béke ajánlattal kinálja meg. Hogy mégsem teszi, annak oka az, hogy a jelen pillanatban azt senki sem tekintené üres formalitásnál, vagy üres komédiázásnál egyébnek. Én pedig — különösen a nemzetek ilyen mélyen érintő kérdésekben — sem formalitásokra, még kevésbé üres komédiázásokra kapható nem vagyok. De a ma-

gam és elvbarátaim nevében biztosíthatom őket arról, hogy mihelyt bekövetkezik az az időpont, a mikor a siker legkisebb reményével is lehetne fordulnunk az ellenzékhez, vagy az ellenzék egy részéhez, mi a magunk részéről mindent el fogunk követni, olyan megoldás találására, amely, anélkül, hogy egyik vagy másik fél önérzetét is kisebbítené, módot nyujtana arra, hogy mindkét tábor főlemelt fővel vehessen részt a nemzet iránt tartozó kötelesség teljesítésében.»

A pártértekezletet követő napon az új kormány a képviselőházban és a főrendiházban is bemutatkozott. A képviselőházban Tisza István gróf nyomatékosan hangoztatta, hogy a kormány nem hoz új politikát, hanem követni akarja azt az irányt, amelyet Deák Ferenc kiegyezkedése jelölt ki az ország számára s melylyel egyedül lehet sikeres nemzeti politikát folytatni. Beszélt a legközelebbi teendőkről: a horvát és nemzetiségi kérdésről, a választójogi reformmal kapcsolatos új kerületi beosztásról, a munkásbiztosító törvény megváltoztatásáról, a sztrájktörvény megalkotásáról, a közigazgatás, a sajtótörvény és az esküdtszéki törvények reformjáról stb. stb. és kérte a Házat, hogy a kormányt építő s produktiv munkájában támogassa.

A király által a válság alatt meg sem hallgatott ellenzék, dacára Tisza István gróf által a Nemzeti Munkapárt értekezletén tett konciliáns nyilatkozatának, az új kormánynyal szemben már a főrendiházban való bemutatkozása alkalmával felvette a küzdelmet. Tisza István gróf programmbeszéde után Dessewffy Aurél gróf, Hadik János gróf, majd Prónay Dezső báró fejtegette az új kormány iránt való bizalmatlanságát. Különösen a koaliciós kormány volt belügyi államtitkára, a plurális választói jog tervezője, igyekezett a szövetkezett ellenzék álláspontjának

hangot adni. Sürgős rendre és békére van szüksége az országnak — jelentette ki — s ezt minden inkább előmozdíthatja, mint az új kormány. Szemrehányást tett Tisza István grófnak, hogy ő tette tönkre a szabadelvüpártot, aki politikai ellenfeleit ellenségeinek nézi s nem nyugszik addig, amíg őket meg nem alázza. Kitért a tervezett mandátumfosztó javaslatra, támadta a parlamenti őrség intézményét s beszédét azzal fejezte be, hogy Tisza és Lukács ne álljanak őrt a Burg kapujában; hanem engedjék meg, hogy a nemzet kivánságáról más tanácsadók világosítsák fel az uralkodót.

Az elhangzott beszédekre Tisza István gróf válaszolt. Biztosította Hadik János grófot, hogy mindenért, amit tettek és tesznek, mindenki előtt elvállalják a felelősséget. Igaz, hogy az ő első fellépése nem járt sikerrel, ám ez azért történt, mert a szent ügy, melynek szolgálatába szegődött, akkor még nem volt megérve. Hogy a szabadelvü-párt elbukott? Lehet, hogy abban csakugyan része volt az ő ügyetlenségének, de úgy hiszi, hogy ehhez éppen úgy hozzájárultak azok is, akik benn voltak a szabadelvü pártban, mint a szu a fában és megőrölték. Ami politikai ellenfeleivel szemben való magatartását illeti, megköszönte Hadik János gróf jóakaratu figyelmeztetését és igéretet tett arra, hogy az ellenfél megbecsülésében ezentúl Hadik János gróf példáját fogja követni. Megemlítette, hogy annak idején helyeselte a mandátumfosztó tervezetet és ha szükség lenne rá, semmi elvi kifogásai nem is lennének, hogy törvényjavaslat alakjában beterjessze. Reményének adott azonban kifejezést, hogy ilyen természetü törvényalkotásra nem lesz szükség. A parlamenti őrségre vonatkozólag hangoztatta, hogy annak szervezete ugyan katonai, de a felelősség a parlamentre tartozik. Az intézmény éppen a parlament szuverénitását domborítja ki. Végül kijelentette,

hogy sem ő, sem Lukács László nem állnak őrt a Burg kapujában s hogy nem ők az okai, hanem a szövetkezett ellenzék politikája és cselekedete, hogy nem tud érvényesülni.

A Tisza-kormány bemutatkozását követő napon a képviselőház Beöthy Pál alelnököt elnökévé választotta. A kormány pedig több javaslatot terjesztett a Ház elé; köztük Balogh Jenő igazságügyminiszter a király megsértéséről és a királyság intézményének megtámadásáról szóló törvényjavaslatot is. És a míg az új rezsim békés, alkotó munkához fogott, addig az ellenzék a főrendiházban megindított harcot minden vonalon tovább folytatta. Igy mindenekelőtt Tisza István gróf, ki miniszterelnökké történt kinevezése miatt mandátumáról lemondott, aradi választására akart ráfeküdni s őt minden megengedett és meg nem engedett eszközzel megbuktatni. Aztán a törvényhatóságoknál próbált szerencsét, amennyiben a kormány parlamenti bemutatkozása után való napon Budapest székesfőváros rendkivüli közgyülésén tárgyalta *Vázsonyi* Vilmos bizalmatlansági indítványát. Hogy az ellenzék által kezdeményezett törvényhatósági nyilatkozat ránézve rosszúl indult meg, annak élénk tanujele, hogy Vázsonyi Vilmos bizalmatlansági inditványával szemben Bárczy István közvetitő javaslatát, melyhez különben Vázsonyi is kénytelen volt hozzájárulni, fogadták el, hogy t. i.: «a főváros közönsége óhajtja a politikai békét és ha az új kormány nem tartaná be azokat az elveket, melyek az ország demokratikus fejlődését biztosítják és nem tartaná tiszteletben a főváros autonomiáját, akkor a székesfőváros támogatására nem számithat».

Az új kormány ellen való egységesebb támadás szempontjából aztán június 14-én megtörtént a régen vajudó függetlenségi pártok egyesülése: «Országos függetlenségi és 48-as párt» párt elnevezés, Kossuth

Ferenc és Justh Gyula elnöklete és Károlyi Mihály gróf ügyvezető elnöklete alatt. Nem mi mondjuk, hanem Mezei Ernő irta erről az új pártról, — melyhez különben Désy Zoltán, Bethlen István gróf, kik Andrássyval együtt akartak egy egységes ellenzéki pártot csinálni, Holló Lajos, Baross János stb. nem csatlakoztak, — hogy «azért izzadták össze az egyesült függetlenségi párt programmját, hogy a béna a vakot a hegyormára segítse. Azok, akik csak a 48-as választókerületekre gondoltak, kezdetben tudni sem akartak a programmról, nékik elég lett volna fujni a régi függetlenségi tárogatót. De hisz éppen ettől az egyszerü, minden gyengítés és minden elhomályosító fentartás nélkül való függetlenségi jelszótól borzadtak azok a csoportok, akik minden elsőnek kinálkozó kormányképesség feltételeit összes bécsi összefüggéseivel megóvni akarják és az esetleges koaliciós lehetőségekre is tekintettel vannak. Az Apponyi és Károlyi grófok azt szeretnék elhitetni a világgal, hogy feltalálták a bölcsek kővét, egy csodatevő programmot, elég jót a törzsökös 48-as választó kerületeknek és elég jót a bécsi udvarnak, egyformán jót a konzervativeknek és a radikálisoknak.»

De az új függetlenségi pártról Tisza István grófnak még hamarább volt alkalma nyilatkozni. Junius 15-én Arad városának több mint száz tagból álló küldöttsége jelent meg előtte, hogy az aradi nemzeti munkapárt nevében a jelöltséget felajánlja. Tisza István gróf ekkor, az általa adott ebéden mondotta a következő beszédet:

»Szinte közhelyszámba megy az az állitás, hogy Magyarországon szükség van egy függetlenségi pártra. Ezt a mondást Tisza Kálmántól származtatják, ami tarthatatlan tévedés, mert éppen én ezerszer hallottam tőle, hogy igazán sikeres politikát Magyarországon csak akkor lehet majd követni, amikor köztudomásra jut,

hogy Magyarországon mindenki hatvanhetes és senkiben sem élnek monarchia-ellenes titkos aspirációk; de viszont Magyarországon nincs oly alávaló ember, aki a kiegyezésben biztositott nemzeti jogokból csak egy hajszálnyit is engedne.

Vannak szereplő és vannak jólelkü függetlenségi magyar emberek. Ezek az utóbbiak tudják, hogy megvalósithatatlan álmokat kergetnek, de — ők mondják — nem tudnak megválni gyermekkoruk jelszavaitól és azt hiszik, e meddő kitartással használnak hazájuknak. Ennek az önámitásnak volt is némi jogosultsága addig, amig a függetlenségi eszmét hirdetők egyszer uralomra nem jutottak. De ma, a koaliciós kormányzás tapasztalatai után, vagy teljes vaksággal van megverve vagy vakságot akar terjeszteni, aki még ezeket a szerencsétlen illuziókat táplálja. A koalició nagy csődje, az a nagy csapásszerü veszteség, amelyet a koalició a magyar nemzet ügyének okozott, nem az emberek gonoszságában rejlik, hanem eredendő bűne volt az elvi álláspontnak. A magyar nemzet politikája sokkal kényesebb, semhogy kétértelmüen bujkálni lehessen. Nekünk meg kell mondani az igazat le- és fölfelé egyaránt. Aki lecsuszik a Deák Ferenc adta sziklaszilárd talajról, az csak kompromittálja az országot.

Ajkamra tolulnak ezek az igazságok ma, mikor ismét egy ilyen hibrid kisérlettel állunk szemben. Megtörtént egyesek részéről az a becsületes kisérlet, hogy végre a mai közjogi alapra hozassék az egész magyar közélet. Nagyon sajnálom, hogy ez nem sikerült. Ehelyett fájdalom, ismét egy oly szerencsétlen kisérletet látunk, amely igyekszik a kormányképesség mezét magára venni, de azért gondolja magában: addig, amig meg nem nyertem a választóközönség többségének a bizalmát, miért ne fitogtassam előttük a tépett zászló utolsó foszlányait, hiszen, Istenem, olyan könnyü lesz majd újból begöngyölni!

Annyiszor mondják rólunk, — én rólam

is — hogy mi forradalmároknak, nem tudom micsoda veszedelmes irányzatok hirdetőinek tüntetjük fel politikai ellenfeleinket. Én ezt sohasem tettem; most kevésbé teszem, mint valaha, mert hiszen ujabb tapasztalatokkal rendelkezem.

Én ott, ahol esetleg véleményt kérdeznek tőlem, mindig azt mondom: az isten szerelméért, csak ne üljenek fel ama hősi allüröknek, amelyeket ezek az urak lefelé mutatnak. Hiszen én százszor forradalmárabb vagyok, mint ők! Hiszen mindaz a népszerü jelszávakkal való kacérkodás csak captatio benevolentiae a választókkal szemben. Ne kövessék el azt az irtózatos politikai hibát, hogy ezt komolyan vegyék! Ha ezek az urak kormányra jutnak, higyjék el nekem, sokkal kevesebb bajuk lesz velük, mint én velem.

Nem ebben van tehát a baj, tisztelt uraim, de abban van, hogy aki ilyen módon kompromittálja a magyar nemzet itéletét, az azután sikerrel nem tudja képviselni a nemzetet. Annak azt a kacérkodást, amelyet a választóközönséggel szemben elkövetett, nagyon sok bőjtöléssel és nagyon sok misejárással kell azután megvásárolnia.«

Tisza István gróf beszéde, melyben leplezetlen őszinteséggel foglalkozott az új függetlenségi párttal, még nagyobb agitációra serkentette vele szemben Károlyi Mihály gróf pártját. Az egyesült függetlenségi párt, miután megnyerte Andrássyékat is, minden reménységét az aradi képviselőválasztásba helyezte, a hol Tisza István grófot eredetileg Károlyi Mihály gróffal, de végül Széchenyi Aladár gróffal akarta megbuktatni s a bukással az új kormány tekintélyének sirját is megásni.

A kormány és a többség azonban bizott az aradi választás sikerében. S mialatt a szövetkezett ellenzék valósággal ráfeküdt Aradra; az aradi utcákon szónokolt és az ottani körökben terrorizált, — addig a

képviselőházban az ellenzék távollétében a költségvetési év megváltoztatásáról, a községi és felekezeti óvónők fizetéséről, a lelkészi illetményeknek korpótlék utján való rendezéséről, az elemi népoktatás ingyenességére vonatkozó törvény kiegészitéséről, az üzleti záróráról stb. stb. szóló törvényjavaslatokat tárgyalták és a zárszámadási bizottság előterjesztése alapján foglalkoztak a koaliciós kormány 1907., 1908. és 1909-ik évi gazdálkodásával, melyből kitünt, hogy politikai okokból nyugdijazott tisztviselőket, hogy csak 1907-ben az államvasutaknál 56 millió tulkiadása volt s hogy a szén és talpfaszállitásnál milyen szabálytalanságokat követtek el. De még más is történt. Tisza István gróf — kit időközben a Nemzeti Munkapárt lakomáján ünnepeltek — a főrendiház junius 20-iki ülésén Hosszu Vazul szamosujvári görög katholikus püspök beszédére reflektálva, nyilatkozott arról az akcióról, amit csaknem két évtizede folytat a Magyarországon lakó románságnak a magyar politikai viszonyokba való beolvasztása érdekében. Kijelentette, hogy kevés ügy fekszik annyira szivén, mint az országban élő románok és a magyar nemzet között való teljes harmonia elérésének az ügye. Teljes meggyőződéssel állitja, hogy ez a kérdés kardinális nemzeti érdek a magyar nemzetre nézve és legalább is olyan fontos létérdeke nemcsak a velünk együtt élő románságnak, hanem Romániának is. A közös célt — mondotta — csak akkor fogjuk tudni sikerrel megoldani, ha kiküszöböljük azokat a félreértéseket, melyek a harmonikus működésnek útjában állanak. Sándor János belügyminiszter erélyes kézzel látott a fiumei túlkapások megfékezésére. Junius 20-án minisztertanácsi határozat alapján feloszlatta a *rapprezentanzát;* junius 24-én pedig a határrendőrséget léptette életbe, amit a fiumeiek érzékenykedése miatt mellőztek s a mivel a magyar állam fenhatóságát hatéko-

nyabban kivánta érvényesiteni. Közben a Vázsonyi Vilmos által meginditott törvényhatósági nyilatkozatok sürün szállingóztak. Egyik törvényhatóság a másik után szavazott bizalmat a Tisza-kormánynak; sőt olyan törzsökös ellenzéki város, mint Hódmezővásárhely, melynek képviselője a függetlenségi párt tagja, nem csupán bizalmat szavazott a kormánynak, hanem Tisza István grófot közgyülésén óriási többséggel diszpolgárává is választotta.

A gyülölettől megvakult ellenzék túltette magát a kormány becsületes munkásságán és az ország közvéleményének különböző alakban jelentkező megnyilatkozásán. Azt hitte, hogyha ordit, rágalmaz s terrorizál, akkor a mindjobban közeledő aradi képviselőválasztáson elhódithatja a miniszterelnök kerületét. Károlyi Mihály gróf, Vázsonyi Vilmos, Apponyi Albert gróf, Andrássy Gyula gróf s a szövetkezett ellenzék sok más vezetőtagja utaztak le Aradra, hogy személyes jelenlétükkel segitsék elő — Tisza István gróf bukását. Szép szóval, hamis igéretekkel, fenyegetéssel s bizonyára fénylő érvekkel is igyekeztek a választókat »megdolgozni«. Sőt a jelölt, Széchenyi Aladár gróf odáig ment, hogy egyik kortesbeszédében Lukács Lászlót tolvajnak, gróf Khuen-Héderváry Károlyt orgazdának és Tisza István grófot felbujtónak merte elnevezni. De a Nemzeti Munkapárt sem hagyta magát és a választás előtt való napokon a munkapárti képviselők is tekintélyes számban agitáltak Aradon. Herczeg Ferenc Széchenyi Aladár gróf korcsmai kiruccanására még választ is adott, amennyiben egyik beszédében azt mondotta, »hogy azok az urak, akik a koalició idején kormányon ültek, Széchenyi gróf legjobb barátai. Ott, a barátai között keresse a jelölt úr a tolvajt, az orgazdát, a felbújtót. Azt hiszem, hogy még szabadon járnak.«

Tisza István gróf azonban nem vett személyesen

részt az aradi küzdelemben. Egyéb elfoglaltsága miatt nem utazhatott le választóihoz, hanem négy nappal a választás előtt nyílt levelet intézett az aradiakhoz. Nyilt levelét azzal kezdte, hogy három évvel ezelőtt lépett először érintkezésbe Arad város közönségével, amikor a züllött politikai viszonyok miatt a Nemzeti Munkapártot kellett megalakitani s amikor nagyon csendesek és szelidek voltak azok, akik most a nemzet feledékenységére számitva, határtalan vakmerőséggel szedik elő a régi jelszavakat, a régi vádakat s lángba akarják boritani az országot. Kimutatta, hogy a koalició más elveket hirdetett és más célokat érvényesített. Utalt a függetlenségi párt belső csatározásaira; a bankkérdésre, a magyargyülölő, főderális osztrák pártokkal s legveszedelmesebb belső ellenségeinkkel való erkölcstelen szövetkezésre. Hangoztatta, hogy a munkapártnak jönnie kellett; »nem hogy átvegye, hanem a földről fölvegye a koalició kezéből kiesett gyeplőt.« Nyiltan bevallotta, hogy a többség sulyos hibát követett el, amikor azonnal nem biztositotta a maga számára azt a házszabályreviziót, amit a koaliciós uralom csakis magának csinált meg. Ismertette a béketárgyalásokat, a türhetetlen politikai helyzetet, majd megállapitotta, hogy két ut állott előttük. A magyar nemzet politikai csődjének bevallása vagy az obstrukcióval való leszámolás. Az utóbbi történt meg s azóta lefolyt világesemények igazolják eljárásukat.

A miniszterelnök nyilt levele további részében kemény szavakkal itélte el azokat a konzervativeket, akik politikai gyülölettől vezéreltetve, a radikálizmus veszedelmes jelszavaival játszanak. Rámutatott arra, hogy a szövetkezett ellenzék izgatott a saját maga alkotta adótörvények ellen, bujtogatott az általános sztrájkra, amit csupán a szociáldemokrata párt vezetőinek felelősségérzete háritott el. Nyilatkozott a

Lukács László ellen inditott hajszáról, a Lukácscsal közben folytatott béketárgyalásokról s az aradi piacon elhangzott beszédekről. Rémuralomról beszélnek — irta — pedig ennek, de még csak a jogsértésnek sehol egyetlen ténye sem forog fenn. Európai államok példáival igazolja a parlamenti őrség szervezésének helyes és szükséges voltát. Majd felelt Apponyi Albert grófnak, aki egyik beszédében azzal vádolta meg, hogy meghamisitotta Deák Ferenc politikáját és rálépett a közjogi reakció terére. Apponyi Albert gróf nyilván lázbeteg a honfi bútól, — válaszolta Tisza István gróf, — ha őt vádolja ezzel, aki eddigi politikai szereplésével bebizonyitotta, hogy az országnak, az uralkodóháznak és az egész monarchiának javára érvényre tudja juttatni Deák Ferenc kiegyezkedésével akcióképessé tett nemzeti erőt.

Tisza István gróf aradi választóihoz intézett nyilt levele végén szólt az új függetlenségi pártról, mely az ideálokat, a végcélokat és a gyakorlati politika közvetlen céljait oly leleményesen csoportositja, hogy mindegyikből kettő van. Ámde ez cinikus elvtelenség, mert »becsületes politikusnak csak egyféle elve lehet, nem pedig egy a miniszterség és egy a Bauernfangerei céljaira«. Levelét azzal fejezte be, hogy Deák Ferenc politikája alapján ezentúl is egyetértésben a dinasztiával és a magyar nemzet történeti hivatásának betöltésével a monarchia erejének és nagyhatalmi állásának javára fog dolgozni. Abból, amit épitett és még inkább abból, amit a koalició rombolt, jogcimet alkot rá, hogy bizalommal kérje az aradiak szavazatát.

És jóllehet, hogy ami erkölcsi és anyagi erő a szövetkezett ellenzéknek rendelkezésére állott, azokat Aradon mind csatasorba állította, a június 28-án megejtett választáson az aradiak kitartottak Tisza István gróf és politikája mellett s őt *közel ezer szavazat-*

többséggel újra országgyűlési képviselőjüknek választották meg.

Még az aradi képviselőválasztás előtt, junius 25-én, a képviselőház üléseit október közepéig elnapolták. A politikai életben azonban megint csak nem állott be nyugalom. A szövetkezett ellenzék sehogysem tudott belenyugodni az aradi vereségbe. Kossuth Ferenc, a detronizált függetlenségi pártvezér, közvetlenül a választás után hosszabb cikkben elmélkedett a Tisza-Széchenyi választásról s megállapitotta, hogy Andrássy Gyula gróf, aki családostul jelent meg az aradi piacon, »minden zökkenés nélkül« illeszkedett be az ő ottani »küzdelmükbe«, ahová »előzetes megállapodás nélkül«, de azért a függetlenségi párt kérelmére utazott le. A néhai Kossuth-párt elnöke cikkében erősen hangoztatta, hogy a függetlenségi pártnak együtt kell küzdenie Andrássy Gyula gróffal, mert az »Andrássy-féle dualisztikus irányban fokozatosan haladó irányzat és a 48-as fokozatosan fejlesztő irányzat közt nincs ellentét a közvetlenül aktuális kérdésekre vonatkozólag«. De Kossuth Ferenc nyomban az együtt küzdés programmjául a jogrend helyreállitását, a törvénysértések szanálását, a sajtó és gyűlekezési jog helyreállitását és az új demokratikus választói jog megalkotását is kijelölte.

Kossuth Ferenc cikke, Désy Zoltánnal, Bethlen István gróffal és Károlyi Mihály gróffal való tanácskozása után a közvetlen környezete részéről is erősen kapacitált Andrássy Gyula gróf csakugyan újra hozzálátott pártja megalakitásához. Nehány nap múlva már közkézen is forgott valami felhivás féle, amelyben a tiszadobi pártvezér keringőre hivja elvbarátait s kéri őket, hogy barátaiknak és ismerőseiknek nevét közöljék vele. A felhivásban megemlítette az új pártalakúlást, mely főképpen az alkotmány helyreállitására, a közkormányzat nor-

mális feltételeinek megteremtésére és a belviszályok megszüntetésére lenne alapítva. Hogy pedig Andrássy Gyula gróf szervezkedése ezuttal komoly jellegü volt, azt szokásos napi intervjujában maga nyilatkoztatta ki, mikor julius 5-én kijelentette, hogy sikerült Désy Zoltánnal egy új pártalakitás tekintetében megállapodnia, hogy az új pártba beléphet mindenki, akármelyik 48-as is, anélkül, hogy elveit meg kellene tagadnia s hogy körülbelül elfogadta és magáévá tette még a titkosság kérdésében is a szövetkezett ellenzék választójogi programmját.

Hogy Andrássy Gyula gróf az összes megbizhatatlan hatvanheteseket és az ugyanolyan megbizhatatlan negyvennyolcasokat, alapjában véve pedig csupán a személyi gyülöletből táplálkozó »alkalmi« politikusokat ambicionálta maga köré gyűjteni? Ez izlés dolga, ami felett nem lehet vitába bocsátkozni. De hogy a plurális választói jog tervezője s a szociálisták »fekete grófja« a radikális választói jog elszánt harcosává csapjon fel, már az elvekkel való olyan üzérkedés, vagy ami még rosszabb, a nemzeti politika útjairól való lesülyedés, ami fölött szó nélkül napirendre térni nem lehetett. Maga Tisza István gróf is, az előtte julius 10-én tisztelgő pestmegyei munkapárti küldöttség előtt, érintette Andrássy Gyula gróf e frivol lépését, amikor többek között azt mondotta, hogy végtelenül sajnálja, hogy a radikális eszmékhez ma már olyan politikusok is csatlakoztak, akikről, mikor minden egyébben csalódott bennök, még mindig azt hitte, hogy ebben a kérdésben nem fogják cserben hagyni a magyar nemzet ügyét s hogy itt nem fognak olyan térre sodortatni, amiről ők maguk jósolták, hogy az végveszélybe sodorhatná az országot. Ezzel szemben hangoztatta, hogy ő megmarad a nemzet érdekeivel számoló, okszerü demokratikus haladás terén. A választói törvény megal-

kotása erről az útról való. S ez a demokrácia nem szemfényvesztés, hanem komoly igazság, amely sulyos kötelességeket ró a magyar nemzetre, különösen a magyar intelligenciára. A nemzet sorsa — mondotta — attól függ, akarják-e mindannyian becsületesen teljesíti azt a munkát, amit az eddig elért demokratikus haladás mindannyiunkra ró s amelynek teljesitése nélkül a demokrácia és a szabadság a nemzet javára üdvös gyümölcsöt nem teremhet soha...

Mielőtt az Andrássy Gyula gróf vezérlete alatt álló párt megalakulhatott volna, az ország érthetően nyilatkozott arról, hogy bizalommal van Tisza István gróf kormányzása iránt. Az Andrássy-párt megalakulásáig több mint negyven törvényhatóság szavazott bizalmat a kormánynak, mintegy tiz város választotta Tisza István grófot diszpolgárává. Hogy pedig ezek a bizalmi nyilatkozatok és diszpolgári választások nem az ellenzék által mindig fegyverül felhasznált »oláh, tót s kincstári« kerületekből jöttek? Konstatáljuk, hogy a bizalmat szavazó törvényhatóságok sorában Hódmezővásárhelyt, Szegedet, Szabadkát, Baját, Kassát, Nagyváradot, Debreczent, Szatmárnémetit, Borsodmegyét, Somogymegyét, Jász-Nagykun-Szolnokmegyét, Hevesmegyét stb. stb. találjuk s hogy a diszpolgári oklevelet olyan városok állitották ki, mint Hódmezővásárhely, Debreczen, Arad, Szatmárnémeti stb., amelyek a legfüggetlenebb gondolkodásu s legerősebb magyar érzésü városainkat alkotják.

De a közbeeső időnek volt még egy nehány jelentősebb mozzanata.

Tisza István gróf meginditotta a horvát helyzet szanálására irányuló akcióját és Skerlecz Iván bárót, ki ellen csakhamar merényletet követtek el, királybiztossá neveztette ki.

A Lukács—Désy-pör augusztus elején végleges befejezést nyert, amennyiben a királyi főügyészség felebbezését visszavonta.

A Gerő-Hédervári ügyben Gerő századost felmentették, mivel a lefolytatott vizsgálat kétségtelenül bebizonyitotta, hogy az emlékezetes parlamenti tumultus alatt fegyverét jogosan használta.

Majd, a készülő Andrássy-párt szolgált egy kissé rosszul sikerült bevezetővel, a Tisza-Pallavicini-Károlyi afférrel. Pallavicini György őrgróf, Andrássy Gyula gróf veje, ugyanis Somogyvármegye közgyűlésén azt állitotta, hogy Tisza István gróf a Lukács-Désy-pörben tanukat akart kedvezőbb vallomásra birni. Nosza megindult erre a rágalmazó hadjárat. Az ellenzéki sajtó hozzálátott a »vezércikkezéshez«. Károlyi Mihály gróf pedig kijelentette, hogy ezt a kérdést, amely a Lukács ügyénél is sulyosabb, azonnal tisztázni kell.

Tisztázták is!

A félhivatalos Budapesti Tudósitóban rövid nyilatkozat jelent meg, hogy a »Bud. Tud.-ót illetékes helyen felhatalmazták annak kijelentésére, hogy aki azt állitja, mintha gróf Tisza István a Désy-Lukács-pör alkalmával bárkit is arra igyekezett volna rábirni, hogy ne igazat valljon, az egyszerüen hazudik«.

A határozott nyilatkozatra Pallavicini György őrgróf ismét megszólalt s kijelentette, hogy a Bud. Tud.-ban nyilatkozott illetékes helytől elvárja, hogy személyesen nyilatkozzék arról, vajjon névtelen felszólalása az ő állitására vonatkozott-e?

Andrássyék, akik azt hitték, hogy az »illetékes hely« nem fog jelentkezni, megkapták a feleletet. A Geszten időző Tisza István gróf saját nevében augusztus 13-án nyilatkozatot adott ki, melyben elmondotta, hogy a Lukács-Désy-pör két tanujával érintkezett vallomás ügyében. Az egyikkel, aki Károlyi

Imre gróf volt, azért, mert az egész ügyet tőle hallotta először; a másikkal, mert tanácsát kérte. Mindkettő előtt hangsulyozta, hogy természetesen csak az igazat vallhatják. Ha Pallavicini gróf elasztikus kifejezése ennek ellenkezőjét akarta mondani, akkor — mondotta — hazugság, éppen úgy, mint egy lap ama hire is, hogy bárkinek vallomás szöveget adott volna át.

Tisza István gróf félremagyarázhatatlan nyilatkozata után Pallavicini György őrgróf provokáltatta a miniszterelnököt, aki sietett megbizottait megnevezni. De Andrássyék nem elégedtek meg a lovagias elintézés módjával, hanem az ügyből további politikai botrányokat akartak rendezni. Ennek következtében Teleki Pál gróf levelet intézett Károlyi Imre grófhoz, melyben azt kérdezte tőle, hogy Tisza István gróf kérte-e őt valamire s ha igen, mire? A levélre Károlyi Imre gróf, kit különben közeli családi kötelék füz a miniszterelnökhöz, hosszabb nyilatkozatban válaszolt. Nyilatkozatában hangoztatta, hogy közeli rokonok magánbeszélgetése nem tartozik ugyan a nyilvánosság elé, de mivel mégis odakerült, elmondja, hogy beszélgetésük során Tisza István gróf ama nézetének adott kifejezést, hogy vallomás tárgyát csak az képezheti, amiről a tanunak egyenes, pozitiv és határozott tudomása van; a hallomás utján ismert dolgok csak szóbeszédnek tekintendők.

A nyilatkozatra Tisza István gróf »Kedves Imre« megszólitással nyilt levelet intézett Károlyi Imre grófhoz, amelyben a Lukács-Désy pörről való s Károlyi Imre gróf által kezdeményezett beszélgetésükről többek között elmondotta, hogy közöttük felmerült az a kérdés is, hogy miről van — t. i. Károlyinak — közvetlen tudomása és mit tud csak mások előadása nyomán. E beszélgetés közben figyelmez-

tette arra, hogy a tanuvallomásnak egészen más értékle van, ha a tanu közvetlen tudomás, mintha csak hallomás után beszél. Ő Károlyi Imre grófnak csak azt ajánlotta, hogy vallomásában külön jelölje meg azt, a miről közvetlen tudomása van s azt, amit mások elmondásából tudott meg. Ezután más helyen még egyszer szóba jött köztük ez az ügy, amikor Károlyi Imre gróf közölte vele, hogy a pörnek egyik tanuja olyan vallomás szöveget mutatott neki, ami nem felelt meg teljesen a tényeknek s amit nem is tehet magáévá. Erre ő — Tisza — azt felelte, hogy természetesen azt kell vallania, amit valónak tart és újból figyelmeztette, hogy jelölje meg vallomásának ama részeit, amelyekről csak közvetett tudomással bir.

Tisza István gróf nyilt levelét azzal fejezte be, hogy azokkal a beszélgetésekkel, amik Károlyi Imre gróf kezdeményezésére és az egymás között fennálló közeli rokonság révén közöttük természetszerüleg kifejlődtek, semmi más törekvése nem volt, minthogy őt a nézete szerint helyes út következetes megtartására birjon. És e kisérletében — mondotta — nem állott egyedül, mert hiszen éppen azelőtt való napon ismerte el — Károlyi — valaki előtt, hogy »*azok*« sokkal többször igyekeztek őt saját álláspontjukra kapacitálni, akik a Lukács László ellen való hajszát a fékevesztett gyülölség egész szertelenségével intézték...

Miután az affért a Tisza-Pallavicini párbajjal elintézték, — a szövetkezett ellenzék gondoskodott, hogy az újságok valahogy politikai hireikből ki ne fogyjanak. Justh Gyula több izben nyilatkozott arról, hogy azok a függetlenségi képviselők, akik Andrássy pártjába lépnek át, kötelesek magukat új választásnak alárendelni. Károlyi Mihály gróf egyik bécsi lapban heves támadást intézett a monarchia külügyi politikája ellen s a sajtóban bő cikkek jelentek meg

az ismét készülő létszámemelésről, a mire a kormány köréből jónak látták felvilágositásul kijelenteni, hogy szemben az egész világ fegyverkezésével, az ujonclétszám felemelésének szüksége elől egyetlen illetékes tényező sem zárkózhatik el; de a létszámemelésnek a mérvét csakis a valóban szükséges mértékre akarja korlátozni.

Időközben az Andrássy-párt megalakulásának utolsó előkészületei is megtörténtek. Mezőssy Béla és Gál Sándor, a koaliciós uralom »őrszemei« nehányad magukkal bucsut mondtak a függetlenségi pártnak s a szeptember 14-iki pártalakuláson már mint Andrássy Gyula gróf oszlopos tagjai jelentek meg a pódiumon.

Az új párt, az Országos Alkotmánypárt, szeptember 14-ikén alakúlt meg. Az alakuló gyűlésen természetesen Andrássy Gyula gróf hosszu beszéd keretében fejtette ki az okokat, melyek őt új párt alakitására késztették s melyek ez új alakulás szükségét és hivatását bizonyitják. Beszéde elején utalt arra, hogy többen különböző közjogi fölfogásu egyének arra az elhatározásra jutottak, hogy a közjogi különbségek ellenére is egységes párttá tömörülnek, hogy az ország alkotmányát megerősitsék. Két tekintet volt előtte; az első, hogy látta, hogy a magyar alkotmányt végpusztulás fenyegeti; a másik, hogy az, aki a magyar alkotmányt végpusztulás felé viszi, frivol játékot üz a magyar nemzettel. Az ország fejlődése, jogainak kialakulása — mondotta — egyoldalu, centralisztikus. Még a szabadelvüpárt óta egyoldalulag fejlesztették ki a kormány hatalmát, úgy annyira, hogy szerinte Európának nincs olyan állama, ahol a kormánynak annyi hatalma lenne, mint nálunk s ahol a kormányok úgy visszaélnének a hatalommal, mint Magyarországon. Ez egyoldalu fejlődést főképpen a mi speciális viszonyaink terem-

tették meg, ami azonban nem zárta ki azt, hogy ő már pályája kezdete óta ne igyekezett volna megerősiteni mindazokat az intézményeket, melyek a közszabadságot megalapozzák s amelyek az önkényt a magyar közéletből kizárják.

De — folytatta Andrássy Gyula gróf — e törekvésében kezdettől fogva szembe találta magát Tisza István gróffal. Ámbár a múltban minden más politikai kérdésben egyetértettek, éppen ebben a kardinális kérdésben való ellentét folytán szemben állottak egymással. Tisza István gróf, amikor az obstrukciók kezdtek mindgyakrabban jelentkezni, a kiméletlen erélyt ajánlotta. Mert azt gondolta, hogy az obstrukció nem más, mint az ellenzék perverzitásának, hibájának s ambiciójának következménye. Ő azonban eltért tőle ebben is, mivel az obstrukciót egy mélyen ható nagy betegség következményének ismerte föl. Mindig azt tartotta, hogy erélylyel vissza lehet nyomni a szimptomát, de a betegséget megszüntetni lehetetlen. Mindig azt tartotta, hogy ennek a betegségnek *kettős* oka van: az *egyik* az, hogy az ellenzék folyton üldözésnek van kitéve, a törvények nem adnak módot arra, hogy magát jogos érdekeiben megvédje; a *másik* hogy mikor künn bilincsekben érezte magát, akkor benn a Házban egy tulságos laza házszabály könnyüvé tette az obstrukcióval való harcot. S mindig azt tartotta, hogy gyógyítani csak úgy lehet, ha amikor a házszabályokat szigorítják, akkor a közszabadságokat is intézményileg megerősítik.

Andrássy Gyula gróf ezután foglalkozott az obstrukciónak Tisza István gróf által való erőszakos letörésével. Felsorolta azokat a sérelmeket, amiket a többség, a kormány és a képviselőház elnöksége a parlamentárizmus, a törvények s a házszabályok ellen elkövetett. Beszélt a meghamisított nemzeti akaratról, a Lukács—Désy-pörről, Lukács távozásáról

és a ránézve legfájdalmasabbról, Tisza István gróf miniszterelnökségéről. Hangoztatta, hogy június 4-ike után a Házat feltétlenül fel kellett volna oszlatni. Majd rátért arra, hogy eddig minden országban, ahol a törvényhozás maga egy új választói törvényt alkotott, ha a képviselőházat azonnal nem lehetett feloszlatni, akkor kerülték az olyan törvények alkotását, melyek nagyobb összeütközésekre vezethetnek.

Az országos Alkotmánypárt újdonsült vezére mindennél még sokkal sulyosabb bajnak jelezte, hogy a *reperáció* elmaradt, hogy a képviselőház elnöke rendőrséget, később parlamenti őrséget vitt a Ház üléstermébe, s hogy szankciónálta azt a felfogást, hogy egy aktiv katonatiszt egy országgyülési képviselőt összevagdalhasson. Valóban ma már ott vagyunk — mondotta, — hogy teljes absolutizmussal állunk szemben. Nincs korlátja a hatalomnak, amit egy-két ember akar, abból törvény lesz, minden vita nélkül, a megváltóztatás lehetőségének kizárásával. Ez az abszolutizmus pedig, amely tulajdonképpen pártabszolutizmus végveszélylyel járhat az országra nézve. Megtörténhetik, hogy ha a mai rendszer diadalmaskodik, hogy az a hatalom, amelyet mostan, itthon magyar emberek összegyüjtenek, teljes nyiltsággal a magyar állam és a magyar nemzet ellen fog fölhasználtatni.

Ezután Deák Ferencet idézte. Majd azt bizonyítgatta, hogy a látszólagos többség a királyt és a nemzetet szembe helyezi egymással s a kisebbséget üldözi. Már pedig, aki a jövőt akarja biztosítani, annak gondosan kell ügyelnie, hogy a magyar faj értékességét meg ne bántsa s hogy az alkotmányos élet veszélyeztetését ne kockáztassa.

Andrássy Gyula gróf beszédét azzal a meglepő kijelentéssel fejezte be, hogy mindazokból, amiket elmondott, azt a kötelességet vonta le, hogy töreked-

jék a hatalom után. Kötelességnek tartja, hogy az a párt, amely most megalakúl egész erejében igyekezzék, hogy hatalomra jusson. Ez a kötelesség vezette őt arra is, hogy félretegyen olyan követeléseket, melyek a szivéhez vannak nőve, s hogy ne kösse politikai becsületét olyan követelésekhez, melyek az eddigi tapasztalatok szerint konfliktushoz vezetnek. S ezért nem kérte, hogy az újpárt programmjába fölvegyék azokat a katonai követeléseket, amelyeket ő képviselt. Hogy miért jött erre az elhatározásra? Mert tudja, hogy őt is éri a felelősség az obstrukciókért, amennyiben nem tudta azokat megakadályozni és a melyek lehetővé tették, hogy Tisza István gróf átgázoljon a házszabályokon.

A beszéd után Ugron Gábor olvasta fel az újpárt programmját, minek a bevezetése azzal kezdődik, hogy «a különböző közjogi felfogásu egyénekből álló értekezlet kimondja, hogy az alkotmány megzavart működésének helyreállítása és szervi alkotásokkal való megerősítése céljából egységes pártot alakít». Az újpárt mindenekelőtt követeli, hogy a június 4-én történt események reperáltassanak, hogy új házszabály alkottassék, mely kizárja ugyan a technikai obstrukciót, de a klotürt azért ne ismerje, hogy az elnök jogköre szabályoztassék s hogy a parlamenti őrség eltöröltessék. A választójog kérdésében pedig lefelé a tömegek irányában igyekezett posszibilis programmot adni, amennyiben többé-kevésbé a szövetkezett ellenzék és a szociálisták programmját fogadta el. A közigazgatás reformját az autonomia érdekei szempontjából kell megcsinálni, esetleg a tisztviselők életfogytiglani választásával. A továbbiakban az állami élet minden követelését felölelte; pontonként sorolta fel a közoktatásügy, az egyházügy, a közgazdaság, a társadalom, az adóügy s a nemzetiségi kérdés terén váró ama feladatokat, amelyek sürgős megvalósítást igé-

nyelnek. Az Ausztriával való gazdasági viszonyunk tekintetében az «újpárt» ragaszkodik az 1867. XII.-ben biztosított ama joghoz, hogy kereskedelmi ügyeit az ország önállóan intézhesse, másrészt ahhoz, hogy a hitelügyek rendezését külön jegybank által eszközölhesse, mindazonáltal amaz állásponton van, hogy ezek oly elsőrangú fontossággal biró gazdasági kérdések, melyeknél elsősorban a célszerüségi és gazdasági szempontoknak kell dönteniök. «Hogy pedig az újpárt — amint Andrássy mondotta — a hatalom után törekedhessék, fölfelé a katonai kérdésben való programmját igyekszik homloktérbe állítani. E cél érdekében eláll minden nemzeti követeléstől s a véderő további fejlesztését, minek az elengedhetetlen szükségességét az általános fegyverkezésben látja, csakis a nemzet teherviselő képességétől kivánja befolyásoltatni...

A múltak kisértenek!

Harmincöt évvel ezelőtt ifjabb Kákay Aranyos a «Politika svindlerei» című munkájában a Tisza Kálmán ellen akkor alakúlt ugynevezett «habarék» pártra írta, hogy «nagy mértéke a gyülöletnek és még nagyobb foka a politikai erkölcstelenségnek kell ahhoz, hogy emberek, akik a politika terén lehetetlenné tették magukat, megbontsák a parlamenti pártokat és fuzionáljanak velük ellentétes elemekkel csak azért, mert reménylik, hogy majdan a nemzet bizalmával tiszteli őket meg; s ezen az alapon megbuktatják s aztán megsemmisítik Tisza Kálmánt. S nagy politikai erkölcstelenség kell ahhoz, hogy egy ujonnan alakúlt párt, amelyik alakúlását «egészségesnek» szereti nevezni, politikai akcióját azzal kezdi meg, hogy a legnemtelenebb hazugságok, mondvacsinált hírek világgá bocsátásával akarja az uralkodó kormány és többség népszerüségét aláásni. Ennek a pártnak az *alapja*, az önzés, hatalom utáni kapaszkodás és poli-

tikai szédelgés; *összekötő kapcsa,* az elvföladás; *s fegyvere,* a rágalom és világbolondítás.»

Vajjon az Országos Alkotmánypártra nem lehet mindezt ráolvasni? Vajjon Andrássy Gyula gróf pártjának nem ugyanaz az az alapja, az összekötő kapcsa s a fegyvere ami a régi «habarék pártnak» volt? Vajjon nem a gyülölet és a politikai erkölcstelenség hozta össze azokat, akik már egyszer, a koaliciós uralom idején visszaéltek a nemzet bizalmával s akik különböző közjogi alapon kapták mandátumaikat? Vajjon az egész pártalakulást nem a Tisza István gróf ellen való személyes gyülölet hozta létre? S vajjon a «különböző közjogi felfogásu egyének» nem azzal kezdték meg szereplésüket, hogy a többségre és a kormányra a rágalmak özönét zudították?

Bizony, mintha csak ifjabb Kákay Aranyos az Országos Alkotmánypárt programmját előre megjósolta volna, vagy mintha az Andrássy Gyula gróf pártja, amely Tisza István gróf ellen alakúlt, folytatása lenne az «egyesült ellenzék»-nek, mely viszont Tisza Kálmánt akarta lehetetlenné tenni! Azaz: Andrássy Gyula gróf nemcsak megakarja buktatni Tisza István grófot, hanem a mint nyiltan megmondotta, amit különben eddig egyetlen politikus sem mert még kimondani, pártját egyenesen azért alakította meg, hogy a hatalmat a maga számára kiverekedje.

Hát szép szép ez az őszinteség! Legalább a gyengébbek is átláthatják, hogy miért kellett azt a katonai programmot elejteni, mi miatt Apponyiék éppen Andrássy Gyula gróf segítségével a mostani áldatlan politikai helyzetet megteremtették s hogy miért kellett azt a választójogi felfogást elfogadni, a mi nem csupán az Andrássy Gyula gróf plurális törvénytervezetével, ám az ő politikai múltjával, gondolkozásával, társadalmi felfogásával s egész belső énjével ellentétben áll. De mi mégis, sőt talán éppen ezért azt

mondjuk, hogy az a párt, amely kifejezetten a hatalom után törekszik, s csak a hatalom érdekében lesz opportunus, felfelé és lefelé egyaránt, — az kormányrajutása után sem fogja az ország érdekeit szolgálni s elveit, vállalt kötelezettségeit kizárólag uralmának minél tovább való fenntartásától engedi majd irányíttatni. És hogy az Andrássy Gyula gróf vezérlete alatt álló párttól ezt joggal feltételezzük, gondoljunk vissza arra a szerepre, amit az újpárt vezére a nemzeti küzdelem idején betöltött s amit a koaliciós uralom alatt csufos bukással játszott le.

A bünöket nem soroljuk fel. De az 1910-iki választások előestéjén Andrássy Gyula gróf által tett önvallomások is, felmentenek minket attól, hogy az újpárt programmját tulságos komolyan vegyük. Annál is inkább, mert a programm belkormányzati részének hallatára Disraeli híres mondása jut eszünkbe, hogy t. i.: «a toryk ellopták a whigek köntösét, amig azok fürődtek. Hiszen az Országos Alkotmánypárt programmjában felsorolt kultur és gazdasági pontok a Nemzeti Munkapárt vagy még helyesebben minden párt aktacsomójából vannak kiszedve. Ezeket az összes magyar ellenzéki pártok sürgetik s ezekből a mindenkori kormány annyit valósít meg, amennyit az ország finánciális erejéhez mérten megvalósítani tud. Hogy aztán a programmban szó van az alkotmánybiztosítékokról, az új házszabályokról és a parlamenti őrség megszüntetéséről? Hát nem ismerjük már az Andrássy-féle alkotmánybiztosítékokat? Ne emlékeznénk arra, hogy az újpárt vezére éppen csak az új házszabályokat tartaná jóknak, s megint elfogadhatóknak? S kiment volna az eszünkből, hogy nálunk a parlamenti őrség szervezésének gondolata tőle származik?

Az Országos Alkotmánypárt programmjában komolyan és egyúttal energikusan csak az van állítva,

hogy a párt az Ausztriával való kereskedelmi összeköttetésünk valamint a jegybank ügyében ragaszkodik az 1867. XII. törvénycikkben biztosított jogunkhoz, s e kérdések eldöntésénél elsősorban a célszerüségi és gazdasági szempontokat tartja irányadóknak. De kérdjük Andrássy Gyula grófot és hiveit, ki nem ragaszkodik ehhez a jogunkhoz? S hol van az a tényező, aki e jogunkat kétségbe vonni akarná? A szabadelvüpárt nem azt mondotta-e, s a Nemzeti Munkapárt nem azt mondja-e, hogy a vámterület és a bank kérdésében csakis a célszerüségi s gazdasági szempontok az irányadók? Vagy talán az újpárt azzal akarja Deák Ferenc kiegyezkedéséhez való ragaszkodását dokumentálni, hogy olyan kérdésben támaszt igényjogosultságot, ami a legkevésbé sincs elhomályosítva s amit Tisza Kálmán már 1878-ban akként vitt át a gyakorlati életbe, hogy az osztrákok túlkövetelésével szemben a magyar jegybank felállítását helyezte kilátásba?!

Az új pártalakulás nem maradt minden hatás nélkül. Az ellenzéki sajtó egyik része amiatt féltékenykedett, hogy Andrássy Gyula gróf a függetlenségi párt táborából is toborozott hiveket. Apponyi Albert gróf Jászberényben sietett is beszámoló beszédet tartani, ahol kedveskedett ugyan Andrássyéknak, ám ahol mégis kimondotta, hogy amint az Alkotmány-pártban a 48-asságot is lehet hirdetni, azonképpen a függetlenségi pártban szabad a 67-es álláspontért lelkesedni. Hogy pedig Andrássy Gyula gróf a kormányképesség szempontjából ne licitálhassa őket túl, nyiltan kijelentette, hogy a függetlenségi párt eszméinek megvalósításához akkor sem fognak ragaszkodni, ha többségre kerülnek.

De a hatásból Andrássy Gyula gróf szükebb házája is kivette a részét. Andrássy Gyula gróf ugyanis Zemplénvármegye törvényhatósági bizottságában Ti-

sza István gróf kormánya ellen bizalmatlansági inditványt nyujtott be. S mi történt? Alig nehány nappal az újpárt megalakúlása után, Andrássy Gyula gróf családjának és hiveinek legnagyobb erőlködésére és a közgyűlésen az ő beszédének ellenére — melyben egy közbeszólásra többek között azt mondotta, hogy aki a képviselőházban trombitál, azt ki kell vezetni s hogy hibát követ el az az elnök, aki türi, a trombitálást — a törvényhatósági bizottság ajtót mutatott Andrássy Gyula grófnak s a bizalmatlansági indítványt egyszerüen elvetette.

Az Országos Alkotmánypárt megalakúlását még a legkedvezőbben Tisza István gróf fogadta, ki ellen tulajdonképpen az újpárt megalakúlt. Tisza István gróf egyik előkelő ujság hasábjain nyilatkozott s mindenekelőtt örömének adott kifejezést, hogy egy olyan ellenzéki párt alakúlt, melynek közjogi tartalma nincsen s amely a körülmények bármilyen változata között is krizis nélkül veheti át az ország kormányzását. De örömének adott kifejezést azért is, mert az újpárt programmjának tetemes részével egyetérthet, s mivel Andrássy Gyula gróf félretette a katonai kökövetelések irányában támasztott programmját. Ellenben kellő kritikával kisérte az Országos Alkotmány párt közigazgatási programmját s megállapitotta, hogy a nemzeti küzdelem idején a megyei ellenállásnak nem volt jelenlegi törvényeinkben gyökeredző alapja s hogy itt-ott mégis sikerült annak egyedüli oka az volt, hogy Kristóffy éppen olyan tehetetlennek bizonyult kormányzati jogkörének felhasználásában, mint amilyen lelkiismeretlen volt veszedelmes jelszavaknak fölszinre dobásában. Majd boncolás alá vette Andrássyék «alkotmányvédelmi» törekvését s kimutatta hogy az a választói jog, amit az újpárt vezére hirdet alig egy hajszálnyival áll Kristóffy József választó-

jogi javaslata mögött s végveszélybe döntheti az országot.

Tisza István gróf azonban nem tért ki az Andrássy Gyula gróf által pártja megalakulásakor hangoztatott «reperáció» kérdése elől sem. «Az alkotmánysértés vádja — mondotta — régi nóta, amelynek a bizonyításával azonban mindig adósak maradnak. Az egyetlen konkrét pont, ahol jogsértésről beszélhetnek, a junius 4-iki szavazás. Ebben túltette magát a képviselőház a tanácskozás formális szabályain. E tényt reperálta a Ház abszolut többségének hozzájárulásával teljesen házszabályszerüen hozott határozattal. Ez a legkényesebb alkotmányjogi felfogás szerint is elintézte a kérdést, megadta az illetékes tényező utólagos szankcióját. De ha az ellenzék nem elégszik meg vele, ha valami új, az ő hozzájárulásukkal hozott határozattal való reperációt kiván, ezt feleslegesnek tartjuk ugyan, de azért szivesen nyujtunk segédkezet az ő lelkiismeretük megnyugtatásához. Ha tehát valóban az alkotmány épségét s a törvénynek szerintük még mindig csorbult rendjét kivánják helyreállítani, erről beszélhetünk. Ha azonban újból kitérnek a többször felajánlott megoldás elől, úgy, sajnálatomra annak a feltevésnek kell az emberben megerősödnie, hogy nekik nem rend kell, hanem anarchia, nem normális munka és kötelességteljesités a parlamentben, hanem ürügy a politikai sztrájkhoz és hogy ők szivesen bujnak el azelől a kontradiktorius eljárás elől, amelyben nyilt szinen, az érvek harcában kellene tetteikért és nyilatkozataikért helytállani.»

A miniszterelnök azonban nyilatkozott a parlamenti őrségről is — amiről különben szeptember közepén hosszabb tanulmánya jelent meg, melyben kimutatta, hogy a képviselőház mentelmi joga és szuverénitása megköveteli, hogy szükség esetén fizikai kényszerrel járjon el saját tagjaival szemben —

valamint arról is, hogy Andrássy Gyula gróf a kormány bukását a «mérvadó körök» belátásától tette függővé. A parlamenti őrségre vonatkozólag Tisza István gróf kijelentette, hogy ha az ellenzék parlamenti fegyverekkel fog küzdeni és a parlamenti illem legelemibb szabályaihoz alkalmazkodik, akkor soha még csak látni sem fogja az őrséget. A «mérvadó körök» tekintetében pedig kérdést intéz az alkotmánypárt vezéréhez, hogy mutasson rá azokra, akik a magyar parlament bizalmát biró kormányt megbuktathatnák. Ő is ismer ugyan egy tényezőt, a királyt, ki ha a kormánytól bizalmát megvonja — az a kormány végét jelenti. «Mérvadó körök» alatt azonban Andrássy Gyula gróf nem érthette a királyt. Hol vannak tehát azok az osztrák vagy közös hatalmi tényezők, kiknek szava döntő jelentőséggel birhat az országra s az ország kormányára nézve?

Tisza István gróf nyilatkozatára Andrássy Gyula gróf hosszabb intervjuban sietett felelni. A feleletben többek között a «mérvadó körök»-ről való elszólását igyekezett kimagyarázni s aztán a miniszterelnökkel szemben védelemben részesiteni Kristóffy Józsefet, kinek utólagos elismeréssel adózott, hogy nem járt el nagyobb erélylyel a passziv reziszteneiát szervező megyei tisztviselők ellen. Majd, nem először, azt állította, hogy kétségtelen tény, hogy alárendelt viszony ban vagyunk Ausztriával s provincia jelleggel birunk.

Andrássy Gyula gróf intervjuját Tisza István gróf nem hagyta szó nélkül. Észrevételeiben utalt arra a frivol helyzetre, hogy éppen a nemzeti küzdelem fővezére az, aki védelmébe veszi és dédelgeti Kristóffy Józsefet. Kétségtelenül bebizonyitotta aztán, hogy ama «mérvadó körök» alatt, amelyektől Andrássy Gyula gróf a kormány bukását várja, csakis Ausztria lehet. Azzal az alkotmánypárt vezére által hangoztatott állitással szemben pedig, hogy «provincia va-

gyunk», hivatkozott arra, hogy Deák Ferenc a királylyal együtt lerakta a magyar állami akarat érvényesülésének jogi alapját s hogy a nagy Andrássy Gyula gróf és Tisza Kálmán két évtized önfeláldozó munkájával élő valósággá tették ezt a jogi állapotot s bevitték a köztudatba, hogy Magyarország a monarchia sorsának és ténykedésének a paritás alapján egyenrangu vezető tényezője. Tizenöt esztendő gyülölködésére, válságaira volt szükség, hogy megingassa ezt az állapotot. Az obstrukció, a «nemzeti ellenállás» s a koaliciós kormány, a sülyedés útjának három szomorú állomása volt. Különösen az útóbbi olyan mélyen ásta alá a magyar nemzet sulyát és presztizsét, hogy nem lehet csodálkozni, ha e kormány egyik tagja azt hirdeti, hogy provincia vagyunk. De — mondotta Tisza István gróf — Deák Ferenc követőinek minden porcikája összerezzen erre a gondolatra s akik a koalició kezeiből kiesett gyeplőt felvették a földről, minden tettükkel az ellenkezőjét hirdetik. A magyar nemzet szikla szilárdan ragaszkodik az 1867-iki kiegyezéshez és saját érdekeinek szemelőtt tartásával hozzájárul azokhoz a terhekhez, a mikre nagyhatalmi állásunkból kifolyólag az országnak s az uralkodónak szüksége van. Olyan természetü törekvés azonban, amely Magyarországot provinciává akarná sülyeszteni, mindenkor szemben találná magát a magyar többséggel és a magyar kormány teljes erejével...

IX.

Tisza István gróf és Andrássy Gyula gróf ujságpolémiája még tartott, amikor már csak nehány nap volt hátra a képviselőház üléseinek megkezdésétől. Noha a szövetkezett ellenzék követendő taktikáját a vezérek Justh Gyula beszámolójával kapcsolatosan tornyai birtokán akarták megállapítani, ahol An-

drássy Gyula gróf is megigérte megjelenését; az ellenzéki sajtó már is tudni vélte, hogy sem a függetlenségi párt, sem az újonnan alakúlt Országos Alkotmánypárt nem fog részt venni a képviselőház tanácskozásaiban. És az ellenzéki sajtó jól volt értesűlve. Justh Gyula október 5-iki beszámolóján, amelyen azonban Andrássy Gyula gróf, sokak szerint mert neheztelt, de valójában mivel *vadászaton* volt, nem jelent meg s amelyen kijelentette, hogy a béke ára csakis a Ház felosztása lehet, komprommiszumra nem hajlandó s elitéli azokat, akik Andrássy kedvéért elhagyták a függetlenségi lobogót, már nyilvánvaló volt, hogy az egyesült függetlenségi párt nem fog részt venni a Ház tanácskozásain. Az október 7-iki pártértekezleten aztán ezt egyhangulag ki is mondották. Az Országos Alkotmánypárt pedig hasonló értelemben döntött, csupán azt határozta el, hogy a képviselőház megnyító ülésén a párt kifogja fejteni azokat az okokat, amelyek miatt a Ház tanácskozásaitól távol kivánja magát tartani.

Mielőtt a képviselőház ülései megkezdődtek volna az őszi delegációs ülésszak előkészítésére került a sor. Bécsben megindultak a közös miniszteri tanácskozások s a tanácskozások súlypontja a már a sajtóban eléggé emlegetett létszámemelésre és ennek költségeire esett. Hosszas vita és a hadügyi kormányzat kívánságaival szemben a magyar s az osztrák pénzügyminiszternek a sulyos finánciális helyzetre való utalása után kompromisszum alapján kimondották, hogy miután a véderőreform kiegészítésre szorul, mindkét kormány kötelezőleg vállalja az ezzel járó létszámemelést és költséget mindkét parlamentben megszavaztatni. S hogy az ellenzék, — melynek berkeiben már erős hajlandóság mutatkozott a delegációban való részvételre — a közvéleményt mesterséges hangulatkeltéssel ne vezethesse félre, nemsokára

hivatalos szinezettel nyilvánosságra hozták, hogy a létszámemelés, a mi különben fokozatosan, 3—5 éven belül fog életbelépni, összesen 31.3000 embert tesz ki.

A parlament őszi ülésszaka s ezzel az 1910—1915-iki országgyűlés küzdelmének újabb fejezete, október 8-án vette kezdetét. Ámbár az ülésszak kezdetén vagyunk s össze-vissza alig másfél hónap telt el azóta, mégis egyfelől a kormány és a többség már korszerü s mélyreható reform munka közepén tartanak, másfelől pedig az ellenzék ötletszerü programmal, botrányhajhászattal és ellenőrző kötelességének figyelmen kivül hagyásával igyekszik a törvényhozás munkáját ezideig s láthatólag továbbra is sikertelenűl megakadályozni.

A képviselőház október 8-iki első ülésén a szövetkezett ellenzék nem jelent meg; csupán az Országos Alkotmánypárt vonúlt fel, hogy a napirend megállapításánál Andrássy Gyula gróf kifejthesse, hogy az új párt miért nem fog részt venni a Ház tanácskozásán.

Az ülés megnyitása s az elnöki előterjesztések — melyek között a honvédelmi miniszter átírata Gerő százados felmentéséről is helyet foglalt, — és néhány kisebb jelentőségü javaslat benyujtása után Balogh Jenő igazságügyminiszter beterjesztette a *polgári törvénykezésről,* az egységes *birói és ügyvédi vizsgáról s az esküdtbiróság* reformjáról szóló törvényjavaslatokat.

Az Országos Alkotmánypárt tagjai az igazságügyminiszter beszéde alatt léptek be az ülésterembe. Nyugodtan bevárták a beszéd befejezését s amikor *Beöthy* Pál elnök a legközelebbi ülés napirendjére vonatkozólag megtette előterjesztését, Andrássy Gyula gróf állott fel szólásra és azzal kezdte, hogy az újonnan alakúlt Országos Alkotmánypárt kötelességének tartotta megjelenni a képviselőházban s kifejteni, hogy

miért nem akar részt venni a képviselőház rendszeres tanácskozásaiban. Három érvet hozott fel erre. Az egyik, hogy a házszabályokat, amelyekre már jóval azelőtt Pápán kijelentette, hogy fittyet hány — nem tekinti érvényesnek, mert azokat az ellenzék egyrészének erőszakos távoltartásával szavazták meg. A másik, hogy a parlament szabadságának útjában áll a parlamenti őrség. A szólásszabadságot látja veszélyeztetve ott, ahol egy katonatiszt büntetlenül lekaszabolhat egy képviselőt. A harmadik, hogy a reparáció nem történik meg. Majd hosszasabban polemizált Tisza István gróffal, s előhozakodott mindazokkal a fegyverekkel, amikkel az utóbbi időben *vadászatokra* szokott indúlni.

Alighogy Andrássy Gyula gróf befejezte beszédét, Tisza István gróf rögtön válaszolni akart fejtegetéseire. De mielőtt hozzá kezdett volna beszédéhez az új pártvezér hiveivel együtt kivonúlt az ülésteremből.

Tisza István gróf azonban nem zavartatta magát. Nem szokása — kezdette beszédét — megfutó ellenség után lőni. Nem kellemes feladat oly politikai ellenfél állításaival foglalkozni, aki eltávozik a kritika elől. Nem is tenné, ha feladatát csak az képezné, hogy Andrássy Gyula grófot kapacitálja, mert attól fél, hogy valakit, aki a tisztességes politikai vitatkozás alapelveiről ily téves fogalmakkal bir, egyáltalán nem tud majd kapacitálni. De ő azt hiszi, hogy a kormánynak és többségnek egyik föladata nemcsak az, hogy mérközzék politikai ellenfeleivel, hanem az is, hogy téves állításaival szemben fölvilágosítsa a nemzetet.

Andrássy Gyula gróf — mondotta — három okot hoz fel, amelyek miatt az ellenzék nem vehet részt a képviselőház tanácskozásaiban. Az egyik, hogy ő az új házszabályt érvényben levőnek nem akarja elismerni, mert azt a képviselőház egy részének jogtalan

távoltartása mellett fogadták el. Tisza István gróf ennél az oknál, amikor megállapította, hogy most már az ellenzék nem hivatkozik arra a régebbi érvére, hogy azért érvénytelen az új házszabály, mert azt a kisebbség távollétében hozták; egyszersmind kimutatta Andrássy Gyula gróf állításának tarthatatlanságát. Az érvényben levő házszabályt ugyanis a képviselőház március 13-án tartott ülésében fogadta el. Ez ülés elején a parlamentből senki sem volt kitiltva. Az ellenzék be is ment a Házba, de az ellenzék nehány tagja mindjárt az ülés elején oly botrányos magaviselettel tette lehetetlenné a tanácskozást, hogy a képviselőház tiz botrányrendezőjét, az akkor már törvényben megállapított jognál és kötelességénél fogva az elnök eltávolította. Az elnök a képviselőháznak erről azonnal jelentést is tett, s a Ház 316 szavazattal jóváhagyta az eljárást.

Az Országos Alkotmánypárt vezérének második, sorrendben harmadik érvére, hogy június 4-ikét nem reparálták, Tisza István gróf kijelentette, hogy soha sem hallotta még annak cáfolatát, hogy ne a képviselőház legyen illetékes reparatora egy oly szabálytalanságnak, mely a parlament szuverén hatáskörében történt. Már pedig egy ilyen reparációja az elkövetett formasértésnek a képviselőház absolut többségének hozzájárúlásával megtörtént. De ismételten is szivesen jelenti ki, hogyha az ellenzéknek megnyugtatására szolgál, nagyon szivesen hozzájárúlnak ahhoz, hogy velük együtt még egy olyan újabb házhatározatot hozzanak, melyben ők is reparációját látják az elkövetett formasértéseknek.

Ami pedig a harmadik érvet illeti, hogy t. i. a parlamenti őrség fennállása is akadályozza az új pártnak és általában az ellenzéknek a képviselőház tanácskozásaiban való részvételét; a miniszterelnöknek sikerűlt bebizonyítania, hogy Andrássy Gyula gróf ma-

gatartása ennél a kérdésnél sem állhatja meg a helyét. Mindenekelőtt megjegyezte, hogy a parlamenti-őrség kérdésének két oldala van; az egyik az elvi álláspont, a másik a Gerő—Hédervárý-féle konkrét eset. Ez az utóbbi a mentelmi bizottság előtt van, s mindaddig, a mig ezzel a bizottság nem foglalkozott, a melynél különben mint a Ház akkori elnökének kötelességszerüen hozzá kell járúlnia a tényállás hiteles felderítéséhez, ildomtalan eljárásnak tartaná, a konkrét esetre vonatkozó résszel foglalkozni.

A parlamenti őrséggel szemben elfoglalt elvi álláspontra vonatkozólag Tisza István gróf kifejtette, hogy ámbár Andrássy Gyula gróf az egész intézményt pellengérre igyekszik állítani, s az őrség tisztjeit úgy állítja be, mintha azok a parlament szuverénitását csorbíthatnák, a parlamenti őrségnek csak akkor van joga a képviselőházban megjelenni, ha az elnök azt elrendeli, s csupán azt a paracsot hajtja végre, amire az elnöktől az útasítást megkapja. Hogy aztán az útasítást miképpen hajtja végre? A képviselőház elnöke által megállapított szabályzat szerint, amely természetesen tekintetbe veszi az őrség katonai jellegét s az őrség katonatisztek vezetésével való katonai szervezetét.

Tisza István gróf ezután külföldi példákra hivatkozik, ahol szintén katonaság vagy rendőrség áll a képviselőház elnökének rendelkezésére. Hivatkozik Franciaországra, ahol sorkatonaság, Németországra és Angliára, ahol viszont rendőrség megy a Házba. Hogy ezekben az országokban nem kerül arra a sor, hogy az őrség fegyvert használjon? Ebben a tekintetben csakugyan konstatálja, hogy az ő tudtával legalább ilyen eset nem fordult elő. De ezzel szemben arra sem emlékszik, hogy valahol is a karhatalmi beavatkozásra berendelt csapat, másra, mint az illető képviselők passziv reszisztenciájára talált volna. An-

gliában igenis gyakran megtörtént, hogy a kitiltott vagy kizárt képviselők ülve maradtak helyükön és karjuknál s fejüknél fogva kellett őket a padokból kivonszolni, ám az nem történt meg, hogy eközben az ülésteremben turbulens jelenetek játszódtak volna le. Majd hangoztatta, hogy Andrássy Gyula gróf a parlamenti őrséget lekicsinyli, alkalmazottaknak nevezi s a hadsereg tekintélyét félti ettől a szolgálattól, holott a társadalom védelmével igenis megfér a katonai szolgálat s a csendőrtisztek közbecsülése azért mert a közrend őrei, csorbát nem szenved.

Tisza István gróf beszéde végén utalt arra, hogy Andrássy Gyula gróf állandóan panaszkodik a parlament sülyedéséről, de tizenötéven keresztül mindent elkövetett, hogy a sülyedés igazi okát, a magyar parlamentárizmus rákfenéjét meggyógyítani ne lehessen. Meggyőződése szerint az új párt vezérének nincsenek igazi érvei a képviselőház tanácskozásaitól való távolmaradásra. Mert az általa hangoztatott három vádpontban nincsen igaza. De ha százszor igaza volna, annál parancsolóbb kötelessége lenne, hogy bejöjjön a képviselőházba s hogy a nemzettől elhárítson olyan veszélyeket, melyeket szerinte a kormány és a többség magatartása von maga után. Ha azonban továbbra is vissza fog huzódni a parlamenti élettől, ha továbbra is elhanyagolja azokat a kötelességeket, amelyek a kisebbségre várnak, akkor senki sem fogja levenni róla azt a feltevést, hogy örül an-annak, hogy ürügyet talál a távolmaradásra s hogy nagyon szivesen buvik el ama kontradiktorius eljárás elől, melyben a kormány és a többség meg fogják magukat védeni, ám amelyben megfogják Andrássyt támadni is azért a minden kritikán aluli politikai eljárásért, amelylyel évek óta játszik a nemzet legszentebb érdekeivel. A miniszterelnök beszéde végén tetemre hivta s ha nem jön, ebben — mon-

dotta — mást nem fog láthatni senki, minthogy gyengébbnek véli álláspontját, semhogy a vitatkozás tűzének tenné ki magát...

A «Tisza—Andrássy «párbaj» után a képviselőház nem maradt együtt. A másnapi ülésen az elnök inditványára elhatározták, hogy a Ház mindaddig elnapolja üléseit, amíg a bizottságok elvégzik munkájukat s a képviselőház hozzákezdhet a már benyujtott javaslatok tárgyalásához.

A közbeeső időt, mely alatt a kormány a delegációs ülésszak előkészítését befejezte, s különösen Károlyi Miklós gróf táborából erős hangok hallatszottak, hogy a delegációs üléseken részt akarnak venni, a szövetkezett ellenzék újabb sikertelen botrányhajhászattal tette emlékezetessé. A botrányhajhászatra az adott alkalmat, hogy Tisza István gróf miniszterelnök, mintahogy azt az ő puritán felfogásától másként várni nem is lehetett, a Margitszigeten játékbank felállítását megtagadta.

Mindenütt a világon, pártkülönbség nélkül, csak elismerést utaltak volna ki annak a férfiunak, aki akármilyen körülmények között is elzárta az útját annak, hogy az ország fővárosának kellő közepén bünbarlang üsse fel tanyáját. Nálunk azonban siettek ebből az esetből «európai skandalumot» csinálni s a szövetkezett ellenzék minden törekvése odairányúlt, hogy Tisza István gróf helyzetét megingathassa. A játékbank engedélyének megtagadását ugyanis két ellenzéki ujság azzal hozta nyilvánosságra, hogy Lukács László miniszterelnöksége idején a forgalmi bank igazgatóságának kötelezőleg megigérte, hogy a Margitszigeten játékbankra ad engedélyt s ezért pártcélokra mintegy másfél millió koronát fogadott el. Lukács László távozása azonban váratlanul következett be, s így állásáról való leköszönése előtt a banknak azt az igéretet tette, hogy a margitszigeti

kaszinó már korábban jóváhagyott, de kinem adott alapszabályának kiadását az ő utódja, azaz az új kormány is magára nézve kötelezőnek fogja tekinteni. A nevezett újságok azt is állították, hogy a távozó miniszterelnök igéretét Jeszenszky Sándor államtitkár az új kormány nevében megerősítette, hogy Tisza István gróf mint házelnök tudott a játékbank létesítése iránt elődje alatt folytatott megbeszélésekről és a vállalkozás ellen akkor semmi kifogása nem volt s hogy most az alapszabályok kiadását csak azért tagadta meg, mert Bécsben, katonai és egyházi körök sugalmazására, tekintélyes hangok emelkedtek ellene.

A cikkekre, amelyek az egész ellenzék már jól ismert műfelháborodását eredményezték, a Magyar Távirati iroda illetékes helyről nyert felhatalmazás alapján kijelentette, hogy Tisza István gróf miniszterelnök néhány héttel Lukács László lemondása előtt véletlenűl értesűlt arról, hogy a margitszigeti kaszinóba játékbank van tervbe véve s azonnal a legnyomatékosabban interveniált a volt miniszterelnöknél, hogy ezt ne engedélyezze; midőn pedig a váratlanúl közbejött kormányválság folytán ő lett Lukács László utódja, nyomban kijelentette, hogy a kormány a margitszigeti játékbankot engedélyezni nem fogja. A félhivatalos nyilatkozat még azt is megállapította, hogy az az állítás, mintha Tisza István gróf az egész ügy részleteit kormányra jutása előtt ismerte, vagy azokra vonatkozólag bármikor bármi kötelezettséget vállalt volna, valótlanság.

A szövetkezett ellenzéket természetesen nem elégített ki ez a nyilatkozat. Sőt az a másik sem, hogy a margitszigeti játékbank engedélyének megtagadásához sem a katonai köröknek, sem a főpapoknak, sem Bécsnek köze nincsen, hanem az egyszerűen a Tisza-kormány ténye, amely az első pillanattól amaz állás-

ponton volt, hogy ilyen hazárdjátékokra nem ad engedélyt. Sajtója és vezérei a számításában megzavart Forgalmi Bank támogatásával mindent elkövettek, hogy az eset kapcsán széles terjedelmü botrányt rendezzenek. Jeszenszky Sándor államtitkárra ismételten ráfogták, hogy a kaszinó alapszabályainak kiadatására vonatkozólag az új kormány nevében tett igéretet. A bank által pártcélokra adott másfél millió koronából megint panama vádakat kezdtek kovácsolni. S hogy a «felháborodás» teljes legyen, azzal állottak elő, hogy a részvénytársaság tetemes összeggel pénzelt egyeseket, akik a kormánynál közbenjártak s akik szerintük csakis munkapártiak lehettek.

A vádaskodásra ezúttal csunyán rajta vesztettek. Minden egyes állításukra megkapták a minden kétséget kizáró feleletet. Mindenekelőtt Jeszenszky Sándor államtitkár kijelentette, hogy ő az új kormány nevében nem nyilatkozott s egy papirlapról az igazgatóság nála járt tagjainak csak azt olvasta fel, hogy Lukács László a margitszigeti kaszinó alapszabályait jóváhagyta és átadta Sándor János belügyminiszternek, hogy azt a jövő év tavaszán kikézbesítse. Tisztázodott, hogy Tisza István gróf miniszterelnök és Sándor János belügyminiszter hivatali működésük első napjain a leghatározottabban megmondották, hogy a játékbankot nem engedélyezik. Megállapítást nyert, hogy a bank pártcélokra adott ugyan másfél millió koronát, mihelyt azonban Tisza István gróf erről tudomást szerzett, visszakinálta ezt az összeget. Ám a bank nem elégedett meg a másfél millió koronával, hanem költségei s talán elmaradt hasznának részben való megtérítését is igényelte, amit természetesen a miniszterelnök visszautasított. És nyilvánosságra jutott, egyelőre csak annyi, hogy Lukács László miniszterelnöknél a játékbank engedélyezését a szövetkezett ellenzék legújabb barátja Kristóffy József szorgalmazta.

De a szövetkezett ellenzéknek mindez nem volt elég. Hová jutna az ország, ha botrányok nélkül tünnének le a napok? S jóllehet a margitszigeti játékbank ügyében már csak a vak gyülölet ordíthatta a panamát és Tisza István gróf és kormányának eljárása nemcsak a legcsekélyebb kifogás alá sem eshetett, hanem egyenesen a legnagyobb elismerés kellett volna, hogy megillesse; az ellenzékiek tovább gyártották a vádakat és élesztették a gyanusításokat. Sőt odáig mentek, hogy ők, akik életbevágó s talán a nemzet egész jövőjére kiható törvényjavaslatok tárgyalásain sem akartak a képviselőházban résztvenni, sürgették egymás között a Ház összehivását. És ámbár eleinte sokan hangoztatták, hogy a képviselőház összehivásával megcáfolják június 4-ike óta vallott felfogásukat s hogy az elnökség csakis az új házszabályok alapján fogja összehivni a Házat; holott előttük csupán a régi házszabályok érvényesek — utoljára is tultették magukat ez «apróságokon» és elhatározták, hogy nem mondanak le a margitszigeti játékbank parlamenti szerepeltetéséről.

Mielőtt a képviselőház összehivására került volna a sor, Tisza István gróf maga is megszólalt a játékbank engedélyezésének megtagadása ügyében. Kijelentette, hogy ha inkorrekt akart volna lenni, akkor az engedélyt megadta volna s három-négy hónap múlva valami ürügy alatt becsukatta volna a bankot. Ő azonban nem akart komédiázni, mert elvi álláspontja, hogy az ország szivében nem szabad játékkaszinót engedélyezni. De a munkapártot ért burkolt támadásokra megszólalt az Országos Nemzeti Munkapárt elnöksége is, amennyiben Gróf Khuen-Héderváry Károly elnök energikus hangu levélben felszólította a Forgalmi bank igazgatóságát, hogy nevezze meg azokat, akik a kormánynál való közbenjárásért próviziót kaptak, mert nem engedhetik meg, hogy

a munkapárt tagjai ilyen lappangó vádaskodásnak legyenek kitéve. Ám a Forgalmi bank igazgatósága kitért az egyenes válasz elől s azt jelentette ki, hogy egyes személyeknek fáradozásaik fejében fizetett ugyan jutalékot, őt azonban az illetők politikai pártállása sohasem érdekelte. A bank homályos és határozottan rosszhiszemü kijelentésére a Nemzeti Munkapárt elnöksége nyilatkozatot adott ki, melyben közönséges rágalmazóknak bélyegzi azokat, akik a párt tagjairól minden név megjelölése nélkül alaptalan gyanúsításokat terjesztenek.

Noha az ellenzék elhatározta a képviselőház összehivását, az összehivást addig halasztgatták, a míg, mivel nehány javaslat már keresztűl ment a bizottsági tárgyalásokon és parlamenti tárgyalásának mi sem állott útjában, a kormány kérelmére a Ház elnöke október 25-ikére ülésre hivta össze a képviselőházat. Csak másnap, október 21-én jelent meg a szövetkezett ellenzék négy tagja a képviselőház elnökénél, hogy átadja agy egybehivót kérő ivet. A képviselőház elnöke bár az egybehivás formailag rosszúl volt kiállítva, átvette az ivet, de kijelentette, hogy az ülés már amugy is össze van hiva.

A szövetkezett ellenzék a képviselőháznak az elnök által való összehivásában céltudatosságot látott s azt állította, hogy ez azért történt, hogy megakadályozza azokat az ellenzéki felszólalásokat, melyek a margitszigeti játékbank ügyét akarták szőnyegre hozni. Hát attól eltekintve, hogy Tisza István gróf miniszterelnök az ülések elnapolása alkalmával utalt arra, hogy mihelyt a bizottságok munkája előre halad, a kormány össze fogja hivni a képviselőházat; nem felel meg az igazságnak, hogy azért, mert az október 25-iki ülést nem az ellenzék hivta össze, most már meg van akadályozva a játékbank ügyének pertraktálásában. A különbség mindössze ab-

ban állott, hogy a szövetkezett ellenzék a házszabályok értelmében napirend előtti beszéd, napirend kitüzéséhez való hozzászólás, vagy sürgős interpelláció alakjában kellett volna, hogy a margitszigeti kaszinó kérdését felszínre vesse. Már pedig az ellenzék bizonyára az összehivás tényét szerette volna ezzel a kérdéssel megindokolni. Hogy azonban ez nem sikerült, a szövetkezett ellenzék október 24-én tartott értekezletén kimondotta, hogy a képviselőház másnapi ülésétől távolmarad.

Még a képviselőház ülése előtt történt, hogy egy Lipscher nevezetű állitólagos külföldi újságlevelező egy-két ellenzéki újság segítségével megakarta a kormányt zsarolni s hogy a szövetkezett ellenzék egyik sajtóorganuma, bár utóbb visszavonta közleményét, az ország főpapjait azzal vádolta meg, hogy szintén adakoztak a munkapárt kasszájának.

A képviselőház október 25-iki ülésétől a szövetkezett ellenzék csakugyan távolmaradt. De ez a tény, korántsem szolgált akadályúl, hogy a parlament komoly munkáját folytassa s hogy a margitszigeti játékbank ügyében Tisza István gróf a kérdésben amugy is tisztán látó közvéleményt a tényállásról tájékoztassa. Mindjárt az ülés elején Sándor János belügyminiszter beterjesztette a *községi és körjegyzők valamint a segédjegyzők illetményeinek szabályozásáról*, továbbá a *vármegyei tisztviselők megbizatásának egy évvel való meghosszabbításáról* szóló törvényjavaslatokat. Utána pedig Balogh Jenő igazságügyminiszter nyujtotta be a már régen megérett *sajtóreform javaslatot*.

A törvényjavaslat beterjesztése után *Kostyál* Miklós napirendelőtti felszólalásban arra kérte a miniszterelnököt, hogy a közvéleményt a margitszigeti játékbank ügyéről, az ország színe előtt tájékoztassa. Tisza István gróf azonnal szólásra emelkedett s mindenekelőtt köszönetét fejezte ki, hogy alkalom kinál-

kozik számára ebben a kérdésben a tényállást legjobb tudása szerint elmondani. És köszönetét fejezte ki a napirendelőtti felszólalónak azért, hogy kérésével nem interpelláció alakjában állott elő, hanem olyan formát kereset, mely házhatározatot nem provokál. Mert ő — ugymond — még a látszatát is kerülni akarná annak, mintha a kormánynak fölmentvényre vagy arra volna szüksége, hogy a maga felelősségét a képviselőházra kivánja háritani.

Tisza István gróf a dolog lényegét illető beszédét azzal a személyes természetü megjegyzéssel kezdte, hogy nem először történik meg az az eset, hogy amikor az ellenzék azt hangoztatja, hogy az előző kormány ezt vagy azt tette, akkor nyomban hozzáteszik, hogy erről vagy arról Tiszának is tudnia kellett. Az ellenzék azonban nagyon hibásan képzeli el a dolgokat, ha abban a nézetben van, hogy akár azok, akik a Nemzeti Munkapártot előtte vezették, eltürték volna, hogy belekalapáljon a dolgaikba, akár pedig neki kedve lett volna a mások dolgaiba ott beleszólni, a hol arra szükség nem volt. Ő a munkapárt alakításában igenis részt vett. Résztvett úgy a pártalakítási munkálatokban, mint a nemzeti közvélemény megnyerésére indított ama nagy választási akcióban, a mely az 1910-iki győzelemhez vezetett. De éppen mert a választást megelőző hónapokban a pártalakúlás és választás érdekében az egész országot ismételten beútazta, kizárja azt, hogy a választások vezetésének adminisztrativ munkájában, a mit részint a miniszterelnök, részint a párt elnöksége és végrehajtó bizottsága intézett, résztvehetett volna. A maga részéről tehát, hiszen állandóan távol volt Budapestről, nem is fogadott el állást vagy megbizatást a pártnak a választásokat vezető bizottságában, nem is folyt be a dolgoknak e részébe, mert másnak a dolgaiba beavatkozni nem szokott. Ugyan ez az eset állott fenn

a párt adminisztrációjára vonatkozólag a választások után is. Most azonban ő intézi azokat, úgy, hogy a direkt erre hivatott egy-két barátján kivül mással nem is beszéli meg ezeket. Mindennek előadásával pedig egyszer és mindenkorra konstatálni kivánja, hogy neki mindazokról az ügyekről, a mikbe az ellenzék az ő nevét is hozzászokta kapcsolni, csakis véletlenül nyerhetett tudomást. Igy értesült néhány héttel a Lukács-kormány lemondása előtt arról, hogy a Margitszigeten fölépítendő kaszinóban nyilvános játékbankra akarnak engedélyt adni. Amint ezt megtudta, azonnal érintkezésbe lépett előbb levél, aztán izenet útján a miniszterelnökkel és arra kérte, hogy ne engedélyezze a játékbankot, mert annak igen kellemetlen következményei lennének. Akkori szereplése csupán ebből állott, a mi mellett azonban az ügy további részleteibe nem volt alkalma betekintést nyerni. E közben váratlanúl a Désy-pör itéletének hatása alatt a Lukács-kormány beadta lemondását s ő került az ügyek élére. Ekkor, június 10-én este, mikor az új kormány tagjai Bécsbe útaztak, hogy az esküt letegyék, Lukács László azt a megbízatást adta Jeszenszky Sándor államtitkárnak, hogy közölje az illetőkkel azt, hogy a láttamozott alapszabályokat átfogja adni az új belügyminiszternek, aki azokat majd átszolgáltatja a társaságnak.

Tisza István gróf ezután védelmébe vette az államtitkárt, aki kötelességszerüen járt el, aki hiven teljesítette előző főnökének intencióit s akit az ellenzék kivánsága miatt nem hajlandó állásának elhagyására felszólítani. Majd tovább folytatva beszédét kijelentette, hogy június 12-én, mikor az új kormány a képviselőházban bemutatkozott, az ülés után Lukács László átadta a belügyminiszternek a láttamozott alapszabályokat azzal a kéréssel, hogy adassa át azokat a társaság tagjainak. A belügyminiszter azonnal közölte vele — már t. i. Tiszával — a dol-

got és még aznap értesítette Lukács Lászlót, hogy a társaság tagjai ne menjenek az alapszabályokért a belügyminiszteriumba, mert ezeket az alapszabályokat ők nem fogják kikézbesíteni. Másnap június 13-án vette át a miniszterelnökség vezetését s mikor felkereste a volt miniszterelnököt, hogy a szükséges felvilágositásokat megszerezze tőle, akkor nyert először tudomást arról, hogy a kaszinó tagjai tetemes összeget adtak pártcélokra. Erre ő rögtön azt mondotta, hogy ránézve ez igen nagy baj, mert az új kormány semmi esetre sem fogja a játékbankot engedélyezni; de hozzátette, hogy az összeget azért a társaság tagjainak rendelkezésére kivánja bocsátani.

Az új kormány ez állásfoglalásáról — ugymond a miniszterelnök — Sándor János belügyminiszter személyesen is értesítette a társaság tagjait, amennyiben azok mégis felkeresték hivatalában. Ő — Tisza — azonban nem beszélt velük, mert első perctől fogva arra az álláspontra helyezkedett, hogy neki az egész ügyhöz semmi köze sincsen s hogy az illetőkkel egyáltalában nem tárgyal. És ha, dacára annak, hogy a kaszinó vezetői már e naptól fogva tisztában voltak a helyzettel, nem vették át a visszakinált összeget, ezt annak kell tulajdonítani, hogy mindenféle lehetetlen követeléssel állottak elő, melyekkel szemben másra, mint a rideg visszaútasítás álláspontjára nem helyezkedhetett. Annál is inkább, mert hogy az a kompánia, amely az ország fővárosát játékbarlanggal akarta boldogítani, hol és mind szórja el pénzét, ahhoz neki köze nincsen.

Tisza István gróf ezután a kérdés lényegének ismertetésére tért rá. Kifejtette, hogy itt nincs szó valamely állami üzletről, valamely olyan tranzakcióról, amely akár pénzügyi előnyöket, akár pénzügyi hátrányokat idézhetne elő az államra nézve, amelyekkel az állam, mint üzletfél kötelezettségeket vál-

lalhatna vagy jogokat szerezhetne. Itt csupán a belügyminiszter jogkörébe eső rendőri intézkedésről van szó, amelynél nem lehet szó arról, hogy az állam részére jogok szereztetnek-e vagy kötelezettségek vállaltatnak-e, s amelynél a döntést annak a hivatalos tényezőnek kell kezébe venni, mely felelős a döntésért. Mikor ők vették át a kormányzat vezetését s a belügyminiszter abba a helyzetbe jutott, hogy az egyesületi ügyet felelősség mellett intézze, a játékbank engedélyezése véglegesen még nem volt elintézve. Mert bár az alapszabályok láttamozva voltak, azokat a feleknek nem kézbesitették ki s arról a felek semmiféle miniszteri rendelettel értesítve nem lettek. Már pedig minden hivatalos ügy végleges elintézést csak akkor nyer, ha az elintézést a reá vonatkozó formaszerű leírat vagy rendelet alakjában kiállítják és a feleknek kézbesítik.

Ami már most Lukács László eljárását illeti, aki a játékot a kaszinóban engedélyezni akarta s aki a kaszinó vezetőségétől pártpolitikai célokra jelentékeny összeget fogadott el, a miniszterelnök nyomatékosan hangoztatta, hogy az teljesen önzetlen, minden csunya egyéni momentumtól mentes. Lukács közérdekből járt el s benne az igazságérzet és lovagias felfogás lázad fel, amikor látja, hogy egy olyan férfiut, aki egy hosszú élet alatt fényes tehetségének megfeszitésével nagy szolgálatot tett a közügynek, most midőn visszavonúlt, ilyen méltatlan támadásban részesítenek. Viszont azonban nem csinál titkot abból, hogy a játékbankot illetőleg, az új kormány más nézetben van és a székesfővárosban a nyilvános játékengedélyezését megengedhetőnek egyáltalán nem tartja. Nem tarthatja megengedhetőnek először azért, mert a vagyoni erőben ugyis gyenge és a játékszenvedelem pusztító hatásának már kétségbeejtő mértékben kitett magyar társadalmat ilyen kisértésnek az

ország szivében kitenni nem akarja, másodszor pedig, mivel Budapestet s vele talán az egész magyar nemzetet deklasszifikálná az egész világ előtt, ha itt egy ilyen játékbank felállitását megengednék. Ez a nézeteltérés volt aztán az oka annak, hogy az új kormány nem adta ki a Lukács László által kért s láttamozott alapszabályokat. De kijelentette egyszersmind hogy ha százszor kiadták volna is az alapszabályokat, a kormány akkor is talált volna módot arra, hogy utóbb a megkezdett játékot általános közrendészeti szempontból megakadályozza, mert hiszen a kormány e jogát soha semmiféle játékbarlangtulajdonosok nem konfiskálhatják.

A miniszterelnök beszéde befejező részében foglalkozott az ellenzék magatartásával, mely szerinte csupán botrányhajhászatra van beállítva. Utalt arra, hogy azok, akik most a közélet megtisztitásának kampányját vezetik, még akkor is tárgyaltak Lukács Lászlóval, amikor már ismerték a Lukács—Désy-pör anyagát és nem rajtuk múlt, hogy a volt miniszterelnököt nem erősítették meg a politikai hatalom birtokában. Hangoztatta, hogy a szövetkezett ellenzék fölállított egy teljesen téves teoriát, a melyből három érvet hoz fel arra, hogy lehetetlen reá nézve a parlamenti munkában való részvétel. Távol is maradtak a képviselőház tárgyalásaitól több mint egyév óta. Sem a külügyi események, sem a katonai terhek, sem az ország szomorú gazdasági helyzete, sem a kormány többi életbevágó javaslata nem tudták őket taktikájuk megváltoztatására rábirni. De most, hogy botrányra nyilott kilátás, elfelejtették a *három* érvet, az «érvénytelen házszabályokat» a palotaőrséget s ha közbe nem jött volna gyerekes ürügyük, hogy t. i. a kormány megelőzte a parlament összehivását, akkor eljöttek volna a képviselőházba s itt folytatták volna tovább a közélet purifikációjára

megindított akciójukat. Hát — ugymond a miniszterelnök — a sztrájk nagyon hatalmas fegyver, ha olyan valaki csinálja, aki nélkül az ellensége nem tudja a munkát elvégezni, de a sztrájk, amelyik az ellenfélre nézve a munkát megkönnyíti, nem hiszi, hogy a parlamenti taktika sikerült fogásai közé tartozzék. A parlamenti életben minden pártra és a parlament minden tagjára kötelességek várnak. Vár elsősorban is az a kötelesség, hogy a maga egész működésével emelje presztizsét, sulyát, hatalmát politikai erejét annak a testületnek, amelyhez tartozik és annak a nemzetnek, amely nemzet politikai akaratának és erejének a parlament az exponense. Ha megnézzük az utolsó esztendő történetét, látni fogjuk azt, hogy az ellenzék összes árnyalatai egész akciójukat abban koncentrálják, hogy a nemzet figyelmét az őt körülvevő nagy veszélyektől, a körülötte folyó nagy történelmi processusoktól, az egész nemzet erejének megfeszitését kivánó nagy föladatoktól nyomoruságos kis incidensek felé terelje. «Mi — fejezte be beszédét Tisza István gróf — a magunk részéről megteszünk minden lehetőt, hogy ezzel szemben reálisabb, igazabb, komolyabb célok felé irányítsuk a nemzetet. Megteszünk minden lehetőt, hogy e célra semmi mással nem törődő, semmi akadálytól és az útunkba gördített piszoktól legkevésbé visszariadó hűséges szolgálatokkal megszerezzük a nemzet számára a nagyon is megingott presztizst, a nagyon is megingott politikai sulynak, politikai hitelnek feltétlenül szükséges erkölcsi mértékét; mi igyekezünk megtenni azt, a mi rajtunk áll, de attól a csapástól, hogy ilyen ellenzéke van, mi nem menthetjük meg a nemzetet.» A képviselőház ugyanezen ülésén a kisgazdapárti Szabó István «érdeklődésére» a miniszterelnök még egyszer felszólalt s röviden kijelentette,

hogy minden pártnak van pártkasszája. De hogy a pártkassza miből táplálkozik, erre nézve minden párt megtagadja a közelebbi felvilágosítást. Biztosítja azonban a felszólalót, hogy állami üzletek után pénzt kérni és elfogadni nem szándékozik.

Az ország közvéleménye nagy megnyugvással fogadta Tisza István gróf egyenes beszédét. Ám a szövetkezett ellenzék, mely Vázsonyi Vilmossal az élén az esküdtszék és sajtóreform javaslata ellen akciót kezdeményezett, mégsem nyugodott bele, hogy a margitszigeti játékbank ügye ránézve sikertelenül végződjék. Ezért október 28-án több mint 60 ellenzéki képviselő szabályszerüen kérte a Ház összehivását, de akkor már október 30-ra az elnökség is összehivta a képviselőházat s így a szövetkezett ellenzék kérése újra tárgytalan lett. Ezúttal azonban az ellenzék mégis taktikát változtatott s a képviselőház október 30-iki ülésén, melyen többek között az elnök felolvasta a miniszterelnök átíratát, amely szerint a delegációt november 18-ikára Bécsbe hivták össze, Tisza István gróf beterjesztette az *állami számvevőszék szervezetének módosításáról* szóló törvényjavaslatot és Teleszky János pénzügyminiszter *az* 1914-ik esztendő első felére szóló költségvetés benyujtásával egyidejüleg elmondotta expozéját, teljes egészében megjelent. Az ülés túlnyomó részét termé-szetesen a margitszigeti játékbank ügye foglalta le. A vita alatt, melyben éles polémia fejlődött ki az ellenzék szónokai gróf Károlyi Mihály, Andrássy Gyula gróf, Vázsonyi Vilmos és Tisza István gróf között s melyben Rakovszky István nyiltan elismeréssel adózott a miniszterelnöknek, hogy a játékbankot nem engedélyezte, minden kétséget kizáróan bebizonyúlt, hogy Tisza István grófra az egész dolog odiumából semmi sem hárul s hogy a munkapárti képviselők soraiban a játékbank társaságnak nincsen kijárója.

Ellenben a tárgyalás során, azután, hogy a miniszterelnök ünnepélyes felhivást intézett mindenkihez, hogy aki ismeri a kijárót az nevezze is meg, Mándi Samu összeférhetetlenségi bejelentést tett Kristóffy József volt belügyminiszter ellen, aki szerinte a margitszigeti játékbank engedélyezéséért Lukács Lászlónál anyagi ellenszolgáltatás fejében közben járt.

Mialatt a szövetkezett ellenzék az esküdtszéki és különösen a sajtóreformjavaslat ellen országos agitációt szeretett volna szervezni, s Vázsonyi Vilmos Fregoli módjára hol az ügyvédek, hol az ujságírók hol a kiadók, hol a szociálisták, hol pedig a «demokraták» között próbált hangulatot csinálni, a képviselőház újból megkezdte tanácskozását. A Ház november 4-én ült össze, s napirendre a konzuli biráskodásról az egységes birói s ügyvédi vizsgáról és az esküdtszék reformjáról szóló törvényjavaslatok tárgyalása volt kitüzve. Az ellenzék a két első törvényjavaslat tárgyalása alatt nem volt benn az ülésteremben. Mikor azonban *Niamessny* Mihály előadó hozzákezdett az esküdtszék reformjának ismertetéséhez és megállapítani kivánta, hogy a reform magát az esküdtszéki intézményt nem támadja meg, mert mindössze az esküdtszéki biráskodás eljárását módosítja, egyszerre megteltek a baloldal padjai és az ellenzéki képviselők elfoglalták helyeiket. S alighogy az előadó befejezte beszédét az ellenzéki pártok nevében *Apponyi* Albert gróf emelkedett szólásra és elmondotta, hogy bár ők még mindig ragaszkodnak elvi álláspontjukhoz, s vallják, hogy a képviselőházban lehetetlen a normális tanácskozás, mivel június 4-ikét nem reperálták, jogi anarchia van és a parlamenti őrök intézményét nem törölték el; mégis kötelességüknek tartják, hogy amikor az ország alkotmányát közszabadságait, nemzeti létérdekeit valamely nagy veszély fenyegeti, vagy amikor szükségét látják, hogy

a fenyegető erkölcsi és anyagi végromlásra figyelmeztessék a nemzetet, akkor a képviselőházban is felhasználják azokat a «felszólalási lehetőségeket», a miket a jogérvényes régi házszabályok nyujtanak. Beszéde végén hasonló értelmü elvi deklarációt olvasott fel.

Apponyi Albert gróf beszéde és az ellenzéki pártok deklarációja tulajdonképpen nyílt beismerése volt annak, hogy az ellenzék ama taktikája, amely a parlamenti sztrájkban jegecesedik ki, csődöt mondott s hogy igenis az ország fontos ügyeit kellő sulylyal csak is a parlamentben lehet letárgyalni. Mert lehetetlennek tartjuk, hogy különben az ellenzék a választójogi s általában a június 4-ike óta letárgyalt és nagyrészt már az életbe is átvitt javaslatokat nem tartotta volna elég kardinális jelentőségüeknek arra, hogy azok tárgyalásain részt vegyen. Csakhogy az ellenzék a képviselőházban régi helyét nem a főkapun át, hanem egy kis hátsó ajtón keresztűl akarta elfoglalni. Ezen sem mindjárt, mert alighogy Apponyi Albert gróf után Benedek János, az ellenzék vezérszónoka kétórás beszédet mondott az esküdtszéki javaslat ellen, az elnök napirendi javaslatánál Lovászy Márton újból botrányt rendezett. Ahelyett ugyanis, hogy ellenjavaslattal állott volna elő, a többséget a leglehetetlenebb kifejezésekkel inzultálta. Beöthy Pál elnök ismételten rendreutasította, majd kérte, hogy tisztelje a képviselőház tekintélyét s mikor mindez hiábavalónak bizonyúlt, megvonta tőle a szót. De Lovászy Márton fittyet hányt az elnök rendelkezésének, továbbra is állva maradt s az ellenzéki képviselők ordítozása közben folytatta beszédét. Az elnök hiába igyekezett rendet teremteni, a jegyző hiába olvasta a következő szónok nevét s *Illés* József hiába is állott fel szólásra, Lovászy Márton nem tágított, s az ellenzéki képviselők, különösen Justh János és Ábra-

hám Dezső éktelen lármájukkal tovább támogatták. Ekkor az elnök rövid időre felfüggesztette az ülést. Ám ez sem használt. Az ülés megnyítása után Lovászy Márton még mindig a helyén állott s a borzasztó lármában úgy tett, mintha tovább mondaná beszédét. Végre is Beöthy Pál megsokalta a komédiát, az ülést ismét felfüggesztette és a palotaőröket berendelte. Az őrség parancsnoka a Ház elnökétől kapott útasítás alapján elrendelte Lovászy Márton, Justh Jánosí és Ábrahám Dezső képviselőknek a teremből való eltávolíttatását, de erre nem került sor, mert időközben a három képviselő s utánuk az egész ellenzék eltávozott a teremből. Másnap azonban az ellenzéki képviselők ismét megjelentek, de az ülés vége felé megint kivonúltak s a következő két napon, amikor is a Ház az esküdtszéki javaslatot elfogadta, nem vettek részt a tanácskozásokon.

Párhuzamosan az esküdtszéki javaslatnak a képviselőházban való tárgyalásával a sajtóreform ügyében is folytak tanácskozások. A közvéleményt, mely már régen át volt hatva attól a gondolattól, hogy a sajtó terén jelentkező visszaéléseket vissza kell szorítani s hogy az 1848-iki törvényhozás által elgondolt ideális eszmék és nemes célok szolgálatában álló sajtószabadságot nem szabad összetéveszteni a sajtó szabadosságával, élelmes üzletemberek s a komoly újságírás szolgálatában sohasem álló sajtóparaziták lelkiismeretlenségével, hidegen hagyta a törvényjavaslat s egyáltalában nem gondolt arra, hogy Vázsonyi Vilmos kedvéért barrikádokat emeljen. Az újságíró és újságkiadó testületek azonban természetszerüen erősen sérelmezték, hogy a sajtóreformot nem előzte meg sajtóankét s odanyilatkoztak, hogy legcélszerübb lenne, ha a kormány a javaslatot visszavonná és szakemberek bevonásával teljesen új javaslatot készítene. Balogh Jenő igazságügyminiszter az újság-

író testületek nála megjelent küldöttsége előtt maga is elismerte, hogy a javaslat elkészítését sajtóankétnek kellett volna megelőznie, de ha ez a mulasztás meg is történt, azért a reform lényeges pontjaival szemben az újságírók által támasztott követelések jelentékeny részét hajlandó teljesíteni.

Az igazságügyi bizottság másnapi ülésén az igazságügyminiszter nyomatékosan hangsulyozta, hogy arról nem lehet szó, hogy a javaslatot levegyék napirendről, mert ő erre tárgyi alapot nem lát, s mivel meg van győződve, hogy egy most rendezendő sajtóankét nem járna sikerrel. A kormány nevében azonban kijelentette, hogy minden indítványt és észrevételt a legnagyobb lelkiismeretességgel tesz megfontolás tárgyává. A következő napokon aztán a bizottság jelentékeny módosításokkal csakugyan le is tárgyalta a javaslatot.

Mielőtt a sajtójavaslatnak a képviselőházban való tanácskozása megkezdődött volna, a pártok foglalkoztak a november 18-án megnyíló delegáció összeállításának kérdésével is. A Nemzeti Munkapárt, a melynek eddigi felhivásait tudvalevőleg a szövetkezett ellenzék mindig visszaútasította, túltette magát az ellenzéki pártok részéről ért udvariatlanságon és négy helyet a függetlenségi, kettőt az alkotmány és egyet a néppártnak kinált fel. A pártok az ajánlatot elfogadták s csakhamar hozzáláttak a kijelölésekhez. A függetlenségi pártban azonban a kijelölés nem ment valami simán. Károlyi Mihály gróf és társai az egyik helyre Vázsonyi Vilmost, aki nem is tagja a függetlenségi pártnak, kivánták jelölni; míg viszont Polónyi Géza, aki már úgy is rossz szemmel nézte, hogy az egész ellenzéki akció homlokterébe Vázsonyi Vilmost állították s akinek még a koaliciós érából elég oka volt a «terézvárosiak gyöngyét» lelke mélyéből gyülölni, kifogásokat emelt ellene. De a pártban Ká-

rolyi Mihály grófék győztek, a delegáció tagjaiúl, óh a világért sem Kossuth Ferenc, Justh Gyula, Batthányi Tivadar gróf, Holló Lajos, Barabás Béla, hanem Károlyi Mihály gróf, Apponyi Albert gróf, Lovászy Márton és Vázsonyi Vilmos lettek kijelölve.

Közvetlenűl a sajtójavaslat parlamenti tárgyalása előtt a Pester Lloyd, éppen úgy mint a kivételes törvények alkalmával, kimutatta, hogy a kormány sajtótörvényének úgyszólván minden perhorreszkált rendelkezése a koaliciós kormány által készített sajtótörvényből van átvéve. Balogh Jenő igazságügyminiszter pedig a Nemzeti Munkapárt november 10-iki pártértekezletén, amikor a párt a sajtóreformmal foglalkozott, utalt arra, hogy a koaliciós kormány 1907-ben több mint 80 tag részvételével hetekig tartó tanácskozáson meghallgatta a sajtó minden hivatott képviselőjét s erről a sajtóankétről a jegyzőkönyvek az igazságügyminiszteriumban vannak és azokat áttanulmányozták. Az elmúlt hatesztendő alatt, szerinte, sem a birósági praxis, sem a sajtóviszonyok nem mentek át olyan változáson, hogy a sajtóankét hiánya miatt most a reformot el kellene ejteni. Felszólalása kapcsán angol példákkal igazolja a javaslat helyes irányban való haladását. Állítja, hogy a sajtó ezentúl is szabadon teljesítheti nemes hivatását, küzdhet az ország fejlődéséért s végezheti ellenőrző hivatását.

A sajtóreform tárgyalása az ellenzék részvételével tulajdonképpen november 11-én vette kezdetét. Vázsonyi Vilmos már el is mondotta nagy beszédét, amikor a napirend megállapításánál Apponyi Albert gróf még mindig a június negyedikének eseményeit felölelő beszéd végén arról is panaszkodott, hogy az igazságügyi bizottság módosítását csak az ülés elején osztották ki és így azokat a Háznak még csak tanulmányozni sem volt alkalma. Tisza István gróf

nem hagyta válasz nélkül a beszédet, hanem azonnal szólásra emelkedett. Kijelentette, hogy a június 4-iki házszabálysértés az egyedül mérvadó tényező, a képviselőház szabályszerü határozatával reperáltatott; azóta pedig a házszabályok rendelkezéseit a legnagyobb szigorúsággal megőrizték és végrehajtották. A mi a sajtótörvényt illeti; nem helyezheti kilátásba, hogy azt levegyék a napirendről. De tekintettel arra, hogy az igazságügyi bizottság jelentését csakugyan az ülés elején osztották szét, szivesen hozzájárul olyan megoldásba, mely a képviselőház tagjainak időt ad a bizottság által módosított szöveg tanulmányozására. Ezért indítványozza is, hogy a sajtóreform tárgyalásának rövid megszakításával a legközelebbi ülésre a *vármegyei választott tisztviselők mandátumának meghosszabbításáról szóló javaslatot* tüzzék ki tárgyalásra.

Tisza István gróf előzékeny indítványát a képviselőház magáévá tette és a Ház másnapi ülésén a közigazgatás államosítását megelőző s a vármegyei tisztviselők mandátumának meghosszabbításáról szóló törvényjavaslatot, az utána következő napon pedig *a községi- kör- és segédjegyzők illetményeinek* szabályozását tárgyalták le. A sajtótörvény tárgyalása újból csak a Ház november 14-iki ülésén került sor, — azt megelőzőleg a Nemzeti Munkapárt értekezlete újabb és lényeges módosításokat fogadott el — amikor a képviselőház a delegációnak a pártok által kijelölt tagjait is megválasztotta. Ez ülés végén a napirend megállapításánál Andrássy Gyula gróf és Tisza István gróf ismét szembe kerültek egymással. Andrássy Gyula gróf ugyanis azzal a kijelentéssel állott elő, hogy a többségnek a mostani körülmények között kötelessége lenne a Házat feloszlatni. Amikor a miniszterelnök első izben megszegte a házszabályokat a nemzetre appelált és a nemzet akkor az ellenzék-

nek adott igazat. Éppen ezért kötelessége lenne most ismét a nemzet elé járúlni. Mindaddig a míg ezt nem teszi, a többségnek nem áll jogában semmi fontos kérdést elintézni. A sajtóreform, az esküdtszék reformja, a közigazgatás államosítása mind oly kardinális jelentőségű kérdések, a melyeket nem szabad a mostani parlamentnek letárgyalni s amiket a napirendről okvetlenül le kell venni. Tisza István gróf válaszában utalt arra, hogy a Ház feloszlatásának szükségét most nem látja. A többség szankcionálta az ő eljárását, s meg van győződve, hogy az ország is helyeselte magatartását. A választásokat az új törvény alapján most még a választó kerületek beosztása, egyéb technikai előmunkálatok miatt sem lehet megejteni. Már pedig a nemzet törvényhozása tétlenűl nem vesztegetheti idejét. Felszólalását azzal fejezte be, hogy az építő munkát a kormány az ellenzék minden akadékoskodása dacára is vállalt kötelezettségéhez hiven teljesíteni fogja.

A képviselőház november 15-iki ülésén aztán az ellenzék jelenlétében tovább folytatták a sajtótörvény tárgyalását. De a november 18-án kezdődő bécsi delegációs ülések miatt a javaslat tárgyalását ismét felfüggesztették; illetve a Ház üléseit több izben is elnapolták. És ha november vége felé és december elején letárgyalták az 1914-ik esztendő első felére szóló költségvetést s széles terjedelmü vita fejlődött a sajtójavaslat körül, a politika súlypontja Bécsbe terelődött, ahol az itt már nem ismertethető delegációs tárgyalások foglalták le az összes tényezők érdeklődését s vezető politikusaink szereplését...

* * *

1904. nov. 18-ikától tehát idáig jutottunk el. Ha az ellenzék még nem is tud szabadúlni a személyi gyülölködéstől és a botrányhajhászattól s ha újra és újra megkisérli a magyar parlamentárizmus sárba

rántását; kétségtelen, hogy az utolsó kilenc esztendő politikai életünk helyes irányú kialakúlásának beláthatatlan időkre vetette meg az alapját. Mert ez a kilenc esztendő volt az, amely beigazolta, hogy a Deák Ferenc kiegyezkedéséről való letérés még nem jelenti az ortodox függetlenségi párt politikájának az érvényesűlését s hogy a hatalom birtokában a hazafiság önkéntes bérlői homokegyenest ellenkezőjét csinálják annak, a mit az ellenzék padjairól hírdetnek. De ez a kilenc esztendő volt egyúttal az is, mely új feladatok elé állította a parlamentet s amely elmondhatjuk óriási küzdelem árán, leszámolt azzal a téves hittel, hogy a házszabályokkal való visszaélés, a technikai obstrukció a magyar alkotmány biztositéka és államiságunk fenmaradásának záloga.

Hogy ezután mi fog következni? Ki tudná előre megmondani. A többség Tisza István gróf vezetésével nyugodt lelkiismerettel, a nemzet irányában tartozó kötelességének tudatában megy a maga útján. Az ellenzék pedig, mely még az előre megállapított taktikáját sem képes betartani, guerilla harcot folytat s Andrássy Gyula gróf kijelentése szerint is *csak* a *hatalom után törekszik.*

Feltéve, de meg nem engedve, — mert hiszen a gyakorlati politikában nem éppen rácionális olyan politikusok érvényesűlését kivánni, kiknek elveit az országra nézve károsnak tartjuk, — hogy a bármikor megejtendő általános választások a szövetkezett ellenzéket segítenék uralomra, nagy gyönyörűségünkre szolgálna olyan ellenzék táborában résztvehetni, melynek Tisza István gróf lenne a vezére s amely elvi alapon, egyedűl a nemzet jól felfogott érdekében, minden személyi vonatkozástól menten szállna sikra, azokkal a radikális áramlatokkal szemben, amiknek most Andrássy Gyula gróf, Apponyi Albert gróf, Károlyi Mihály gróf és a többiek örök hűséget

esküdtek. Csakhogy erre nem igen kerülne sor. Mert — és itt jutottunk el Tisza István gróf ellen sokak által hangoztatott ama vádhoz, hogy nem tud ellenzéki lenni — erős a meggyőződésünk, ha Andrássy Gyula gróf és szövetségesei ismét uralomra jutnának, újból igyekeznének Deák Ferenc politikájához visszatérni, újból levetnék a radikálizmus hamis álarcát s újból szembe helyezkednének azokkal a tényezőkkel, akik az egységes magyar nemzeti állam kialakúlásának gondolatától meglehetős távol állanak. Már pedig Tisza István gróf, aki a koaliciós éra idején nemcsak minden keserüség nélkül tudott vissza vonúlni, hanem a plurális választójogi javaslat megszületése alkalmával a radikális irányzattól erősen szorongatott «nemzeti kormány» védelmére is sietett, nem kapható arra, hogy az ő felfogásához közel álló, de talán sok tekintetben kifogásolható kormányzati politikának akkor csináljon frontot, amikor ez az erők szétforgácsolása miatt csak a szélsőbb irányzatok erősítésére szolgálhatna. És még kevésbé, hogy csupán taktikai okokból menjen ellenzékbe, minden felelősség és meggyőződés nélkül hirdessen politikát s az addig vele szemben harcolókkal egyszerűen szerepet cseréljen.

De ha a Nemzeti Munkapárt a választásokon csakugyan kisebbségre jutna, s a hatalom után nyíltan törtető Andrássy Gyula gróf és társai kormányra kerülnének, két esetet igenis ismerünk, amikor Tisza István gróf az ellenzék padjain foglalná el helyét. Az egyik eset, ha az ő felfogásához különben közel álló politikusok téves útakon haladnának, de a velük szemben való sorompóba állás nem rejtene magában nagyobb elvi s egyéb okok miatt súlyosabb beszámitás alá eső veszedelmeket. Azaz, ha Andrássy Gyula gróffal szemben mai hivei nem igyekeznének újra egy Justh—Bokányi—Vázsonyi—Jászi blokkot teremteni. A másik, ha az ellenzéki padokon most radiká-

lis eszméket hirdető vezérférfiak többségre jutnának és a kormányon csakugyan a nemzet végpusztúlására alkalmas radikális politika megvalósítására vállalkoznának.

Vajjon úgy néz-e ki a magyar politika horizontja, hogy a két eset valamelyikére lehet számítani? S vajjon úgy ismerjük-e a szövetkezett ellenzékieket, hogy a hatalom polcán megférnének egymással vagy, hogy a radikális programmjukhoz hüek tudnának és akarnának is maradni?

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 112047060